

Л.В. Кнодель

**ТУРИЗМ І ТУРИСТСЬКА ОСВІТА В
УГОРСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ**

монографія

Київ – 2019

УДК 379.85:377/378](439)
ББК 51;48 (4Вен)

К53 Кнодель Л. В. Туризм і туристська освіта в Угорській Республіці : монографія / Л. В. Кнодель. – Київ : ФОП Кандиба Т. П., 2019. – 240 с.

Туризм у контексті глобальних трансформацій світового порядку кінця ХХ – початку ХХІ століття є фактор подолання ксенофобії, непорозуміння, недовіри, ворожнечі і встановлення толерантності, взаєморозуміння, довіри, дружніх стосунків, створення передумов для вироблення стратегії розвитку людства і узгодженої реалізації її.

Туризм в Угорщині по праву називають «локомотивом економіки».

Угорщина – один з лідерів серед країн ЦСЄ з міжнародних туристських прибуття і доходів від міжнародного туризму. У 2015 р. за кількістю прийнятих туристів та обсягом доходів лише від туризму, Угорщина поступилася лише Росії, Україні, Польщі, Чехії і Хорватії (серед країн Центральної Східної Європи). Зі вступом Угорщини до Європейського Союзу значно збільшилася кількість одноденних відвідувачів. Розвиток туризму, як в цілому і всієї економіки Угорщини, має сильні регіональні відмінності.

Освіта і підготовка кадрів у майбутньому туризмі займуть більш важливе місце хоча б тому, що туризм є і стає усе більш високотехнологічною, дуже контактною сферою, у якій кадри повинні бути добре освічені, комунікабельні, професійно підготовлені, володіти декількома мовами і добре уявляти собі природу туризму; формувати гуманістичний світогляд у професіоналів туристської справи. Вивчення наукових джерел засвідчує, що проблема професійної підготовки фахівців з туризму на початку нового тисячоліття стала предметом активних наукових досліджень.

УДК 379.85:377/378](439)
ББК 51;48 (4Вен)

© Кнодель Л. В., 2019
© ФОП Кандиба Т. П., 2019

ПЕРЕДМОВА

Туристична діяльність є каталізатором соціально-синергетичних процесів.

Туризм як сфера діяльності сприяє збереженню природи, формуванню екологічної культури у локальному та глобальному вимірах, реалізації економічного співробітництва, розв'язанню соціальних та політичних проблем, зниженню напруження між соціумами, гуманізації відносин між індивідами, соціальними групами, етносами, країнами.

Туризм у контексті глобальних трансформацій світового порядку кінця ХХ – початку ХХІ століття є фактор подолання ксенофобії, непорозуміння, недовіри, ворожнечі і встановлення толерантності, взаєморозуміння, довіри, дружніх стосунків, створення передумов для вироблення стратегії розвитку людства і узгодженої реалізації її.

Гуманістична місія туризму – сприяння розв'язанню соціальних проблем (зайнятість, подолання бідності тощо). В Україні туризм проголошено одним із пріоритетних напрямів розвитку економіки та культури.

Законом України «Про туризм» і Державною програмою розвитку туризму на 2002-2010 та 2010-2020 роки передбачено ряд конкретних заходів щодо проведення ефективної інноваційної діяльності в туризмі. Підвищення професійного рівня працівників туристичної галузі виступає передумовою успішного виконання поставлених завдань.

Міжнародний туризм виступає як чинник взаємодії і взаємозбагачення культур різних цивілізацій і народів. Неоднозначність процесів, що відбуваються в цей період.

Проблема технологічних і культурних запозичень, форм взаємодії та несумісності культур. Місце туристичної діяльності у глобалізаційних процесах сучасності.

Система вітчизняної підготовки фахівців, доля туристичної галузі – одна з наймолодших у системі професійної освіти, що певним чином обумовлює нечіткість у розумінні визначальних напрямів її розвитку, довільність у трактуванні головних завдань та технологій.

Однією із ключових проблем є обґрунтованість вибору професії, відповідна допрофесійна підготовка, соціокультурна направленість освітніх систем підготовки фахівців конкретної галузі.

Важливу роль грає гуманістична складова в системі підготовки фахівців для сфери туризму. Історична спадщина постсоціалістичного суспільства, яка до 90-х років ХХ сторіччя гальмувала розвиток Угорської Республіки, спричинила економічну й політичну кризи в державі. Соціальне розшарування суспільства, спад економіки, безробіття та інші чинники суспільного розвитку держави 70 – 80-х років ХХ сторіччя стримували розвиток позитивних тенденцій в освітній сфері. Водночас, посткомуністична епоха 90-х років сприяла формуванню нової суспільної думки про шляхи розвитку держави.

Угорська економіка почала поступово долати кризові явища з курсом на модернізацію.

Така ситуація зумовила переосмислення пріоритетів у розвитку національної системи освіти. Угорщина є своєрідним місцем між сходом і заходом Європи.

Мальовничі краєвиди, міста і села Угорщини, культурні та історичні пам'ятки, природні багатства дають можливість організувати безліч цікавих, оригінальних і різнопланових програм, незвичайних оздоровчих турів по Угорщині.

Угорщина є одна із лідерів серед країн Центральної Східної Європи за кількістю туристів, та є своєрідним місцем між сходом і заходом Європи. Кожен регіон Угорщини приваблює чимось особливим, притаманним лише йому. Зростає роль туризму як джерела валютних надходжень. Щорічно країну відвідують понад 40 мільйонів туристів з усіх кінців континенту. Туризм в Угорщині по праву називають "локомотивом економіки".

Його розвиток сприяє не лише фінансовій стабільності держави, а й створенню нових робочих місць і розвитку регіонів. Саме з 1960-х років в Угорщині розпочалося будівництво курортів, басейнів, пляжів, розвиток вже наявних відомих курортних місць.

Надходження туризму в Угорщину збільшувалися швидшими темпами до кінця 1990-х рр., що багато в чому пояснюється підвищеним інтересом іноземців до колишньої соціалістичної країни.

У 1998-1999, 2002-2004 і 2006 рр. спостерігається спад темпів приросту надходжень від туризму, що було багато в чому обумовлено несприятливими зовнішніми і внутрішніми економічними факторами. Середній приріст прибуття за 2001-2010 рр. складав 4,68%, що практично дорівнює середньому показнику за країнами Центральної Східної Європи і більш ніж в 1,5% вище середньоєвропейського рівня.

Валютна виручка від туризму становить близько \$ 3,4 млрд. в рік. Частка туризму у ВВП країни становила 8,7%. Найбільший оборот відзначений в готельній сфері.

За останні 15 років туризм розвивався все швидше і швидше. Угорщина входить до числа 20 найбільш відвідуваних країн Європи, питома вага внутрішнього туризму перевищує 50%. Туризм є визнаним провідним сектором в Угорській економіці, що динамічно росте.

Туризм забезпечує зростання доходів населення та підвищення рівня добробуту нації.

Особливе місце відводиться туризму у створенні робочих місць і розв'язанні проблеми зайнятості. Згідно з підрахунками на даний час туризм забезпечує робочі місця для 250 000 – 300 000 людей у всьому світі. За прогнозом ВТО кількість учасників міжнародного туризму у 2020 році перевищить 1 млрд. чоловік.

Макрорегіон Європа – найбільш розвинений туристичний регіон світу, на нього припадає більше половини усіх міжнародних прибуттів і надходжень від міжнародного туризму. Найбільш динамічно розвивається європейський мікрорегіон – Центрально-Східна Європа. У 2001-2007 рр. середній темп приросту міжнародних туристських прибуттів в країні ЦСЄ (4,7%) перевищив середньоєвропейський показник більш ніж в 1,5 рази.

Угорщина – один з лідерів серед країн ЦСЄ з міжнародних туристських прибуття і доходів від міжнародного туризму. У 2015 р. за кількістю прийнятих туристів та обсягом доходів лише від туризму. За обсягом доходів від туризму Угорщина знаходиться на 5-й позиції в ЦСЄ (серед країн Центральної та Східної Європи). Зі вступом Угорщини до Європейського Союзу значно збільшилася кількість одноденних відвідувачів. Розвиток туризму, як в цілому і всієї економіки Угорщини, має сильні регіональні відмінності.

Надходження від туризму в Угорщину збільшувалися швидкими темпами до кінця 1990-х рр., що пояснюється підвищеним інтересом іноземців до колишньої соціалістичної країни. У 1998-1999 рр., 2002-2004 і 2006 рр. спостерігається спад темпів приросту надходжень від туризму, що було багато в чому обумовлено несприятливими зовнішніми і внутрішніми економічними чинниками.

Позитивне сальдо між доходами і витратами від туризму відповідає загальному стану економіки країни, яке характеризується зменшенням внутрішнього попиту.

Значне збільшення кількості засобів розміщень і туристичних підприємств у 2000-2015 рр. свідчить про перспективи розвитку туризму в Угорщині.

Депресивні регіони на Північно-сході країни можна було б спробувати вивести з кризи за рахунок розвитку там туризму.

Туризм – багатогранний соціокультурний феномен: це й потужний фактор економіки, соціальний інститут і сфера культури.

Антропологічний підхід дозволяє розглянути туризм як специфічний спосіб життєдіяльності людини. В останнє десятиліття найбільш перспективні та широкомасштабні зміни відбуваються в освітній галузі країн Європи. Розвиток європейських держав актуалізує різні підходи до формування сфери професійної туристської освіти.

Угорська Республіка значно підсилила значущість національної освітньої туристичної сфери в умовах вищій школи. У контексті європейських тенденцій та з опертям на національні освітні традиції Угорщина в числі перших постсоціалістичних держав екстраполювала рекомендації Ради Європи з питань професійної освіти в галузі туризму й виробила національну доктрину її розвитку. Діяльність використовувалася таким чином:

- звіти Угорського центрального статистичного бюро і за Центральний банк Угорщини;
- звіти розвитку туризму у Європі Європейського статистичного комітету;
- статистичні звіти Всесвітньої туристської організації.

Вагомі прибутки від туризму дають можливість угорському уряду вдосконалити соціальну політику в країні. Розвитком туризму в Угорщині займаються на урядовому рівні.

Основну координуючу роль туристичної галузі здійснює державна структура "Угорський туризм". Функцію координатора туристичних потоків між нашими країнами здійснює спеціальний співробітник при угорському посольстві в Україні. Останніми роками в країні особливо популярним став "зелений" або "сільський" туризм.

З рештою об'єкти історико-культурної спадщини (фортеці, замки, садиби) Угорщини є важливим ресурсом для розвитку спеціалізованих видів туризму: пізнавального, подієвого, ділового, лікувального туризму. Використання таких об'єктів оздоровлення та різноманітних свят дозволить збільшити потік відвідувачів.

За період з кінця ХХ – до початку ХХІ сторіччя в країні вже є очевидними дидактико-розвивальні здобутки. В даний час туризм – одна з наймогутніших галузей, що динамічно розвивається, високоприбуткова галузь світової економіки, виступає в числі найважливіших факторів соціально-культурного розвитку території.

Розвиток туризму, що виявляється в його багатогалузевому характері і тісній факторній взаємозалежності практично з усіма сферами життєдіяльності, дозволяє використовувати туризм як діючий інструмент стимулювання соціально-економічного росту на національному і місцевому рівнях. Пріоритетна роль туризму у формуванні сучасної комунікативної культури.

Основна мета Національної стратегії та Державної програми розвитку туризму Угорщини 2005-2015 на основі п'яти стовпів полягає у підвищенні якості життя громадян в країні за рахунок туризму; обґрунтовані основних її напрямів, серед яких також: підвищення ефективності використання рекреаційних ресурсів та об'єктів культурної спадщини.

Освіта і підготовка кадрів у майбутньому туризмі займуть більш важливе місце хоча б тому, що туризм є і стає усе більш високотехнологічною, дуже контактною сферою, у якій кадри повинні бути добре освічені, комунікабельні, володіти декількома мовами і добре уявляти собі природу туризму; формувати гуманістичний світогляд у професіоналів туристської справи.

Вивчення наукових джерел засвідчує, що проблема професійної підготовки фахівців з туризму на початку нового тисячоліття стала предметом активних наукових досліджень.

Інтерес дослідників Угорської Республіки та переосмислення ними пріоритетів означеної сфери пожвавився у 90-ті роки ХХ сторіччя, тобто в період її демократичного розвитку.

Об'єктом наукових пошуків дослідників стали особливості та зміст професійної освіти.

У працях науковців Угорської Республіки розкрито технологію впровадження рекомендацій експертів Ради Європи та інших європейських держав щодо реформування професійної освіти й використання їхнього досвіду задля утвердження національної доктрини.

У наш час дослідження усіх аспектів туризму набуло широкої популярності як в Україні, так і в Угорщині. Основні етапи, принципи і завдання підготовки кадрів для туристичної галузі в Угорській Республіці розкрито в працях таких вчених, як: Т. Баджор, Є. Баллер, Є. Беркі, К. Erdeiné, Дж. Чорний, Дж. Кертіс, Л. Комор, І. Векерди (професійна підготовка у вищій школі); К. Мелег, М. Черрі, Дж. Хорватії (докладний аналіз вимог до базової освіти); П. Лазар, І. Отто, А. Петер, К. Петнекі, (нові підходи до навчання та освіти); П. Медіас, Т. Пужтайні, Б. Фалкне (міжкультурна комунікація); І. Ваго, Я. Габор Я, М.В. Герше, М. Ілдіко, Дж. Ланнерт, (освіта в Угорщині); А. Катай (ринок праці та освітні зв'язки у туристичному ринку); Дж. Ківела, З. Куртан, Т. Рац (туристська освіта в Угорщині); А. Огорелк, Д.Б. Єрнаваті (вища туристська освіта) та ін.

Демократичне громадянське суспільства зумовлює умови розвитку всіх його сфер.

Невід'ємним атрибутом сучасної Угорської Республіки розглядаємо орієнтацію на гуманістичні цінності європейської культури, визнання прав людини, зокрема, на здобуття якісної європейської освіти, розвиток інтелектуальних здібностей та потреб особистості.

Такий підхід широких кіл громадськості став основою у діяльності членів Європейського Союзу, до якого в травні 2004 року ввійшла й Угорська Республіка.

В Раді Європи та в Європейському Парламенті особливу увагу приділяють розвитку освітнього простору без кордонів, що є лише однією частиною стратегічної мети центральних та східноєвропейських держав у подальшому поступі. Незважаючи на окремі ключові освітні вимоги до країн – членів Євросоюзу, їхня освітня політика ґрунтується на врахуванні національних інтересів кожного члена зокрема.

Система професійної підготовки фахівців туристичної галузі Угорщини займає провідні позиції у світі з розробки та впровадження освітніх інновацій і вирізняється зваженим підходом до проблеми оптимального поєднання теорії та практики туристичної діяльності.

Університети країни постійно удосконалюють зміст практичної підготовки фахівців туристичної галузі відповідно до демократичних цінностей, ринкових засад розвитку економіки, науково-технічних досягнень. У цьому контексті досвід навчальних закладів Угорщини становить значний інтерес для вітчизняної освіти в туризмі.

РОЗДІЛ 1

Теоретичні засади професійної підготовки фахівців сфери туризму в Угорщині

1.1. Понятійно-категоріальний апарат наукового дослідження

Туризм – складний соціокультурний та історичний феномен, підґрунтям якого виступає забезпечення оптимальних форм проведення дозвілля та реалізація спектру способів використання вільного часу.

У контексті нових століття та тисячоліття туризм набув статусу фактора світового виміру, багатогранність якого окреслена такими аспектами як економічний, соціокультурний, кроскультурний, комунікативний та міжнародний.

Туризм відіграє винятково пріоритетну роль у формуванні «комунікативної культури», адекватної нинішньому етапу переходу до цивілізації XXI ст.

Попри те, що традиційно туризм трактують як сферу людської життєдіяльності світоглядного значення, на сучасному етапі в епіцентрі уваги науковців – фахівців туристичної галузі та дотичних сфер – знаходиться створення принципово нової суспільно-гуманітарної теорії «туризмологія», зорієнтованої на трансформацію людської цивілізації найближчого майбутнього у своєрідний «інноваційний простір».

Перші підходи до теоретичного усвідомлення феномена туризму і туристичної діяльності у контексті сфер та реалій суспільного життя здійснено в працях російських, вітчизняних та зарубіжних вчених, які мають певні напрацювання в теорії туризму, серед них: М. Б. Біржаков, І. В. Зорін, В. А. Квартальнов, Л.В.Кнодель, В. С Сенін, В. К. Федорченко, Фоменко Н.А., Цехмістрова Г.С., Дж. Джафарі, Д. Лейн, Дж. Риччі, В. Фрейер, Дж. Хант, та ін.

Фактично в стадії формування перебуває категоріальний апарат теорії туризму, остаточно не визначені методологічні засади вивчення цього явища.

Аспекти міжнародного туризму досліджували різні вчені. Можна виділити роботи А. Ліманського, Я. Ружковського, Д. Осипова, А.О.Александрової, О.В.Вавілової, М.Е.Немоляєвої, Л.Ф.Хадоркова, Г.А. Панирян та інших. Туристична діяльність у контексті сфер та реалій суспільного життя.

Застосовувані раніше політика і практика стосовно трудових ресурсів базувалися на підходах управління кадрами, що уже виходять з моди. У туристичний сектор проникають ідеї, підходи, пріоритети управлінської діяльності, розроблені в інших секторах економіки, наприклад, такі, як регулярна оцінка, ефективні методи комунікації й ін.

Зміна політичної карти світу, що відбулася наприкінці 80-х – початку 90-х років, істотно вплинуло на розвиток туризму і буде впливати надалі.

Відкриття границь і перехід до ринкової економіки країн СНД і Східної Європи визначили збільшення туристських потоків з цих країн на Захід. У свою чергу, багато країн Східної Європи стали провідними по прийому гостей, наприклад Угорщина і Чехія.

Створення Європейського союзу без внутрішніх границь з вільним пересуванням товарів, послуг і людей, з уніфікацією податкової політики і дерегулюванням транспорту створює умови для усе більшого розвитку туризму в цьому районі земної кулі.

Рис. 1.1. Теорія туризму.

Негативними характеристиками угорського туризму є відносно коротка тривалість перебування, низький рівень витрат на міжнародний туризм, сезонність і значна частка перебування в тіньовій економіці.

Природні і створені людиною ресурси країни є основою для подальшого розвитку туризму, особливо в тих зонах, які на даний час відстають в розвитку.

В Угорщині, за даними путівників, виділяються кілька туристичних районів, серед яких головну роль займає столиця та її околиці. Угорська національна стратегія сталого розвитку забезпечує відповідний фон для стратегій і політики розвитку туризму

Питання соціокультурного аспекту туризму спонукає насамперед наголосити, що сучасний світовий туризм перетворився на глобальний чинник розвитку цивілізації всіх її складових – економіки, соціальної сфери, духовної культури.

XX століття позначене надзвичайно швидким розвитком міжнародного туризму.

З останні десятиліття він набрав масового характеру. Цьому сприяли як певні об'єктивні фактори (зокрема підвищення життєвого рівня багатьох країн), так і діяльність міжнародних, регіональних та національних туристських організацій, які домагаються від держав забезпечення більшого доступу до туризму для різних верств населення.

До структури поняттєво-категоріального апарату аналізу проблем професійної освіти належить комплекс понять. Серед них – структура, методи, принципи, стандарти професійної освіти, що є складовою загального поняття предмету «педагогіка туризму».

Теоретичні основи формування змісту професійної туристської освіти, структура загальної теорії туризму представлені, зокрема, такими складовими: «історія туризму», «економіка туризму», «соціологія туризму», «педагогіка туризму», «психологія туризму» тощо.

Понятійний апарат туризмології, її тезаурус репрезентований такими системоутворювальними категоріями та поняттями: «подорож», «мандрівник», «дестинація», «рекреаційні ресурси», «туристичний продукт», «тур» та ін. Складовими туризмологічного знання є: філософія, соціологія, географія, психологія, етика, праксеологія, економіка, педагогіка туризму; культурологічні засади вивчення феномену туризму: засоби, методи та механізми закріплення культуро-значущої інформації у практиці туристичної діяльності. Засадничим в аспекті створення теорії туризмології вважаємо формування термінологічного апарату цієї науки.

Слово «туризм» походить від латинського «*tornus*» (рух по колу, обертати, вертати) й означає «пересування людей із одночасною зміною їхнього побуту». У другій половині XIX століття це слово ввійшло до мов багатьох народів світу.

Найбільш відповідним до первинної форми є французький варіант – «*tour*» – подорож із поверненням назад, до місця виїзду. Вперше слово «туризм» у значенні терміна вжив у 1838 року у французькій мові Стендаль в книзі «Спогади одного туриста».

Туризм, також **туристика** – вид активного відпочинку у формі подорожей (мандрівництво) або виїздів поза місце постійного перебування, поєднаних із розвагами, пізнанням природного середовища рідного краю чи інших країн, їхніх архітектурних і мистецьких пам'яток, участю в різних заходах релігійного, культурного, спортивного, виховного чи іншого характеру.

Туризм визнано одним із основних елементів відпочинку і важливим у суспільному, економічному і культурному аспектах фактором життя.

За **видами пересування** розрізняють: піший, водний, спортивний, кінний, зелений, сільський, міський, гірський, автомобільний, космічний туризм тощо.

За **метою** виокремлюють:

- діловий: інсентив-туризм, бізнес-туризм, конгрес-туризм, шопінг-туризм;
- медичний: оздоровлювальний туризм;
- індустриальний туризм;
- винний туризм;
- арт-туризм;
- релігійний туризм;
- археологічний туризм.

За **країною** розрізняють внутрішній та міжнародний туризм.

А. Александрова стверджує, що до специфічних різновидів туризму належить інвалідний туризм, агротуризм, екотуризм. Ряд російських і вітчизняних учених (В. І. Азар, М. І. Арутюнян, І. Т. Балабанов та ін.) класифікують туризм за:

- **цілями**: маршрутно-пізнавальний, спортивно-оздоровлювальний, самодіяльний, зокрема з активними способами пересування, діловий і конгрес-туризм, курортний, лікувальний, гірськолижний, фестивальний, мисливський, екологічний, шоп-туризм, релігійний, навчальний;
- **ступенем мобільності**: пересувний, стаціонарний, змішаний;
- **формою участі**: індивідуальний, груповий, сімейний;
- **віком**: зрілий, молодіжний, дитячий, змішаний;
- **тривалістю**: одноденний, багатоденний, транзитний;
- **видом використовуваного транспорту**: автомобільний, залізничний, авіаційний, водний, велосипедний, кінний, комбінований;
- **сезонністю**: активний турсезон, міжсезон (напівсезон), несезон;
- **географічним складом**: міжконтинентальний, міжнародний (міжрегіональний), регіональний, місцевий, прикордонний;
- **способом пересування**: пішохідний, із застосуванням традиційних транспортних засобів; із використанням екзотичних видів транспорту (канатна дорога, фунікулер, дирижабль, повітряна куля, дельтаплан).

На сучасному етапі фахівці називають такі функції туризму, як: рекреаційна, соціальна, культурна, екологічна, економічна, просвітницька, виховна, релігійна.

Представники російської та вітчизняної туризмологічних шкіл (М. Б. Биржаков, Д. Ю. Рахлівський та ін.) доводять, що для розуміння сутності такого багатогранного явища, як туризм, необхідним є розгляд основних понять туризмології та нових напрямів педагогічних досліджень у сфері педагогіки туризму. (Рис. 1.1)

Туризмологія (туризмознавство) – загальна теорія туризму, галузь соціокультурного знання, яка має синтетичний характер і відзначається розгалуженими міждисциплінарними зв'язками, що сфокусовані на трактуванні різних аспектів туризму.

Туризм – тимчасовий виїзд особи з місця постійного проживання з оздоровлювальною, пізнавальною, професійно-діловою чи іншою метою без здійснення оплачуваної діяльності в місці перебування.

Турист – особа, яка подорожує Україною або іншою країною із незабороненою законом цієї країни метою перебування упродовж терміну від 24 годин до одного року без здійснення будь-якої оплачуваної діяльності та із зобов'язанням залишити країну або місце перебування протягом зазначеного терміну.

Туристичний продукт – попередньо-розроблений комплекс туристичних послуг, що складається з не менше, ніж двох таких послуг, який реалізують або пропонують до реалізації за визначеною ціною та який охоплює послуги перевезення, послуги розміщення та інші туристичні послуги, не пов'язані із перевезенням і розміщенням (послуги з організації відвідувань об'єктів культури, відпочинку та розваг, реалізації сувенірної продукції тощо).

Герменевтичний потенціал туристичної діяльності – сприйняття цінностей культури упродовж туристичних мандрівок, подорожей, відвідувань, поїздок, походів, яке реалізують через особисте розуміння, витлумачення (розшифрування суті).

Екзистенціалізм – з'ясування сутнісних характеристик існування людини, яка подорожує (сенсу життя, індивідуальної свободи, відповідальності тощо).

Екзистенційний аспект класичного й екстремального туризму – зміна світоглядно-ціннісних орієнтацій людини у межовій (граничній) ситуації подорожі й у звичному режимі, і в екстремальних умовах.

Комунікативна культура туризму – налагодження та підтримання у процесі туристичних контактів стосунків невимушеного, добровільного спілкування, заснованого на довірі, толерантності та взаємоповазі.

Комунікація – глибокі, соціально-значущі культурно-особистісні контакти, які можуть вплинути на ключові життєві цінності та орієнтації індивідів.

Кроскультурна комунікація – комунікація представників різних культур, які мають нетотожні культурні координати сприйняття культурних символів та цінностей, а також різні мотиваційні інтенції до діяльності.

Політична культура і туризм – вияв політичних якостей людини як носія громадянсько-патріотичної культури в ході міжнародних політичних контактів.

Праксеологічний аспект туризму – філософська концепція діяльності, що має статус програмно-концептуального проекту – теоретичне підґрунтя моделювання розвитку туризму, розроблення програм та планів його вдосконалення.

Туристична діяльність – діяльність суб'єктів у сфері туризму, прискорювач глобальної міжцивілізаційної взаємодії, чинник суспільної єдності.

Синергія культур у туристичній діяльності – процес міжкультурної взаємодії учасників туристичної діяльності та створення внаслідок інноваційного туристичного продукту.

Супутні туристичні послуги та товари – послуги та товари, призначені для задоволення потреб споживачів, надання та виробництво яких зазнає несуттєвого скорочення без їхньої реалізації туристам.

Характерні туристичні послуги та товари – послуги та товари, призначені для задоволення потреб споживачів, надання та виробництво яких зазнає суттєвого скорочення без їхньої реалізації туристам.

Промування туристичного продукту – комплекс заходів, що передбачає створення та підготовку до реалізації туристичного продукту чи туристичних послуг (організація рекламно-ознайомлювальних подорожей, участь у спеціалізованих виставках, ярмарках, видання каталогів, буклетів тощо).

Місце надання туристичних послуг – країна, на території якої безпосередньо надаються туристичні послуги. Туризм як форму задоволення потреб людей у відпочинку визнано вагомим чинником впливу на життя світової спільноти. На сучасному етапі надходження від міжнародного туризму є однією із найбільш вагомих складових так званого невидимого експорту.

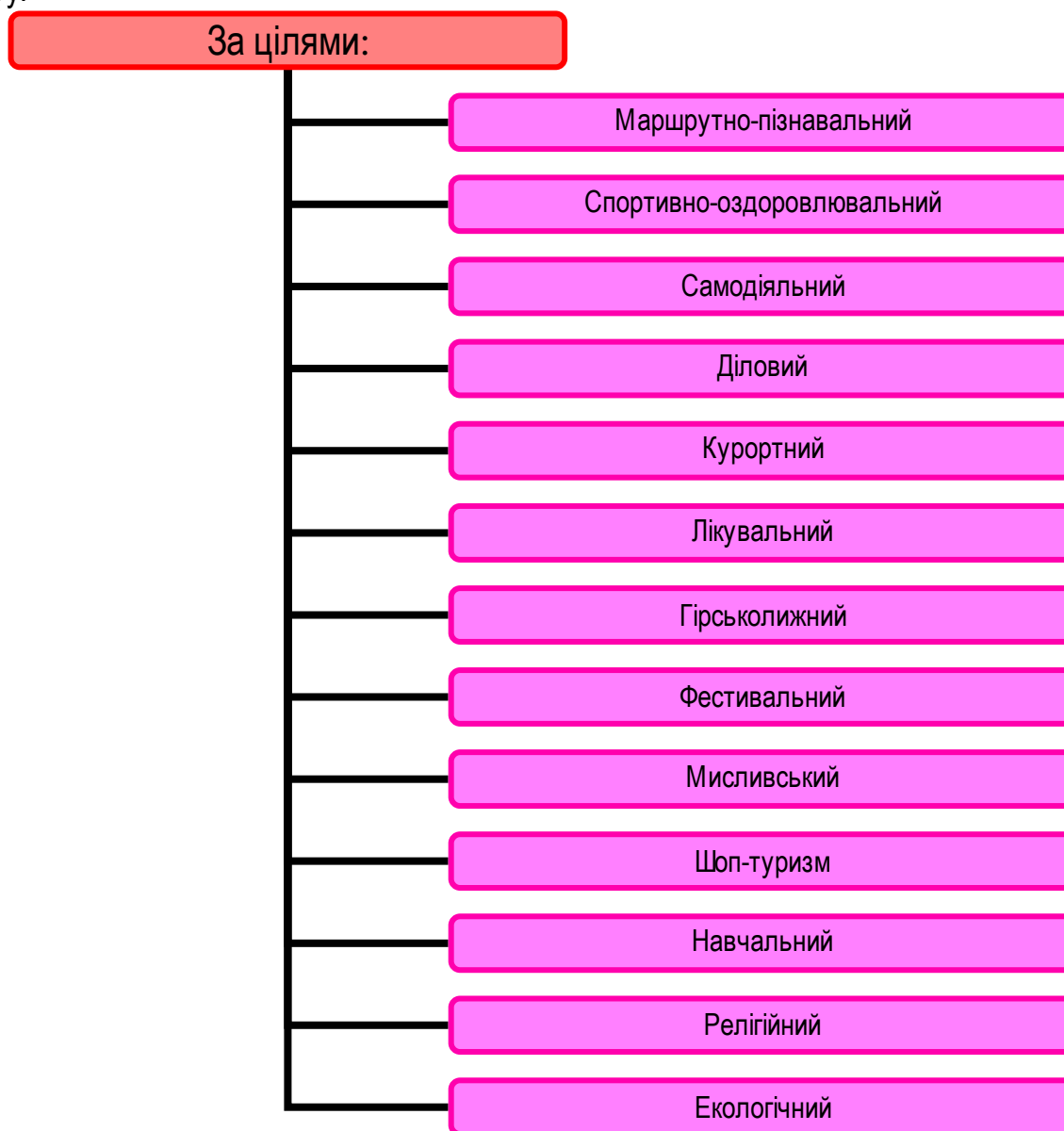

Рис. 1.2. Класифікація туризму за цілями.

Налагодження туристичних зв'язків є важливим засобом нормалізації міжнародного становища, зміцнення дружби між народами і поглиблення взаєморозуміння.

Місце продажу (реалізації) туристичних послуг – країна, в якій зареєстровано відповідний суб'єкт господарювання, що реалізує туристичний продукт.

В історії туризму, який на сьогодні став об'єктивною потребою сучасної цивілізації, можна виокремити періоди особливо динамічного розвитку.

Із 60-х років ХХ століття динаміка збільшення мережі туристичних фірм, масового будівництва готелів і різного роду розважальних закладів відзначається високою інтенсивністю.

Період 80-х років ХХ століття, на відміну від попереднього етапу, позначений перетворювальними тенденціями в сфері туризму, тобто йдеться про певне зниження темпів розвитку останньої та трансформацію масового туризму у диференційований, як-от: туризм розглядають як стиль життя, окреслюється тенденція до розширення асортименту послуг та появи нових об'єктів рекреації. Набувають популярності індивідуальні тури, екологічний і спортивний туризм. Упродовж історії розвитку туризму змінюється також тлумачення його сутності. Відтак, на початкових етапах слово туризм вживали зі значенням «подорож».

Проте з розвитком економіки, який зумовив різке зростання потреби в подорожах та появу виробників послуг для таких подорожей, туризм трактують як товар.

Туризм в останньому значенні реалізують у формі послуг (матеріальних і нематеріальних). Загалом сьогодні туризм – це екскурсії, походи і подорожі, під час яких відпочинок поєднують із пізнавальними й освітніми цілями. За призначенням і формами проведення туризм поділяють на *плановий (екскурсійний)* і *самодіяльний*.

Під час планового туризму учасники подорожують на автобусах, літаках, теплоходах, у поїздах за наперед визначеними маршрутами, зупиняються в готелях або на турбазах, де їх забезпечують ночівлею, харчуванням і екскурсивним.

У разі самодіяльного туризму подорож повністю або частково базується на самообслуговуванні: туристи самі визначають маршрути і спосіб пересування, забезпечують себе харчуванням, ночівлею і місцем відпочинку, обирають місця для екскурсій.

Обґрунтування перспектив розвитку туристології в контексті педагогіки і на стратегічному, і на тактичному рівнях передбачає єдність державної, суспільної та особистісної складових, їх системної, інтегрованої сутності. Російський учений І. В. Зорін стверджує, що педагогіка туризму – наука, яка вивчає процеси виховання, навчання і розвитку особистості у контексті гуманітарно-соціальних функцій туризму. Забезпечення передумов розроблення педагогіки туризму уможлиблює врахування таких фактів і обставин, як:

- трактування туризму як визначального чинника соціальної і культурної інтеграції, як вияву та інструменту зростаючої культурної взаємодії, засобу самовдосконалення особистості, що регламентовано у матеріалах ВТО, міжнародних форумів;
- усвідомлення усіма державами потреби інтеграції зусиль міжнародної туристичної спільноти для сталого розвитку туризму;
- необхідність удосконалення технології галузі, що створює сприятливі передумови для нарощення потужностей індустрії туризму;
- поява нових програм розвитку туризму, розроблення оригінальних концепцій соціально-економічного зростання, охорони навколишнього середовища, у яких задекларовано завдання туризму; створення проекту Концепції підготовки працівників туристичної галузі;
- дотримання Державної програми розвитку туризму в Угорщині на 2005-2013 роки, затвердженої Постановою Кабінету Міністрів Угорщини від 29 квітня 2005 року.

З огляду на зазначене актуалізується нагальна вимога розроблення педагогіки туризму як цілісної системи, що охоплює методологічні настанови суміжних наукових систем: філософії, психології, соціології, методики та ін.

Вітчизняні вчені (Н. А. Фоменко, М. І. Скрипник, Г. С. Цехмістрова) стверджують, що в умовах становлення педагогіки туризму, теорії і практики туризму, суттєвих змін у педагогічній теорії та виховній практиці кожен дослідник цієї проблеми повинен бути зорієнтованим на вироблення методологічного підґрунтя педагогіки туризму, структуру якої формують методологічні засади педагогіки туризму, методологічні основи туристичного виховання, методологія туристської освіти і навчання, методологія управління туристською освітою. Дослідження методологічних основ туристичного виховання, освіти і навчання вимагає теоретичного обґрунтування та практичної реалізації таких напрямів, як:

- гуманізація і гуманітаризація педагогічного процесу;
- підготовка і професійне зростання викладачів;
- участь висококваліфікованих фахівців у підготовці персоналу для туризму;
- розроблення та вдосконалення змісту туристичної освіти;
- фінансове забезпечення системи підготовки працівників цієї галузі.

Соціологія туризму – прикладна галузь соціології, яка вивчає структуру, функціонування та розвиток туризму як суспільного явища в його зв'язку із соціальними, політичними, економічними та культурними сферами суспільства; сфера знань про туризм, представлена у теоретичних поняттях. Становленню соціології туризму, як будь-якої галузі знань, властива певна етапність. З огляду на те, що традиційно «спочатку ідеї та концепції певної науки виникають і розвиваються в межах інших наук, близьких за об'єктом дослідження, у розвитку науки соціології аналогічно можна виокремити два основні етапи – донауковий і науковий».

Донауковий етап (протосоціологічний) охоплює зародження і визрівання соціологічних ідей у лоні інших наук – філософії, економіки, психології та ін., які на той час були усталеними галузями наукових знань із розвинутими методами дослідження.

Предметом вивчення **психології туризму** є турист – індивід із притаманними йому психологічними характеристиками та властивостями особистості, а також психологічна специфіка туристичної діяльності як однієї з форм активності людини. Однак, спектр наукового пошуку дослідників психології туризму не вичерпується опрацюванням вищевказаних категорій.

Предметом наукового зацікавлення останніх виступає особистість туриста у системі туризму як соціального інституту, відповідно, турист як складова цієї системи, з певними закономірностями поведінки та діяльності, група туристів – із властивими їй психологічними особливостями взаємодії, управління туризмом – в аспекті вивчення психологічних феноменів управління у цій сфері.

Особливий статус стосовно теорії туризмознавства має **туристична комунікація** – встановлення стосунків невимушеного, добровільного спілкування, заснованого на довірі.

Туристична комунікація відзначається певною специфічністю. Так, про послуги цієї галузі не варто говорити до їхнього надання, тобто йдеться про нерозривність процесів виробництва й споживання послуг, протягом яких споживачі й працівники проходять низку етапів взаємодії.

Часто під час спілкування споживачів і фахівців виникають нестандартні ситуації, що потребують миттєвого творчого рішення й оперативної, без попередньої підготовки взаємодії.

Особливості комунікацій у сфері туристичної індустрії полягають насамперед у здійсненні безпосереднього контакту її працівників і споживачів, визначальним у якому є сформованість у персоналу комунікативної компетентності, а також дотримання ним відповідної культури.

Спілкування у сфері послуг має переважно діалогічний характер. Окрім цього, процес комунікації у сфері обслуговування відзначається значною спонтанністю: практично не можливо спрогнозувати зміст повідомлення клієнта (запит інформації, скарга, звертання за порадою, прохання). А також і форму його вираження, від точності й повноти розуміння яких залежить адекватність реакції службовця. Вагомим чинником ефективної комунікації слугує уміння враховувати психолого-поведінкову специфіку споживачів туристичних послуг (останні різняться за віковими категоріями, психологічною спрямованістю, соціальним статусом, рівнем культури та ін.), які визначаються, як правило,

- високим рівнем освіченості;
- інформованості;
- вимог до комфорту та якості послуг;
- спонтанністю рішень;
- фізичною і розумовою активністю на відпочинку;
- прагненням отримувати різноманіття вражень, індивідуалізмом тощо.

На думку угорського дослідника проблем міжкультурної комунікації. Е. Пуштана, з огляду на такі прикметні особливості туристичного ринку, як інтернаціоналізм та його постійне динамічне удосконалення, виникнення нових тенденцій у світі і, як наслідок, необхідність ознайомлення і перейняття міжнародного досвіду, робота в туристичній індустрії пов'язана із міжкультурними комунікаціями як взаємодією із представниками інших культур.

Рис.1.3. Основні поняття туризмології.

Він проходить у вигляді

- ділових переговорів з іноземними туристичними операторами, постачальниками послуг (іноземними готелями, закладами ресторанного господарства та ін.);
- презентацій свого туристичного продукту на міжнародному рівні;
- реклами; реалізації запропонованого пакету послуг іноземним туристам;
- перейняття сучасного світового досвіду та багато іншого.

Усе вищевказане вимагає від фахівців туристичної індустрії сформованості додаткових умінь – розуміти погляди й переконання представників інших культур, уміти корегувати свою поведінку, вирішувати конфлікти у процесі комунікації, визнавати право на існування різних цінностей, норм поведінки. Знання мовного етикету, норм використання вербальних і невербальних засобів комунікації, особливостей їхнього застосування в інших національних культурах сприяє довірливому ставленню і налагодженню доброзичливих стосунків із діловими партнерами, співробітниками та споживачами.

Уміння використовувати педагогічні й психологічні прийоми впливу на слухача, уміння запобігати конфліктним ситуаціям і вирішувати їх створюють позитивний емоційний фон спілкування, сприяють взаєморозумінню і, як наслідок, позитивно впливають на престиж і результати праці й окремого фахівця, й організації загалом. Важливою в сучасних умовах глобальної комп'ютеризації суспільства є сформованість навичок комп'ютерної комунікації, наприклад, уміння сприймати й передавати інформацію за допомогою мережі Інтернет.

Для того, щоб зрозуміти причини поведінки клієнта туристичних організацій в кожній конкретній ситуації, необхідно проаналізувати об'єктивно сформовану для нього ситуацію, визначити, які проблеми постають перед ним у цій ситуації, які його індивідуально-психологічні особливості й причини, що призвели до їхньої появи. В ході роботи з клієнтом особливо важливим визнають утримання уваги останнього. За останні десятиріччя спостережено такі тенденції розвитку попиту на турпослуги, як *гедонізм, екстраверсія, прагнення до зручності та комфорту, активність* (Рис. 1.2).

Гедоністичні тенденції в туризмі охоплюють попит на задоволення і зміну вражень, причому найбільшій значущості набуває процес, а не об'єкт одержання задоволення.

Екстраверсійні тенденції (екстраверсія – спрямованість у зовнішній світ) передбачають спілкування з людьми, нові соціальні контакти та знайомства.

Відкритість суспільства детермінує толерантність до традицій, релігійних і суспільних течій.

Окрім нової ціннісної установки на одержання задоволення від життя, важливою особливістю сучасного споживача турпослуг є екологізація світогляду: усвідомлення крихкості навколишнього середовища і його нерозривної єдності з людським суспільством.

Важливим моментом розвитку суспільної психології став перехід від планової економіки до ринку, який зумовив зростання активності людей, добробуту певної частини суспільства, а також насичення ринку різноманітними товарами й послугами, що, у свою чергу, спричинило появу нових, більш складних і витончених мотиваційних критеріїв споживання.

Прагнення до зручності й комфорту варто визнати однією з основних тенденцій сьогодення. Сучасного споживача турпослуг вирізняють такі психолого-поведінкові особливості, як інформованість; високий рівень освіченості; висока вимогливість до комфорту та якості послуг; індивідуалізм; екологізм свідомості; спонтанність рішень; мобільність; фізична й розумова активність на відпочинку; прагнення одержувати від життя калейдоскоп вражень. Споживач послуг індустрії туризму інформований, незалежний, розкутий, критично й вибагливо налаштований на пропоновані йому товари і послуги, жадає різноманіття вражень і задоволень, активний та самостійний.

Рис. 1. 4. Тенденції розвитку попиту на тур послуги.

На думку Ж. Дюмазедьє, сучасний споживач на туристичному ринку прагне отримати максимум нових вражень від поїздки, що призводить до інтенсифікації туристичного відпочинку, насичення його екскурсіями, прогулянками, зустрічами, бесідами тощо.

Перші зустрічі зі споживачем турпродукту визначають якісний рівень подальшого спілкування на багато місяців, а то й на весь час. Втрата працівником турорганізації авторитету під час перших зустрічей сприяє формуванню у клієнта відповідної негативної установки, крізь призму якої він сприймає потім його позитивні вчинки і перекручено оцінює добре продумані професійні дії.

Відтак, монотонне, шаблонне, стереотипне спілкування з клієнтом унеможлиблює утримання його уваги з тієї причини, що особливість уваги як психологічного явища – у можливості зосередження лише на змінному. З огляду на те, що перший контакт між фахівцем і потенційним клієнтом слугує підґрунтям майбутніх взаємин, для ефективної роботи фахівцеві треба досконало знати весь спектр послуг, оперувати технікою виявлення потреб клієнта, знати критерії і стратегії купівлі клієнта, методи презентацій і демонстрацій, техніку подолання заперечень, систему залучення покупців.

Як підкреслює Н. Л. Замкова у книзі «Психологічна природа ділового спілкування», у контексті підвищення ефективності співпраці важливо своєю поведінкою продемонструвати персональне зацікавлення саме цим клієнтом та, відповідно, зумовити виникнення у нього щирого інтересу. Крім того фахівцеві необхідно знати, як підсилити позитивний ефект від спілкування чи знизити можливі негативні реакції. Манера, в якій обслуговують клієнта, насправді має вирішальне значення для формування його враження про організацію загалом, а також може легко перетворити його з мотивованого у невмотивованого клієнта, незалежно від рівня якості пропонувананих послуг. Для професійної діяльності кваліфікованого співробітника туристичної організації актуальним є знання основних інструментів контакту з клієнтами, як-от: особистий контакт, мова жестів, зовнішній вигляд, контакт по телефону, удосконалення техніки спілкування, зворотній зв'язок, особливостей їхнього використання та шляхів оптимізації.

Найважливішою цінністю у європейській культурі, до якої належить Угорщина, проголошено самостійність людини, її свідоме ставлення до життя, індивідуальну своєрідність, особистісний спосіб буття. Туризм надає можливість особистості

- долучитися до природи, іншої культури, зустрітися з людьми;
- сформуванню здатності до самореалізації;
- вияву моральної за змістом і активної за формою позиції;
- навчитися свідомому й відповідальному ставленню до життя;
- реалізовувати свій біологічний та психологічний потенціал.

З огляду на те, що пріоритети сучасного соціуму орієнтовано на розвиток особистості як суб'єкта власного життя, то особливого значення й посиленої уваги потребують питання впливу соціальних систем, серед яких і туризм, на формування особистості.

Серед спектру функцій педагогіки туризму зупинимось на розгляді спеціальних, як-от: рекреаційної, адаптаційної та аксіологічної. У ході спеціальних досліджень доведено прерогативу рекреаційної ролі туризму: саме туризм, як ніяка інша діяльність, передбачає активну діяльність, яка дає змогу не тільки поновити, але й розвивати життєві сили людини – фізичні, інтелектуальні та емоційні.

Розвиток рекреаційних функцій педагогіки – найважливіше завдання педагогіки туризму. Упродовж останніх років учені фіксують зниження рівня адаптації людини до змін природного і соціального середовища, а іноді й повне нівелювання адаптаційних здібностей.

За таких умов важко переоцінити адаптивну роль туризму, що пропонує ефективні механізми і засоби фізичної, психологічної та інтелектуальної адаптації людини. Останнє окреслює сутність адаптаційної функції педагогіки туризму.

Важливий аспект виховних можливостей педагогіки туризму – це її аксіологічна функція, оскільки атрактивність (привабливість, цікавість) уможлиблює не тільки оновлення людини, але й оволодіння її інтересом. У контексті означеного набувають особливого значення ідеї та категорії педагогіки туризму. Розглянемо основні категорії педагогіки туризму.

Категорія «виховання», що є пріоритетною в аспекті розроблення методологічних засад, розкриває сенс туристичної діяльності, професійної підготовки фахівців для туризму, акцентує увагу теоретиків і практиків на виховних моделях у туризмі.

Об'єктивними чинниками виховного впливу виступають соціально-історичні особливості, культурні традиції країни, система освіти; а суб'єктивними факторами – особистісні якості організаторів виховного процесу, рівень їхньої педагогічної майстерності, психологічні особливості та ціннісні орієнтації учасників виховного процесу.

Категорія «буття» є вектором наукового пошуку дослідників туризму в аспекті вивчення проблеми «буття-в-іншому світі». У контексті цієї категорії особливого змісту набувають поняття, види і форми туризму, які репрезентують різну міру наповнюваності та складності «буття-в-туризмі» різних особистостей.

Категорія «свідомість» у ракурсі виховного впливу туризму окреслює значення особистості щодо невідстороненого освоєння нею дійсності, її здатності собі самій звітувати про власне ставлення до іншого світу, людей. Особистість у туризмі має відповідати за задумане і вчинене, визначати цілі своєї діяльності.

Категорія «діяльність» актуалізує проблему творчої активності, здатності особистості взаємодіяти з іншою культурою, цілеспрямовано впливати на неї, задовольняючи свої біологічні та соціальні потреби. Важливу роль у розрізі педагогіки туризму відіграє культуротворча діяльність особистості.

Визнання пріоритету культуротворчих форм діяльності для різних вікових груп орієнтує дослідників туризму на розроблення різноманітних соціальних туристичних програм.

Категорія «цінність» є однією з пріоритетних у розробленні теоретико-практичних засад педагогіки туризму, оскільки морально-ціннісна площина розвитку особистості за допомогою засобів туризму визнана Глобальним етичним кодексом туризму, міжнародними правовими актами з туризму. Останнє означає, що теоретики і практики мають більш, аніж традиційно, опрацьовувати проблему особистісних виборів, переваг, ціннісних орієнтацій, прихильних та неприхильних ставлень туриста до системи «природа – культура – інша людина».

Категорія «мета» та «результат» у розрізі педагогіки туризму актуалізують необхідність узгодження того, до чого прагнуть організатори туризму, з тим, що вони розглядають як критерії оцінювання кінцевого підсумку.

Мета – гармонійно та різнобічно розвинена особистість, здатна ціннісно ставитися до природи, культури, оточуючих людей, виявляти активну за формою та моральну за змістом позицію. В інокulturі результат – особистісне становлення людини, система ціннісних ставлень до світу. Одним із найважливіших завдань туристичної освіти повинне стати виконання її культурної й етичної місії. Теоретиками туризму розроблено концепцію туристичної освіти, що складає основу фундаментальної підготовки фахівця для сфери туризму.

Отже, з огляду на зазначене вище, варто визнати, що у сучасному світі туризм – це багатогранне явище, тісно пов'язане з економікою, історією, географією, архітектурою, освітою, медициною, культурою, спортом та іншими науками. Втім, жодна з перерахованих наук не може повністю і вичерпно схарактеризувати його як об'єкт власних досліджень і жоден із наявних соціально-економічних інститутів не в змозі самостійно розв'язати комплекс його проблем.

Туризм є відносно новою соціо-економічною діяльністю, яка охоплює значну різноманітність економічних факторів, дійових осіб та академічних дисциплін. Угорщина має величезний туристичний потенціал і, від того, наскільки зуміє країна скористатися своїми природними перевагами будуть залежати не тільки перспективи розвитку туристичної галузі, а й забезпечення робочими місцями населення та наповнення бюджетів усіх рівнів.

Його вважають особливим явищем, що репрезентує симбіоз широкого спектра наук, предметів, галузей, і тому він має статус багатодисциплінарного і багатопрофільного явища.

Таким чином, можна зробити такі висновки, як-от: педагогіка туристичної діяльності включає наступні аспекти:

- спеціалізація навчання;
- підвищення кваліфікації;
- вимоги контролю якості навчання;
- освітня політика навчального закладу;
- реформування освітньої системи;
- підготовка педагогів;
- практика на туристичному підприємстві;
- зміст навчання конкретної професії (Рис.1.3).

Суспільне значення туризму в освітньо-педагогічному розрізі окреслене можливостями лобювання освітніх пріоритетів туристичної індустрії у вищих державних інстанціях, що є єдиним моральним різновидом лобювання, яке припустиме в демократичному суспільстві. Згадане лобювання вимагає не тільки створення достатньо впливових суспільних організацій, орієнтованих на створення різного роду невідкладних для суспільства освітніх програм із туризму, але і безпосереднього приходу до влади найкомпетентніших представників цієї сфери.

Розвиток туризму, особливо в регіонах з поганою інфраструктурою, приводить до розвитку цієї інфраструктури, поліпшуються дороги, будуються нові житлові будинки, з'являються культурні і медичні установи. У результаті місцеве населення користується вигодами від поліпшення інфраструктури поряд з туристами. При правильному плануванні туризм може також впливати на навколишнє середовище. На сьогоднішній день багато національних парків розвивають туризм для того, щоб одержувати доходи на своє утримання.

Це, з одного боку, допомагає туристам побачити унікальні природні визначні пам'ятки, з іншого боку, допомагає акумулювати фінансові засоби на їхнє утримання.

Серед науковців, що займаються дослідженнями з даної проблеми можна відзначити:

- науковці Блохін Ю.І., Богданов Ю.В., Волков В.С. – розробили принципи розвитку сфери туризму в ринковій економіці;
- вчені Біржаков М.Б., Дрогов І.А., Марінін М.М. – запропонували оригінальні технології розвитку автотурів, дитячо-юнацького туризму, виїзного туризму;
- науковці Галенська О.М., Корнєєв С.Є., Тайнович Н.В. – розвили уявлення про механізми регуляції організаційно-правових відносин у сфері туризму;
- дослідники Карлова Г. А., Казанкіна Т.В., Потьомкін В.К., Яковлева Н.В. – сформулювали основи формування ринкової стратегії туристського обслуговування населення;
- учені Балабанів А.І., Гуденко Н.Б., Шагінов Ю. А., Файбусович Є.Л. – запропонували систему заходів для інвестування сфери туризму і формування цінової політики.

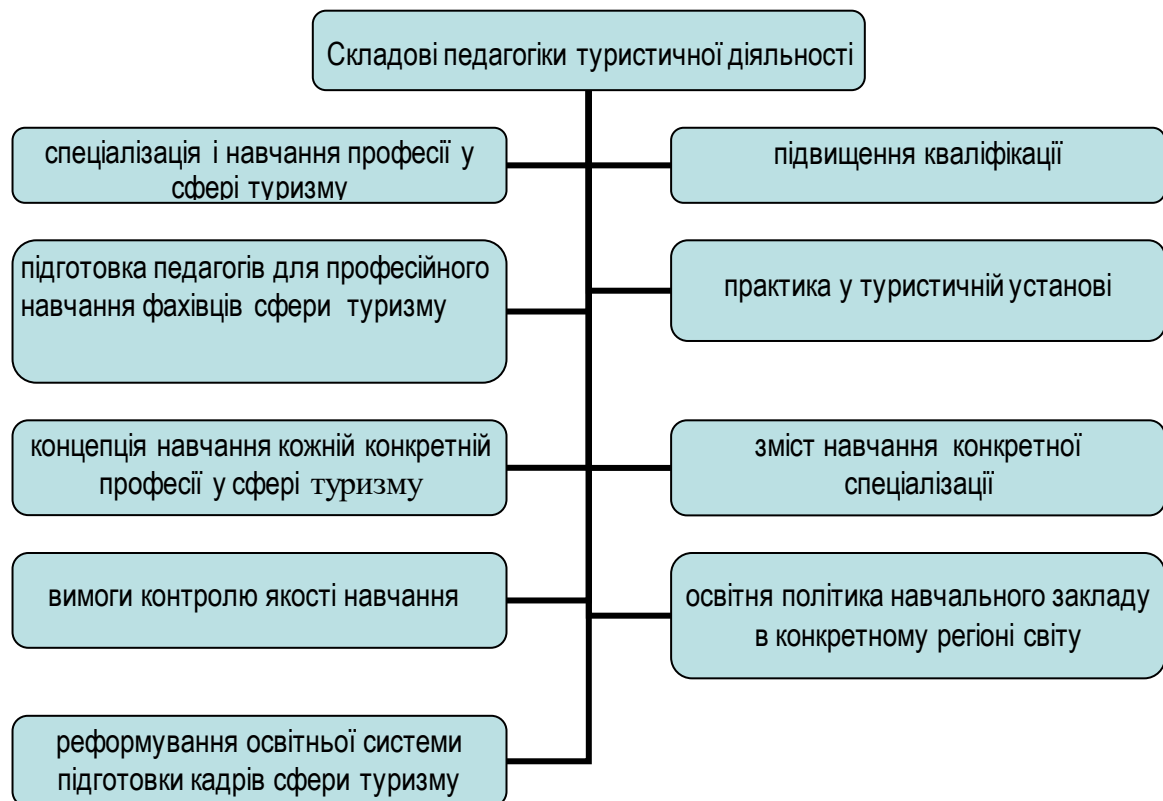

Рис. 1.5. Педагогіка туристичної діяльності.

1.2. Історія становлення та розвитку туризму в Угорщині як передумови створення системи туристської освіти

Загальна характеристика країни. Угорщина – європейська країна, розташована на південному сході Середньої Європи. На сході вона межує з країнами Східної, а на півдні – Південної Європи. Офіційна назва – Угорська республіка.

Державна мова – угорська. Столиця – Будапешт.

Площа Угорщини 93 030 км², що майже у шість разів менше площі України. За цим показником вона знаходиться на 108-му місці у світі. Протяжність території Угорщини з заходу на схід – 528 км., а з півночі на південь – 268 км.

Угорщина разом зі Словаччиною, Австрією та іншими знаходиться у другому (середньоєвропейському) годинному поясі. Різниця між середньоєвропейським та східноєвропейським, прийнятим в Україні, годинними поясами становить одну годину.

Через країну протікає р. Дунай, через яку Угорщина має вихід до Чорного моря.

Після введення у дію каналу Райн-Майн-Дунай країна отримала також вихід до Північного моря. Загальна протяжність кордонів – 2242 км. Природні умови і ресурси. Угорщина в цілому (приблизно на 80%) рівнинна країна з перевагою низовин, які займають більше половини її території. У природному відношенні Угорщина поділяється на дві великі частини – Правобережну (на захід від Дунаю) та Лівобережну (на схід від Дунаю).

Найбільше озеро країни і всієї Центральної Європи – Балатон (590 км²), яке угорці іноді називають "угорським морем".

Клімат у країні помірно континентальний. На нього значною мірою впливає положення посередині гірської дуги Карпат.

Колись майже вся територія Угорщини була вкрита лісами. Тепер лісов крита площа становить лише 17%. Вона розташована переважно на височинах. В основному (до 50%) – це бук і дуб, на другому місці (15%) акація. Цікаво, що вона була завезена із Північної Америки для закріплення пісків у межиріччі Дунаю і Тиси.

Господарське значення деревини, що заготовлюється, невелике. Близько 15% території країни займають луки і пасовища.

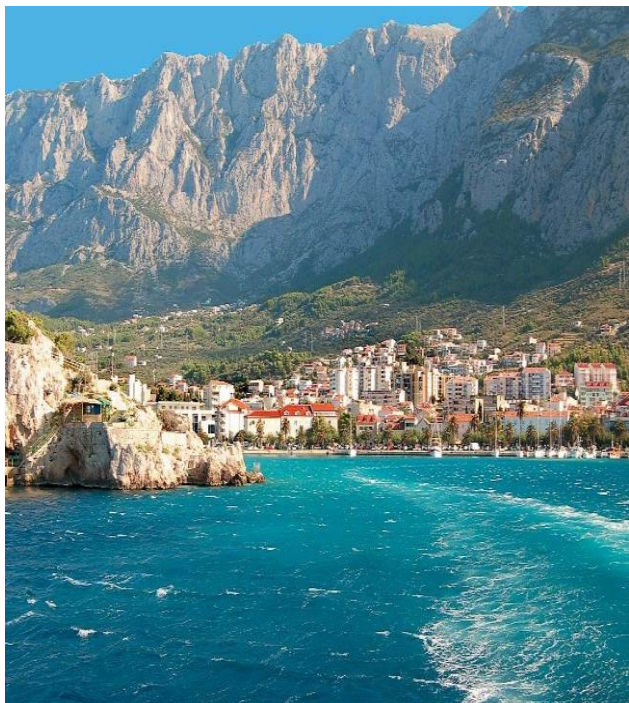
Найважливішими природно-заповідними територіями Угорщини є заповідники Барч, Мартей, Пуштакочі-Моґарак, національні парки Кішкуншаг, Бюкк, Агтелек та Гортобадь.

Політичний лад і адміністративно-територіальний устрій. Згідно з Конституцією, Угорська Республіка є демократичною незалежною країною.

За політичним ладом Угорщина парламентська республіка.

За політичним устроєм Угорщина – унітарна країна. Вона поділяється на 19 медьє і Будапешт, який утворює окремий дистрикт і прирівняний до медьє.

Границі угорських медьє є відносно стабільними близько тисячі років.

Населення Угорщини. Населення країни – 10,3 млн. осіб (2000). Це 70-те місце у світі. За останні два десятиліття чисельність населення Угорщини зменшилась.

Народжуваність в Угорщині становить 10%, смертність 14%. Таким чином, природний приріст населення від'ємний – 4%.

Природний приріст найвищий у північній і центральній частинах країни. Найнижчий він у сільськогосподарських районах південної Угорщини. В останнє десятиліття спостерігається імміграція в країну представників угорської діаспори з-за кордону.

Склад і структура населення. Середня тривалість життя угорських чоловіків 66 років, жінок – 75 років.

В Угорщині помітні диспропорції у статевій структурі населення. Жінки становлять 51,5% населення, чоловіки – 48,5%. Ці диспропорції особливо відчутні у старших вікових групах. Структура зайнятих виглядає наступним чином: промисловість – 35%; сільське господарство – 20%; сфера послуг – 45%. Рівень безробіття стабільним і становить 10,5%.

Рівень урбанізації країни за останні 50 років зріс з 60 до 67%. Серед міст переважають малі і середні. Близько двадцяти з них нараховують більше 50 тис. осіб, у тому числі вісім – більше 100 тис. осіб. Найбільше місто Угорщини – її столиця Будапешт (1,9 млн. осіб). Характерною особливістю країни є дуже велика питома вага столиці у чисельності населення – близько 20%.

Будапешт утворився у 1872 р. внаслідок об'єднання розміщеної на правому березі Дунаю Буди, Обуди (північніше Буди) та розміщеного на лівому березі Дунаю Пешта.

Будапешт – столиця Угорщини. Буда була столицею країни у 1361-1541 рр. Будапешт займає виключне у всіх відношеннях місце в системі міст Угорщини. По суті, практично вся країна є зоною впливу Будапешта. Разом з навколишніми містами він формує єдину в країні агломерацію. Інші великі міста: Дебрецен; Мішкольц; Сегед; Печ; Дьор; Ніредьгаза; Секешфегервар. Секешфегервар був столицею Угорщини у XII-XIII ст.

Національний склад населення. Угорщина, по суті, – держава однієї нації. Угорці становлять 97% населення країни. Угорці є одним із небагатьох народів Європи, які чітко усвідомлюють своє неєвропейське (азіатське) походження. Це народ угорської мовної групи уральської мовної сім'ї. Їх самоназва "мадяри" давньоугорською означає "людина".

Предки угорців (сім племен) переселились з Південного Уралу на територію сучасної Угорщини у 896 р. Проникнення проходило через Верецький перевал (Українські Карпати), Трансільванію та пониззя Дунаю. У 974 р. угорці прийняли християнство і стали частиною європейської цивілізації.

Етногенез угорців дуже складний, у ньому брали участь представники слов'янських, германських, романських, тюркських та іранських народів.

Майже 4 млн. угорців проживають за межами Угорщини. Зокрема, 1,9 млн. осіб – у Румунії. Там вони утворюють окрему етнографічну групу угорців – секеї, або секлери.

У Словаччині проживає 0,6 млн. угорців, у Югославії – 0,5 млн., у США – 0,6 млн. і Канаді – 0,1 млн. В Україні – 157 тис. осіб, з них 152 тис. – на Закарпатті.

Основними етнічними меншинами є цигани, німці, словаки, хорвати, румуни, серби та словенці. Українців в Угорщині приблизно 1000 осіб.

Сільське господарство. Угорщина виділяється в Європі і світі як важлива сільсько-господарська країна. Вона замикає п'ятірку європейських країн – чистих експортерів сільсько-господарської продукції, поступаючись Нідерландам, Франції, Данії та Ірландії. Для потреб сільського господарства використовують 3/4 території країни. Воно є інтенсивним.

Транспорт. Із всіх видів транспорту найбільше значення для континентальної Угорщини мають залізниці та автомобільні дороги.

Сфера послуг. Угорщина відрізняється від ряду сусідніх країн відносно високим рівнем розвитку сфери послуг. Найважливішими центрами сфери послуг є, як правило, провідні економічні центри. Загальна і безкоштовна освіта існує для дітей віком від 6 до 16 років. Обов'язковою є восьмирічна основна школа. Середню освіту (12 років) отримують у гімназіях та середніх професійних навчальних закладах.

Для Угорщини важливе значення має міжнародний туризм. У 2015 р. країну відвідало 30 млн. чужоземних туристів. Це майже у три рази більше, ніж населення Угорщини. Доходи від обслуговування чужоземних туристів – важлива стаття бюджетних надходжень країни (9 %). Туристів приваблюють як природна, так і культурна спадщина Угорщини. Це, зокрема, Будапешт і курорти Балатону, а також курорти Північного Середньогір'я, центри єпископатів, колишні столиці, літні королівські резиденції тощо.

Зовнішньоекономічні зв'язки. Угорщина ще в часи так званого "соціалістичного табору" (1950-1980) відрізнялась західною спрямованістю своїх зовнішньоекономічних зв'язків. За останнє десятиліття цей процес посилюється. Доходи від обслуговування чужоземних туристів – важлива стаття бюджетних надходжень країни (9 %).

Туристів приваблюють як природна, так і культурна спадщина Угорщини. Це, зокрема, Будапешт і курорти Балатону, а також курорти Північного Середньогір'я, центри єпископатів, колишні столиці, літні королівські резиденції тощо.

Зовнішньоекономічні зв'язки. Угорщина ще в часи так званого "соціалістичного табору" (1950-1980) відрізнялась західною спрямованістю своїх зовнішньоекономічних зв'язків. За останнє десятиліття цей процес посилюється.

У географічній структурі зовнішньої торгівлі на розвинені країни припадає близько 80% угорського експорту та 75% імпорту. На країни середньої та східної Європи – близько 10% експорту та 15% імпорту. Найважливішими зовнішньоторговельними партнерами Угорщини є Німеччина, Австрія, Італія, Франція та США.

Угорщина виділяється високим рівнем чужоземних капіталовкладень. 95% всіх капіталовкладень (інвестицій) припадає на розвинені країни. Найбільші інвестори – Німеччина (37%), США (19%), Франція (13%) та Австрія (6%).

За ініціативою Угорщини створено міжрегіональну транскордонну організацію "Карпатський Єврорегіон". Декларацію про створення цього єврорегіону прийнято в угорському місті Дебрецен у 1993 р. До складу "Карпатського Єврорегіону" входять суміжні райони Угорщини, Словаччини, Польщі, України та Румунії. Соціально-економічне районування Угорщини. Країну, як правило, поділяють на чотири соціально-економічні райони: Центральний (Будапештський); Дунантульський; Північний та Альфольдський.

Туризм є найбільшою індустрією в світі, що є вкрай важливо, щоб розглядати в якості одного з ключових секторів національної економіки.

Він генерує більшу частину національного доходу в якості важливого джерела іноземної валюти, необхідної для розвитку на місцях.

Міжнародний туризм процвітає в останні роки. Темпи зростання міжнародного туризму досягла 12 % на рік. Цей показник зробив туризм ключовим економічним елементом процесу соціального розвитку в сучасному суспільстві.

Відповідно до Всесвітньої туристської організації (ВТО), число туристів у світі 1.006.4 млрд. в 2010 році і буде 1.561.1 в 2020. Доходи від туризму зросли в середньому на 11,2% рік з моменту 1950-х років. Вони легко випереджають загальне зростання світової економіки. Фахівці в галузі туризму очікують, що зростання продовжиться в межах 5% в доступному для огляду майбутньому.

За даними ВТО, чемпіоном у світовому туризмі є країни Європи. Частка світового доходу від туризму в Європі складає 57% та 58% – від усіх міжнародних поїздок.

Дослідження та вивчення стану розвитку туризму в Угорщині є надзвичайно цікавим та важливим, так як, ця країна є сусідом України, що у великій мірі сприяє організації туристичних відвідувань цієї держави. Міжнародний туризм входить у число трьох найбільших галузей, поступаючись нафтовидобувній промисловості й автомобілебудуванню, питома вага яких у світовому експорті 11% і 8,6% відповідно.

У 2010 році сумарний прибуток країн світу від міжнародного туризму складав 7% від загального об'єму світового експорту і 3% від світового експорту послуг.

Міжнародний туризм у світі нерівномірний, що пояснюється в першу чергу різними рівнями соціально-економічного розвитку окремих країн і регіонів. Розвиток міжнародного туризму приводить до розвитку економічної інфраструктури країни. Таким чином, міжнародний туризм варто розглядати у співвідношенні з економічними відносинами окремих країн. Найбільший розвиток міжнародного туризму має місце у західноєвропейських країнах.

Вклад сфери туризму в економіку країни значний (на експорт за статтею «Поїздки» припадає близько 30% всього експорту послуг до Угорщини). Значне зниження частки надходжень від туризму (у 1997 рр. цей показник перевищив 60%) більше пов'язано з розвитком інших послуг, а не зі значним зменшенням доходів від туризму.

По ряду показників розвитку туризму (прибуття, доходи, інфраструктура) Угорщина поступається своїм основним конкурентам Чехії і Польщі.

Це багато в чому пов'язано з яскраво вираженою сезонністю прийому туристів в Угорщині (країну відвідує відносно мало туристів під час зимового сезону).

За рівнем економічного розвитку, Угорщина найближче до країн Вишеградської Четвірки (Польща, Чехія, Словаччина); зокрема до Чехії. Слід зазначити нехарактерно високий для країн ЄС показник інфляції в Угорщині (на порядок вище, ніж в інших країнах) і дуже низький темп приросту ВВП (1,1%). На частку цього регіону доводиться понад 70% світового туристичного ринку і біля 60% валютних надходжень. Приблизно 20% приходить на Америку, менше 10% – на Азію, Африку й Австралію разом узяті.

В даний час індустрія туризму є однією з найбільших форм міжнародної торгівлі, що розвиваються динамічно. У останні 20 років середньорічні темпи росту числа приїжджих іноземних туристів у світі склали 5,1%, валютних надходжень – 14%. Очікується, що при збереженні таких темпів росту число міжнародних подорожей до 2020 року досягне 900 млн. чоловік, а в 2025 році складе порядку 937 млн. чоловік.

Міжетнічні відносини в Угорщині мають різні аспекти – політичний, економічний, соціальний і не менш важливий – культурний, він також є складним у практичному та теоретичному відношеннях. Крім, у силу різних причин, виявився прикордонною зоною протиборства цивілізацій і культур. Культурний туризм має безпосереднє відношення до вирішення цих проблем і, насамперед, активізації діалогу та полілогу культур.

Культурний туризм має безпосереднє відношення до вирішення цих проблем і, насамперед, активізації діалогу та полілогу культур.

Міжнародний туризм, що здійснюється з метою знайомства та співставлення західної та східної культур, дає підстави для розуміння діалектики єдності й множинності проявів культури як складного цілого, для визначення типологічно споріднених або контрастних феноменів, їхнього ціннісно-змістовного наповнення. Це положення має безпосереднє відношення до культури поліконфесійної й багатонаціональної Угорщини.

Туризм – багатогранний соціокультурний феномен: це й потужний фактор економіки, соціальний інститут і сфера культури. Антропологічний підхід дозволяє розглянути туризм як специфічний спосіб життєдіяльності людини. Туризм, як винятково важливий соціально-економічний чинник світо-господарських зв'язків і міжнародних відносин, суспільний полікультурний інститут, розвиваючись у діалектичній єдності всіх своїх складових, формує власний соціальний простір, у межах якого вирують взаємодії й конкуренції, узгодженості й суперечності, конфлікти та консенсуси туристського життя.

Посівши чільне місце у світовій економіці та міжнародній системі вільного спілкування людей, туризм став суттєвим показником всесвітньої культурно-історичної спадщини, яка залишатиметься важливим економічним важелем доти, доки людство буде усвідомлювати нематеріальну цінність туризму. Як зазначає Генеральний директор ЮНЕСКО К.Матцера, «неможливо вирішити проблеми збереження пам'яток культури і природи, не порушуючи принципових питань, пов'язаних із розвитком туризму».

Е.В. Слободенюк досліджує туризм як чинник гуманізації відносин між народами.

Ця думка влучно характеризує головне в туризмі – його культурну значущість і гуманістичну цінність, наголошує на необхідності пошуку «золотої середини» між економічною та соціальною і культурно-пізнавальною функціями туризму.

А також між захистом історичних пам'яток від руйнування, що заподіюється потоком несвідомих туристів, і розширенням доступу цивілізованих мандрівників до об'єктів культурної та природної спадщини. У цьому відношенні особливе значення набуває міжнародний туризм, активізація якого в другій половині ХХ – початку ХХІ століть була викликана глобальними змінами у свідомості, визнанням абсолютної цінності різних національних культур у багатополлярному світі. Він здійснюється з метою знайомства та співставлення західної та східної культур, дає підстави для розуміння діалектики єдності й множинності проявів культури як складного цілого, для визначення типологічно споріднених або контрастних феноменів.

Культурний туризм дає можливість розширити кругозір і поглибити світосприймання людини, показати красу природи і велич творинь людського генія, що сприяє естетичному розвитку й духовному збагаченню людини. Саме культурний туризм дає можливість повернутися до вивчення культурної спадщини людства, її гуманістичного змісту, він несе в собі інтегративний потенціал, що поєднує всіх подорожуючих людей в прагненні до розкриття життя у всій повноті його проявів.

У низці держав при ЮНЕСКО створена мережа кафедр із культурного туризму з метою підтримання миру та розвитку, у тому числі вони створюються й в Угорщині.

Культурний туризм – це екскурсійна діяльність по знайомству та осмисленню з культурними ландшафтами, по вивченню духовних і матеріальних пам'яток культури, локалізованих на певній території – географічному ландшафті.

Розмаїття культур, звичаїв, стилів життя дозволяє гостям почуватися в Угорщині, як у себе дома. Угорщина цікава тим, що тільки тут поряд знаходяться видатні історичні й культурні пам'ятки, які відокремлено можна побачити в інших куточках Європи.

Міжнародний туризм, що здійснюється з метою знайомства та співставлення західної та східної культур, дає підстави для розуміння діалектики єдності й множинності проявів культури як складного цілого, для визначення типологічно споріднених або контрастних феноменів, їхнього ціннісно-змістовного наповнення.

Угорщина має довгу історію туризму. У 896 році зі сходу в долину Карпат прийшли угорські племена, які перекочували з Азії до Карпатського басейну й розчинили у собі народності, що тут мешкали. А згодом стали запрошувати до себе з усіх країв ченців, учителів, хто заселяв усі визначні місця країни.

З того часу, ось уже 1100 років, угорці проживають на цьому місці. Про бурхливі історичні події свідчать середньовічні фортеці, а також прекрасні архітектурні творіння. Історія угорського туризму починається зі середини XIX століття.

Німецькі дослідники А. Буркарт, В. Фреєр, К. Хартманн в історичному аспекті розрізняють кілька етапів розвитку туризму з наступними відмітними ознаками:

I. Вибір транспортних засобів, що існували в той історичний період розвитку цивілізації: від ніг і коней, потім до пароплавів і візкам, автомобілів і літаків.

II. Мотивація подорожей: від необхідності подорожі у зв'язку з отриманням освіти, лікуванням та відпочинком – до подорожей в розкішних умовах – як основної потреби.

III. Кількість і якість учасників подорожей: від еліти через середній клас і заможних людей початку XX століття до широких мас сьогодення.

I етап – 1850-1920 роки. Туризм із самого початку був заняттям для обраних і розвився у різних державах Європи у вигляді альпійських клубів (Англія – 1857, Італія і Швейцарія – 1863, Росія – 1877) та товариств (Австрія – 1862, Німеччина – 1869).

До кінця 70-х років XIX століття гірські клуби функціонували у Франції, Угорщині, Росії. У 1895 році у Відні було створене туристичне товариство «Друзі природи», діяльність якого поширювалася за межами Австро-Угорщини і координувалась відкритим у 1908 році у Відні міжнародним центром туризму.

II етап – 1920-1945 роки. Новий поштовх розвитку туризму було дано після першої світової війни. З одного боку, спостерігалось певне зменшення туристичних потоків у зв'язку з відповідними фінансовими проблемами організації міжнародного туризму.

З іншого боку – починає діяти чинник попиту в окремих регіонах, де росте шар населення, який міг брати участь у подорожах по своїй країні.

III етап – 1945-2000 роки. Масовий туризм в Угорщині, як і у Європі, розгорнувся вже в перші роки після другої світової війни, він був тісно пов'язаний з економічним підйомом у розвинених західних країнах: більш високі доходи населення, більше вільного часу, розвиток засобів зв'язку і транспорту – все це було важливими передумовами туристського буму. Значно розширилися види транспортних перевезень туристів.

IV етап – 2000-по наш час. Стабілізуючий вплив сфери туризму на економіку та суспільство загальноновизнано.

Збільшення числа іноземних туристів, що відвідали Угорщину, пов'язане, перш за все, з появою на угорському ринку авіаперевезень дешевих «дисконтних» західних авіакомпаній, а також підвищенням рівня послуг, розвитком природних, архітектурних і лікувально-оздоровчих об'єктів. На першому місці за чисельністю іноземних громадян, які відвідують Угорщину, варто Румунія, потім слідує Словаччина, Австрія, Сербія і Чорногорія, Німеччина і Україна. Крім того, зріс приплив туристів з країн Азії (на 22,6%) та Америки (на 16,2%).

У 2011 році в цілому Угорщину відвідало 38,3 мільйона іноземців, які провели 100 мільйонів днів в країні, що на 6% більше, ніж у 2010 році.

Найбільш відвідувані області – це Будапешт, і Балатон, що налічують більше 75% всіх туристів. За 2011 рік іноземні відвідувачі витратили в Угорщині €6,7 млрд.

Зниження чисельності іноземних туристів спостерігалось лише на угорсько-українському кордоні – майже на 20% .

В 2010 році тут введено в експлуатацію понад 100 нових готелів. Як і в 2005 році в готелях переважали гості з країн-членів ЄС. Вони склали три четверті всіх іноземних гостей, з них майже половина доводиться на чотири країни: Німеччину, Великобританію, Австрію і США. Кількість готельних діб, сплачених гостями з трьох європейських країн, зменшилося від 3% до 16%, із США, навпаки, збільшилося на 7% .

Паралельно зі зниженням чисельності туристів з традиційних трьох європейських країн, в 2006 році намітилася тенденція зростання чисельності туристів з Росії, України, Литви, Чехії та Польщі.

Кількість готельних діб, сплачених російськими туристами, збільшилася на 35%, українськими – на 10%. Більше 98 % туристів Угорщини гості з Європи: Австрії, Німеччини, Словаччини. Загальна кількість туристів, що зупинялися в готелях, збільшилася на 10%.

Має місце зростання привабливості спеціальних турів: гастрономічних, ознайомлювальних з культурою виноробства та сільського туризму.

У зв'язку з цим в програмі розвитку туризму на 2020 рік передбачені заходи зі збереження цієї тенденції. Однією з таких заходів може стати полегшений режим отримання в'їзних віз. Так, тривають переговори про лібералізацію візового режиму з США.

У найближчому майбутньому інвестиції в туризм в Угорщині складуть \$600 млн., що означає збільшення кількості готельних номерів міжнародного стандарту більш ніж на 3200. Туризм є визнаним провідним сектором в Угорській економіці.

З січня 2010 року сума, яку заморські туристи залишили в Угорщині, становить \$ 2,84 млрд. В даний час туризм став вирішальним чинником національної економіки, валютні доходи від нього покривають дисбаланс зовнішньої торгівлі.

Туризм має широкі можливості для залучення іноземної валюти і різного роду інвестицій та для розвитку нових відів туристського обслуговування.

Значення туризму як джерела валютних надходжень, забезпечення зайнятості населення, розширення міжособистісних контактів зростає. Він сприяє диверсифікації економіки, утворюючи галузі, що обслуговують індустрію туризму.

Кількість робочих місць щоденно збільшується, не вимагаючи при цьому великих витрат. Туризм охоплює багато секторів економіки і цим ускладнює визначення точної оцінки кількості працівників, зайнятих у сфері туризму.

Крім того, вирішення проблеми реальної оцінки ускладнюється ще й специфічним характером праці (сезонність, робота за сумісництвом, тимчасова робота тощо). І все ж кількість зайнятих у туристичній сфері постійно зростає. Розмаїття культур, звичаїв, стилів життя дозволяє гостям почуватися в Угорщині, як у себе дома. Вас приємно здивує широкий вибір товарів на прилавках магазинів й помірні ціни на них. Ви зустрінетесь з традиційною угорською гостинністю, відомою далеко за межами нашої країни.

А ще Угорщина цікава тим, що тільки тут поряд знаходяться видатні історичні й культурні пам'ятки, які відокремлено можна побачити в інших куточках Європи.

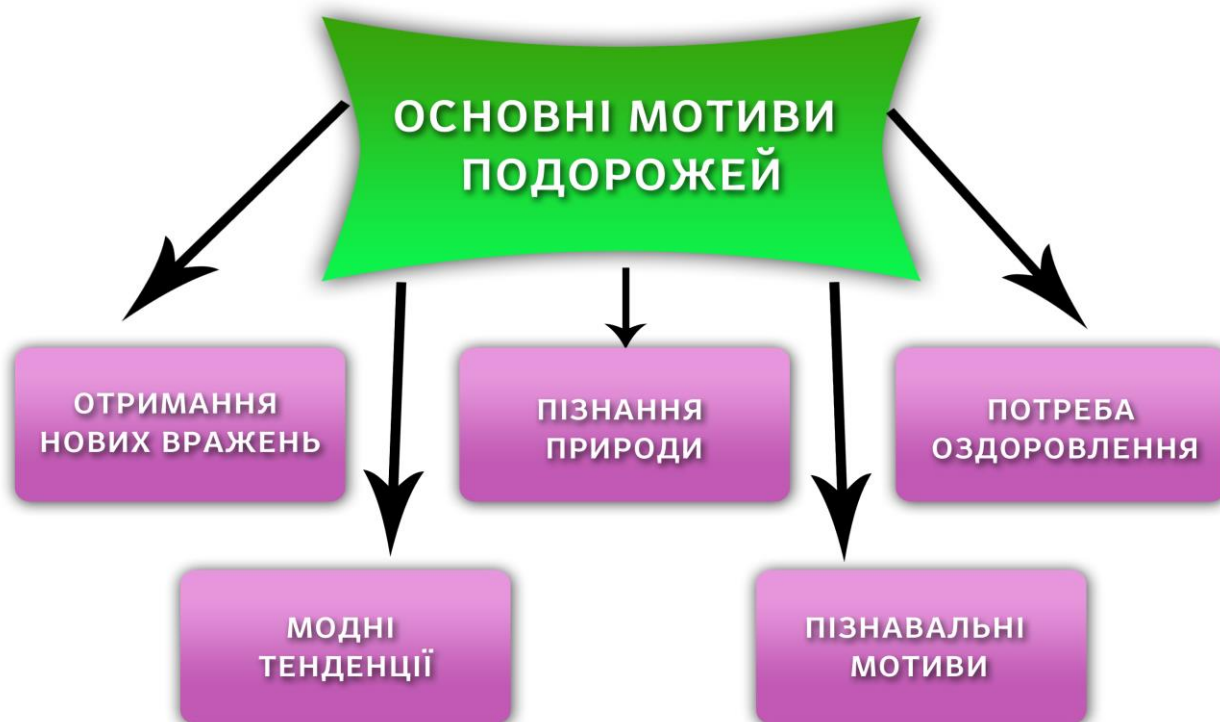

Рис. 1.6. Основні мотиви подорожей.

У самісінькому серці Європи, на відстані однієї-двох годин подорожі автомобілем, із виру столичного життя Будапешта ви переноситесь у романтичну тишу Алфьольду з його знаменитими степами, так званою «пустою». Вздовж усього шляху від міста Захонь на сході країни до Сентсотхарда на західному кордоні зустрічаються старовинні пам'ятки й пам'ятники архітектури. Про те, що Угорщина («Паннонія») була колись східним кордоном Римської імперії нагадують руїни Аквінкума в Будапешті.

Шукачі скарбів і сьогодні розшукують на берегах Тиси могилу Аттіла, легендарного вождя гунів, які побували тут під час великого переселення народів.

Про бурхливі історичні події свідчать середньовічні фортеці, з яких особливо виділяється фортеця Надьважонь, а також прекрасні архітектурні творіння, такі як палац у місті Фертьод у стилі рококо, що нагадує австрійський Шонбург.

Дослідження та вивчення стану розвитку туризму в Угорщині є надзвичайно цікавим та важливим, так як ця країна, є сусідом України, що у великій мірі сприяє організації туристичних відвідувань цієї держави.

Мальовничі краєвиди, міста і села Угорщини, культурні та історичні пам'ятки, природні багатства дають можливість організувати безліч цікавих, оригінальних і різнопланових програм, особи оздоровчих турів по Угорщині.

Історичні пам'ятки Римської Імперії, періоду 150-літнього турецького панування, маленькі середньовічні церкви і пишні базиліки, руїни замків на вершинах пагорбів і чудові палаци – всі вони свідки бурхливих історичних подій.

Змістовну й багату на враження подорож обіцяють туристам історико-архітектурні пам'ятки, музеї та події культурного життя міст містечок та навіть селищ Угорщини.

Невелика за розмірами Угорщина володіє неабиякими природними багатствами.

Якби можна було зібрати докупи усі заповідники та природоохоронні зони країни, то отримана територія у 520 тисяч гектарів могла б посперечатися з найбільшими у світі національними парками. Тим, хто вирушає пішки або велосипедом, на фотополювання або спостереження за птахами, допомагають на маршруті вказівні таблички та позначені туристичні. Під Угорщиною ціле море цілющих вод.

Де б не робили свердловину, майже напевно натрапляли на термальне джерело. З близько 1300 відомих на сьогоднішній день джерел 80 знаходяться у Будапешті.

Майже у 70 містах і селах на водах було споруджено водолікарні, купальні, пляжі з термальними басейнами або бальнеологічні готелі. Мінеральні води допомагають при захворюваннях опорно-рухового апарату, дерматологічних та гінекологічних хворобах, при патологіях органів травлення та нервової системи. Щедра природа дарує хворим одужання, а здоровим – насолоду. Каталог ЮНЕСКО містить 8 розташованих в Угорщині об'єктів, які є частиною світової спадщини. Три з них – Національні парки: найбільша в Центральній Європі система карстових печер «Агтелек», степ Хортобадь та найзахідніше озеро євразійського степу та найбільше лужно-земляне озеро Європи – Ферте.

Серед об'єктів, створених людиною, давньохристиянський цвинтар у місті Печ, тисячолітнє абатство в Паннонхалмі, а також невелике село Холлоке, що зберегло до наших днів народну архітектуру та місцеві традиції.

Список продовжив виноробний регіон Токай, що має унікальні географічні умови і де тисячолітні виноробні традиції є запорукою всесвітньо відомих вин.

Кожний регіон Угорщини приваблює чимось особливим, притаманним лише йому.

Повсюди можна побачити щось таке, що характерне лише для даного міста, селища або ж певної місцевості. Це в повній мірі стосується міста Секешфехервара, збудованого на місці стародавнього римського поселення. «Альба Регія», і до вигину Дунаю, де у сусідстві розташовані Вишеград з літньою резиденцією угорських королів, і Естергом, центр у католицької церкви Угорщини, і Шопрона та Кйосега, на зовнішній вигляд яких свій вплив зробила західноєвропейська архітектура.

За одні короткі відвідини неможливо ознайомитися з усіма визначними місцями країни. Тому, напевне, більшість із гостей Угорщини повертаються до неї знову і знову.

Лише для того, щоб детально познайомитися з перлиною Дунаю – Будапештом знадобиться багато часу. Столиця Угорщини дуже багата пам'ятками архітектури.

У місті працюють десятки художніх, історичних, етнографічних музеїв, виставочних залів і картинних галерей. Окрім цього, є ще є всесвітньовідомі театри опери і балету, театр оперети та інші, є чудові пам'ятки архітектури – ансамблі Будаїської фортеці Маргіт, що простягнувся в центрі столиці між Будую і Пештом, є будапештські купальні, які здобули собі славу лікувальною водою.

Знайомству з Угорщиною допоможе і сприятливий клімат, що має не аби яке значення для розвитку туризму. Середня кількість сонячних годин в Угорщині становить 1988 годин на рік, це більше, ніж у будь-якій країні Західної Європи. У теплі літні місяці можна добре відпочити на берегах найбільшого в Центральній Європі озера Балатон.

Його площа – біля 600 квадратних кілометрів. Вода в озері прогрівається швидко, тому купатися в ньому можна з весни до пізньої осені. М'яка, трішки лужна вода озера поєднає в собі лікувальні дії вуглекислих і грязьових ванн. На озері створені прекрасні умови для любителів вітрильного спорту, веслування, риболовлі. Взимку гості можуть покататися на ковзанах на Балатонському льоду, фінських санях і буєрах.

Угорці завжди славились як прекрасні вершники. Кінний спорт популярний в країні до цього часу. Щорічно в різних куточках Угорщини, від Хортобаді до Бугаца і Надьважоні, проводяться кінні ігри. До програми цих свят включаються спортивні перегони та національні кінні – ігри, а також символічні бої між угорськими та турецькими вершниками й рицарські турніри. До речі, лише у Хортобаді, в знаменитій угорській «пусті», автобус з туристами може бути зупинений ватагою яскраво вбраних, розбійників – «бетьярів», котрі після символічного пограбування запрошують гостей до найближчої корчми.

Туристи, яким більше до вподоби спокійний відпочинок, доповнять свої враження побаченням на «Карнавалі квітів», який щорічно проводиться в столиці Алфйольда Дебреці, багатому пам'ятками старовини й архітектури.

Міста східної Угорщини взагалі славляться своїми історичними пам'ятками, культурними традиціями, справжньою угорською кухнею, а також фруктовими садами, що оточують їх. Так Нірбатор відомий своїм готичним храмом і яблуками, в Кечкеметі народився великий музикант Золтан Кодай. Калоча славна знаменитою угорською паприкою, а Сегед в усьому світі відомий юшкою, салом і кафедральним собором.

Тим хто збирається відпочивати на Балатоні, обов'язково треба відвідати Хевіз, найбільше в Європі тепловдне озеро, вода якого рекомендується при лікуванні хвороб опорно-рухового апарату. Угорщина взагалі багата на термальні води. У світі небагато місць, на такій маленькій території зосередилась величезна кількість цілющих джерел.

У найбільшій в Угорщині водолікарні на вуглекислих водах у Балатонфюреді лікують серцево-судинні хвороби, а на околицях міста Дюла лужними водами лікують ревматичні захворювання. Відомі водолікарні працюють у Будапешті, Хайдусобосло, Харкані й багатьох інших містах Угорщини. В країні є також води, придатні для питних курсів лікування. Кожен хто відвідає цю країну, намагається придбати собі на згадку якийсь оригінальний угорський сувенір. Вишивка, ткацтво, гончарне мистецтво й різьблене дерево так само поширені в різних районах країни, як і народний спів та музика. Великий вибір чекає і на цінувальників порцелянами. Порцелянові вироби підприємств Хередна, Печа і Холлохази мають світову славу і будуть найкращим дарунком.

Людство вже протягом тисячоліть використовує термальні води для прання, очищення тіла, тамування болю або в ритуальних цілях. Хоча роль лазень в лікуванні час від часу змінювалася, їх значення підтверджує той факт, що від римського віку до нинішніх днів вони діють і процвітають.

У XVIII столітті сформувалися великі курорти, котрі крім лікування, забезпечували і забезпечують понині відпочинок та освіження. Недаремно щороку мільйони проводять свою відпустку у цих місцях, адже систематичність прийому ванн відіграє значну роль не тільки в лікуванні захворювань, але і в їх попередженні. На нинішній території Угорщини перші лазні збудували римляни в ті часи, коли вона під назвою Провінція Паннонія (Pannonia Provincia) належала до Римської Імперії. Центром провінції був Аквінкум, що у північній частині нинішнього Будапешту, на правому березі Дунаю.

Під час розкопок відкрито досі 21 лазню, найбільша серед яких – центральна солдатська (Thermae Maires). Водою ці лазні забезпечували джерела, що брали початок у підніжжі Будаїських гір і протікали водоходом до місця призначення. Крім комунальних лазень, відкрито велику кількість прекрасно орнаментованих мозаїками ванних кімнат в будинках багатих громадян. Після розпаду Римської Імперії вихорі переселення знищили всі лазні Аквінкуму. Однак, важливим є той факт, що саме в підніжжі Будаїських гір, коло термальних джерел, виникали і перші поселення мадярів часів Завойовництва.

Популярність Угорщини у туристів пов'язана із високою привабливістю її території в природному аспекті. Особливо багата Угорщина лікувальними мінеральними водами: на території країни зареєстровано 1350 цілющих джерел (термальних), третину із яких використовують на курортах у всій країні; 35 водолікарень пропонують медичні послуги та ще 30 купальних комплексів працюють на лікувальних термальних водах.

За високим рівнем поширеності термальних вод і спакурортів Угорщину можна порівняти лише з такими країнами, як Франція, Японія, Ісландія та Італія. На сьогодні її визнано одним із найбільших центрів бальнеології. Курорти Угорщини на бальнеологічних джерелах дають змогу практикувати природні види лікування за належного медичного контролю, який забезпечують фахівці з високим рівнем підготовки.

Природа угорських курортів, розташованих найчастіше навкруги природних джерел, створює абсолютно неповторну благодатну атмосферу, особливий мікроклімат, що сприяє швидкому оздоровленню у будь-яку пору року.

Історія використання термальних ванн Угорщини для очищення, релаксації та послаблення болю нараховує 2000 років. Римляни ще у першому столітті застосовували термальні води Угорщини для побудови лазень на березі річки Дунай.

Найвідоміші курорти Будапешту почали своє функціонування на рубежі XIX століття.

В Угорщині створено ідеальні умови для тих, хто свою відпустку бажає провести на курортах, бо окрім купелей на відвідувачів чекають різноманітні культурні, спортивні та інші програми по всій країні. У більш, як 100 населених пунктах, 400 лікувальних установ чекають гостей. В 1960-х роках в Угорщині розпочалося будівництво курортів, басейнів, пляжів, розвиток вже наявних відомих курортних місць.

В країні функціонує 1372 термальних джерел, 385 термальних та оздоровчих купалень, 5 лікувальних печер та 5 місць відкритого видобування лікувальних грязей.

Рис. 1.7. Лікувальні купальні державного значення та інші.

Тільки в самому Будапешті функціонує 16 лікувальних купалень. Також важливе місце посідає термальне озеро в місті Гивіз, яке є найбільшим лікувальним озером у світі. Це озеро щороку відвідують 1,2 мільйона людей.

Створили установу «Тем Проєкт», завданням якої було сприяння розвитку курортів, розробці проєктів з метою розповсюдження та реалізації набутого тут досвіду в інших країнах з урахуванням місцевих можливостей. За останні десятиліття змінилися погляди щодо лікувальних купалень.

Лікування суто термальними водами заступила комплексна терапія, яка використовує всі засоби фізіотерапії (лікувальна гімнастика, масаж, електротерапія), хоча, звичайно, основою залишилися ванни.

Мета – досягнення якомога кращих, триваліших результатів при мінімальному використанні ліків і максимальному використанні різновидів фізіотерапії.

Термальні води Угорщини знаходяться на невеликій глибині. Завдяки цьому вона посідає унікальне місце в Європі. З природних джерел та свердловин щоденно видобувають на поверхню близько 350 000 м³ термальної води.

Мінеральними водами є ті природні води, в 1 літрі яких міститься більше, як 1000 мг розчинених мінеральних речовин, або які містять в собі вищу за встановлену норму концентрацію деяких біологічно активних речовин.

(У випадку придатної для пиття мінеральної води ступінь концентрації цих речовин знизили до 500 мг/л, згідно вимог Європейської Унії.).

Бальнеотерапія: курс лікування, проведений за допомогою лікувальних вод.

Гідротерапія: водолікування, тобто сукупність таких лікувальних процедур, при яких використовуються фізичні властивості води, наприклад, температура, плин, сила виштовхування.

Фізіотерапія: сукупність таких лікувальних процедур, при яких у лікувальних цілях використовується фізична енергія. Сюди відноситься механотерапія, електротерапія, ультразвук, фітотерапія.

Балф знаходиться у підніжжі Альп, за 7 км від міста Шопрон, за 75 км від Відню, на березі озера Фертьо. Його джерела відомі вже від римської епохи. Тутешня лазня від 1500-их років була власністю м. Шопрон; цікаво зазначити й те, що це була перша платна лазня в Угорщині. Лужні гідрокарбонатно-хлоридно-сірчані джерела, що виходять тут на поверхню, допомагають при хронічних захворюваннях органів руху.

Внутрішнє вживання цієї води показано при катаральному запаленні шлунково-кишкового тракту. Мінеральну воду з місцевих джерел, розлиту у пляшки, можна придбати в торговельній мережі. Цей маленький, але дуже приємний курорт був сильно пошкоджений під час другої світової війни. Відбудували його тільки в 1975-у році.

Знаменитістю Балфу є збудована у XIV столітті церква та так звана купальна каплиця, на унікальній фресці якої зображено Христа в купелі. Балф знаходиться поблизу одного з найчарівніших куточків Угорщини – міста Шопрон, замку Естергазі, який називають угорським Версалем, та відомої фертьо-ракошської каменярні.

Тридцять років тому під час пробних буринь замість нафти з-під землі гейзерним фонтаном вирвалася на поверхню 58-градусна термальна вода, і невеличкий населений пункт Бюк, разом з усім околom, ніби прокинувся зі сну і почав бурхливо розвиватися.

Тут виріс курорт, який щоденно може приймати кілька тисяч гостей, одна за одною з'явилися дачі та готелі. Особливістю курорту є рекреаційний парк, відкритий у 1997 році, здатний задовольнити найвищі вимоги. Бюк на сьогодні є тим курортом Угорщини, який розвивається найдинамічніше. Він радо приймає і хворих, які прагнуть одужання, і молодь, яка бажає відпочити та порозважатися. Цей курорт знаходиться поблизу Австрії (25км), тож більша половина гостей приїздить звідти. Тут знаходиться найбільший не тільки в Угорщині, але і в Середній Європі майданчик для гольфу.

Місцевість коло Бюку пропонує численні екскурсійні маршрути, а саме відвідання середньовічних міст Шопрон та Кьосеґ, огляд пам'яток римської епохи в Сомбатгеї та багато іншого.

На однаковій відстані – 120 км – від Відню і Грацу знаходиться невеличке містечко, яке було володінням однієї з найвідоміших дворянських сімей – Надошді.

Величезний арборетум – заповідний декоративний парк, що належав колись до замку, зараз безпосередньо зв'язаний з курортним готелем, якому ледь виповнилося 10 років. Тут лікують не тільки захворювання органів руху, але і хронічні катаральні захворювання дихальних шляхів та гінекологічні хвороби.

Шарварський Кристал, який отримують шляхом випаровування води одного з джерел, відомий у цілому світі. Його розчиняють у воді для прийому ванн, а також для інгаляцій при захворюванні дихальних шляхів. Від Шарвару легко дістатися до навколишніх міст Шопрон, Кьосег, Сомбатгей, а також до найбільшого озера Середньої Європи – Балатону. Біля міста протікає ріка Раба, що є раєм для любителів водного туризму.

Гевіз, який є найбільшим та найвідомішим курортом Угорщини, знаходиться в просторій долині за 6 км від Кестгею, у північно-західному куточку озера Балатон.

Хоча під час розкопок останніх часів знайшли безперечні докази того, що вже в римську епоху тут були лазні, перші письмові згадки про Гевіз з'явилися у XIV столітті.

Бурхливий розвиток поселення почався в другій половині XVIII століття.

Гевіз зробило знаменитим термальне озеро площею 4,7 гектарів, глибиною 36 метрів – єдине таке озеро в світі. Влітку температура води становить 33-34°, та і найсуворіша зима не охолоджує її нижче 26°.

Притік води такий величезний, що за 28-30 годин здійснюється повний водообмін.

Тепла вода, що б'є струменем із джерела, на поверхні помалу циркулює за стрілкою годинника. Завдяки цьому постійному перемішуванню температура води на поверхні однакова у будь-якій точці озера. Вода з озера каналом стікає в озеро Балатон.

Один з найвідоміших лікувальних факторів Гевізу – радіоактивний намул на дні озера. Хімічний склад води в озері та термальних колодязях ідентичний, лужно-гідрокарбонатний, сірчаний і помірно радіоактивний. Як лікувальна вода, так і грязі придатні для лікування хронічних дегенеративних захворювань органів руху, післятравмових станів, подагри, хвороби Бехтерева. Крім Ревматичної Лікарні Св. Андрія, багато готелів, пансіонів, приватних будинків чекають бажаючих одужати чи відпочити (близько 10000 місць).

Гевіз є улюбленим курортом у всі пори року. Близькість Кестгею та Балатону пропонує багато культурних та спортивних можливостей.

Обов'язково слід відвідати один з найкрасивіших барокових палаців Угорщини – Палац Фештетич, відомий також прекрасною бібліотекою Гелікон.

Приблизно за 30 км від Балатону та Гевізу кілька десятиліть тому під час пошуків нафти на поверхню вибив фонтан термальної води з високою концентрацією розчинених мінералів – йоду, бром, фтору.

Температура води сягає 85° та 99° за Цельсієм. В центральному корпусі лікувальної лазні «Граніт» вам запропонують всі види лікування.

Крім критих басейнів, в парку лазні діють відкриті басейни. Залакарош відвідують, в першу чергу, ті, хто бажає підлікувати органи руху, але ефективно лікують тут і хронічні гінекологічні запалення. Щодо екскурсійних програм, то варто відвідати Малий Балатон з його неповторно цікавим пташиним світом. Ця територія є заповідною зоною.

Машиною за кілька хвилин можна дістатися в резерват буйволів.

Гаркань знаходиться у південно-західній частині Угорщини, поблизу кордону з Хорватією, за 26 км від культурного центру та університетського міста Печ.

Місцеву воду, найбагатшу в Угорщині на сірку, виявили випадково. Маленьке гостинне поселення має величезний туристичний обіг. Гарканьська вода, крім лікування недуг органів руху, сприятлива у лікуванні гінекологічних проблем та захворювань шкіри.

Ревматологічна лікарня приймає важкохворих, а інші розміщуються в готелях і користуються всіма можливостями лікування та відпочинку, які пропонує Бальнеологічне Акціонерне Товариство. Гаркань знаходиться у знаменитому виноробному регіоні Віллань-Шіклош, тож мало-хто поїде звідси, не відвідавши відмінних червоних вин.

Варто відвідати і знаменитий Шіклоський замок. Місто розташоване на північному березі озера Балатон, поблизу мальовничого півострову Тігань. Відстань від Будапешту 130 км. Це одне з найдавніших міст-курортів Угорщини, що вже наприкінці минулого століття мало постійний театр. Балатонфюред знаменитий своєю водою, один літр якої містить 1100-1400 мг розчиненої вуглекислоти. Нею лікують шлунково-кишкові захворювання, а у формі ванн використовують для поліпшення периферичної кровообігу, знімаючи навантаження з серця. Балатонфюред називають «Меккою» хворих на серце, тож їдуть сюди паломники з усього світу. Тут діє Державна Кардіологічна Лікарня з найсучаснішими діагностичними та терапевтичними можливостями.

Головний профіль – лікування післяінфарктних та післяоперативних хворих, а також підготовка до операції. Не бажано лікуватися тут хворим на гіпертрофію щитовидної залози та серцеву декомпенсацією. Лікування – це одна «професія» міста.

З іншого боку, це повне життя місце відпочинку, де щоліта тисячі гостей насолоджуються приємною водою озера Балатон, прекрасним краєвидом та відмінними винами.

Метою недалекої екскурсії варто зробити півострів Тігань з його чудовою панорамою. Тут знаходиться засноване 1000 років тому абатство, багато музеїв та вернісажів.

Поромом можна переправитися на другий берег Балатону, де на відвідувачів чекає так само багато цікавого. Серед туристичних принад виокремимо Сантод-Кьорьошгедьський музей під відкритим небом, де можна ознайомитися з сільським життям давніх часів.

За 120 км від Будапешту розташоване одне з найкрасивіших міст Угорщини – Егер – місто пам'яток середньовіччя та бароко. Тут знаходиться один з найбільших замків країни, який довгий час чинив опір турецьким завойовникам в 1552-у році, і тільки через багато років ворогам вдалося його взяти. Турки на вже відомих у той час джерелах побудували лазні, з котрих одна, трохи змінивши вигляд, діє і донині.

Злегка радіоактивна, кальцієво-магнієво-гідрокарбонатна мінеральна вода успішно використовується при лікуванні хронічних захворювань органів руху та реабілітації після ортопедичних операцій. В місті можна оглянути багато цікавого, насамперед – замок, але неодмінно слід відвідати і пишні церкви у стилі барокко, Базиліку, будинок вищої школи, пам'ятки турецьких часів, наприклад, мінарет. Егер є одним з найвідоміших центрів угорського винарства. Серед багатьох видатних вин окреме місце посідає всесвітньо відоме червоне вино «Еґрі Біковир». Багато різноманітних екскурсійних маршрутів пропонують вам у прекрасних горах Бюкк, що височіють на схід від міста.

У 1925-у році під час пошуків нафти із свердловини здійнявся фонтан йодо-бромної солоні термальній води, яка змінила життя містечка. Хоча першу купальню збудували ще в ті роки, бурхливий розвиток курорту розпочався всього 40 років тому. Курорт розширювався, модернізувався, все більше будувалося готелів, пансіонів, багато з яких зараз мають власний басейн та лікувальну частину.

Винятково ефективно мінеральну воду застосовують у формі ванн для лікування захворювань органів руху та гінекологічних захворювань, а внутрішньо – при лікуванні органів травлення. Хайдусобосло ще привабливіший тим, що недалеко знаходиться відомий Гортобадський степ – пустище, який є одним найвідоміших туристичних принад Угорщини. Неповдалік розташоване найбільше місто Східної Угорщини Дебрецен, який є культурним центром регіону. Біля Мезьокьовежду, відомого в Європі народним мистецтвом та вбранням, за 140 км від Будапешту, знаходиться Жоріфюрдьо.

Місцеву сірчано-йодну термальну воду використовують для лікування органів руху.

Тут діє і обласна реабілітаційна лікарня. Курорт пропонує також багато можливостей для відпочинку та розваги, особливою популярністю користується басейн з величезними штучними хвилями. Лікувальні води не є чудодійними, при деяких недугах їх застосування не дає результатів, а в окремих випадках навіть протипоказане. Потрібно знати і те, що декілька сеансів ванн є дуже хорошим відпочинком, розвагою, але при серйозніших скаргах поліпшення можна очікувати тільки після двох-трьох тижнів лікування.

Однак, це не означає, що на курорт варто їхати лише на довгий термін. Навіть коротке перебування на курортах запобігає розвитку хвороб, має превентивні функції.

Це найбільш властиво для Будапешту, де навіть під час короткого ділового візиту можна знайти трохи часу на прийому купіль чи масаж.

Багато готелів Будапешту має власні термальні басейни та лікувальні потужності, не важко дістатися й до інших лазень столиці. За 230 км на схід від Будапешту розташований Дебрецен, який є науковим, мистецьким та релігійним центром.

Це місто часто називають «Кальвіністським Римом», оскільки тут знаходиться центр угорської реформатської церкви. Величезний лазневий комплекс розташований у мальовничій частині міста, в парку під назвою Нодьєрдьо.

Воду, що містить хлорид, йодид, бромід та гідрокарбонати, використовують для лікування органів руху. Сучасному терапевтичному центру щойно виповнилося 10 років, і з цієї нагоди збудували та влітку 1998 року здали в експлуатацію чотиризірковий готель, що відповідає найвищим вимогам. Дюла знаходиться у південно-східній частині Великого Алфьолду на березі ріки Біліє Еьорьош. Лужну воду, яку видобувають з-під землі бурінням, постачають у криті та відкриті басейни Замкової лазні, розташовані у величезному віковичному парку. Ваннами тут лікують хронічні захворювання органів руху, внутрішньо призначають при катаральних шлунково-кишкових захворюваннях.

Окраса міста – єдиний в Угорщині рівнинний замок, де влітку проводять театральні фестивали. У Дюлі народилося багато відомих митців, серед них композитор, автор гімну Угорщини Ференц Еркел, звідси походить сім'я відомого німецького художника Албрехта Дюрера. Тисячі любителів театального і музичного мистецтва приїжджають кожного року в Угорщину для того щоб відвідати численні фестивали, найвідомішим з яких є «Будапештська весна», Сегедський і Будапештський літні театральні фестивали и концерти музики Бетховена в старовинному парку міста Матонвашар, де бував великий композитор.

В їх програмах приймають участь кращі угорські артисти і музики, а також зірки світового мистецтва. В останній час в країні багато робиться для розвитку так званого ділового туризму, коли іноземці приїжджають для того щоб приймати участь у різноманітних конгресах, семінарах, виставках, зустрічах ділових людей.

Очікується, що інтерес до цього виду туризму буде зростати. Угорщину вже сьогодні вважають однією з ведучих у світі в сфері ділового туризму. Цьому допомагає інфраструктура що постійно розвивається. До послуг гостей не тільки елегантні готелі і конференц-зали, але й невеликі замки і сімейні пансіони, котрі забезпечують всі можливості для проведення різних зустрічей в ідеальних умовах. В Угорщині туризм розвивається як система, що дає всі можливості для ознайомлення з історією, культурою, звичаями, духовними і релігійними цінностями даної країни і її народу, і дає прибуток у скарбницю.

Не говорячи вже про те, що ця система «годує» дуже багато фізичних і юридичних осіб, так чи інакше зв'язаних із наданням туристичних послуг. Туризм можна визначити як здійснення туристської активності та організацію туристичної діяльності, що спрямована на задоволення рекреаційних, пізнавальних, економічних та духовних потреб особи шляхом переміщення соціальних суб'єктів в соціальному просторі.

Туристична інфраструктура (готелі, точки громадського харчування, пляжні, оздоровчі, розважальні комплекси, басейни, мисливські будиночки, риболовецькі місця) орієнтована на відвідувачів з різним достатком. Останніми роками держава виділила на розвиток курортного туризму 29,3 млрд. фор. (€120 млн.). Крім того, держава оголосила тендери на будівництво термальних водолікарень і оздоровчих центрів.

Окрім дозволу на будівництво приватні фірми отримали субсидії і додавши до субсидій свої власні засоби в кількості 39,7 млрд.фор., вклали всього 89 млрд.фор. в будівництво 11 нових і модернізацію 13 готелів.

Популярність Угорщини у туристів пов'язана з високою привабливістю її території в природному відношенні.

Угорщина має стати наочним прикладом для України в розв'язанні економічних і політичних проблем. Збільшення числа іноземних туристів, що відвідали Угорщину, зв'язано, перш за все, з появою на угорському ринку авіаперевезень дешевих «дисконтних західних авіакомпаній», підвищенням рівня послуг, розвитком природних, архітектурних і лікувально-оздоровчих об'єктів. В Угорщині туризм є однією з найважливіших галузей економіки.

В 2010 році Угорщина займала 8 місце в світі по кількості іноземних відвідувачів (40 млн. відвідувачів, з яких близько 20 млн. – туристи). Офіційний дохід країни від міжнародного туризму сягнув \$1,8 млрд. Згідно з підрахунками на даний час туризм забезпечує робочі місця для 250 000-300 000 людей у всьому світі. В першій половині 2011 року Угорщину відвідало 17 млн. іноземців, це на 2% менше ніж в той же період рік тому. Такі дані наводить центральне статистичне агентство країни.

Якщо порахувати загальну кількість днів, які всі іноземці провели в Угорщині, то вийде 40 млн. днів. Проте витратили в країні іноземці на 12% більше, ніж за рік до цього. 3 січня сума, яку заморські туристи залишили в Угорщині, складає \$2,84 млрд.

Цілі поїздки розподілилися наступним чином: покупки – 23%, відпочинок – 19%, відвідування родичів – 16%, ділові поїздки – 12%, термальні джерела – 9%, спорт и хобі – 5%, конференції – 4%. 40% ВВП від туризму створюється в Будапешті.

Цього року більше двох п'ятих іноземців були в Угорщині проїздом і провели в країні тільки один день. Майже всі такі транзитні туристи приїхали з Франції, Нідерландів, Швейцарії і Великобританії. 82% тих іноземців, які прибули до країни на більш тривалий термін, приїхали з метою туризму, 17% в країну привели справи бізнесу. Огляд визначних пам'яток в Угорщині як найбільше привернув туристів з Австрії і Словаччини.

Найпопулярнішими місцями у туристів в Угорщині стали Будапешт, сюди прибуло 13%, а також Західно-задунайський край, який привернув 27% туристів.

Туризм в популярних туристичних місцях, таких як озеро Балатон чи Будапешт, має форму масового туризму, в той час як в інших, менш відомих зонах країни, існують труднощі в привабливості відвідувачів. Незважаючи на те, що туризм і був основною галуззю угорської економіки, починаючи з середини 1970-х років, все ж його структура і характеристики зазнали значних змін за останні 30 років. Це у свою чергу відобразилось і на туристській освіті у вищих навчальних закладах Угорської Республіки.

Після 1989 року структурі угорської економіки і права власності потрібні були радикальні зміни: переважно державну власність потрібно було замінити на приватну власність, а економіка централізованого планування і домінуючої важкої промисловості змушена була дати дорогу ринковій економіці з сучасною структурою, розвиненою інфраструктурою і сектором послуг. Як і в більшості країн Центральної і Східної Європи угорський уряд оголосив приватизацію своєю метою, але брак національного капіталу зробив цю мету важкою для досягнення. Заохочувались і залучались іноземні інвестиції.

Приватизація здійснювалась різними методами, такими як «мала приватизація», представлення на фондовій біржі або ПРВП (програма розподілу власності серед працівників).

Процес був повільним і бюрократичним, а найважливіші рішення приймала Агенція державної власності. Розглянемо хід приватизаційного процесу в середньому секторі на прикладі компанії Ibusz. Ibusz – це найдавніший в Угорщині туроператор і туристична агенція, юридичного попередника якого було засновано у 1902 році.

У 1948 році компанія набула статусу державного органу, що контролював управління угорським туризмом під керівництвом Міністерства транспорту.

У 1951 році організація стала на 100% державною власністю.

З 1948 року компанія була монополістом на ринку туристичних послуг, оскільки діяльність усіх інших туристичних компаній було призупинено.

З другої половини 60-х років, тобто з часу заснування нових туристичних компаній або туристичних відділів різних транспортних компаній, компанія втратила статус монополіста на туристичному ринку. Приватизаційний процес Ibusz розпочався у 1988 році після прийняття Закону про компанії. На той час Ibusz мала 1,2 мільйона форинтів пайового капіталу і мережу представництв у 23 країнах.

До кінця 1990 року структура власності компанії була такою: Агенція державної власності – 61,5%, малі іноземні інвестори – 32,1%, угорські інвестори – 4,5%, працівники Ibusz – 1,9%. Після успішної угоди Агенція державної власності внесла Ibusz у перелік 20 великих компаній, які взяли участь у першій приватизаційній програмі Угорщини. На приватизацію 61,5% державної власності компанії Ibusz було 13 претендентів.

На противагу відносно швидким темпам утворення зорієнтованого на ринок сектора посередництва динаміка процесу приватизації готельних підприємств була досить низькою.

До 1989 року готельний сектор угорського туризму формували три державні готельні мережі: Pannonia, Danubius та HungarHotels.

У 80-их роках минулого століття у Будапешті було відкрито готелі таких міжнародних мереж, як Hilton, Intercontinental, Hyatt, Penta чи Forum. Названі заклади були спільною власністю держави та угорських компаній, однак управляли ними останні.

У 1989-90 роках три готельні компанії із перерахованих змінили форму власності – отримали статус відкритих товариств із обмеженою відповідальністю. З другої половини 60-х років, тобто з часу заснування нових туристичних компаній або туристичних відділів різних транспортних компаній, компанія втратила статус монополіста на туристичному ринку.

На 1991 рік в Угорщині діяло 280 приватних гостьових будинків і готелів та 144 приватні табори, кількість яких на сьогодні збільшено до 450 і 170 відповідно. Крім того, багато готельних інвестицій формували зі значною частиною іноземного капіталу.

Це було зроблено з огляду на те, що іноземні та спільні за власністю готелі і туристичні заклади були вигідними не лише через те, що давали змогу збільшити забезпечення, але – і це навіть важливіше – підвищити якість.

До 1989 року ресторанною справою займались, як правило, компанії готельного забезпечення. Однак, в 80-х роках малі заклади були переведені в приватний сектор і, крім того, з'явився цілий приватний сектор ресторанного і готельного забезпечення, особливо в Будапешті і головних туристичних регіонах.

За останні декілька років відкрилось багато нових приватних ресторанів, кав'ярень і кондитерських, і тепер увесь сектор гостинності у приватній власності.

В туристичній індустрії найважливішими змінами були: зріст малих і середніх приватних підприємств, зміна системи соціального туризму і ліквідація традиційної монополії в секторах тур-операцій і поселення. Кількість спільних підприємств зросла і більшість колишніх державних компаній була приватизована. Пропозиції все більше і більше урізноманітнювались, і все більше і більше учасників з'являлось на ринку з падаючим попитом.

Особливо в секторі посередництва ринок відзначався великою кількістю посередників.

Угорщина постала перед цікавим парадоксом: як можливості угорців подорожувати значно зменшувались через вузький платоспроможний попит, дійсні ринкові відносини почали формуватись у виїзний туризм.

Між 1990 і 1991 роками близько 2000 нових туристичних агенцій було відкрито в Угорщині без ліцензії. Після декількох десятків банкрутств і тисяч обдурених туристів наглядова влада, Міністерство промисловості і торгівлі вирішили врегулювати сектор, і тепер від туристичних агенцій вимагалось отримати попередні дозволи, що ґрунтувались на фінансових і професійних гарантіях.

За даними Національної Туристичної Ради на даний момент в країні діє 874 туроператорів і туристичних агенцій. До 1989 року готельний сектор угорського туризму складався з трьох державних готельних мереж: Pannynia, Danubius and HungarHotels.

Хоча у 80-их міжнародні мережі (Hilton, Intercontinental, Hyatt, Penta чи Forum) відкрили готелі в Будапешті, ці заклади були спільною власністю разом з угорською державою, управлялись угорськими компаніями і прибутки ділились. Три готельні компанії були перетворені на відкриті товариства з обмеженою відповідальністю в 1989-90 роках.

До 1989 року **соціальний туризм** відіграв важливу роль в національному туризмі в Угорщині. По всій країні профспілкові курорти пропонували відпочинок людям за невелику плату. Цей відпочинок фінансувався державою.

Перетворення профспілкових курортних готелів почалось в 1992 році, коли уряд створив Національний курортний фонд і передав у його власність всю систему соціального туризму. Фонд, як власник, створив Національну компанію з обмеженою відповідальністю по врегулюванню відпочинку і власності для керування нерухомим майном.

З 1993 році ця компанія називається Hunguest і володіє або керує більш ніж 250 установами (в основному готелями). Упродовж останніх років минулого століття було відкрито значну кількість нових приватних ресторанів, кав'ярень і кондитерських і переведено увесь сектор гостинності знаходиться у приватну власність.

У 2010 році в Угорській Республіці введено в експлуатацію понад 100 нових готелів, у яких, як і в 2005, переважали гості з країн-членів ЄС: складали $\frac{3}{4}$ всіх іноземних гостей, із яких майже половина приїздила з чотирьох країн: Німеччини, Великобританії, Австрії і США. Виявлено зменшення кількості готельних діб, сплачених гостями з трьох європейських країн, від 30% до 16%, а із США, навпаки, збільшення на 7%.

Паралельно зі зниженням чисельності туристів із трьох вищевказаних європейських країн у 2010 році сформувалась тенденція до зростання чисельності туристів з Росії, України, Литви, Чехії та Польщі.

Простежено збільшення кількості готельних діб, сплачених російськими туристами, на 35%, українськими – на 10%. Більше 98% туристів, які відвідали Угорщину у 2010 році, були гості з Європи – Австрії, Німеччини, Словаччини. У цей час увиразнюється тенденція до збільшення загальної кількості туристів, які зупинялися в готелях Угорщини, на 10%.

Перспективність туризму у контексті економічного розвитку держави полягає, попри вказане, у тому, що ця сфера має широкі можливості для залучення іноземної валюти і різного роду інвестицій у розвиток нових видів туристичного обслуговування.

Фахівці прогнозують, що у найближчому майбутньому інвестиції у туризм Угорщини складуть \$600 млн., що уможливить збільшення кількості готельних номерів міжнародного стандарту більш ніж на 3200. Туризм є провідним сектором угорської економіки: з січня 2010 року прибутки від міжнародного туризму досягли \$2,84 млрд.

Статус туризму як вирішального чинника національної економіки детермінований тим, що валютні прибутки від нього покривають дисбаланс зовнішньої торгівлі. Проаналізуємо динаміку розвитку економічної складової туризму Угорщини із 2007 року.

За даними Центрального статистичного агентства країни, у першій половині 2011 року Угорщину відвідало 17 млн. іноземців, що на 2% менше, ніж у той же період рік тому.

Попри вказане, протягом загальної кількості днів, які всі туристи-іноземці провели в Угорщині, тобто 40 млн. днів, вони витратили коштів на 12% більше, ніж попереднього року, що склало \$2,84 млрд.

Транспортний сектор потрібно також розглядати як частину туризму. В Угорщині серед головних транспортних компаній лише національні авіалінії MALÉV зазнали часткової приватизації, хоча MÁV, угорська залізниця, і Volánbusz, головна автобусна компанія, також були перетворені з державних компаній на акціонерні товариства з обмеженою відповідальністю. Адже туристська індустрія актуалізує індивідуальне, національне самобутнє.

Тенденції міжнародного туризму – зростаючий інтерес до сільського туризму, зростаючий ринок для спеціалізованих відпусток, коротких канікул, – є сприятливими для країни, яка не має великих морських курортів, але яка має розмаїття ландшафту, хороше географічне положення, привабливий культурний спадок і гостинне населення.

Отже, в поєднанні з кризою традиційних економічних галузей, туризм може стати єдиною альтернативою для розвитку багатьох регіонів Угорщини, що призводить до зростаючого попиту на кваліфікованих працівників в цій галузі.

Індустрія туризму стрімко розвивається і такий бурхливий ріст передбачатися у майбутньому. Туризм як вид діяльності являє собою тимчасове переміщення туристів з місць постійного проживання в місця відпочинку (туристичного призначення).

У результаті туризм впливає на дві групи: це туристи і місцеві жителі.

В даний час туризм став вирішальним чинником національної економіки, валютні доходи від нього покривають дисбаланс зовнішньої торгівлі.

Туризм має широкі можливості для залучення іноземної валюти і різного роду інвестицій та для розвитку нових видів туристичного обслуговування. Значення туризму як джерела валютних надходжень, забезпечення зайнятості населення, розширення міжособистісних контактів зростає. Він сприяє диверсифікації економіки, утворюючи галузі, що обслуговують індустрію туризму. Кількість робочих місць щоденно збільшується, не вимагаючи при цьому великих витрат. Туризм охоплює багато секторів економіки і цим ускладнює визначення точної оцінки кількості працівників, зайнятих у сфері туризму.

Крім того, вирішення проблеми реальної оцінки ускладнюється ще й специфічним характером праці (сезонність, робота за сумісництвом, тимчасова робота тощо). І все ж кількість зайнятих у туристичній сфері постійно зростає. В Угорщині туризм розвивається як система, що дає всі можливості для ознайомлення з історією, культурою, звичаями, духовними і релігійними цінностями даної країни і її народу, і дає прибуток у скарбницю.

Не говорячи вже про те, що ця система «годує» дуже багато фізичних і юридичних осіб, так чи інакше зв'язаних із наданням туристичних послуг. Туризм можна визначити як здійснення туристичної активності та організацію туристичної діяльності, що спрямована на задоволення рекреаційних, пізнавальних, економічних та духовних потреб особи шляхом переміщення соціальних суб'єктів в соціальному просторі.

Туристична інфраструктура (готелі, місця громадського харчування, пляжні, оздоровчі, розважальні комплекси, басейни, мисливські будиночки, риболовецькі місця) орієнтована на відвідувачів з різним достатком. Останніми роками держава виділила на розвиток курортного туризму 29,3 млрд. фор. (€120 млн.).

Крім того, держава оголосила тендери на будівництво термальних водолікарень і оздоровлювальних центрів. Окрім дозволу на будівництво приватні фірми отримали субсидії і додавши до субсидій свої власні засоби в кількості 39,7 млрд. фор., вклали всього 89 млрд. фор. в будівництво 11 нових і модернізацію 13 готелів.

Згідно з підрахунками на даний час туризм забезпечує робочі місця для 250 000-300 000 людей у всьому світі.

В першій половині 2013 року Угорщину відвідало 17 млн. іноземців, це на 2% менше ніж в той же період рік тому. Цього року більше двох п'ятих іноземців були в Угорщині проїздом і провели в країні тільки один день.

Майже всі такі транзитні туристи приїхали з Франції, Нідерландів, Швейцарії і Великобританії. 82% тих іноземців, які прибули до країни на більш тривалий термін, приїхали з метою туризму, 17% в країну привели справи бізнесу.

Огляд визначних пам'яток в Угорщині як найбільше привернув туристів з Австрії і Словаччини. Найпопулярнішими місцями у туристів в Угорщині стали Будапешт, сюди прибуло 13%, а також Західно-задунайський край, який привернув 27% туристів.

Опрацювання фахової літератури означеної сфери дало змогу виокремити в історії становлення науки про туризм два періоди. Упродовж **першого періоду** – доіндустріального – відбувалося накопичення знань про туризм та їхнє раціональне узагальнення.

Другий період (два етапи) – *індустріальний* – це період зародження наукових знань про туризм: перший етап (друга половина XIX ст.) – створення туристологічних моделей розвитку туризму, розроблення термінології туристичної сфери; другий етап (з початку XX ст.) – виникнення національних туристознавчих шкіл – австрійської, німецької, англійської, данської, швейцарської, французької, американської, польської, болгарської, туристознавчої школи колишньої Югославії (белградська школа), початок формування теорії туризму. Цей період прикметний заснуванням міжнародних, наукових і громадських організацій, як-от Міжнародної академії туризму, Міжнародного центру з вивчення проблем туризму, Всесвітньої туристичної організації та ін. У цей період відзначаються інтенсивною динамікою розвитку туристологічні школи Росії та країн СНД, зокрема на цей час припадає зародження української туристологічної школи.

Розвиток міжнародного туризму у світі загалом є достатньо нерівномірним, з огляду на різницю рівнів соціально-економічного розвитку окремих країн і регіонів; він детермінує розвиток економічної інфраструктури країни. Міжнародний туризм варто розглядати у контексті економічних відносин окремих країн. Частка цього регіону складає понад 70% світового туристичного ринку і близько 60% від валютних надходжень. Приблизно 20% припадає на Америку, менше 10% – на Азію, Африку й Австралію разом.

Актуальність дослідження стану розвитку туризму в Угорщині зумовлена передусім її сусідством з Україною, що значною мірою сприяє організації туристичних відвідувань цієї держави. З іншого боку, актуальність вивчення розвитку туристичної сфери Угорщини детермінована низкою особливостей цієї країни.

З огляду на те, що Угорщина – країна полінаціональна, міжетнічні відносини у ній є явищем багатоаспектним, яке охоплює політичну, економічну, соціальну і не менш складну у практичному й теоретичному ракурсах культурну складову. Розвиток туристичної сфери Угорщини відзначався сформованістю цікавого парадокса: у той час, як можливості угорців подорожувати значно зменшились через низький платоспроможний попит.

Реальні ринкові відносини почали трансформуватись у виїзний туризм. Упродовж 1990-1991 років в Угорщині почало функціонувати приблизно 2000 неліцензованих туристичних агентств. Після декількох десятків банкрутств і тисяч обдурених туристів наглядовою владою, тобто Міністерством промисловості і торгівлі, було ініційовано процес врегулювання туристичного сектора шляхом регламентації діяльності туристичних агенцій на основі попередніх дозволів, що ґрунтувалися на фінансових і професійних гарантіях.

За даними Національної туристичної ради, на сьогодні у країні діє 874 тур-оператори і туристичні агенції. До 1989 року ресторанною справою займались, як правило, компанії готельного забезпечення. У 1980-х роках малі заклади були переведені в приватний сектор і, з'явився цілий приватний сектор ресторанного і готельного забезпечення, особливо в Будапешті і головних туристичних регіонах.

За останні декілька років відкрилось багато нових приватних ресторанів, кав'ярень і кондитерських, і тепер увесь сектор гостинності знаходиться у приватній власності.

Адже туристична індустрія актуалізує індивідуальне, національне самобутнє.

Отже, в поєднанні з кризою традиційних економічних галузей, туризм може стати єдиною альтернативою для розвитку багатьох регіонів Угорщини, що призводить до зростаючого попиту на кваліфікованих працівників в цій галузі.

Представники економічних наукових шкіл (В.М. Иванов, В.П. Красильников) стверджують, що можна виділити **сім сфер життя**, що завдають свій вплив на туризм і на який впливає туризм (Рис. 1.8.).

Якість життя – це ключова сфера і тим самим ціль усіх наших зусиль. Вона означає здоров'я, безпеку, добробут як громадян країни, так і гостей; роботу, якість житла, можливості для проведення дозвілля, відпочинок недалеко від будинку, соціальні контакти, мистецтво і культура, спорт, ігри, приватне життя.

Суспільство. Розвиток населення, що піддається обчисленню, його склад і запити; щільність населення, віковий склад, кількість працездатного населення, соціальна структура; можливість для прийому й обслуговування гостей, соціально обумовлений туризм.

Освіта й інформація. Доступ до інформації через ЗМІ; шкільне виховання, навчання і підвищення кваліфікації (у тому числі) у туризмі; просвітня робота в напрямку здорового способу життя, планування родини, усвідомлення себе як частини навколишнього середовища, здійснення особистих планів; розширення обріїв; «активна» толерантність.

Економіка. Загальні положення: виробництво і ріст промисловості, сільського господарства, прикладних ремесел, сфери послуг.

Захист навколишнього середовища. Упровадження екологічних методів у промисловість і сільське господарство, вторинна переробка і екологічні види енергії, гуманізація ринку праці, створення екологічних замкнутих циклів, екологічно відповідальний туризм.

Навантаження на навколишнє середовище. Узагальнення всіх необдуманих наслідків нашої діяльності: вихлопні гази, стічні води, надлишкове тепло, шум, хижацьке відношення до природи, руйнування ландшафтів, знищення лісів, розрив природних замкнутих циклів, транспортний хаос, розпад міст, масовий туризм.

Політика. Здатність і можливості уряду; його авторитет і популярність, авторитетність прийнятих рішень і далекоглядність, велика мета і направляюча лінія, розсудливість, проникливість урядових програм, ступінь кооперації між урядом і приватним підприємництвом та туризмом.

Т. Г. Киселева полагає, що вплив на соціокультурне середовище виникає в результаті соціальних і економічних розходжень між місцевими жителями і туристами.

Поза залежністю від того, чи належать вони до однієї чи різних культур. У зв'язку з загальними процесами модернізації унікальний культурний характер регіону може бути втрачений частково чи цілком, якщо туризм не забезпечить визначену підтримку для його збереження.

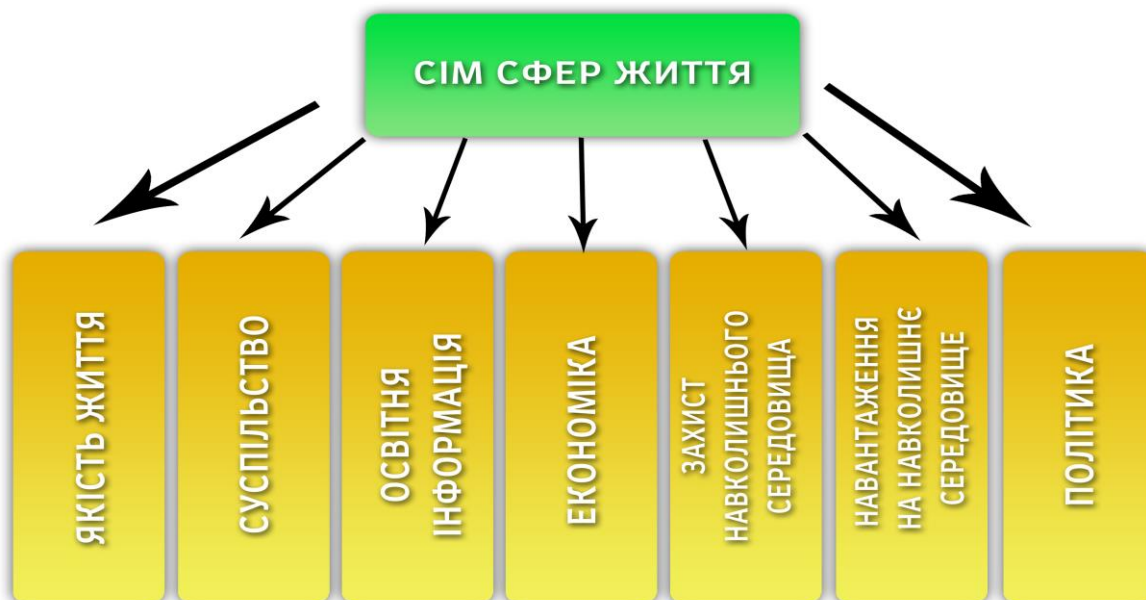

Рис. 1. 8. Сім сфер життя.

Як позитивний соціальний вплив, у цьому випадку розглядається збереження культурної спадщини тієї чи іншої країни.

Туризм допомагає утримувати музеї, театри, пам'ятники природи і культурні установи.

Культурна самосвідомість місцевих жителів, що щодня спостерігають непідроблений інтерес до своєї культури, зростає, і бажання прилучитися до її досягнень збільшується.

Відбувається культурне взаємне збагачення туристів і місцевих жителів.

Угорська стратегія сталого розвитку не обговорює окремо питання про роль туризму тому, що це завдання галузевих стратегій, політики і планів. Вона забезпечує відповідний фон для стратегій і політики розвитку туризму.

Національна стратегія розвитку туризму Угорщини 2005-2013 була опублікована в 2005 році після двох-річного підготовчого періоду. Її основна мета полягає у підвищенні якості життя громадян в країні за рахунок туризму. Стратегія починається з аналізу ситуації на основі п'яти стовпів (конкурентоспроможності та якості життя, забезпечення туризму, умови прийому туристів, людських ресурсів, і, нарешті, організаційні заходи).

За даними аналізу ситуації стійкий розвиток туризму існує тільки теоретично в Угорщині, поки не існує набір показників для оцінки туристичного продукту на стабільній основі.

Вплив туризму на якість життя обговорюються у зв'язку зі стійкістю розвитку, і ділиться на три основні частини.

По-перше, соціальні наслідки: місцевим управлінням рекомендується планування в сфері туризму з урахуванням соціальної справедливості для сприяння участі вразливих соціальних груп в туристичній діяльності. В угорській стратегії сталого розвитку питання функціонування туристичної сфери розглянуто у контексті завдань галузевих стратегій, політики і планів. Тобто реалізація угорської національної стратегії сталого розвитку передбачає забезпечення відповідного фону для стратегій і політики розвитку туризму.

У контексті стійкого розвитку розглянуто три основні аспекти впливу туризму на якість життя.

По-перше, для забезпечення оптимальних соціальних наслідків місцевим органам управління рекомендовано проводити планування у сфері туризму з урахуванням соціальної справедливості шляхом забезпечення участі у туристичній діяльності вразливих соціальних груп. Цілі місцевого процвітання й економічної життєздатності пов'язані з розвитком сільських районів, створенням робочих місць і збереженням зайнятості місцевого населення.

По-друге, проаналізовано роль туризму щодо збереження культурної спадщини Угорщини, який передбачає забезпечення акцентів на збереженні культурного багатства і, зокрема, його фізичної недоторканності.

Третя частина стратегії присвячена екологічним наслідкам туризму, тобто реалізації цілей біологічного різноманіття, ефективності використання ресурсів та екологічної чистоти в руслі означеного стратегічного напрямку.

Цілі біологічного різноманіття, ефективності використання ресурсів та екологічної чистоти чітко пов'язані з цією частиною стратегічних напрямків.

Попри вказане, у стратегії регламентовано, що сучасна ринкова технічна сегментація повинна бути більш складною за традиційну з огляду на актуалізацію вимоги оперування низкою характеристик споживача та його потреб під час проектування та створення туристичного продукту і послуг із перепускною консолідацією значних конкурентних переваг у потрібних аспектах і в репрезентації цих продуктів та послуг на ринку у витратно-ефективний спосіб. Цілі місцевого процвітання і економічної життєздатності пов'язані з розвитком сільських районів, створенням робочих місць і збереженням зайнятості місцевого населення.

Також обговорюється внесок у збереження культурної спадщини Угорщини, який містить посилення на цілі культурного багатства і фізичну недоторканність.

Ринкова глобалізація – розповсюдження нової інформації та поєднання технологій викликає вибух ринкової конкуренції.

Діагональна інтеграція – нові технології дозволяють здійснювати пошук прибутковості за допомогою створення системи економіки та отримання взаємодії між різними видами діяльності. Є попит на велику гнучкість у створенні продукту, в його розповсюдженні, у процесі споживання і в нових формах управління.

Важливу роль грають пререквізити навколишнього середовища і соціокультурної стабільності в туристських починаннях (ризикованих справах). Серед основних мотивів здійснення туристичних подорожей можна виділити наступні:

- можливість отримання нових вражень;
- пізнання природи;
- пізнавальні мотиви (побачити «на власні очі» видатні пам'ятки культури і історії, побувати у загально відомих місцях світу);
- модні тенденції (мода на подорожі в ті чи інші туристичні місця);
- потреба в оздоровленні.

Перелічені вище мотиви характерні як для галузі туризму в Угорщині, так і для світової галузі туризму. На II Міжнародної наукової конференції (2001) численні дослідники виокремили фактори, що будуть визначати загальні напрямки розвитку туризму в Угорщині на найближчі 10 років.

Політичний аспект

Зміна політичної карти світу, що відбулося наприкінці 80-х – початку 90-х років, істотно вплинула на розвиток туризму і буде впливати надалі. Відкриття границь і перехід до ринкової економіки країн СНД і Східної Європи визначили збільшення туристських потоків з цих країн на Захід. У свою чергу, багато країн Східної Європи стали провідними по прийому гостей, наприклад Угорщина і Чехія. Створення Європейського союзу без внутрішніх границь з вільним пересуванням товарів, послуг і людей, з уніфікацією податкової політики і дерегулюванням транспорту створює умови для усе більшого розвитку туризму в цьому районі земної кулі.

Технологічний аспект

Глобалізація – один з основних трендів в індустрії міжнародного туризму, супроводжується концентрацією частки ринку і впливу в руках великих компаній. Ці компанії, крім економії у великих масштабах, можливості розподіляти ризик між різними ринками, застосування сучасних маркетингових схем і доступу на міжнародний ринок праці, також виграють від активного застосування нових технологій.

Екологічний аспект

Екологічні питання в майбутньому будуть хвилювати людей ще більше, ніж сьогодні. Зростаюча чутливість навколишнього середовища зі своєї сторони стимулює значні зусилля по захисту й охороні природних ресурсів.

У наступні 10 років ринок заповниться новими, більш «м'якими» видами туристських продуктів, а саме екотуризмом, націленим на дослідження навколишнього середовища, особливо флори і фауни в заповідних районах. Однак розвиток цього виду продукту може обмежитися по двох причинах. По-перше, продукт не зможе завоювати занадто великий сегмент ринку, тому що він стане занадто дорогим і елітним.

По-друге, може виникнути проблема, коли продукт екотуризму стане процвітаючим і велике число туристів зможе зруйнувати екосистему.

Активно розвивається так званий сільський туризм, який у країнах Європи розглядають як найефективніший шлях соціального розвитку сільських депресивних регіонів.

А також як шлях до забезпечення зайнятості сільського населення, яке витісняється зі сфери матеріального виробництва внаслідок науково-технічного прогресу.

Освіта і підготовка кадрів

Освіта і підготовка кадрів у майбутньому туризму займуть більш важливе місце хоча б тому, що туризм є і стає усе більш високотехнологічною, дуже контактною сферою.

У цій галузі кадри повинні бути добре освічені, комунікабельні, професійно підготовлені, повинні володіти декількома мовами і добре уявляти собі природу туризму.

Застосовувані раніше політика і практика стосовно трудових ресурсів базувалися на підходах управління кадрами, що уже виходять з моди.

У туристський сектор проникають ідеї, підходи, пріоритети управлінської діяльності, розроблені в інших секторах економіки, такі, як регулярна оцінка, ефективні методи комунікації й ін. Величезний стимул для освіти в туризмі Угорщини полягає у створенні освітньої системи, яка б змогла уникнути безлічі помилок. Можна зробити висновок, що Угорщина має величезний туристичний потенціал.

Від того, наскільки зуміє країна скористатися своїми природними перевагами будуть залежати не тільки перспективи розвитку туристичної галузі, а й забезпечення робочими місцями населення та наповнення бюджетів усіх рівнів.

Світова практика виробила низку моделей, які використовуються для забезпечення процесу розвитку нових місць туристичного призначення.

Кожна з них пристосована для потреб окремої країни, проте останнім часом ряд провідних західних консалтингових фірм проводять дослідження щодо уніфікації світового досвіду і напрацювання дієвих моделей, які можна було б застосовувати у практичній роботі не тільки в окремих країнах, а й в цілих регіонах.

Результатом такої роботи стала модельна система «Євростиль», за її допомогою можна створити модель розвитку практично будь-якого нового туристичного місця (принаймні в європейському регіоні, включаючи Угорщину). Вона дозволяє спрогнозувати туристичний потік і, відповідно, напрацювати маркетингову стратегію розвитку туристичного місця. Ця Модель увібрала в себе досвід провідних європейських країн в галузі туризму.

Рис. 1.9. Основні напрями розвитку туризму.

Перехід до ринкових відносин викликав глибокі перетворення в сфері туризму Угорщини. В результаті скасована централізована система управління туризмом, державна фінансова підтримка розвитку регіональних туристських центрів, порушені основи взаємодії різних регіонів у створенні і просуванні на споживчий ринок туристського продукту.

Разом з тим кожен регіон володіє значними туристськими ресурсами, унікальність та істотна привабливість яких створює передумови для формування внутрішньорегіонального і міжрегіонального туристського продукту. Різноманіття природних, кліматичних, ресурсних, історичних умов, що сприяють формуванню туристського продукту, стали основою для створення нових рекреаційних зон туристичного призначення. Однак вирішення всіх питань, пов'язаних з відкриттям нових туристичних комплексів, є досить складним процесом.

Усе це визначає необхідність створення соціально-економічного моніторингу сфери туризму, єдиного інформаційного простору, скоординованої державної та регіональної політики з розвитку сфери туризму, організаційно-правового забезпечення реалізації туристських процесів, економіко-фінансової стратегії розвитку регіонального туризму.

В даний час туризм – одна з високоприбуткових галузей Угорської економіки, виступає в числі найважливіших факторів соціально-культурного розвитку територій.

Це сприяє підвищенню рівня і якості життя населення. Розвиток туризму, що виявляється в його багатогалузевому характері і тісній факторній взаємозалежності практично з усіма сферами життєдіяльності, дозволяє використовувати туризм як діючий інструмент стимулювання соціально-економічного росту на національному і місцевому рівнях.

Державною програмою розвитку туризму в Угорщині на 2005-20103 роки визначено стратегію розвитку галузі, обґрунтовано основні напрями розвитку туризму, серед яких: підвищення ефективності використання рекреаційних ресурсів та об'єктів культурної спадщини. Виходячи із стратегічних завдань розвитку галузі, актуальною і практично значущою проблемою є теоретичне осмислення стратегії розвитку рекреаційних зон туристського призначення. Вивчення можливих стратегій створення нових місць туристичного призначення на сьогодні є однією з найактуальніших проблем в галузі туризму.

Міжнародний туризм робить також позитивний вплив на міжнародну політику Угорщини. Він може розглядатися як одна із найголовніших головних миротворчих сил.

Число поїздок туристів з розвинутих країн у країни, що розвиваються, і навпаки, зростає з кожним роком і допомагає встановленню прямих контактів між людьми з різним образом і рівнем життя. Це сприяє кращому розумінню між народами, з іншого боку, внутрішній туризм також стимулює почуття національної гідності.

При правильному плануванні туризм може також впливати на навколишнє середовище.

На сьогоднішній день багато національних парків розвивають туризм для того, щоб одержувати доходи на своє утримання. Це, з одного боку, допомагає туристам побачити унікальні природні визначні пам'ятки, з іншого боку, допомагає акумулювати фінансові засоби на їхнє утримання. На думку дослідників, сучасний світовий туризм характеризується наступними основними мегатенденціями:

- глобалізація > < локалізація;
- панування електронних технологій;
- диктувати умови будуть споживачі;
- поляризація туристських переваг;
- туристичний напрямок як «модний аксесуар»;
- компанії з забезпечення стійкого розвитку туризму і «справедливої торгівлі»;
- протиріччя між зростаючою соціально-екологічною свідомістю споживачів і прагненням активно споживати туристичні продукти.

Туризм визнається як ефективний інструмент, що дозволяє впливати на поліпшення економічної, соціальної й екологічної ситуації. Однак його розвиток пов'язаний із низкою проблем. Тому при плануванні розвитку туризму повинні прийматися в увагу економічні, соціальні, культурні потреби населення і туристів, також потреби навколишнього середовища, що є основною базою для туризму. Фактори, що роблять найбільш істотний вплив на розвиток туризму Угорщини, можна розділити на чотири основні групи:

- соціальні;
- демографічні;
- економічні;
- політичні. Розглянемо їх докладніше.

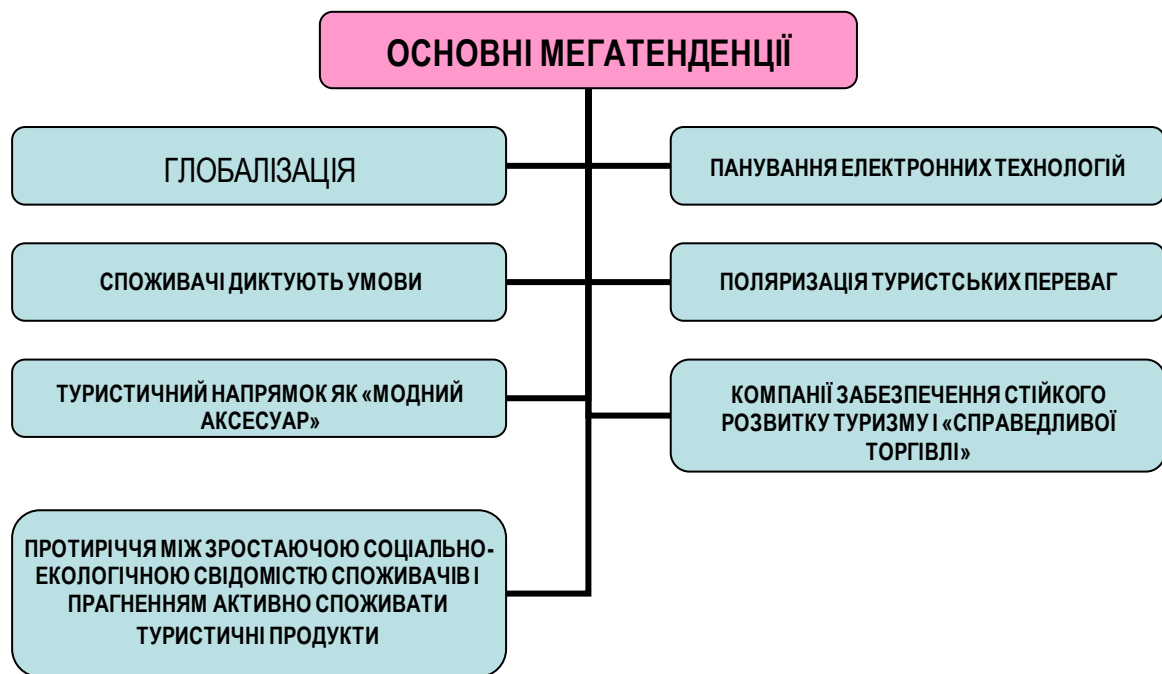

Рис. 1.10. Основні мегатенденції.

Демографічні і соціальні фактори. Зміни демографічної структури і соціальної моделі народонаселення в країні, обумовлені:

- збільшенням числа працюючих жінок;
- зростанням кількості самотніх людей похилого віку;
- появою тенденції до більш пізніх шлюбів;
- ростом числа бездітних сімейних пар у порівнянні з ростом населення;
- збільшенням тривалості оплачуваних відпусток;
- більш раннім виходом на пенсію і усвідомленням туристських можливостей, що збільшується, ведуть до того, що усе більше людей має в розпорядженні вільний час і доходи, які використовуються для подорожей.

Основними причинами поліпшення показників туристичної галузі, є зміна способу життя людини, від статичного до динамічного, його прагнення познайомитися з культурою, побутом, історією інших країн і народів. У результаті росту народонаселення планети збільшується світовий туристичний потенціал.

У туристичну діяльність задіюються нові людські ресурси, і в той же час збільшується кількість людей подорожуючих. Помітним є зростаючий приплив молоді в туризм, і в зв'язку з цим бурхливий розвиток юнацького туризму.

Економічні фактори. Існує чіткий зв'язок між тенденціями розвитку туризму і загальним економічним розвитком.

При рості споживання на 2,5 % витрати на туризм зростають на 4%. У випадку, якщо споживання зменшується на 1%, то в туризмі відчувається спад.

Розвиток зовнішньоекономічних зв'язків, прагнення до використання передового досвіду інших країн у створенні матеріальних і духовних цінностей виявляється в розширенні наукових і ділових контактів. Це приводить до появи таких видів туризму, як наукового (конгресового) і ділового туризму.

Політичні фактори. Важливим фактором є внутрішньополітична стабільність країни, відсутність військових конфліктів і наявність добросусідських відносин між державами.

Такий фактор, як наявність міждержавних і міжурядових угод по співробітництву в сфері економіки, торгівлі і культури, також впливають на розвиток туризму.

Таким чином серед шляхів появи нових місць туристичного призначення можна виокремити шляхи, що обумовлені видом туризму («твердий» та «м'який» туризм) та факторами, що на нього впливають.

Рис. 1.11. Фактори впливу на розвиток туризму.

Екотуризм є складовою частиною природного туризму, вплив якого може бути дуже різним (від негативного до нейтрального і позитивного). До речі, поняття «екотуризм» широко використовується в сучасній діяльності заповідних зон і природних парків.

Бурхливий ріст цього виду подорожей у світі протягом останніх десятиліть пояснюється не тільки погіршенням стану навколишнього середовища, але й усе більшим «окультуренням» популярних районів відпочинку – гірських курортів, узбереж теплих морів; використання для сільських потреб рівнин і полісь. Екотуризм – це форма подорожі, сприятлива для навколишнього середовища. Вона відбувається на територіях, що мають природничу цінність (національні та ландшафтні парки). Екотуризм спрямований на охорону природного й культурного середовища регіонів, які відвідуються туристами. Він передбачає, що учасниками цих подорожей є люди з високою екологічною свідомістю.

- Екотуризм у границях особливо охоронюваних природних територій і акваторій, розробка і проведення таких турів – це класичний напрямок у природному туризмі; потрібно відмітити, що відповідні тури відносяться до подорожей у вузькому значенні даного терміна, їх можна віднести до «австралійської» моделі екологічного туризму;

• екотуризм поза границями особливо охоронюваних природних територій і акваторій, до цього типу турів можна віднести дуже широкий спектр природно-орієнтованого туризму, починаючи від агротуризму й аж до круїзу на комфортабельному лайнері.

Цю групу екотурів можна віднести до «німецької» чи до «західноєвропейської» моделі.

Синонімом поняття «екотуризм» є зелений туризм (green tourism), природничий туризм (nature tourism). Виділяються такі форми екотуризму – активний екотуризм (піший, велосипедний, водний, кінний, рибальство), фауністичні та флористичні поїздки (орнітологічні поїздки, полювання, тематичні поїздки), культурологічні й етнографічні поїздки.

Усі різноманітні види екотуризму можна розділити на два його основних типи.

Один із найбільших напрямів екотуризму – сільський туризм – зародився у ХІХ столітті і набув найбільшої популярності серед туристів із Західної Європи.

До Другої світової війни, на свята у сільській місцевості припадає 35-45% всіх свят.

Проте, сільський туризм в цей період повністю зник після 1945 року і реорганізація ринку стикається зі значними перешкодами:

- відсутність інституційної основи;
- погане фінансове становище як туристів, так і підприємців;
- відносна нерозвинутість з регіонів, які володіють найбільш привабливих ресурсів для розвитку туризму;
- відсутність бізнес і гостинність навиків;
- відсутність якості та комфорту в сільських будинках;
- старіння місцевих жителів;
- замало уваги професійних туристичних організацій (з розвитку сільського туризму обіцяє тільки низька рентабельність).

Рис. 1.12. Перешкоди на ринку екотуризму.

Сільський туризм, за визнанням експертів Всесвітньої туристичної організації (ВТО), є одним з секторів туристичної індустрії, що динамічно зростають, бо ідеї охорони навколишнього середовища, охопили й індустрію туризму. Внаслідок цього виник попит на види туризму, альтернативні масовому, – так звані, зелені подорожі.

За офіційними статистичними даними ВТО, зелені подорожі на сьогодні займають від 7 до 20 % у загальному обсязі турпоїздок.

Темпи росту сільського зеленого туризму оцінюються від 10% до 30% у рік. Тільки європейський ринок сільського зеленого туризму, за оцінками Європейської Федерації Фермерського та Сільського Туризму, зараз складає близько 2 млн. ліжко-місць.

Сільський туризм в Угорщині слід розглядати як можливість додаткового заробітку для сільського населення, як компонент комплексного розвитку сільських територій та сільської інфраструктури, а також як один із чинників стратегії подолання бідності в сільській місцевості. Розвиток сільського туризму був включений в регіональні плани розвитку з 1960-х років, без особливого успіху.

У 1960-х роках реорганізацію сільського туризму було регламентовано важливим напрямом розвитку регіонів Угорщини. Втім, ініціативи означеного періоду успішними не були. Наступним етапом активізації заходів із відродження традиційного виду туризму – сільського – були 1980-ті роки.

Нові спроби оживити традиційний вид туризму почався в Угорщині в основному в 1980-х років. Іншим напрямом відродження сільського туризму була популяризація угорської культури. А також поширення знань та інформації про історичні, природні, етнографічні особливості Угорщини, що є підставою для визнання сільського зеленого туризму суспільно цінною та корисною сферою відносин. Для того щоб змінити цей образ, угорський уряд через регіональні агенції розвитку, туристичні організації почали кампанію в 1997 році для сприяння внутрішнім (у тому числі сільським) святам.

Другий аспект полягає в популяризації угорської культури, поширення знань та інформації про історичні, природні, етнографічні особливості Угорщини, що є підставою для визнання сільського зеленого туризму суспільно цінною та корисною сферою відносин.

Міжнародна конференція «Екотуризм і сталий розвиток у Карпатах» підкреслювала той факт, що Карпатський край – один з найчарівніших в туристичному плані.

Одним з таких нових напрямків господарської діяльності сьогодні є екотуризм, який останніми десятиріччями отримує широкий розвиток в усьому світі.

Свідченням цього є підтримка згаданої сфери природокористування Міжнародним союзом охорони природи і природних ресурсів (IUCN), Світовим фондом природи (WWF), Світовим банком реконструкції і розвитку тощо.

Необхідно підкреслити, що проблемам екотуризму присвячується зараз багато конгресів та симпозіумів. 9 років тому, в 2002 році, який ООН оголосила Міжнародним роком гір та екотуризму, в Канаді пройшов світовий екотуристичний самміт на вищому рівні, який прийняв Квебекську декларацію з екотуризму, яка стала програмним документом для організації екотуризму в контексті сталого розвитку.

Важливо і те, що Йоханенсбургський Всесвітній Саміт (2002) із сталого розвитку визнав особливу роль екотуризму в досягненні економічних, соціальних та екологічних вигод, особливо для гірських територій. За оцінками фахівців на долю екотуризму уже припадає понад 20 % світового туристичного ринку.

Бурхливий світовий розвиток екотуризму в останні десятиріччя, на думку фахівців, пояснюється не тільки погіршенням природного середовища у великих містах, але і все більшим «окультуренням» популярних районів відпочинку – гірських курортів, узбереж теплих морів. Популярність екотуризму тісно пов'язана з його надзвичайно важливими корисними властивостями для відновлення здоров'я людей та чималою прибутковістю.

У сільських місцевостях Угорщини організовують екотуристичні програми.

Кінні та велосипедні прогулянки, маршрути по знакованих стежках у національних і ландшафтних парках, природничі подорожі, збирання ягід та грибів. Туризм набуває все більшого значення для сільських районів як Угорщини, так і Європи.

Він сприяє альтернативним джерелам доходів для місцевих громад і підтримує збереження природної та культурної спадщини.

В Угорщині останнім часом, іноземні туристи в основному зацікавлені у трьох типах сільського туризму.

По-перше, розміщення в безпосередній близькості від популярних туристичних напрямів (будучи мотивований набагато нижчими цінами).

По-друге, у фольклорних програм і коня-шоу в «Пуста» (традиційно у Великій рівнині у східній частині країни, але в даний час кінь-шоу проводяться також в районі озера Балатон, другим за популярністю туристичним місцем Угорщини, з тим щоб позбавити туристів проблеми прийняття довгу подорож в оригінальній «Пуста»).

Розвиток усіх інших типів сільського туризму (у тому числі активного відпочинку природи або участь у сільськогосподарській діяльності) все ще знаходиться в ранній стадії. **По-третє**, у традиційній гастрономії і програм, дегустація вин.

В Угорщині, у 1998 році, було близько 2000 ліжок зареєстрованих в області сільського туризму і середній рівень завантаження становить менше 10%, пов'язаний з низьким рівнем попиту.

У 2001 році загальне число нічлігу в сільській місцевості зростає до 6675. В даний час у сільських місткості становить близько 10000 місць, як відповідь на постійно зростаючий попит. І серед угорців і іноземців, існує відносно висока частка вірних відвідувачів їх задоволення дає вказівку, що сам продукт сприймається як продукт гарної якості.

Туризм динамічно розвивається в Задунайського регіону, в західні ворота країни, в угорсько-австрійсько-словацькому трикутнику.

Законодавством Угорщини сільський зелений туризм віднесено до сфери ведення особистого селянського господарства, формуються відповідні пільгові податкові інструменти.

Станом на 2009 рік туристи провели близько 185 тис. гостьових ночей в агрооселях цієї країни. У цьому виді туризму в Угорщині задіяне 7000 сільських жителів. До числа найпопулярніших місцевостей відносять південно-західну область Ваш, східну область Сольнок (район р. Тис) і славнозвісний Хортобадьський степ.

Влада села Магьер (Megeyer), що розташоване на заході Угорщини, запропонувала взяти в оренду їхній населений пункт на вихідні. За 210 тисяч форинтів (близько 780 доларів) на добу, нового власника села обіцяють призначити заступником мера.

Бажаючих взяти в оренду населений пункт обіцяють поселити у відремонтованому замиському будинку з сараєм. Зазначається, що новий заступник мера отримає право на тимчасове перейменування вулиць та інших географічних об'єктів на селі.

Загальна площа села складає 150 000 м². У ній постійно проживають 26 осіб.

UPІ зазначає, що влада населеного пункту прийняла рішення здати село в оренду, щоб підвищити доходи від туризму.

Загальна площа села складає 150 000 м² / скріншот

«Родзинкою» сільського туризму в цій країні є його поєднання з національними традиціями конярства (до XII ст. угорці були кочівниками і до сьогодні зберегли свою любов до коней). Щорічно в Угорщині проводяться Національні фестивали кінного спорту, до яких включено 40 видовищних програм, а в 2000 році в країні була проведена друга Всесвітня зустріч аматорів кінного спорту.

За останні 15 років у кінний туризм інвестовано понад €100 млн. У світовій практиці туризму вироблено низку моделей, якими оперують для забезпечення розвитку нових місць туристичного призначення. Кожна із таких моделей адаптована до потреб окремої країни.

Втім, на сьогодні низка найбільших західних консалтингових компаній ініціювали дослідження щодо уніфікації світового досвіду у контексті напрацювання дієвих моделей практичної роботи не лише в окремих країнах, а й загалом у регіонах.

Як наслідок проведення означеної вище роботи, розроблено модельну систему «Євростиль», за допомогою якої можна отримати модель розвитку практично будь-якого нового туристичного місця (принаймні у європейському регіоні, зокрема в Угорщині), спрогнозувати туристичний потік і, відповідно, сформулювати маркетингову стратегію розвитку туристичного місця. Ця модель є результатом симбіозу досвіду провідних європейських країн у галузі туризму.

Перехід до ринкових відносин детермінував значні перетворення сфери туризму:

- скасування централізованої системи управління туризмом;
- державної фінансової підтримки розвитку регіональних туристичних центрів;
- порушення основ взаємодії різних регіонів у створенні та просуванні на споживчий ринок туристичного продукту.

З огляду на вищевказані трансформації, а також на те, що кожен регіон відзначається особливими туристичними ресурсами, унікальність та істотну привабливість яких варто назвати передумовами формування внутрішньо-регіонального і міжрегіонального туристичного продукту, а багатий спектр природних, кліматичних, ресурсних, історичних умов уможлиблює створення туристичного продукту та нових рекреаційних зон туристичного призначення.

Для вирішення питань, пов'язаних із відкриттям нових туристичних комплексів, окреслюється нагальна необхідність розроблення

- соціально-економічного моніторингу сфери туризму;
- єдиного інформаційного простору;
- скоординованої державної та регіональної політики щодо розвитку сфери туризму;
- організаційно-правового забезпечення реалізації туристичних процесів;
- економіко-фінансової стратегії розвитку регіонального туризму.

На сьогодні туризм трактують як найбільш високоприбуткову галузь світової економіки, що має статус одного із найважливіших факторів соціально-культурного розвитку територій, тобто володіє потенціалом для підвищення рівня та якості життя населення.

Розвиток туризму, що виявляється у його багатогалузевому характері та тісній факторній взаємозалежності практично зі сферами життєдіяльності, дає змогу використовувати туристичну сферу як діючий інструмент стимулювання соціально-економічного росту на національному і місцевому рівнях.

У Державній програмі розвитку туризму Угорщини на 2005–2015 роки визначено стратегію розвитку галузі, обґрунтовано основні напрями реалізації цієї стратегії, серед яких підвищення ефективності використання рекреаційних ресурсів та об'єктів культурної спадщини. З огляду на стратегічні завдання розвитку галузі як актуальна і практично значуща проблема постає теоретичне осмислення концепції розвитку рекреаційних зон туристичного призначення. Важливим аспектом міжнародного туризму є його позитивний вплив на розвиток зовнішньої політики держави, у нашому контексті Угорщини.

За результативністю міжнародний туризм варто визначати як одну з основних миротворчих сил: кількість поїздок туристів із розвинутих країн до країн, які розвиваються.

І навпаки, зростає з кожним роком, що уможлиблює налагодження прямих контактів між людьми з різним способом і рівнем життя. Статус туризму як ефективного інструменту економічної, соціальної й екологічної ситуації зумовлює виникнення низки проблем, які пов'язані із необхідністю врахування в ході планування розвитку цієї сфери, по-перше, економічних, соціальних, культурних потреб населення і туристів, а по-друге, потреб навколишнього середовища, що слугує підґрунтям туризму.

Вагомий вплив, який сучасний туризм справляє на всі сторони суспільного життя, потребує уважного наукового вивчення цього феномену. Жодній галузі немає такої кількості працівників, які безпосередньо контактують з покупцями їх продукції, як у туризмі.

Одночасно туризм є однією з найбільш працевзатратних галузей виробництва.

Середній показник зайнятості в туризмі становить 3 працівники на 10 туристів.

На основі аналізу численних міжнародних документів та матеріалів міжнародних організацій, визначено довготривалі чинники, що об'єктивно сприяють поступовому розвитку туризму та формуванню туристської освіти:

- *економічні*, які полягають у зміні структури споживання і послуг у бік збільшення частки споживаних туристських послуг;
- *науково-технічний прогрес*, який зумовлює швидкий розвиток потужної матеріально-технічної бази туристської індустрії;
- *демографічні*, які залежать від зростання народонаселення планети;
- *соціальні*, до яких належить зростання добробуту населення країн;
- *культурні*, що зумовлюються зростанням культурного рівня населення багатьох країн;

- *міжнародні*, що пояснюється пом'якшенням міжнародного клімату, перехід від конфронтації між провідними державами до співробітництва й порозуміння. Означені чинники впливають на структуру професійної підготовки фахівців для сфери туризму в економічно розвинутих країнах.

Адже йому притаманні як позитивні, економічно та соціально значущі можливості, так і серйозні проблеми, якими супроводжується неконтрольоване зростання масштабів та обсягів масового туризму, додаткове навантаження на природу, деформаційні зміни у головних об'єктах інтересу численних туристських потоків.

Туризм може сприяти загостренню таких соціальних проблем, як наркоманія, алкоголізм, злочинність і проституція, однак він не є першопричиною цих лих.

Туризм може викликати серйозні диспропорції в економіці і зайнятості, якщо концентрація туристських об'єктів спостерігається лише в окремих місцях, і відбувається відтік працівників із інших галузей економіки (наприклад, сільського господарства) у сферу туризму. Надмірна залежність від туризму в окремо узятому регіоні може призвести до спаду в інших галузях і загальному розбалансуванню економіки.

Безконтрольний розвиток туризму може викликати перенаселення і позбавити місцевих жителів елементарних зручностей.

Дуже сильний негативний вплив туризм, насамперед може робити на навколишнє середовище. Дуже часто саме туристи винні в забрудненні навколишнього середовища і руйнуванні дикої природи. Проте індустрія туризму несе з собою і певні небезпеки.

Екологічні небезпеки. Насамперед туризм впливає на навколишнє середовище надмірною концентрацією виробництва й людей у туристичних центрах, освоєє раніше що не використовувалися природні комплекси й підсилює вплив інших галузей (сільське господарство, будівництво, лісозаготівлі, мисливські промисли).

Втрата культурних цінностей. Комерціалізація життя й розвиток туризму в окремих регіонах приводить до знецінення традицій і падіння престижу національних культур. Особливу заклопотаність у світової громадськості викликає секс-туризм і вивіз туристами витворів мистецтв. Однак усі вище перераховані негативні впливи можна уникнути за допомогою розумного планування і відповідальним веденням справи.

Туризм має як позитивні, так і негативні впливи на розвиток окремого регіону, держави. Туризм визнається як ефективний інструмент, що дозволяє впливати на поліпшення економічної, соціальної й екологічної ситуації. Однак його розвиток пов'язаний із низкою проблем. При плануванні розвитку туризму повинні прийматися в увагу економічні, соціальні, культурні потреби населення і туристів, потреби навколишнього середовища, що є основною базою для туризму.

В структурі численних «революцій», які переживає сучасна цивілізація (наукова, технологічна, інформаційна тощо), особливе місце посідає **туристська революція**.

Це містке, мобілізує увагу дослідників та професіоналів туристської справи поняття, констатує важливий вимір життєдіяльності сотень мільйонів людей, для яких туристські подорожі дедалі більше стають «другим життям».

Це поняття, яке виступає епіцентром зацікавленості дослідників та фахівців туристичної справи, охоплює важливий вимір життєдіяльності сотень мільйонів людей, для яких туристичні подорожі усе більше стають «другим життям».

З огляду на те, що туризм є сферою професійної діяльності для багатьох людей та з урахуванням необхідності припливу усе більшої кількості кваліфікованих працівників, окреслюється нагальна потреба підготовки для туристичної галузі фахівців різних профілів, яка передбачає:

- засвоєння загальних вимог базової підготовки в галузі економіки;
- знання принципів і особливостей функціонування туристичного сектора;
- ознайомлення з системою послуг, доступних для туристів;
- вивчення принципів і методів, пов'язаних з організацією, експлуатацією й управлінням туристичними підприємствами різних типів (готелями, місцями громадського харчування, туроператорами, закладами відпочинку);
- опанування принципів і методів окремих сфер діяльності;
- функцій (маркетинг, фінансування, управління людськими ресурсами) туристичних компаній.

Угорська вища школа у процесі розвитку апробувала власні підходи до професійної підготовки фахівців для туристичної галузі. Априорі зрозуміло, що економічний і культурний потенціал держави значно детермінований станом її туристичної індустрії.

Останнє зумовлює особливе зацікавлення держави в розвитку і туризму, і туристичної освітньо-педагогічної парадигми, надання цим сферам пріоритетної державної значущості.

Стратегічною ціллю української системи освіти в туризмі з точки зору як внутрішніх потреб, так і з точки зору відповідності загальноосвітнім тенденціям і перспективам розвитку є інтеграція у світовий та міжнародний простір, утвердження її високого статусу та конкурентоспроможності. Задля досягнення накреслених цілей, важливо глибоко дослідити надбання зарубіжної професійної освіти, проаналізувати зміст та форми підготовки майбутніх фахівців для туризму загалом та її практичний аспект зокрема в країнах, де система освіти для галузі формувалася впродовж минулого століття.

Запозичення позитивного зарубіжного досвіду, його адаптація до вітчизняних умов дає можливість підвищити якість підготовки фахівців туристичної галузі та уникнути помилок, властивих для періоду її формування. При цьому туризм як спосіб життя, для багатьох набув не образного, а буквального значення – в сфері професійної туристської діяльності нині задіяне більш ніж 8% економічно активного населення.

Майже всі галузі туризму розвиваються в Угорщині, тому необхідно будувати підготовку фахівців різноманітного профілю. Перші студенти в галузі харчування туризму приступили до занять у 2006 році.

Попередником цієї освіти була основна підготовка у галузі туризму та готельного господарства з 2002 року. З метою досягнення довгострокового успіху бізнесу і економічні вигоди від туризму, навчання та освіта мають величезне значення для цільових груп.

Загалом туризм – багатогранний соціокультурний феномен: це й потужний фактор економіки, і соціальний інститут, і сфера культури. Туризм як винятково важливий соціально-економічний чинник світогосподарських зв'язків і міжнаціональних відносин, суспільний полікультурний інститут, розвиваючись у діалектичній єдності всіх своїх складових, формує власний соціальний простір, у межах якого вирують взаємодії й конкуренції, узгодженості й суперечності, конфлікти та консенсуси туристичного життя.

З огляду на двовекторність свого розвитку – є вагомим чинником світової економіки, з одного боку, та міжнародної системи вільного спілкування.

З іншого, – туризм визнано суттєвим показником всесвітньої культурно-історичної спадщини, яка залишатиметься важливим економічним важелем доти, доки людство буде усвідомлювати нематеріальну цінність туризму.

Як зазначає Генеральний директор ЮНЕСКО К. Матцура, «не можна вирішити проблеми збереження пам'яток культури і природи, не порушуючи принципових питань, пов'язаних із розвитком туризму».

Е. В. Слободенюк визначає туризм як чинник гуманізації відносин між народами, підкреслюючи цим основне в туризмі – його культурну значущість та гуманістичну цінність.

Туризм наголошує на необхідності пошуку «золотої середини» між економічною, соціальною і культурно-пізнавальною функціями туризму, між захистом історичних пам'яток від руйнування, яке заподіює потік несвідомих туристів, і розширення доступу цивілізованим мандрівникам до об'єктів культурної та природної спадщини.

У цьому контексті особливого значення набуває міжнародний туризм, активізація якого в другій половині ХХ – початку ХХІ століть була зумовлена глобальними змінами свідомості, визнанням абсолютної цінності різних національних культур у багатополлярному світі.

Рис. 1.13. Природні туристичні ресурси.

Міжнародний туризм передбачає ознайомлення та співставлення західної та східної культур, уможлиблює розуміння діалектики єдності й множинності виявів культури як складного цілого, визначення типологічно споріднених або контрастних феноменів, що безпосередньо стосується культури поліконфесійної й багатонаціональної Угорщини.

Розмаїття культур, звичаїв, стилів життя, наявність видатних історичних та культурних пам'яток різних епох формують в Угорщині те середовище, яке є оптимальним для розвитку туризму загалом та його культурної складової зокрема.

Збільшення на сьогодні кількості іноземних туристів, які відвідали Угорщину, пов'язане передусім із появою на угорському ринку авіаперевезень дешевих «дисконтних» західних авіакомпаній, а також підвищенням рівня послуг, розвитком природних, архітектурних і лікувально-оздоровлювальних об'єктів.

1.3. Роль міжнародних організацій у регулюванні туристичної діяльності та удосконаленні туристської освіти

Вагомою особливістю сьогодення, позначеного глобалізаційними та інтеграційними процесами, є збільшення кількості людей, які задіяні у міжкультурній комунікації, з огляду на те, що саме комунікація слугує тим соціальним стрижнем, за допомогою якого перетинаються, взаємодіють культури та люди, які до них належать.

Туризм варто визначати як шлях міжкультурної комунікації, оскільки він уможлиблює налагодження регулярних контактів між представниками різних культур, що дає змогу нівелювати певну ізольованість соціальних суб'єктів. Крім того, туризм підвищує частотність та тривалість соціокультурних контактів. Сформованість міжкультурної компетентності забезпечує вироблення практичних навичок соціокультурних комунікацій із представниками інших культур, вивчення їхніх традицій та максимізацію співробітництва і взаєморозуміння.

На сьогодні розроблення проблематики соціокультурних комунікацій є одним із найбільш актуальних завдань туристичної діяльності, оскільки взаємодія різних культурних регіонів належить до спектра глобальних проблем сучасності. Важливість проблеми комунікацій увиразнює той аспект, що в добу глобалізації соціальний обмін та культурні простори, які витворює взаємодія людей, набирають кардинально інших форм.

У дослідженні угорського вченого В. К. Фалкна зазначено, що комунікація – це притаманна людському суспільству властивість, яка полягає у забезпеченні міжособистісних стосунків та яку потрактовують як обов'язковий атрибут буття соціуму та кожного індивіда.

Упродовж останніх років туризм набув статусу визначального чинника соціальної і культурної інтеграції. Як вияв та інструмент зростаючої культурної взаємодії, туризм сприяє зміцненню єдності суспільства, залучає до нього тих, хто в іншому разі міг би залишитися на самоті. З огляду на те, що туризм передбачає зустрічі та діалог між «гостями» та «господарями», він поглиблює знання людей та народів одне про одного, їхнє взаєморозуміння.

Туризм виступає впливовим каналом народної дипломатії з огляду на ті гуманні функції, які йому властиві. Кожен міжнародний турист, який є учасником міжособистісної комунікації та належить до конкретного народу, конкретної культури, має можливість поєднати відпочинок із пізнанням побуту, історії, культури, традиції, звичаїв свого та іншого народів.

Активізація туристичної діяльності різних верств населення планети детермінує значне збільшення кількості каналів культурної комунікації, що, безперечно, буде підвищувати взаєморозуміння народів, зумовить перетворення ще «закритих» суспільств на більш відкриті, такі, які поступово і добровільно увійдуть до складу світового товариства, що сприятиме інтеграції людства на засадах толерантності та гуманізму.

Проблема «людського виміру» туризму – гуманістична складова туризму у контексті «гуманітарної» трансформації суспільства ХХ–ХХІ століття.

У дослідженнях науковців встановлено, що етика туризму – це різновид прикладної етики, що регулює стосунки між людьми у сфері туристичної діяльності.

Причиною виникнення прикладної етики як артефакту кінця XX століття слугує бурхливий розвиток суспільства, науки, політики, економіки другої половини XX століття.

Потенціал туризму як сфери реалізації творчих можливостей і бажань людини, її самовдосконалення та самореалізації, формують такі складові, як історико-культурна спадщина людства, культурні заклади, функціонування яких спрямоване на самоосвіту та самовиховання індивідів (туристів); комунікація всередині туристичного співтовариства, яка мислиться як складова самоосвіти та самовиховання.

Підґрунтям будь-якої туристичної діяльності є домінуюча бінарна потреба – руху і самоствердження, або руху і пізнання. Залежно від того, яка із двох бінарних потреб виступає вектором діяльності людини, можна сформулювати класифікацію видів туризму, що відрізняються переважною спрямованістю на задоволення тієї чи іншої потреби.

Загалом туризм можна визначити як надзвичайно багатий за змістом і розмаїтий за виявами соціальний феномен. Його функції – *світоглядна, культурно-пізнавальна, соціальна, комунікативна, рекреаційна* – передбачають істотний вплив на людину, її ціннісні орієнтації, процеси самопізнання і самовдосконалення.

Туристична революція, за Ф. Франжіаллі, – це подія, творча природа і важливість якої дає підстави порівнювати її з індустріальною революцією XVII століття.

Відтак, на сучасному етапі туризм необхідно трактувати як визначальний чинник соціальної і культурної інтеграції, оскільки він має безпосередній вплив на процеси консолідації нації, уможлиблює виховання толерантності, гостинності, сприяє стабільності у суспільстві, виступає фактором формування комунікативної культури і народної дипломатії.

З огляду на зазначене можна констатувати, що туризм як феномен культури і цивілізації XXI століття буде безпосередньо детермінувати підготовку фахівців сфери туризму сучасного рівня відповідно до галузевих стандартів освіти.

У контексті такої підготовки окреслюється потреба істотного поглиблення тлумачення сутності туризму, усвідомлення того, що, крім соціально-практичної, бізнесової, є ще гуманітарна, духовно-культурна сутність туристичної діяльності, розкриття надзвичайно важливої ролі туризму як засобу комунікативної культури, вагомого каналу народної дипломатії, що зближує народи та країни, сприяє їхньому взаєморозумінню і виробленню загальнолюдської платформи для розв'язання нагальних глобальних проблем.

На орбіті туристичної діяльності знаходяться сфери економіки, політики, культури й освіти всіх без винятку країн. Наукове осмислення різних практик сучасного туризму, формування сучасної «туристичної свідомості» суб'єктів туристичного процесу – нагальна потреба часу. На думку російського дослідника І. Сеніна, міжнародний туризм, безумовно, є чинником інтенсифікації взаємодії культур різних регіонів і народів світу, зумовлює взаємозбагачення культур, формування загальнолюдської культури сучасного людства, поділене на понад 200 держав, розмовляє 2000 мовами, сповідує багато релігій.

Л. В. Чорна у контексті визначення підходів зарубіжних учених до формування змісту туристичної освіти під час її розвитку розглядає результати досліджень сучасного американського політолога С. Хантінгтона, який у ході вивчення культурно-цивілізаційного процесу розробив нову парадигму аналізу і прогнозування світового порядку на рубежі XX і XXI століть з огляду на те, що традиційний поділ світу за економічними чи політичними ознаками для нашого часу вже неприйнятний. На думку вченого, варто розрізняти держави за культурно-цивілізаційними ознаками, оскільки саме цивілізація як найвище культурне утворення об'єднує людей і забезпечує їм певний ступінь культурної самобутності.

Ознаки цивілізації, за С. Хантінгтоном, – це мова, історія, релігія, звичаї, спільні інтереси та самоідентифікація людей. Науковець стверджує, що цивілізаційні відмінності більш глибокі та істотні, ніж політичні, ідеологічні або інші.

А. Александрова вважає, що у налагодженні культурних контактів між народами істотну роль відіграє туризм, який має природу безпосереднього широкомасштабного спілкування звичайних громадян різних країн, а також діячів науки, представників культури.

Особливо така теза справедлива у контексті культурного і наукового туризму.

Спілкування як соціальне явище виконує багато функцій, зокрема є важливим фактором суспільної інтеграції. Міжнародний туризм, у якому беруть участь мільйони представників різних народів і націй, сприяє взаємопізнанню і взаєморозумінню, утвердженню довіри народів один до одного.

У класифікації, запропонованій ВТО, виокремлено дві групи країн, як-от: країни, що є переважно постачальниками туристів (США, Бельгія, Данія, Німеччина, Голландія, Нова Зеландія, Швеція, Канада, Великобританія), і країни, які приймають туристів (Австралія, Греція, Кіпр, Італія, Іспанія, Мексика, Туреччина, Португалія, Франція, Швейцарія, Болгарія, Україна, Угорщина, Єгипет, Кавказький регіон). Відповідно до Статуту ВТО, цілями діяльності останньої регламентовано заохочення туризму як засобу економічного розвитку і міжнародного взаєморозуміння для забезпечення миру, добробуту, поваги і дотримання прав людини незалежно від раси, статі, мови і релігії, а також дотримання інтересів країн, що розвиваються, у сфері туризму.

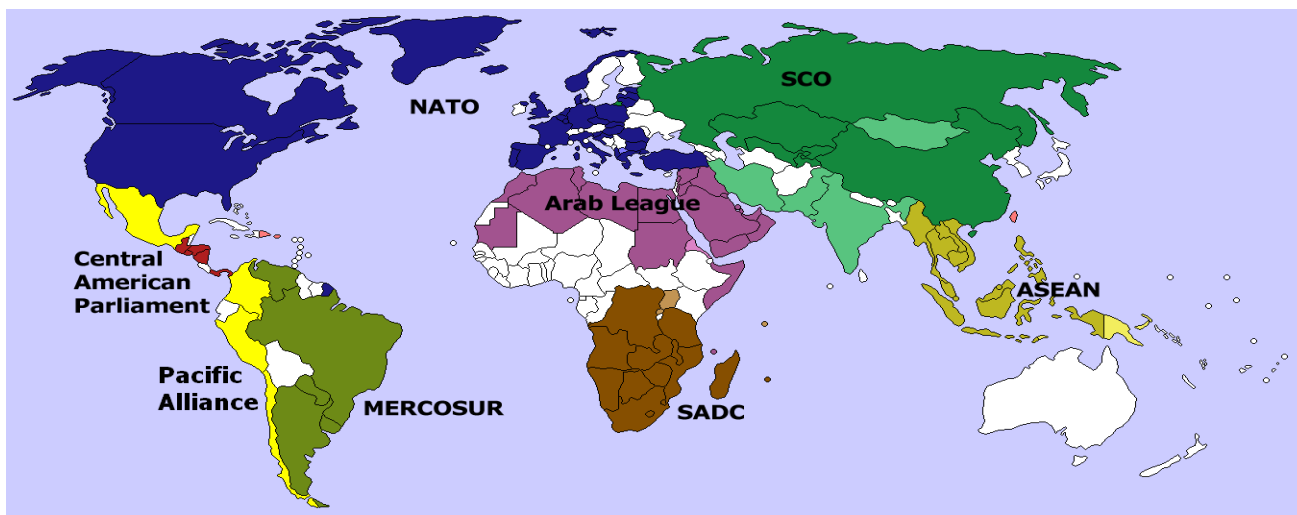
Інтенсивне зростання обсягів і розширення кордонів міжнародного туризму, динамічний розвиток світової індустрії туризму, вихід його на позиції провідної галузі світової економіки зумовили створення міжнародних туристичних організацій з метою упорядкування й регулювання туристичної діяльності різних країн. Процес створення всесвітніх, континентальних і регіональних організацій, покликаний займатися регулюванням туризму та подорожей, почався в 20-і роки ХХ ст. За цей період склалася ціла система міжнародних туристичних організацій різного рівня і компетенції. Зараз їх нараховується понад 200.

Більше чверті з них – активні і впливові в міжнародній індустрії туризму.

Бурхливий розвиток міжнародних туристичних зв'язків детермінувало створення численних міжнародних організацій, що сприяють поліпшенню роботи цієї сфери світової торгівлі.

Серед них – спеціалізовані інститути системи ООН, організації, де питання розвитку міжнародного туризму обговорюють епізодично і його не визначають основним у сфері діяльності; неурядові спеціалізовані, міжнародні, комерційні, національні та регіональні туристичні організації.

В умовах наявності глобальних криз, загроз існуванню людства шлях порозуміння, вироблення спільних гуманістичних ціннісних орієнтацій є єдиним шляхом самозбереження людства. Основна проблема сучасності, за словами А. Печчеї, полягає у з'ясуванні того, «як жити, не гублячи самого себе, як жити, щоб зберегти минуле (традиції і культуру), як жити, щоб не вступати у конфлікт з іншими спільнотами людей». Розв'язання цієї проблеми значною мірою уможлиблює туризм – культурний феномен сучасності. Інструментарій міжнародного регулювання питань туризму і туристичної освіти формують такі поняття.

1. 14. Перелік міждержавних організацій.

Міжнародне регулювання туристичної діяльності припускає розроблення і реалізацію комплексу міжнародних заходів для підтримання сталого розвитку туризму, упорядкування туристичної діяльності, ефективного управління окремими секторами туристичної індустрії, забезпечення їхньої скоординованої взаємодії, стандартизації туристичного обслуговування.

Міжнародні організації – одна із важливих і найбільш ефективних ланок багатостороннього співробітництва держав – тісно співпрацюють із туристичними організаціями у напрямі забезпечення гармонійного і стійкого розвитку туризму.

Інтенсивне зростання обсягів і розширення кордонів міжнародного туризму, динамічний розвиток світової індустрії туризму, вихід його на позиції провідної галузі світової економіки зумовили створення міжнародних туристичних організацій для упорядкування й регулювання туристичної діяльності різних країн. Процес створення всесвітніх, континентальних і регіональних організацій для регулювання туризму та подорожей було розпочато у 20-і роки ХХ століття. Упродовж цього періоду було сформовано систему міжнародних туристичних організацій різного рівня і компетенції, яких на сьогодні нараховують понад 200. Більше чверті з них – активні і впливові суб'єкти міжнародної індустрії туризму.

Міжнародні туристичні організації можуть мати такі назви: «організація», «союз», «асоціація», «група асоціацій», «федерація», «конфедерація», «об'єднання», «асамблея», «комісія», «комітет», «фонд», «рада», «центр», «бюро», «інститут» чи «агентство».

Найпоширенішою міжнародною туристичною структурою є асоціація – об'єднання на добровільній основі національних організацій, заснувань і підприємств туристичної індустрії для вирішення конкретних завдань у сфері туризму.

Залежно від масштабів, сфери і спрямованості діяльності міжнародні туристичні організації класифікують за такими основними групами:

- світові загального характеру;
- світові галузевого характеру;
- регіональні загального характеру;
- регіональні галузевого характеру;
- спеціалізовані;
- особливі.

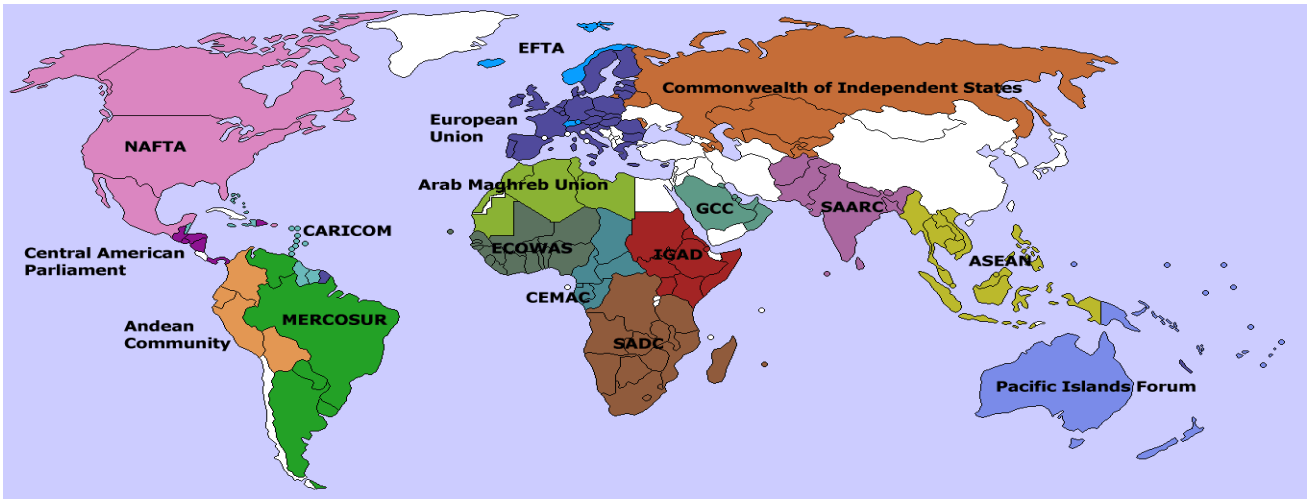

Рис. 1. 15. Регіональні туристичні організації.

Місію, мету і завдання міжнародних туристичних організацій визначено в їхніх статутах. До світових міжнародних туристичних організацій загального характеру належать:

- Всесвітня туристична організація (ВТО);
- Всесвітня рада з подорожей і туризму (ВРПТ);
- Міжнародна асоціація світового туризму (МАСТ);
- Міжнародний туристичний союз (МТС);
- Міжнародний туристичний альянс (МТА);
- Всесвітня асоціація з питань дозвілля і відпочинку (ВАДВ) та ін.

Цілями і завданнями світових міжнародних туристичних організацій загального характеру є

- представництво і захист інтересів організацій та компаній туристичної індустрії;
- визначення політики в сфері туризму;
- формування основних напрямів розвитку світового туризму;
- забезпечення взаємовигідного співробітництва між країнами-членами цих організацій і

практичне сприяння їм у вирішенні проблем розвитку туристичної індустрії й економічного зростання країни. Вказані організації стимулюють діловий і науковий туризм, які передбачають ознайомлення із науково-культурними досягненнями різних країн, проведення конференцій та симпозіумів. Найважливішими документами, які регламентують розвиток сфери туризму та які прийняті ВТО або за її участі, є Манільська декларація зі світового туризму (1980), Хартія туризму і Кодекс туриста (1985), Гаазька декларація з питань туризму (1989), Глобальний етичний кодекс із туризму (1999) та ін.

У названих документах туристів зорієнтовано на потребу налагодження таких контактів, які б сприяли спілкуванню, заснованому на взаємодовірі та взаєморозумінні, підкреслено необхідність дотримання толерантних форм спілкування туристів із місцевим населенням.

В Документі Акапулько відзначено, що туризм, попри функцію пізнання світу, повинен зумовлювати поширення духу справедливості, гармонії та поваги між народами.

У Хартії Туризму державам рекомендовано сприяти зростанню туристичної свідомості та мотивувати контакти відвідувачів із місцевим населенням для покращення взаєморозуміння і взаємного розвитку, а також інформувати туристів про звичаї місцевого населення для забезпечення взаємного комфортного спілкування. Разом з тим, як зазначено в документі, приймаючи туристів, країни та їхнє населення мають право сподіватися на розуміння і повагу їхніх звичаїв, релігій та інших граней культури.

У таких нормативних документах туристичної сфери, як «Хартія Туризму» і «Кодекс туриста», акцентовано на тому, що туристи мають право на вільний доступ усередині та за межами своїх країн до місць і окремих районів, які становлять предмет туристичного зацікавлення. У Кодексі Туриста наголошено, що турист повинен бути толерантним до культури місцевого населення, утримуватись від підкреслювання економічних, соціальних і культурних відмінностей між туристами і місцевим населенням.

Загальні принципи міжнародного туризму є такими: визнання рівних прав народів на самостійне визначення своєї долі, визнання самобутності культур і повага моральних цінностей народів, право людини на повагу її гідності та індивідуальності.

Вказані принципи і вимоги, утверджені у практиці міжнародного туризму, просякнуті духом справжнього гуманізму і демократизму, слугують підґрунтям налагодження «діалогу» культур під час безпосереднього спілкування туристів із місцевим населенням.

Відтак, можна стверджувати, що безпосереднє спілкування представників різних країн і культур під час туристичних взаємообмінів, діяльність міжнародних туристичних організацій, спрямована на посилення взаємокорисних культурних зв'язків між народами, детермінує не лише взаємозбагачення культур, а й зближення народів, запобігання конфліктів на культурно-релігійному ґрунті, утвердження миру.

Достатньо результативною в аспекті налагодження міжнародних культурних контактів є співпраця ВТО й таких туристичних організацій всесвітнього масштабу, як ООН та особливо ЮНЕСКО (Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури). За допомогою ЮНЕСКО міжнародні туристичні організації провели низку міжнародних конференцій з різних питань розвитку суспільства і культури.

У 1975 році було створено міжнародну спеціалізовану організацію системи ООН – ВТО.

Всесвітня туристична організація – ВТО (World Tourism Organization).

ВТО сьогодні найвідоміша і найбільш визнана у туристичному світі. Вона була заснована 2 січня 1975 року шляхом перетворення неурядового Міжнародного союзу офіційних туристичних організацій (МСОТО) в Міжурядову організацію, діючу під патронатом ООН. На сьогодні ВТО складається зі 138 дійсних, асоційованих, і понад 350 членів, що приєдналися (туристичні фірми, авіакомпанії, міжнародні організації тощо).

Діяльність організації охоплює всі аспекти міжнародного туризму: правові, адміністративні, економічні, фінансові, соціальні, екологічні, статистичні, технічні, кадрові, освітні.

Статут ВТО було прийнято 27 вересня 1975 року. Починаючи з 1980 р., ця дата відзначається як Всесвітній день туризму. Щорічно Всесвітній день туризму проводиться за визначеним девізом. Кожні чотири роки ВТО скликає Генеральні асамблеї, між якими працює виконком Генеральної асамблеї ВТО. Штаб-квартира ВТО знаходиться у місті Мадрид (Іспанія). Цілями ВТО є:

- прискорювати і розширювати сприяння туризму (міжнародного і внутрішнього) миру, взаєморозумінню, здоров'ю і добробуту людей у цілому світі;
- допомагати людям мати доступ до освіти і культури під час подорожей;
- покращувати стандарти проживання і перебування у менш розвинутих районах світу через допомогу в забезпеченні необхідною матеріально-технічною базою для іноземного туризму і розвитку транспортних мереж, що з'єднують з даними регіонами;
- розширювати можливості країн, які приймають туристів, і тим самим робити внесок в їхню економіку;
- виступати у ролі міжнародного агентства координації і співробітництва між країнами;
- надавати послуги членам найбільш значимих для ради національних організацій у галузі туризму;
- визначити теми пленумів і засідань, а також здійснювати координацію туристичних інтересів країн-учасниць, враховуючи як національні туристичні організації, так і професійні сектори та організації, що представляють інтереси подорожуючих;
- встановлювати постійний взаємозв'язок між різними об'єднаннями туроператорів;
- реалізувати все вищезазначене найбільш дієвим шляхом.

У цілому діяльність ВТО концентрується на інформативному просуванні туризму, розширенні його значимості і переваг небезпечності, а також створенні нової матеріально-технічної бази. Організація намагається упорядкувати діяльність різних націй в туризмі шляхом розробки і впровадження визначених принципів у галузі міжнародного туризму.

Основною метою ВТО, відповідно до ст. 3 Статуту ВТО, є «сприяння розквіту туризму для внесення вкладу в економічний розвиток, міжнародне взаєморозуміння, світ, процвітання, загальну повагу і дотримання прав людини й основних людських цінностей для всіх людей без поділу на раси, стать, мову і релігію». Основними завданнями ВТО визначено такі, як:

- розширення і поглиблення співробітництва держав-членів цієї організації в галузі туризму для розвитку країн і регіонів;
- удосконалення якості і професійної підготовки туристичних кадрів;
- планування, розроблення і реалізація заходів для захисту і раціонального використання навколишнього середовища у контексті світового розвитку;
- підвищення якості туристичного обслуговування і забезпечення безпеки туристичних послуг;
- вивчення туристичного ринку, збирання, аналіз і систематизація статистичних даних, прогнозування розвитку туризму;
- забезпечення зв'язків і обміну інформацією між країнами, що беруть участь у туристичному розвитку, розроблення і поширення туристичної документації.

ВТО є основним представником туризму в ООН і діє як найавторитетніший орган у світовому туризмі. Крім того, ВТО розробляє міжнародні документи (акти) і стежить за їхнім дотриманням, а також за реалізацією вже існуючих правил, сприяючи розв'язанню міжнародних туристичних розбіжностей.

Інші аспекти діяльності ВТО полягають у наданні допомоги в розвитку країн організації і стимулюванні співробітництва між ними в питаннях, які впливають на туризм.

Все це реалізується завдяки прийняттю відповідних стандартів обладнання, понять, мови, умовних позначок для полегшення спілкування і перебування іноземних туристів у чужій країні. ВТО також виступає як організація з обміну інформацією, яка заохочує використання нових розробок та знань у галузі розвитку туризму і реалізації маркетингу.

Одне з найважливіших завдань ВТО це дослідження, що включають вивчення статистики з міжнародного туризму, винаходи нових методів виміру, прогнозування, розробку і маркетинг – все це може бути національними туристичними організаціями в їхній діяльності. ВТО подає регулярний звіт про стан світового туризму, який враховує як досягнення, так і перепони для подальшого розвитку туристичної індустрії.

ВТО намагається сприяти світовому туризму через виключення або обмеження урядового втручання у міжнародний туризм так, як і в процесі стандартизації вимог до паспортів, віз, реєстрації в міліції, в'їзних формальностей тощо. Цілями і завданнями регіональних міжнародних туристичних організацій загального характеру обрано такі: представництво і захист інтересів туристичної індустрії свого регіону на міжнародному рівні.

Рис. 1.16. Діяльність ВТО.

П. Р. Пуцентейло стверджує, що найвпливовішими міжнародними заходами, які відіграють важливу роль у розвитку туристичної діяльності, є міжнародні туристичні біржі, ярмарки, виставки, салони. Визначальними цілями таких міжнародних заходів є:

- ознайомлення з турпродуктами різних фірм;
- вивчення попиту на туристичні послуги;
- налагодження ділових контактів;
- укладання комерційних угод і підписання договорів;
- обмін інформацією;
- реклама і просування турпродукту.

Основними заходами з координації і регулювання туристичної діяльності слугують конференції, асамблеї, зустрічі, форуми, конгреси, семінари, які проводять міжнародні організації. Однією із важливих міжнародно-правових форм регулювання й координації діяльності держав у галузі туризму, вироблення та впровадження правил і принципів їхнього співробітництва, норм і стандартів міжнародної туристичної діяльності та туристичної освіти є конференції ООН з проблем туризму, форуми міжнародних туристичних організацій, конференції ВТО.

Інструменти регулювання міжнародної туристичної діяльності – це правові акти й офіційні документи. Вони регламентують наявність певного порядку, норм, правил, принципів і підходів у реалізації туристичної діяльності.

До таких інструментів належать міжнародні декларації, конвенції, резолюції, угоди, протоколи, рекомендації, прийняті на міжнародних конференціях і форумах.

У 1963 році в Римі було проведено I Конференцію ООН з туризму і подорожей.

У роботі конференції взяли участь 87 держав-членів ООН, 5 спеціалізованих організацій ООН, 7 міжурядових і 14 неурядових міжнародних організацій, зацікавлених у розвитку міжнародного туризму. Відповідно до рекомендацій Римської конференції, Економічна і Соціальна Рада ООН (ЕКОСОС) у 1968 році в Берліні організувала спеціальний міжрегіональний семінар ООН з проблем туризму в державах, що розвиваються.

Знаменною подією діяльності ВТО стало проведення Всесвітньої конференції з туризму (ВКТ), яка відбулася в Манілі (Філіппіни) з 27 вересня по 10 квітня 1980 року, в роботі якої взяли участь делегації 107 держав.

Рішення про скликання ВКТ прийняла II сесія Генеральної асамблеї ВТО (1977). На конференції були розглянуті питання відповідальності держав за розвиток туризму (соціально-економічні умови, цілі і завдання, стримуючі чинники) та такі актуальні проблеми:

- людина-організатор свого відпочинку;
- регулювання попиту і пропозиції;
- науково-технічне співробітництво у галузі туризму;
- підготовка кадрів для індустрії туризму тощо.

Метою проведення конференції було виявлення сучасної сутності туризму, визначення його ролі в динамічному, змінному світі, розгляд відповідальності держав за розвиток туризму.

На конференції було розглянуто нові концепції туризму (трактування туризму як способу проведення відпусток і форми відпочинку, подорожей і переміщень осіб із будь-якою метою, а не тільки як прибуткової галузі економіки), нові принципи й основні напрями його розвитку.

На конференції було прийнято Манільську декларацію зі світового туризму, у якій туризм визначено як важливу діяльність, що впливає на соціальне, культурне, освітнє й економічне життя держав і має гуманітарний характер.

Особливо акцентованим у Декларації є розвиток внутрішнього, соціального й молодіжного туризму. Внутрішній туризм уможливує досягнення більш збалансованого стану національної економіки; соціальний туризм повинен бути суспільною метою в інтересах менш забезпечених громадян; молодіжний туризм потребує особливої уваги і надання цій категорії громадян найбільших можливостей і пільг.

Метою і завданнями світових міжнародних туристичних організацій галузевого характеру є:

- представництво і захист інтересів своєї галузі на міжнародному рівні та визначення тенденцій і шляхів її розвитку;

- розвиток і координація співробітництва організацій і компаній галузі між собою і з організаціями і компаніями інших галузей туристичної індустрії;
- розроблення і впровадження єдиних принципів, норм і стандартів якості обслуговування у своїй галузі, підготовка для неї фахівців, а також вирішення актуальних проблем її розвитку;
- інформаційна, видавнича і маркетингова діяльність.

Рис. 1.17. Класифікація туристичних організацій.

З огляду на те, що міжнародний туризм слугує відображенням соціально-економічних відносин певних країн зокрема і виступає складовою міжнародних економічних відносин загалом, виникають необхідні передумови організації й управління усім комплексом туристично-рекреаційної та екскурсійної діяльності і в межах держави, і на міждержавному рівні.

Ці передумови реалізують у створенні туристичних організацій.

Туристичні організації можна класифікувати за такими ознаками:

- **національно-територіальні:** міжнародні, регіональні та національні; їхня діяльність має світовий, регіональний та національний характер;
- **вид діяльності:** регулюючі, постачальники, ринкові агенти, розробники, консультанти, проектні організації, навчальні організації, видавці, професійні асоціації, торгівельні та споживчі організації;
- **суспільно-державні:** урядові, громадські, приватні;
- **сфера діяльності:** транспортні (авіаційні, автобусні, залізничні, автомобільні і круїзні), туристичні агенти, туроператори, локальні профспілки (Рис. 1.17).

Постійне розширення і розвиток міжнародного туристичного обміну зумовило необхідність його міжнародно-правової регламентації: формування різноманітних правових інститутів і створення спеціалізованих міжнародних туристичних організацій.

Туризм як сфера діяльності сприяє збереженню природи, формуванню екологічної культури у локальному та глобальному вимірах, реалізації економічного співробітництва, розв'язанню соціальних та політичних проблем, зниженню напруження між соціумами, гуманізації відносин між індивідами, соціальними групами, етносами, країнами.

Угорщина є активним членом ВТО і других міжнародних організацій. Ця країна сприяє активізації всіх суспільно-політичних процесів. Туристична діяльність є каталізатором соціально-синергетичних процесів.

РОЗДІЛ 2

Функціонування системи підготовки фахівців туристичної галузі в сучасних умовах університетської освіти Угорщини

2.1. Концепція системи професійної туристської освіти

Процес об'єднання Європи, його поширення на Схід і на Прибалтійські країни супроводжується формуванням спільного освітнього і наукового простору та розробкою єдиних критеріїв і стандартів у цій сфері в масштабах усього континенту.

Цей процес дістав назву Болонського від назви університету в італійському місті Болонья, де було започатковано такі ініціативи.

Інтеграційний процес у науці й освіті має дві складові: формування співдружності провідних європейських університетів під егідою документа, названого Великою Хартією університетів (Magna Charta Universitatum), та об'єднання національних систем освіти і науки в європейський простір з єдиними вимогами, критеріями і стандартами.

Головна мета цього процесу – консолідація зусиль наукової та освітянської громадськості й урядів країн Європи для істотного підвищення конкурентоспроможності європейської системи науки і вищої освіти у світовому вимірі (наприклад, протягом останніх 15-20 років вона значно поступається американській системі), а також для підвищення ролі цієї системи в суспільних перетвореннях.

Болонський процес – це процес структурного реформування національних систем вищої освіти країн Європи, зміни освітніх програм і потрібних інституційних перетворень у вищих навчальних закладах Європи. Його метою є створення до 2010 року європейського наукового та освітнього простору задля підвищення спроможності випускників вищих навчальних закладів до працевлаштування, поліпшення мобільності громадян на європейському ринку праці, підняття конкурентоспроможності європейської вищої школи.

Понад 300 європейських навчальних закладів та їх представницьких організацій зібралися 29-30 березня в Саламанці з метою підготувати свої пропозиції до Празької зустрічі міністрів вищої освіти країн, які брали участь у Болонському процесі.

Учасники домовились про цілі, принципи та пріоритети.

Вищі навчальні заклади Європи підтверджують свою підтримку положень Болонської декларації та рішучість створення Європейського простору вищої освіти до кінця цього десятиріччя. Вони надають створенню Європейської асоціації університетів у Саламанці як символічного, так і практичного значення, чітко висловлюючи свою позицію в уряді та суспільстві, тим самим забезпечуючи собі підтримку в розбудові власної освіти та входженні у Європейський простір вищої освіти.

Конкуренція у вищій освіті сприяє якості, навчання не виключає співпраці та не зводиться до комерційного її розуміння. У деяких країнах Європи університети ще не можуть конкурувати на рівних і стикаються з небажаним впливом умов на користь інших європейських закладів. Європейський простір вищої освіти має будуватися на таких європейських освітніх традиціях, як

- суспільний обов'язок і відповідальність;
- виходячи з принципу широкого і відкритого доступу до бакалаврського та магістерського рівнів освіти;
- для власного розвитку та можливості продовжувати освіту протягом усього життя;
- сьогоденних та довгострокових потреб суспільства.

Вища освіта, що ґрунтується на наукових дослідженнях . Оскільки дослідження - рушійна сила вищої освіти, створення Європейського простору вищої освіти має йти пліч-о-пліч з формуванням Європейського простору дослідницької діяльності.

Європейській вищій освіті властиве розмаїття у галузі мов, національних систем, інституційних типів та їх орієнтацій, а також спрямованості програм.

Водночас її майбутнє залежить від її здатності ефективно організувати це цінне розмаїття для отримання позитивних результатів, а не труднощів; гнучкості, а не навпаки.

Вищі навчальні заклади бажають ґрунтувати свою діяльність на зближенні, зокрема на спільних ознаках, наявних у різних країнах у цій галузі, та розглядати розмаїття як надбання, а не як мотив для невизнання чи винятковості.

Вищі навчальні заклади поставили за мету створення достатнього самообмеження для забезпечення мінімального рівня узгодженості та інтеграції з тим, щоб їх зусилля на шляху наближення не зазнали краху через надмірну невідповідність та розбіжності у визначенні та застосуванні кредитів, основних учених ступенів та якісних критеріїв.

Європейський простір вищої освіти, виправдовуючи сподівання своїх засновників, має керуватися основними академічними цінностями, тобто демонструвати якість.

Оцінюючи якість, слід ураховувати цілі і призначення навчальних закладів та їх програм. Потрібно досягти гармонійного поєднання нововведення і традиції, академічної бездоганності та соціально-економічної обґрунтованості, послідовності навчального плану та свободи вибору для студентів.

Заклад об'єднує викладання та наукову роботу, займається керівництвом та організацією, розуміє потреби студентства та надає позаосвітні послуги.

Якості самої по собі недостатньо, її треба продемонструвати і гарантувати, щоб вона була визнана й отримала довіру студентства, партнерів та суспільства в Європі та світі. Якість – це головна основоположна умова для довіри, відповідності, мобільності, сумісності та привабливості в Європейському просторі вищої освіти.

Європейський процес, завдяки його особливим досягненням упродовж останніх декількох років, стає більш відчутною та значущою реалією для ЄС і його громадян.

Перспективи розширення разом з поглибленням відносин з іншими європейськими державами надають цій реалії ще ширших вимірів. Водночас ми є свідками дедалі більшого усвідомлення політиками та науковцями, а також громадськістю, потреби побудови більш всеохоплюючої та спрямованої у майбутнє Європи на основі використання і зміцнення її інтелектуального, культурного, соціального, наукового та технологічного потенціалу.

"Європа знань" є на сьогодні широко визнаним фактором соціального та людського розвитку. А також невід'ємною складовою зміцнення та інтелектуального збагачення європейських громадян, оскільки саме така Європа спроможна надати їм необхідні знання для протистояння викликам нового тисячоліття.

А також усвідомленням спільних цінностей та належності до єдиної соціальної та культурної спільноти. Загальновизнаним є першочергове значення освіти та освітньої співпраці для розвитку та зміцнення стабільних, мирних і демократичних суспільств, що особливо відчутно на прикладі Південно-Східної Європи.

У Сорбонській декларації від 25 травня 1998 року, в основу якої покладено саме такі міркування, наголошується на провідній ролі університетів у розвитку європейського культурного простору. У ній наголошується, що створення Європейського простору вищої освіти є ключовим чинником сприяння мобільності та працевлаштуванню громадян, а також розвитку континенту загалом.

Група європейських держав прийняла запрошення взяти на себе зобов'язання щодо досягнення визначених у Декларації цілей, підписавши її чи висловивши принципову згоду. Спрямованість частини реформ у сфері вищої освіти, які були паралельно розпочаті в Європі, засвідчили рішучість багатьох урядів діяти.

Зі свого боку, європейські вищі навчальні заклади зобов'язалися та взяли на себе головну роль у створенні Європейського простору вищої освіти, у тому числі виходячи з основоположних принципів Болонської університетської хартії 1988 року.

Надзвичайно важливим є те, щоб незалежність і автономія університетів забезпечували постійну адаптацію систем вищої освіти і наукових досліджень до нових потреб, вимог суспільства та розвитку наукових знань. Після прийняття Болонської декларації було створено офіційні структури, в основу яких покладено дві групи: "велику" і "малу робочу". До першої групи увійшли представники (по 1-2 особи) від кожної країни, що підписала декларацію. До другої, яку називають Керівним комітетом, увійшли:

- делеговані члени від держав, що головує в ЄС у період між зустрічами міністрів (1999 рік – м. Болонья; 2001 рік – м. Прага; 2003 рік – м. Берлін); її називають "розширеною трійкою ЄС" (Португалія, Фінляндія, Франція, Швеція, представник від Чеської Республіки – країни, яка приймала міністрів у 2001 році;

- члени Європейської Комісії;

- делегати двох європейських організацій – Асоціації європейських університетів і Конфедерації спілок ректорів ЄС (Confederation of EU Rectors' Conferences).

На засідання обох груп запрошують членів різних неурядових організацій, які відображають інтереси університетських і студентських спільнот.

Уже сьогодні до Болонського процесу залучено багатьох фізичних та юридичних осіб. Склад учасників постійно розширюється. Це збільшує шанси на успіх процесу, але, зрозуміло, не полегшує вирішення завдань, спрямованих на досягнення його цілей.

Болонський процес іноді називають процесом консалтингу зі зближення політиків і провайдерів, студентів і роботодавців.

Це – "сузір'я" виробників вищої освіти, її користувачів та менеджерів, або – форма загальноєвропейського соціального діалогу. Від відповідальних осіб на всіх рівнях вимагають ґрунтовних знань сучасних ролі та потреб вищої освіти в наростаючому динамізмі змін та умов невизначеності, що поширюються.

Як визнають зарубіжні експерти, головне в Болонському процесі – діяльність незалежних агентств поза офіційними структурами. Саме вона є сутністю змін.

Найбільш інноваційним їх елементом є поточний діалог між урядовими колами і спільнотою вищої школи. У одному з коментарів Болонської декларації йдеться про те, що вона «...визнає вирішальну роль освітньої спільноти в успіху Болонського процесу».

У ній заявлено, що співробітництво між урядами має здійснюватися у взаємодії з «неурядовими європейськими організаціями, компетентними у сфері вищої освіти».

Уряди очікують від університетів позитивного відгуку та значного внеску в успіх їх прагнень. Зрозуміло, що вищі навчальні заклади мають унікальну можливість формувати своє майбутнє в Європі і відігравати вирішальну роль у розвитку та реалізації Болонського процесу. Університети та інші вищі навчальні заклади – суб'єкти, а не об'єкти формування постболонського простору. Активно долучається до процесу національні студентські спілки Європи. На зустрічі міністрів у Празі схвалено ініціативу європейських студентів щодо участі їх у структурній реформі як «компетентних, активних і творчих партнерів».

У Гетеборзькій декларації студентів від 25 березня 2001 року проголошено, що «участь студентів у Болонському процесі є одним із ключових кроків до постійного та більш упорядкованого залучення студентів у всі структури, що приймають рішення, та в дискусійні форуми з питань вищої освіти на громадському рівні».

Конструктивні агенти розпочатої реформи такі:

- Асоціація європейських університетів;
- Європейська асоціація університетів (EAU), створена в Болоньї 2000 року;
- Національні студентські спілки Європи (ESIB);
- Європейська асоціація міжнародної освіти (EAIE);
- Конфедерація спілок ректорів ЄС;
- Союзи ректорів Данії, Іспанії;
- Асоціація студентів Австрії;
- Французький національний фонд освіти у сфері управління (FNEGE);
- Асоціація політичних інститутів Фінляндії;
- Європейське товариство інженерної освіти (SEFI);
- Європейська асоціація вищих навчальних закладів - коледжів, політехнічних інститутів та вищих навчальних закладів професійної освіти (EURASHE);
- Генеральна дирекція ЄС з освіти та культури;
- Університет у м. Саламанка;
- Європейська мережа організації контролю якості (ENQA);
- робочі групи мережі NARIC/ENIC за підсумками Болонської декларації тощо.

Система освіти, як і культура її народу, є унікальним явищем, незрівнянно складнішим, ніж інші системи (транспорту, зв'язку, безпеки), бо глибоко пов'язана з духовними і матеріальними аспектами минулого і сучасного. З огляду на це у кожній країні освіта та її організація мають свої особливості.

Проте наймогутнішими ініціаторами змін у системі освіти виступають не її власні проблеми чи негаразди (системні чинники).

А ті, які перебувають поза нею, насамперед, пріоритети й вимоги до навчання і виховання, спричинені включенням даної країни до спільного руху світового співтовариства у майбутнє, змінами у виробництві, культурі та поведінці.

Відтак, при реформуванні вищої освіти, з одного боку, враховуються пріоритети збереження культурної різноманітності національних систем освіти, а з іншого – завдання поліпшення міжнародної співпраці, мобільності, працевлаштування студентів у Європейському чи міжнародному ареалі, міжнародної конкурентоспроможності закладів вищої освіти. Структура світової вищої освіти надзвичайно різноманітна, однак домінують дві тенденції:

Унітарна, або єдина, система, коли вища освіта забезпечується університетами чи відповідними до них закладами. Такі заклади пропонують як загальні академічні ступені, так і професійно орієнтовані програми різної тривалості і рівня.

В унітарній системі вищої освіти до її складу входять лише університети (частка інших ВНЗ становить незначний відсоток). Такою є освіта в Італії, Іспанії, Австрії, Фінляндії, Швеції. Деякі експерти виділяють в окрему групу країни з т. зв. «інтегрованими» університетами, до складу яких увійшли спеціалізовані середні і вищі навчальні заклади (Швеція та Іспанія) та країни, що належали до соціалістичного табору.

Бінарна, або подвійна, система з традиційним університетським сектором, що так чи інакше опирається на концепцію Humboldt університету та на окремий неуніверситетський сектор вищої освіти, що має чітко окреслену структуру. Така система освіти притаманна більшості розвинених країн світу, де поряд з університетським сектором існують численні спеціалізовані заклади, які приймають чималу частину молоді.

З європейських країн бінарну систему вищої освіти мають Бельгія, Великобританія, Греція, Данія, Ірландія, Нідерланди, Норвегія, Німеччина, Франція, Швейцарія та ряд інших. Достатньо ефективною для світової вищої освіти є тенденція удосконалення і розширення «короткої і професіоналізованої» вищої освіти. Йдеться не про аналоги наших технікумів, а про інтенсивне навчання у справжньому ВНЗ (це, нерідко, – особливий підрозділ університетів), але упродовж малого проміжку часу, до трьох років.

За умови доброї організації (прикладом є створені нещодавно «університетські інститути» у Франції) отримується ґрунтовна освіта, як наслідок – випускники легко знаходять роботу.

Тенденції до всебічної (єдиної) університетської системи разом із розвитком сильного сектору вищої освіти неуніверситетського рівня сприяли ширшому тлумаченню поняття «університет», що відрізняється від визначення, яке традиційно використовується щодо континентального європейського університету, – установа з інтенсивною співпрацею, узгодженістю між викладанням, навчанням та успіхами у ньому, де велика увага приділяється індивідуальному навчанню. Ця тенденція чітко спостерігається сьогодні головно в університетах тих країн, які встигли найглибше зануритися у процес створення інформаційного суспільства.

Донедавна малоструктуровані системи вищої освіти виконували достатньо обмежену кількість завдань щодо збереження й зміцнення державних структур країни, проведення наукових і технологічних досліджень з одночасною підготовкою науковців, забезпечення економіки фахівцями високої кваліфікації. У більшості країн світу ці завдання заклади вищої освіти виконували шляхом використання моно- чи мало-дисциплінарного навчання.

Якщо вища освіта була загальною, то фахова підготовка переносилася на робочі місця (класичним прикладом є Японія).

Основні ж завдання щодо організації навчальних закладів вищої освіти, які мають професійно орієнтовані програми навчання паралельно з університетським сектором, майже однакові у більшості країн:

- запропонувати професійно орієнтовані та економічно вигідні типи освіти для задоволення потреб ринку праці;
- забезпечити потреби зростаючої кількості вступників без істотного збільшення урядових витрат на вищу освіту;
- запропонувати передусім програми, орієнтовані на викладання в яких частково використовуватимуться дослідження прикладного характеру;
- поновлення та покращення вже існуючої професійно орієнтованої освіти.

Разом зі зростаючою диверсифікацією структур вищої освіти відбувається паралельна диверсифікація ступенів і кваліфікацій, які видаються різними закладами освіти.

Існує традиційна диференціація між структурою «континентального європейського» ступеня з досить довгим академічно-інтегрованим навчанням та структурою «англо-американського» університетського ступеня з коротшим за тривалістю навчанням на отримання першого ступеня та розмаїттям післябакалаврських студій, що частково базуються на модульній системі. У деяких країнах типи ступенів коротшого циклу впроваджуються у національну структуру ступенів (Данії, Фінляндії, Італії і Португалії).

В інших країнах така система впроваджується разом із традиційною ступеневою структурою (Німеччині та Нідерландах). У неуніверситетському секторі також відбувається безперервна диверсифікація кваліфікацій. Аби відповідати вимогам ринку праці у певних професійних сферах, запроваджено велику кількість нових програм для здобуття ступеня бакалавра, розроблено низку післябакалаврських курсів.

Вони можуть завершуватися отриманням національного ступеня чи ступенів із подвійною спеціалізацією. Заклади освіти неуніверситетського типу, які не мають права на магістерські програми, за власним бажанням можуть співпрацювати із зарубіжними установами, які таке право мають. Отже, у такий спосіб зазначені заклади освіти отримують можливість пропонувати студентам міжнародні магістерські програми.

Заклади вищої освіти неуніверситетського сектору не пропонують докторські ступені, але це не означає, що кандидати на докторські програми з неуніверситетського сектору не можуть на них навчатися. У деяких країнах такі кандидати мають можливість отримати доступ до докторської (PhD) програми в університеті одразу (Норвегія і Нідерланди) або через т. зв. підготовчі курси (Австрія і Німеччина).

У Норвегії декілька навчальних закладів неуніверситетського сектору здобувають право проводити дослідницькі студії та надавати докторські ступені. Зростаюча диверсифікація в цілому вважається позитивним явищем для систем вищої освіти як у середині кожної країни, так і в міжнародному контексті.

Але зростаюча диверсифікація стикається з проблемами недостатньої прозорості структур кваліфікацій окремої країни і труднощами у взаємному визнанні кваліфікацій через велику кількість різних рівнів та варіацій змісту кваліфікацій.

Вирішення цих проблем спонукає до пошуку інших інструментів, які сприятимуть розумінню отриманої інформації про кваліфікації. Відтак, спробуємо стисло описати головні тенденції розвитку систем вищої освіти в Угорщині, проілюструвавши сучасний стан та національну систему кваліфікацій у вищій освіті.

Звернемо увагу на аспекти мобільності, прозорості, зокрема: системи кредитів та визнання рівнів освіти, гарантії (забезпечення) якості, плата за навчання та деякі практичні аспекти (структура та організація навчального року, іноземний студент та система профорієнтації).

Перебуваючи на стику Центральної та Східної Європи, Угорщина поєднує в собі багато рис обох регіонів, але, перш за все, пишається своєю самобутністю

Така гордість має свої підстави. Незважаючи на відносно невелику територію, Угорщина може багато чого запропонувати своїм гостям, починаючи від архітектурних та культурних шедеврів столиці до покритих виноградниками пагорбів і історичних замків.

Хоча Угорщина ще не так міцно утвердилася серед напрямків освіти за кордоном як Велика Британія, Німеччина або Франція, вона прагне стати центром вищої освіти.

Угорські університети приймають все більше іноземних студентів, як за програмами обміну, так і за звичайними навчальними програмами, і все частіше пропонують навчання англійською мовою. З чотирьох угорських університетів, що входять в топ 700 рейтингу QS World University Rankings 2011/12, три розташовані в Будапешті: Eötvös Loránd University, Corvinus University of Budapest та Central European University (тільки для післядипломної освіти). Четвертий університет – University of Szeged, розташований в одному з найбільших міст країни, на півдні Угорщини.

Вищі навчальні заклади Угорщини – це університети та коледжі. Міністерство освіти визначає університет як установу, що пропонує магістерські програми, принаймні, у двох галузях знань, а також докторантуру.

У відповідності до Болонського процесу, метою якого є сумісність систем вищої освіти в Європі, угорські вузи пропонують три рівні навчання: alapképzés (бакалавр), mesterképzés (майстер) і doktori képzés (докторантура).

Бакалаврат зазвичай триває три або чотири роки, магістратура один або два, а докторські програми – три роки. З деяких предметів також можливо пройти єдиний п'яти- або шестирічний курс, що поєднує в собі бакалаврат і магістратуру.

З такою великою кількістю природних та рукотворних пам'яток, у поєднанні з відносно низькою вартістю життя і значним акцентом на інтернаціоналізацію, цілком імовірно, що популярність Угорщини як навчального напрямку буде продовжувати зростати.

Зменшення населення Угорщини, яке почалося в 1981 році триває і в останні роки.

За даними перепису 2001 року, населення Угорщини було 10 198 000, близько на півмільйона менше аналогічного показника двадцять років тому.

До 2005 року населення скоротилося до 10 077 000. Вікова піраміда населення в Угорщині є однією з найбільш нерегулярних в Європі.

На 1 січня 2005 року у зв'язку з край низьким числом народжених в попередні роки кількість населення до 4 років була меншою, ніж в найближчих вікових групах з кроком п'ять років до досягнення вікової групи 60-64. Існують істотні відмінності в розмірах різних поколінь.

Офіційною мовою навчання є угорська, але кілька етнічних та національних меншин (наприклад, німецька, румунська, словенська, сербська і хорватська) мають власні освітні установи зі своїми мовами викладання у початковій і середній школі.

За даними опитування 2003 року, відсоток циганських дітей в шкільній освіті в 2008-2009 роках, як очікується, складе близько 15%.

Вища освіта в Угорщині починається в 1367, коли Людвік I Великий заснував перший угорський університет в місті Печ. Система вищої освіти в Угорщині є дуалістичною, тобто йдеться про співіснування університетів і коледжів.

Деякі коледжі входять до складу університетів і мають при них статус «коледжів-факультетів». Університети також можуть пропонувати курси, відповідні за рівнем курсам коледжів. Курс навчання по програмі коледжу (відповідає програмі бакалавра наук) триває від 4 до 5 років, курс навчання за університетською програмою (відповідає програмі магістра наук) від 4 до 5 років. Виняток становлять медичні університети, де тривалість курсу становить 6 років. Професійна навчальна програма зазвичай триває 2 роки: вона відкрита для випускників середніх професійно-технічних училищ.

У 1999 р. Угорщина приєдналася до Болонської конвенції, первинною метою якої є створення єдиного європейського простору вищої освіти.

У рамках цього процесу в вересні 2006 р. на всіх рівнях була введена двоступенева система навчання, відповідна болонській моделі (бакалаврські та магістерські програми).

В даний час система вищої освіти в Угорщині включає у себе 18 державних університетів, один громадський університет, 12 державних коледжів, 26 клерикальних освітніх установ і 9 коледжів, керованих громадськими фондами.

Перед тим, як студенти отримують ступінь, вони повинні скласти іспит на середній рівень знання іноземної мови на свій вибір. Англійська та німецька найпопулярніші.

Число іспанських учнів зростає в останні кілька років. Нещодавно велика кількість студентів почали вибирати есперанто та румунську мови. Остання, як кажуть, має відносно невеликий словниковий запас і просту граматику.

Угорщина приваблює іноземних студентів як з ЄС так і країн, які не входять до ЄС.

Три чверті студентів, що прибувають в Угорщину надходить з усього десяти країн, в той час як одна чверть студентів приїжджає з інших 100 країн.

Серед країн, які відправили більшість студентів є Німеччина, Іран, Норвегія, Ізраїль та Швеція, у той час як більшість гостей студентів становлять громадяни сусідніх країн.

У 2008/2009 навчальному році загальна кількість іноземних студентів, що навчаються в Угорщині була 16 916, в той час як у 2005/2006 це число було тільки 14 491.

Кількість студентів збільшується через наступні переваги:

- Угорщина пропонує недорогу плату за навчання та проживання в Європейському Союзі та Шенгенській зоні.
- Кілька нобелівських лауреатів та наукових винахідників отримали освіту тут.
- Легка процедура і мала кількість документів для отримання допуску.
- Угорщина пропонує різні типи стипендій для іноземців.
- Вартість студентського гуртожитку в Угорщині нижче, ніж у більшості країн Західної Європи і Скандинавії.
- Багато освітніх програм пропонуються англійською та німецькою мовами.
- Угорські посольства видають освітні візи легше, ніж інші члени Європейського Союзу Шенгенської угоди.
- Дозвіл на проживання в Угорщині дозволяє іноземцям подорожувати до інших країн Шенгенської зони.
- Дешеві авіарейси з угорських міст в інші країни і популярні туристичні напрямки.
- Можливості працевлаштування в ЄС під час навчання і після закінчення школи.

А ще Угорщина – батьківщина відомих і загальноновизнаних винаходів, без яких сьогодні важко уявити наше життя: кулькова ручка, фосфорні сірники, електропотяг і телефон були винайдені саме тут. Ерно Рубік – математик, винахідник багатьох логічних ігор, найпопулярнішою з яких стала «Кубик Рубіка» – родом з Угорщини.

Та все ж, мабуть, найвідоміший угорець, чиє ім'я відоме кожному, – Георг Сорос, мультимільйонер, інвестор, філантроп і засновник фонду Сороса для підтримки проектів у сфері освіти. І якщо про все перераховане вище практично всі чули і знають, то про угорську освіту країні мало відомо. Адже здобути вищу освіту в Угорщині – один із найвдаліших варіантів навчання за кордоном, оскільки, по-перше, тут все-таки європейська освіта.

По-друге, вартість навчання набагато більш прийнятна для наших громадян порівняно з іншими європейськими країнами.

А про те, що в цій країні можна одержати британський диплом, напевно, чули одиниці, тоді як за останні роки тут були відкриті філіали престижних британських і європейських вишів. Як приклад ми розглянемо один із провідних британських університетів – Oxford Brookes University, який пропонує найширший вибір гнучких програм навчання з присвоєнням понад 90 окремих ступенів і понад 1500 спільних ступенів різних комбінацій.

До недавнього часу прийом іноземних студентів на університетські програми здійснювався тільки в оксфордському кампусі університету в Англії.

Відповідно, вартість навчання і проживання виявлялася високою навіть для людей заможних. Тепер же у студентів з'явилася можливість опанувати економічні спеціальності в Oxford Brookes порівняно недалеко від домівки в новому кампусі Oxford Brookes University в Будапешті. Один з перших приватних бізнес-коледжів у Центральній і Східній Європі – Міжнародна Школа Бізнесу, яка відкрилася в Угорщині в 1991 році. Тут чудово поєднуються досвід університетів Великої Британії з традиціями угорської освіти.

МШБ бере участь у програмі Socrates/Erasmus Європейської Комісії, тому студенти мають нагоду провести один семестр за межами Угорщини в одному з університетів-партнерів. Особливість ВНЗ – виробнича практика в престижних європейських компаніях, після якої можна одержати пропозицію про подальше працевлаштування.

Університет пропонує навчання англійською мовою за програмами ступеня бакалавра (Bachelor) і магістра (Master) за численними спеціальностями.

Туристичні ресурси різних країн складаються як із природних багатств, так і з матеріальних цінностей. Всі туристичні ресурси є надбанням людства.

Туризм виступає як однією з галузей виробничої сфери життєдіяльності суспільства, так і елементом соціальної сфери буття людини. Підготовка кадрів у туризмі традиційно була пов'язана лише з підвищенням кваліфікації працівників, що за відсутності базової освіти не вирішувало кадрової проблеми. При цьому деякі питання кадрового забезпечення туристичної галузі потребують вирішення на рівні центральних органів виконавчої влади.

Передусім це якість підготовки фахівців, рівень навчальних програм, планів, методичних розробок та їх адаптація до вимог сучасного міжнародного туристичного ринку.

Особливу увагу слід приділити не лише підготовці кваліфікованих кадрів, а й вихованню особистостей, які своєю діяльністю сприятимуть створенню і розвитку демократичного, соціально та гуманістично орієнтованого суспільства. Невідповідність професійної підготовки майбутніх фахівців у сфері туризму сучасному стану справ посилюється суперечностями між:

- вимогами ринку праці до фундаментальної підготовки таких спеціалістів та їхніми реальними знаннями, вміннями й навичками;
- загальним раціоналізованим і вербалізованим характером вищої освіти та недооцінкою важливості проблеми формування духовно розвинутої особистості, а нерідко і її ігноруванням;
- перевагами і пріоритетами студентів щодо використання аудіовізуальних мистецтв та їх обмеженням застосуванням у системі вищої освіти.

Охарактеризуємо основні особливості різних історичних періодів становлення і розвитку світової системи професійної підготовки фахівців для сфери туризму, а саме:

I період – кінець XVII ст. – початок XVIII ст. Зароджується туристська галузь, а в педагогічній літературі вперше вводиться в обіг поняття «навчальні екскурсії» (Я.А.Коменський).

II період – XVIII ст. – XIX ст. Спроба системного осмислення педагогічних явищ, феноменів, подій та персоналій, пов'язаних із туризмом і його виховним впливом. Характерним для цього періоду є етноцентризм у вивченні туризму, посилення його виховного впливу на особистість та комплексний підхід до організації туризму і краєзнавства.

III період – 40–50 рр. XX ст. Пріоритетним стає відродження туристської інфраструктури; розробляється стратегія розвитку галузі, підготовки працівників.

IV період – друга половина XX ст. Відновлюється інфраструктура міжнародного туризму; зростає кількість професійних організаційних туристських закладів; здійснюється підготовка і навчання громадських туристських кадрів за різними програмами: початкова, середня та вища туристська підготовка, середня інструкторська підготовка.

V період – початок XXI ст. Оптимізується мережа навчальних закладів, які здійснюють підготовку фахівців для сфери туризму в Угорщині; приймається Державна програма розвитку туризму на 2005–2015 роки, де визначаються напрями роботи щодо кадрового забезпечення галузі. У наукових студіях із вивчення європейської практики підготовки працівників туризму констатовано про те, що в окремих країнах Європи поступово було сформовано так звані бінарні системи вищої туристської освіти.

2.1. Історичні етапи світової туристської освіти.

Сутність полягає у функціонуванні, крім університетського освітнього сектора, досить розгалуженої мережі спеціалізованих закладів. До переліку європейських країн, у яких практикують бінарну систему вищої туристичної освіти, належать Бельгія, Велика Британія, Греція, Данія, Ірландія, Нідерланди, Норвегія, Німеччина, Франція, Швейцарія, Угорщина та ін.

Протилежною за змістом до бінарної освітньої системи є унітарна система вищої освіти, яка передбачає освітню діяльність в основному університетів. Така система діє в Італії, Іспанії, Фінляндії, Швеції. У Великій Британії професійну підготовку фахівців для сфери туризму здійснюють багато освітніх закладів. У світовій туристичній практиці позитивний досвід підготовки фахівців у Корнудолл-коледжі та в Борнмутському університеті.

У Швейцарії підготовка фахівців відповідного профілю – це прерогатива таких широковідомих у світі навчальних закладів, як Швейцарська школа готельного менеджменту (SHMS) та Школа готельного менеджменту (EHL). Аналіз навчально-методичних джерел та матеріалів дає підстави стверджувати, що на сьогодні створено та популяризовано швейцарську модель неперервної підготовки фахівців для галузі туризму, яку реалізують у спеціалізованих професійних школах та університетах.

У Франції фахівців для сфери туризму і гостинності готують у транснаціональній туристично-готельній корпорації (ACCOR), представленій у 140 країнах світу.

Французькою методикою готельного менеджменту послуговуються у Школі готельного менеджменту (ИТТИ) та в Інституті міжнародного менеджменту Ватель – Париж, Паризькій школі готельного господарства і туризму.

Особливістю австралійської підготовки фахівців у галузі туризму є практична підготовка в готелях та турагенціях.

Узагальнення результатів вивчення професійної підготовки фахівців для сфери туризму в зарубіжних країнах дало можливість зробити висновок, що структуру неперервної туристської освіти формують професійні школи, коледжі, інститути, університети, менеджерські курси управління готельним бізнесом і туризмом при університетах.

Ґрунтовний аналіз історії становлення та розвитку вищої освіти в Угорщині представлено у роботах таких дослідників, як Т. Байор, Е. Берклі, Х. Ердайн, Р. Фекете, Д. Кертиш, Л. Комор, І. Мекерді, К. Перже та ін.

Система вищої освіти Угорщини зазнала значних змін після того, як у 1993 році парламентом країни було ухвалено пакет реформ у сфері вищої освіти.

Спектр внесених у пакет змін надання освіти у вищих навчальних закладах охоплював: пріоритет принципу автономії навчальних закладів зі збереженням підзвітності коледжів та університетів єдиному органу – Міністерству освіти; надання права мати назву «університет» лише тим навчальним закладам, що пропонують навчання магістрів і аспірантів, школам, навчання у яких уможлиблює здобуття ступеня бакалавра, – *főiskola* (коледж), а тим, які забезпечують навчання тільки в докторантурі, – назву «дисциплінарно акредитований університет докторської школи».

У 1993 було прийнято «Закон про створення коледжів та університетів приватної форми власності», у яких на сьогодні навчають близько 10% від усіх студентів в Угорщині. У Законі було регламентовано заснування двох установ для надання професійних консультацій з питань розвитку та управління вищої освіти, як-от: Угорського акредитаційного комітету (НАС) і Вченої ради з питань вищої освіти (HESC).

У поправках до «Закону про вищу освіту» (1996) було визначено чотирьохрівневу структуру вищої освіти: 2 роки відведено для здобуття вищої професійної освіти, 3-4 роки – для опанування програм коледжу, 4-6 роки – для засвоєння університетських програм, а також 3 роки – для докторських програм у поєднанні з іншими спеціалізованими програмами для аспірантів. У законодавчій базі 1999 року щодо перетворення мережі вищих навчальних закладів та щодо внесення змін до Закону 1993 року було започатковано найбільші структурні перетворення цієї сфери в історії вищої освіти Угорщини.

Так, у 2000 році було створено нову мережу об'єднаних вищих навчальних закладів, і на сучасному етапі в Угорщині функціонують 18 державних вишів, 1 недержавний університет, 12 коледжів, 26 установ, що належать церкві.

У 2006 році набув чинності новий закон, який забезпечував правове підґрунтя для реалізації положень Болонської декларації. У новому законі було окреслено такі заходи:

- формування чітко розмежованої двоступеневої освітньої системи (3 – з докторантурою);
- запровадження безперервного навчання на основі взаємного видання кредитів;
- розроблення нової національної кваліфікаційної програми з трьох циклів;
- зміна системи акредитації шляхом розмежування традиційної акредитації та оцінювання якості.

З приводу описаних трансформацій системи вищої освіти було розгорнуто дискусії та дослідження, у яких взяли участь різні зацікавлені сторони, такі як Конференція ректорів, Угорський акредитаційний комітет і кілька вищих навчальних закладів.

У 2001 році Угорський центр еквівалентності та інформації (HEIC), який розпочав діяльність у 1993 році, виступив ініціатором у розробленні додатка до диплома і його введення в Угорщині. У червні 2003 року парламент прийняв пропозицію про внесення змін до «Закону про вищу освіту», який регулював використання і випуск додатка до диплома.

За цією пропозицією вищі навчальні заклади зобов'язані видавати додатки до диплома угорською мовою за запитом студента.

У 1997 році Угорщина підписала Лісабонську конвенцію про визнання дипломів і ратифікувала її у 2000 році. В Угорщині на сьогодні розвивається бінарна система вищої освіти, за якою освітні послуги надають коледжі й університети. Втім, варто підкреслити, що розмежування названих освітніх закладів є дещо нечітким, оскільки окремі коледжі виступають в якості університетських факультетів, а в інших викладають курси університетського рівня.

Традиційно в університетах навчання в сферах мистецтва і науки, права, соціології, економіки та освіти охоплює 4-5 років. У *Föiskola* (коледжі) навчання за професійно-орієнтованими програмами в таких галузях, як технології, управління бізнесом, медичні послуги та підготовка викладачів, триває упродовж 3-4 років.

Етап I: *Föiskola* (коледж) – підготовка бакалаврів з можливістю продовжувати навчання для отримання ступеня магістра в університеті. Більшість програм розраховано на три роки навчання.

Етап I і II: Університети, зазвичай, мають одноступеневу систему, що переходить в інтегрований курс на здобуття ступеня магістра, та яка передбачає 5 років навчання (6 років – у сфері медицини). Після отримання диплома коледжу є можливість продовжувати навчання на спеціаліста упродовж додаткових 2,5 років.

Для цього необхідно, щоб студенти до або протягом навчання за програмою спеціаліста склали іспити з тих додаткових предметів, які вміщено у програмі перших трьох років тривалого навчання для магістрів, але яких немає у програмі для бакалаврів.

Етап III: Угорський докторський ступінь відповідає відомому і визнаному у всьому світі ступеню PhD.

У 2000 році угорський уряд видав указ про запровадження кредитної системи у всіх вищих навчальних закладах країни.

До вересня 2002 року в рамках підготовки до обов'язкового загальнонаціонального впровадження кредитної системи на університетському рівні у 2003/04 навчальному році її було введено у приблизно 50% державних освітніх установ.

Сутність системи полягає у тому, що вона ґрунтується на навчальному навантаженні студентів і її використовують для передання та накопичення системи кредитів.

Система, структуру якої формують 60 кредитів на навчальний рік, повністю відповідає Європейській системі передання кредитів (ECTS).

Важливим кроком на шляху реалізації положень Болонської декларації в освітньому просторі Угорщини було започаткування Болонського комітету угорської акредитації, який ініціював розроблення рекомендацій з акредитації нових кваліфікаційних вимог в рамках нової структури кваліфікацій.

У 1998 році було сформовано національну мережу з 12 європейських дослідних центрів за участі 14 вищих навчальних закладів.

Основною метою відкриття таких центрів обрано створення глобальної та прозорої системи досліджень з проблем наукової діяльності, та сприяння налагодженню співпраці з органами влади, науково-дослідними центрами і регіональними бібліотеками.

У Законі 1993 року про вищу освіту йдеться про те, що угорські вищі навчальні заклади можуть проводити спільні програми усіх рівнів за умови визнання іноземного закладу та освітнього ступеня, отримання якого забезпечує навчання у цьому ВНЗ.

Розвиток вищої освіти в Угорщині визнано одним із найважливіших завдань стратегії національного розвитку, де регламентовано потребу таких трансформацій у сфері вищої освіти: набуття останньою органічної гнучкості; зміни інститутів, структур, організаційної основи, навчальних планів, програм спеціалізацій, моделей і форм організації занять; запровадження нових інформаційних технологій.

Угорський дослідник І. Ваго так характеризує сферу вищої освіти Угорщини: ВНЗ, – і державні, і недержавні (серед яких можуть бути приватні та релігійні) – є автономними освітніми закладами; їх підрозділяють на університети й вищу школу (її еквівалента в Україні, мабуть, немає); термін навчання у вищій школі становить 4 роки, в університетах – 5 (природно, що диплом вищої школи оцінюють дещо нижче від університетського).

Для вступу на державну форму навчання визначено максимальну кількість балів – 120, а мінімальну встановлюють щорічно залежно від категорії вишів. Максимум балів набирають за результатами складання випускних екзаменів у середній школі, контроль проведення яких входить у компетенцію й учителів шкіл, і викладачів ВНЗ. Результати цих іспитів зараховують як вступні до вишів. Обов'язковими для складання є п'ять предметів: угорська мова й література, історія, математика, іноземна мова (переважно англійська, німецька й іспанська), а також один екзамен на вибір випускника (таку дисципліну вивчають не менше, ніж два роки). Середній прохідний бал на державну форму навчання щорічно визначає Міністерство освіти Угорщини.

Університетська освіта завжди була більш теоретичною. Внаслідок цього, університетські програми більше підходять для вивчення загального туризму. В той час як програми коледжів більш спеціалізовані (наприклад, на готельному менеджменті, тур-операціях / продажі турів, анімації). Основною метою цих спроб було заповнення прогалів в існуючих програмах і гармонізація угорської освіти з системою Західної Європи.

Така співпраця варіюється від адаптування усіх туристичних програм (з зовнішнім затвердженням і оцінкою) до спільної розробки певних курсів, або до допомоги в підготовці працівників шляхом візитів по обміну досвідом, навчанням і т.п.

Проблеми адаптації національної вищої освіти Угорщини до європейських стандартів можна вважати тотожними, як і в інших країнах із аналогічними перетвореннями у сфері вищої освіти. Формування єдиної системи кваліфікацій визначено одним із важливих інструментів досягнення порівняльності та прозорості в межах європейського простору, сприяє розробленню у вищих навчальних закладах модулів та навчальних програм.

А також підвищує мобільність студентів, забезпечує їх конкурентоспроможність на ринку праці. Актуального звучання ця проблема набуває в умовах світової економічної кризи, за якої окреслюється необхідність посилення вимог щодо компетентності й професійності сучасних випускників. Систему кваліфікацій вищої освіти Угорщини було формально трансформовано відповідно до єдиного стандарту шляхом надання їй статусу двоступеневої (бакалаврат і магістратура), проте практично залишаються невирішеними певні розбіжності з основними вимогами Болонської декларації.

Мобільність студентів – означає вільне здобуття освіти в будь-якому університеті Європи, за якого студент може розпочати навчання в одному виші, продовжити в другому, закінчити в третьому.

Однак, реалізацію такого положення унеможлиблює різниця обсягів навчального матеріалу, обов'язкового для здобуття освітньо-кваліфікаційних рівнів, в окремих країнах.

Так, словацькому студенту, який здобуває освіту технічного напрямку, для одержання ступеня бакалавра необхідно отримати 180 кредитів, а українському – 240.

Відтак, термін навчання для українського здобувача освіти є теж більш тривалим. На відміну від терміну навчання студентів, термін навчання аспірантів, за Болонською системою, в Україні є меншим: для денної форми навчання він становить 3 роки, в Угорщині – 4.

Втім, варто зазначити, що питання введення чотирирічного терміну навчання в аспірантурі є дискусійним в наукових колах Угорщини. Особливо некоректним таке запровадження вважає старше покоління науковців, які задля отримання вченого ступеня доктора філософії працювали впродовж десятиліть. Практичного доопрацювання потребує питання переліку та кількості дисциплін, передбачених навчальною програмою.

Попри те, що, за підрахунками фахівців, Європейська унія протягом найближчого десятиліття потребуватиме 20 млн. кваліфікованих спеціалістів різних галузей народного господарства, якість загалом випускників вишів поки що залишається сумнівною.

Також окреслюється необхідність перегляду критеріїв упровадження в освітній процес певних дисциплін: замість 60–70 залишити 40 таких, що повністю відповідають конкретній спеціалізації певного фахівця. Безумовно, при цьому слід акцентувати на ролі наукової роботи, без якої рівень бакалавра чи магістра не можна вважати достатнім.

Економічна криза останніх років відчутно вплинула на сферу вищої освіти Угорщини передусім з огляду на скорочення державного фінансування галузі.

Угорські науковці, які в рамках компетенції своїх вищих навчальних закладів працювали над віднайденням шляхів виходу з кризи, визначили ефективним способом покращення фінансового становища ВНЗ пошук міжнародних грантів.

Відтак, на сьогодні урядова підтримка системи вищої освіти Угорщини становить 55% від загального фінансування, решту 45% вищі навчальні заклади отримують у вигляді грантів та інвестицій підприємств, для яких вони готують фахівців.

У 1999 році згідно із положеннями Болонської декларації регламентовано першим освітнім етапом у сфері європейської вищої освіти навчання, що завершується отриманням диплома бакалавра. У Болонській декларації 1999 року окреслено перспективу створення у 2010 році конкурентоспроможного на міжнародному рівні Європейського простору вищої освіти, в якому вищі навчальні заклади, за підтримки зацікавлених викладачів і студентів, можуть виконувати свої завдання у сфері знань.

Студенти, користуючись перевагою мобільності з безперешкодним і справедливим визнанням кваліфікацій, можуть обирати оптимальну траєкторію отримання освіти.

У 1999 році Угорська Республіка підписала Болонську Декларацію, яка набула чинності у вересні 2006 року після реформування угорської освіти та прийняття законодавчих актів 2001–2002 та 2005–2006 років.

На зустрічі міністрів освіти країн-учасників Болонського процесу, що відбулася 11–12 березня 2010 року у Будапешті та Відні, було прийнято Будапештсько-Віденську Декларацію та офіційно проголошено створення Європейського простору вищої освіти.

У декларації було визначено ключову роль академічної спільноти – керівників закладів, викладачів, дослідників, адміністративного персоналу та студентів – у реалізації Європейського простору вищої освіти шляхом забезпечення тих, хто навчається, можливостями для отримання знань, умінь і компетенцій для побудови їхньої кар'єри та життя як громадян демократичних країн, а також для їхнього особистісного розвитку; підкреслено важливу роль вищої освіти у суспільстві, підґрунтя якого – навчання впродовж життя для усіх та справедливий (рівний) доступ до навчання на усіх рівнях суспільства.

На Болонському Стратегічному Форумі (2009) було підкреслено важливість інвестування у вищу освіту й акцентовано на потребі забезпечення її пріоритету, незважаючи на поточну економічну кризу, для підтримання сталого економічного відновлення і розвитку; вказано стратегічну роль вищої освіти у здобутті та покращенні знань.

Отже, світова спільнота виступає за глобальний обмін знаннями шляхом реалізації багатонаціональних досліджень й освітніх проектів та програм обміну студентів і викладачів для стимулювання інновацій і креативності.

Як уже було зазначено, згідно з Болонською системою першим циклом вищої освіти є навчання, що закінчується одержанням диплома бакалавра (BA або BSc).

В одинадцяти угорських вищих навчальних закладах практикують бакалаврські програми навчання за напрямом «Туризм і готельне господарство», які передбачають оволодіння студентами знаннями з обраного фаху, вироблення корисних навиків.

А також розвиток таких компетенцій, котрі випускники зможуть практично застосовувати в подальшій професійній діяльності, для забезпечення конкурентно-спроможності на ринку праці. Після отримання диплома бакалавра випускники мають можливість продовжити навчання для одержання диплома магістра (MA або MSc). Такі програми навчання за напрямом «Менеджмент туризму» реалізують лише у Будапештському економічному університеті та Інституті туризму й економіки імені Хеллер Фаркаш.

Окрім того, обов'язковими визначено такі кроки, як захист дипломної роботи, стажування впродовж одного семестра та отримання 2 сертифікатів про знання іноземних мов.

Використовують такі форми навчання, як лекції (які складають більшу частину програми, особливо з обов'язкових курсів туризму, з огляду на велику кількість студентів), семінари, роботу в туристичній індустрії, практику (особливо з анімації та екотуризму), залучення студентів до проведення досліджень зі спеціальності.

Оцінювання, зазвичай, має форму усних або письмових екзаменів та есе за винятком практичних курсів, які оцінюють за результатами навчання студентів упродовж семестру. Період професійного навчання визначено додатково й обов'язковою частиною програми. Отримання диплома бакалавра відкриває перспективи для успішного працевлаштування, з одного боку, та можливості продовжити навчання на другому етапі вищої освіти, після успішного закінчення якого отримують диплом магістра, з іншого.

PhD – це найвищий ступінь, який можна отримати в угорських вищих навчальних закладах. Ступінь PhD в туристичній галузі можна здобути у Печському університеті.

З огляду на те, що Угорська Республіка – член Європейського Союзу, навчання у вищих навчальних закладах цієї країни є обов'язковим елементом сфери європейської вищої освіти: кредити та дипломи, видані в Угорщині, визнають й у інших європейських державах. Академічний рік у вищих навчальних закладах Угорщини складається з двох семестрів.

Обидва семестри – це п'ятнадцятитижневий період, відведений для лекцій, семінарів та практики, який завершується шеститижневою екзаменаційною сесією.

З огляду на соціально-економічні і політичні зміни у світі загалом і в Угорщині зокрема окреслюється необхідність розроблення нової стратегії й ідеології освіти.

Рис. 2.2. Схема освіти в Угорщині.

В угорській СО найвища оцінка – 5 (відмінно), а найнижча – 1 (незадовільно).

Таблиця 2.1

Угорські оцінки	Еквіваленти ECTS
5 – відмінно	A – відмінно
4 – (дуже) добре	B – (дуже) добре
3 – задовільно	C – задовільно
2 – достатньо	D/E – достатньо
1 – незадовільно	FX/F – незадовільно
N – немає кредиту	– немає кредиту

Зрозуміло, що розвиток туристичної інфраструктури у всьому комплексі культурних, освітніх, інформаційних, технічних, політичних, правових, економічних, адміністративних і інших складових, вимагає конструктивної співучасті різноманітних форм співробітництва влади, бізнесу, СМІ, суспільних співтовариств, міністерств.

Реалізація багаторівневої і безперервної підготовки і перепідготовки уможливілює швидше вирішення завдання прискореного забезпечення соціальних туристичних рухів, підприємств і комплексу кваліфікованим персоналом, фахівцями. Для конкретизації профілю професійної підготовки кадрів введено спеціалізації із визначенням кваліфікації і термінів навчання:

- молодший спеціаліст (організації готельного господарства і туризму, торгівлі, технології комп'ютерного забезпечення);
- бакалавр (інформації, інформаційних систем, міжнародних послуг, туризму, торгівлі, комерції, інформатики, гостинності);
- спеціаліст (оператор, програміст, менеджер туристичної фірми, менеджер з постачання і збуту, бухгалтер, економіст, методист);
- магістр (науковий працівник, викладач вищої школи).

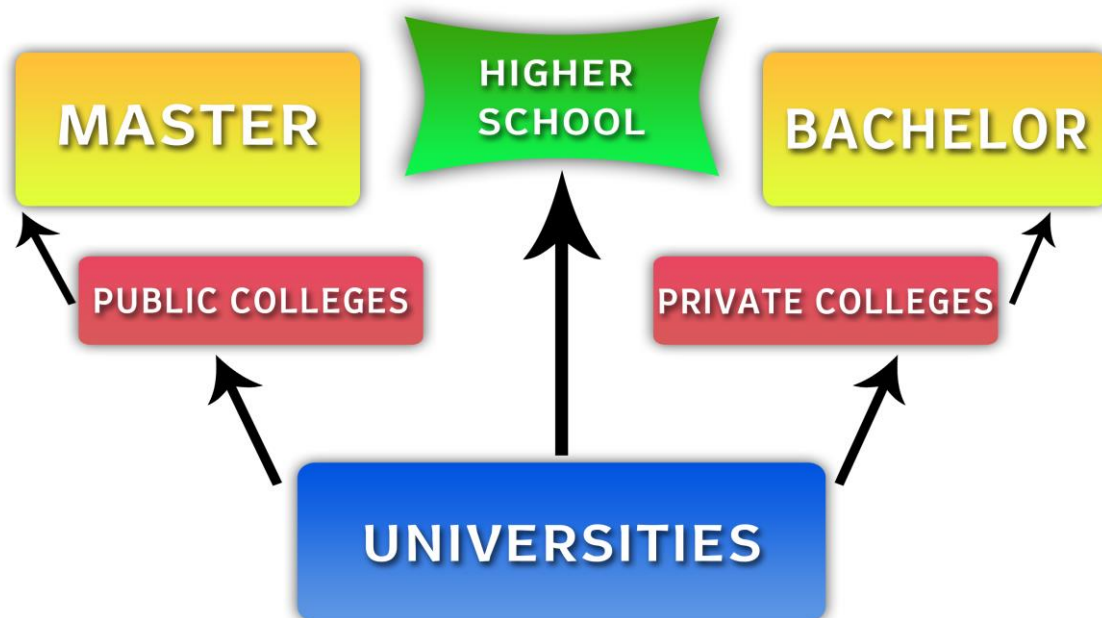

Рис. 2.3. Схема вищої освіти Угорщини.

Із вісімнадцяти вишів Угорщини в 11 університетах готують фахівців для сфери туризму. Йдеться про такі, як: Будапештський університет «Корвінус», Будапештський економічний університет, Інститут імені Кароя Естерхазі, Інститут туризму й економіки імені Хеллер Фаркаш, Інститут імені Яноша Харшані, Університетський коледж імені Яноша Кодолані, Інститут імені Роберта Кароля, Західно-угорський університет, Університет Паннон, Печський університет, Сольнокський університет.

У випускників цих закладів сформовано такі **навички**:

- працювати в діловому середовищі на посаді, що відповідає отриманій кваліфікації і знанням, на посадах середньої ланки управління у місцевому і міжнародному середовищі;
- застосовувати техніки і методи під час прийняття ділових рішень;
- ефективно спілкуватись рідною й англійською мовами у внутрішньому і міжнародному діловому середовищі;
- пристосовуватись до змін у бізнесі та бізнес-середовищі, розвиватись і планувати кар'єрне зростання шляхом навчання протягом життя, розширювати теоретичні знання на основі практичного досвіду;
- працювати індивідуально і в командах в різних сферах бізнесу.

Форми навчання передбачають поєднання лекцій (для надання необхідних теоретичних знань) і семінарів (для застосування теорії на практиці).

У ході семінарів практикують інтерактивні екскурсії, роботу в малих групах, студентські проекти і презентації, вивчення окремих випадків і інших питань, пов'язаних із бізнес-проблемами. Окрім бізнесових, економічних і соціальних дисциплін вибіркових курсів, студентам також надано можливість вивчати іноземні мови.

Для практичного відпрацювання отриманих у вишах теоретичних знань відведено один семестр (15 тижнів безперервного) стажування в туристичній компанії. Відповідно до системи Болонського процесу професійну освіту можна отримувати на курсах підвищення кваліфікації за спеціальностями «туризм» та «економіка».

Навчання гарантує вищу професійну освіту і підготовку кадрів за туристичними програмами, розробленими спільно викладачами і досвідченими професіоналами галузі (зовнішніми експертами у навчанні протягом багатьох років, видатними представниками цієї професії з досвідом в управлінні, творцями і виконавцями різних видів туристичної діяльності). Одним із найважливіших завдань туристської освіти визнано реалізацію її культурної й етичної функцій. Відтак, розвиток туризму, спорту, культури уможливорює:

- збереження і зміцнення культурної самобутності;
- сприяння поширенню і створенню культурних цінностей;
- збереження різноманіття культур і стимулювання їхнього розвитку;
- активне поглиблення гармонії між культурами, їхнє взаємозбагачення;
- сприяння поширенню культурних цінностей, що мають етичне значення.

У пропонованому науковому дослідженні констатовано: з огляду на те, що освіта в сфері туризму всіх рівнів – початкового і усієї безперервної освіти – стосується усіх верств населення, визначено загальний перелік освітніх цілей у всіх секторах туризму, як-от:

- посилити імідж кожної професії у сфері туризму;
- сприяти підвищенню кваліфікації працівників сфери туризму;
- збільшувати ефективність їхньої діяльності;
- забезпечувати більші кар'єрні перспективи;
- поліпшувати якість туристичної пропозиції;
- більше акцентувати на вивченні іноземних мов.

Раніше була розроблена сучасна концепція системи туристської освіти, яку можна реалізовувати в освітньому секторі Угорщини.

I. Методологія з'ясування потреб у фахівцях для сфери туризму

Для аналізу попиту на ті чи інші потреби у фахівцях сфери туризму, за методологією Делфі, аналізують географічні регіони і професійні рівні підготовки фахівців Угорщини.

II. Методологія визначення якості туристичної освіти

Методологія якості освіти, отриманої фахівцями сфери туризму, детермінована її конкурентноздатністю на світовому ринку праці з огляду на той факт, що в період глобалізації внаслідок мобільності трудових ресурсів ринок праці стає загальним. Випускники університетів Угорщини працюють в багатьох європейських компаніях і організаціях.

III. Структура навчальних закладів туристичного профілю

Професійний навчальний заклад туристичного профілю є освітнім закладом, у якому продовжують загальноосвітню підготовку фахівців, середовищем, у якому виховують, надають додаткову освіту, здійснюють цілеспрямоване навчання туристичного профілю.

Трактування сутності професійного навчального закладу як середовища виховання ґрунтується на врахуванні цілеспрямованого впливу навчального процесу на виховання свідомості, трудової дисципліни, солідарності та самовдосконалення, що є обов'язковими компонентами технології виховання у навчальному закладі сфери туризму Угорщини.

Визначення навчального закладу як середовища додаткової освіти зумовлене забезпеченням вироблення умінь і навичок психомоторного характеру і засвоєнням знань пізнавального характеру, що охоплює вивчення теорії туристичних предметів, туризмології, професійних теоретичних дисциплін, опанування сутності професійних навичок туристичної діяльності. Розгляд у концепції навчального закладу як середовища цілеспрямованого професійного навчання передбачає досягнення більш високого рівня професійної кваліфікації шляхом усунення проблемних елементів, таких як: надмірна кількість теоретичних курсів туристичного профілю у навчальних планах.

IV. Дидактика навчального процесу у професійних навчальних закладах туристичного профілю Угорщини формує а) навчання у всіх формах; б) навчання на всіх рівнях. Завдання освітньої політики окреслюють мету, зміст і структуру навчального процесу відповідно до типу навчального закладу і реалізованого навчального плану. У процесі організації навчальної діяльності відпрацьовують різні дидактичні моделі.

V. Структура навчальних планів і зміст навчальних програм

Структуру навчальних планів складають:

- модуль загальноосвітньої підготовки фахівців для сфери туризму;
- модуль професійної підготовки фахівців для сфери туризму;
- модуль вивчення іноземних мов професійного спрямування.

У навчальних програмах професійних навчальних закладів туристичного профілю Угорщини максимально враховано усі аспекти трудової діяльності за фахом.

VI. Роль практики у навчальному процесі

Практика у профільному вищому навчальному закладі Угорщини відіграє вагомий роль і є обов'язковим компонентом якісної освіти. Терміни і зміст практики різняться у різних навчальних закладах і в різних регіонах. Вибір місця практики зумовлений потребами галузі та можливостями навчального закладу.

VII. Кредитно-модульно-рейтингова система навчання і контролю

Для забезпечення об'єктивності оцінювання знань, створення умов для здорової конкуренції у навчанні, виявлення і розвитку творчих здібностей майбутніх фахівців сфери туризму введено модульно-рейтингову систему навчання і контролю знань студентів. Компонентами названої системи є:

- *навчальний модуль* (завершена частина теоретичного і практичного матеріалу дисципліни);
- *модульний контроль* (підсумковий контроль засвоєного студентом навчального матеріалу, винесений на цей контроль у регламентований робочою програмою термін);
- *модульна оцінка* (кількість балів, за виконання контрольного завдання з модуля);
- *рейтингова система оцінювання навчальної роботи студента* (методика визначення якості роботи і рівня знань, умінь і навичок студента шляхом оцінювання в балах усіх результатів, отриманих за час модульного і семестрового контролю).

VIII. Кваліфікаційні рівні та стандарти

У результаті дослідження сфери туристичної освіти Угорщини було виокремлено 4 кваліфікаційні рівні:

- обслуговуючий персонал;
- інспектори;
- середня керівна ланка;
- вища керівна ланка.

У ході аналізу концепції туристичної освіти необхідно розглянути концепції ключових кваліфікацій, підґрунтя яких складають такі компоненти, як:

- абстрактне мислення;
- планомірні дії;
- творчість;
- здатність до спілкування;
- готовність і здатність працювати в команді.

У ході характеристики кваліфікацій фахівців для сфери туризму виокремлено такі:

- предметна спеціалізація для однієї професії (обмежена значущість);
- предметна спеціалізація у професійному полі (середня значущість);
- предметна спеціалізація, що перевищує професійне поле (вища значущість).

Для сфери туризму більш властива предметна спеціалізація, що перевищує професійне поле. Стандарти у цій сфері визначаються вимогами Всесвітньої туристичної організації.

IX. Сучасна модель фахівця сфери туризму

Якісні характеристики сучасної моделі фахівця сфери туризму охоплюють психологічні, психомоторні компоненти, професійні уміння та навички, теоретичні знання предметів туристичного змісту і здатність до їхнього застосування на практиці. Обов'язковими компонентами на сучасному етапі визнано знання декількох іноземних мов і новітніх комп'ютерних технологій.

X. Підвищення кваліфікації і перепідготовка

У ході аналізу означених процесів, які особливо активізувалися протягом останніх років, зазвичай, виокремлюють три напрями їхньої реалізації:

- підвищення кваліфікації за вимогою туристичної установи – у такому разі підвищення кваліфікації оплачує безпосередньо установа;
- навчання безробітних (державне замовлення);
- індивідуальне підвищення кваліфікації – у такому разі це робить сам працівник – чи перепідготовка. Прикметною особливістю часу є потреба учитися протягом усього життя. З огляду на зазначене в Угорщині розроблено концепцію ступеневої освіти, кожен етап якої відрізняється своїми особливостями, цілями, проблемами, концепцією професійної підготовки, структурою і змістом, а, отже, і значенням. Основною метою інноваційної освіти традиційно вважають збереження і розвиток творчого потенціалу людини.

Однак на сьогодні у сфері інноваційної освіти до вимоги розвитку здібностей до творчості та проектування додано потребу формування загальнолюдських цінностей. Таким чином, у пропонуваному дослідженні представлено концепцію системи професійної підготовки фахівців для сфери туризму Угорщини, яка уможливіє створення гнучкої системи туристської освіти.

Серед фахівців індустрії туризму та державних структур набуває популярності переконання у необхідності гарантування фахової освіти та підготовки фахівців галузі туризму.

Такі фахівці зможуть задовольнити попит клієнтів та довести конкурентноспроможність туристичного бізнесу у регіонах. З огляду на зазначене складання навчальних планів та удосконалення змісту програм навчання повинне бути детерміноване запитами споживачів, тобто потребами підприємців, а також тих, хто отримує та забезпечує навчання.

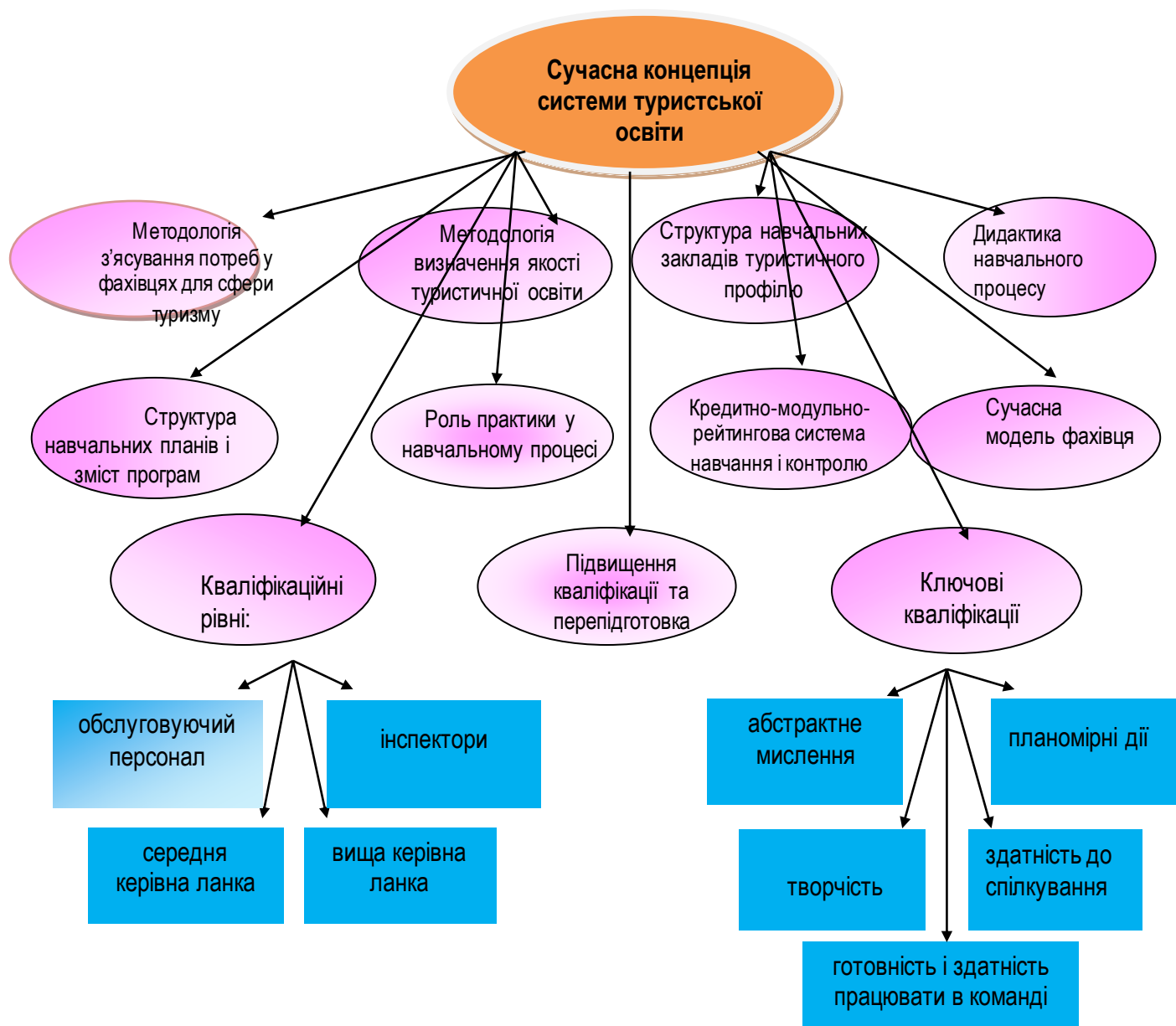

Рис. 2.4. Сучасна концепція системи туристської освіти.

Втім, варто стверджувати про наявність окремих методологічних труднощів, пов'язаних із відтворенням того, яка освіта і яка підготовка фахівців справді необхідна у сфері туризму.

На сьогодні відома низка факторів, які гальмують процес взаємодії результатів туристської освіти і на сучасному етапі, й у майбутньому. Туризм є відносно новою соціоекономічною діяльністю, яка передбачає значну різноманітність економічних факторів, дійових осіб та академічних дисциплін. Складність поєднання таких понять спричиняє певні труднощі під час формування універсально придатних визначень для опису цілісної концепції.

До цього часу серед фахівців немає узгодженості щодо визначення концептуального поняття – туризму, а розроблені відображають різний ракурс дослідницького пошуку з огляду на вивчення різних аспектів цього багатогранного поняття.

Так, економіст зосереджує свою увагу на споживанні, психолог – на мотиваціях споживача, а географ – на територіальних особливостях.

Фрагментарність, різноманітність, різнорідність елементів, які входять до складу цієї галузі, призводять до різноманітності визначень, кожне з яких відповідає інтересам дослідника.

Відтак, наявність спектра визначень зумовлює різні інтерпретації категорій зайнятості, на які поділяють підсектори та професійні рівні. ВТО було ініційоване дослідження для з'ясування прийнятних концептуальних рамок, у яких туризму було надано статус суб'єкта традиційних досліджень й економічної активності та прирівнено до будь-якої іншої галузі економіки.

Відтак, ВТО було розроблено вичерпні Стандарти міжнародної класифікації туристичної діяльності (СМКТ) та визначення для статистичних цілей та планування.

У такому контексті окреслюється необхідність систематизування тематичних районів, які треба обслуговувати будь-якою системою навчання в галузі туризму, – від моделі навчального плану Джафара Джафарі до класифікації туристичних дисциплін.

Ділова парадигма нової ери туризму послідовно набуває характеристик, які уможливають розроблення нових освітніх систем в усьому світі. Такі системи дадуть змогу вирішити протиріччя щодо доцільності отримання загальної або спеціальної освіти та підготовки.

З одного боку, збільшення ринкової сегментації детермінує потребу у фахівцях значного спектра спеціалізацій у бізнесі. З іншого, необхідність продуктивної гнучкості увиразнюється з огляду на ринкові запити навчальних планів, що ґрунтуються на широких базових знаннях і продовженні підготовки фахівців у певному секторі економіки.

Зрештою, діагональна інтеграція і пошук системи економіки потребують професійних зв'язків для створення мобільної перехресної системи у певному секторі.

Однак більшість розроблених на сьогодні систем з підготовки фахівців галузі туризму відзначається високим ступенем інерції та стійкості, що відповідає статичним принципам, які є достатньо традиційними. Описані вище зміни на туристичному ринку, з одного боку, призвели до буму потреби у таких фахівцях галузі, чия підготовка відповідала б вимогам попиту цього сектора, а з іншого, зумовили виникнення ситуації нерозробленості освітнього середовища, яке забезпечує вироблення адекватних вимогам часу фахових умінь, що є перешкодою на шляху до здобуття студентами професійної компетентності.

Р. Спаров і П. Попіларз унаслідок аналізу сучасних досліджень стверджують, що отримання кваліфікації з туристичного адміністрування та управління забезпечує невисоку можливість подальшого кар'єрного зростання.

Справді, як вказує Ч. Каргіл, фахівці туристичної індустрії вважають кваліфікацію із загального адміністрування більш вагомую, ніж спеціалізацію з туризму.

У великій кількості розроблених міжнародних програм відображено широкий спектр кваліфікацій і стандартів на фоні недостатньої фундаментальності проектування навчальних планів, що певною мірою дезорієнтує підприємців і потенційних реципієнтів освіти.

У Північній Америці на сьогодні розроблено десятки різних туристичних кваліфікацій, в той час коли у 1980 році їх було тільки 8. З огляду на зазначене з ініціативи ВТО було розроблено чіткі загальні характеристики та загальні акредитаційні стандарти.

У сучасних дослідженнях аналізуються переваги та недоліки введення стандартного екзамену у сфері туристичної освіти усіх країн світу – кваліфікаційний туристичний тест за спроможностями – КТТС. Мета цього тесту з'ясувати можливості студентів щодо діяльності у сфері туризму, для того, щоб останні могли надалі продовжувати навчання на курсах, обіймати нові посади у туристичних фірмах і організаціях та удосконалювати свої знання.

В аспекті створення системи туристичної освіти очевидним є те, що природа цього сектора і різноманіття залучених у діяльності в межах сектора осіб дають змогу розглядати таку систему тільки з однієї перспективи. Відтак, окреслюється важливість врахування низки очікувань. Розглянемо їх.

- *Очікування результатів навчання реципієнтами* – майбутніми працівниками аналізованої галузі. Існують безпосередні споживачі результатів одержаної освіти.

Відтак, очікування споживачів, тобто студентів, на яких покладено прямі та непрямі витрати на навчання, полягають у реалізації своїх прагнень до довгострокової кар'єри.

- *Очікування підприємців* (у приватних та державних структурах). Існують прямі споживачі вмінь, яких вимагають від студентів та від тих, хто має реальне уявлення про сучасний попит у туризмі. Для представників цієї групи необхідним є вираження реальних потреб та досягнення істинної мети. В умовах аналізованого хронологічного проміжку представлені групі очікування різняться так: якщо мета студентів – довгострокова кар'єра, то підприємців – пошук короткострокових відповідей, які співвідносні із потребами їхнього персоналу в спеціальній галузі (районі) на цей момент.

- *Очікування фахівців системи освіти*. Їхня роль у забезпеченні якості освіти є вирішальною. Однак викладачі також мають свої очікування стосовно системи освіти – належні джерела, знаряддя праці, право на свободу дій під час застосування методів навчання, еволюційних механізмів, що різняться від попередніх двох груп.

Як констатують видатні теоретики туризму – М. Хайвуд і К. Макі – у той час, як підприємці наголошують на важливості вироблення практичних навичок у студентів, тобто переводять очікування у площину загальних, то педагоги й організатори освіти працюють над створенням теоретичного освітнього продукту туристичного профілю.

Визначальною освітньою потребою студентів є якісна освіта, тобто така освіта, яка відповідає їхнім очікуванням довгострокової кар'єри, а тому надають перевагу тим умінням, які інвестовані в цей процес, хоча це може не співпадати з очікуваннями педагогів.

Важливо визнавати очікування та потреби всіх сторін – учасників системи туристської освіти, а в іншому разі постає створення занадто вузьких за змістом освітніх компонентів, які, відповідно, матимуть дуже незначну сферу застосування.

Мета створення системи професійної підготовки фахівців сфери туризму в Угорщині – забезпечення міцного зв'язку між усіма учасниками освітнього процесу для реалізації комплексу їхніх потреб, що є нелегким завданням.

На сьогодні державними освітніми установами Угорщини визнано та констатовано потребу підготовки для туристичного сектора економіки кваліфікованих фахівців.

З огляду на зазначене окреслюється необхідність розроблення нової або кардинального удосконалення наявної системи туристичної освіти – від моделі навчального плану, запропонованого видатними угорськими ученими, до класифікації туристичних дисциплін.

Туризм на сучасному етапі – це наука на етапі свого становлення та сутність якої детермінована її знаходженням на стику низки соціальних наук, тобто загалом є багато-дисциплінарною галуззю.

Важливим кроком у розвитку туристської освіти Угорщини є формування такої освітньої системи, у якій би було враховано потребу гнучкості під час створення продукту, у ході його розповсюдження, у процесі споживання й у нових формах управління.

Феномен актуалізації вимоги збереження навколишнього середовища і соціокультурної стабільності у туристичних починаннях також виступає зумовлювальним чинником заснування університетів, асоціацій, спілок, установ, міжнародних структур для створення спеціалізованих курсів з вивчення різноманітних сфер туризму на базовому, середньому і найвищому рівнях. На сьогодні усе більше туристичних організацій потребують притоку кваліфікованих кадрів, які можуть працювати у міжнародних проектах.

Спільним висновком державних установ Угорщини було твердження, що освітня політика, орієнтована на майбутнє, не може розвиватися без врахування загальних європейських і світових тенденцій.

Необхідно зазначити, що хоча освіта в сфері готельного бізнесу має свої традиції в Угорщині, туристична освіта є відносно новим феноменом в цій країні.

Туристичну університетську освіту започатковано заснуванням у 1992 році Туристичного дослідного центру Будапештського економічного університету.

Після початку названої освітньої установи було відкрито низку коледжів та факультетів, які надавали освіту і за традиційними, і за новими туристичними спеціальностями: Університетський коледж імені Яноша Кодолані, факультет туризму в Коледжі комерції і готельного господарства (Коледж комерції, готельного господарства і туризму) при Будапештському економічному університеті та ін. Упродовж останніх п'яти років туризм набув статусу академічної галузі, яка відзначається високою динамікою розвитку: на сьогодні у п'ятнадцяти освітніх закладах надають вищу освіту туристичного профілю за програмами, які передбачають й отримання ступеня, і засвоєння декількох вибіркових курсів.

Варто зазначити, що хоча туристичну освіту почали розвивати на рівні середньої освітньої ланки, на сьогодні освіту на рівні університету і коледжу надають у надмірній кількості навчальних закладів, а професійне навчання – у недостатньому спектрі установ, особливо порівняно із системою Західної Європи.

Професійне навчання забезпечує Інститут додаткового (подальшого) навчання комерції і туризму (КІТ). Навчальна програма цього освітнього закладу містить курси для гідів, для дрібних туристичних агенцій, спеціалізовані мовні курси тощо. Декілька середніх шкіл також пропонують навчання за туристичними спеціальностями на різних рівнях (зокрема спеціальний курс, розроблений American Express для середньої освіти).

У вищій туристській освіті Угорщини тривалий час не було розроблено офіційної зразкової програми. Відтак, хоча в усіх важливих туристичних програмах вміщено схожі курси (географія туризму, маркетинг туризму, економіка туризму, тур-операції), у кожній з них відображено різні аспекти туризму.

Традиційно вважають, що у коледжах надають освіту більш практично спрямовану, ніж в університетах, тому зрозуміло, що до програм коледжів введено такі курси, як система продажу і виготовлення квитків, або управління зборами, замість туристичної політики або впливу туризму.

З огляду на те що, університетська освіта відзначається високим рівнем теоретизації і, відповідно, планування або політичні предмети завжди були обов'язковими в університетських програмах, використання таких програм є більш результативним в аспекті вивчення основ туризму. Напротивагу цьому програми коледжів потрібно визнати більш спеціалізованими (наприклад, унаслідок того, що містять такі дисципліни, як готельний менеджмент, тур-операції / продаж турів, анімація тощо).

Основною причиною неузгодженості щодо створення єдиної програми, можливо, варто ввжати те, що новостворені освітні установи налагоджували співпрацю із зарубіжними партнерами, що передбачало розроблення освітньої програми.

Метою означених спроб було удосконалення наявних програм (зазвичай, шляхом введення таких дисциплін, як менеджмент, стратегічне планування, обслуговування клієнта або маркетинг) та наближення системи угорської освіти до західноєвропейської освітньої системи.

Спектр напрямів такої співпраці є достатньо широким: від адаптування усіх туристичних програм (із зовнішнім затвердженням і оцінкою) до спільного розроблення певних курсів або до допомоги у підготовці працівників шляхом візитів для обміну досвідом чи для навчання. Також розробленню навчальної програми не сприяла певна нестача літературних джерел з туризму угорською мовою.

Серед масово тиражованої фахової літератури більшість була перекладами, а основні підручники, вказані у програмі, виходили друком іноземною мовою, в основному англійською. Ці книги могли слугувати опорним матеріалом лише для лекторів.

Попри вказане, окреслювалась потреба визначення нових сфер, у яких послуговувались би текстами угорською мовою.

Однією із найдоцільніших у такому контексті ініціатив було видання журналу досліджень з проблем туризму (Turizmus Bulletin) Угорською туристичною службою.

Поява можливості друкувати наукові роботи детермінувала інтенсифікацію традиційно реалізовуваних в університетах досліджень із проблем туризму та опосередковано вплинула на розвиток науково-дослідної діяльності у напрямі вдосконалення освіти.

Налагодження вищезгаданих академічних зв'язків посутнє в аспекті часткового вирішення іншої проблеми вищої освіти туристичного профілю – проблеми недостатніх обсягів фінансових ресурсів. Ця проблема властива угорській системі освіти загалом та туристичній освіті зокрема. Відтак, хоча іноземні партнери не мають на меті фінансувати угорську освітню систему, їхній внесок у формі навчальних матеріалів (підручники, журнали тощо) є дуже важливим. Із проблемою розроблення освітніх програм пов'язане питання наукових підходів до їхнього створення, які уможливають удосконалення всього процесу підготовки фахівця нової генерації.

Втім, підготовка фахівця, рівень якого відповідає сучасним потребам галузі, є проблемною з огляду на нестабільність і нефундаментальність туристської освіти.

У сучасному динамічному світі найбільшим викликом для закладів вищої освіти в галузі туризму і гостинності є забезпечення потреб такої ж змінної індустрії. Завданням освітньої діяльності університетів і коледжів слугує не лише надання студентам належного рівня знань, але й збільшення їхнього потенціалу щодо працевлаштування шляхом розвитку управлінських умінь і компетенцій. Для досягнення цієї мети у закладах вищої освіти працюють над розробленням високоякісних академічних програм та навчальних курсів, а також реалізують обов'язкові програми стажування у закладах туристичної індустрії.

Основна мета стажування – це забезпечення студентів практичними навичками і професійним досвідом роботи.

Одним із важливих аспектів переведення туристської освіти у практичну площину є стажування, під час якого студенти мають можливість отримати досвід і сформулювати реалістичне уявлення про робоче середовище туристичної індустрії. Стажування, яке відбувається на четвертому році навчання, організовують факультет і роботодавці.

Стажування проходить у різних секторах туристичної сфери, як-от: готелі, тур-оператори, туристичні агенції, національні парки, туристичні атракції, ресторани тощо.

Проведення стажування наприкінці програми є вигідним для потенційних роботодавців, адже студенти вже засвоїли необхідні для роботи теоретичні знання; але, на нашу думку, недоцільним для студентів: їм краще було б проходити стажування після засвоєння половини навчальної програми (набуття практичного досвіду полегшило б вибір спеціалізації упродовж останнього року навчання).

Крім того, увиразнюється потреба більшої інтеграції стажування у навчальних курсах. Крім того, у програмах стажування передбачено низку переваг і для студентів, і для компаній, у яких студенти проходять стажування: з одного боку, практичний професійний досвід, який отримують студенти, збільшує їхні шанси на працевлаштування і допомагає їм планувати майбутню кар'єру в туристичній індустрії.

З іншого, компанії мають змогу наймати кандидатів, що найбільш відповідають вимогам, зберігати зв'язки із найважливішими джерелами припливу нових кадрів – освітнім сектором, і мають можливість зменшувати завантаженість постійного штату, перекладаючи відповідальність за рутинну роботу під час гарячих сезонів на стажерів або студентів, які працюють.

З того часу, як індустрія туризму і гостинності функціонує у швидко змінних умовах, окреслюється необхідність періодичного перегляду змісту програм вищої туристичної освіти на предмет адекватного забезпечення потреб останньої. Хоча у навчальних закладах, які здійснюють підготовку кадрів у галузі туристичного менеджменту, контролюють відповідність програм до вимог ринку праці, досить часто вищу туристичну освіту критикують через те, що за підготовчими й, особливо, навчальними програмами готують «науковців» замість професійних менеджерів із міжнародним світоглядом.

В університетах практикують денну, заочну та дистанційну форми навчання.

Навчальні плани вищих навчальних закладів зарубіжних країн складаються із таких циклів дисциплін: загальнонаукові, соціально-гуманітарні, спеціальні, бізнес-адміністрування, туризмологічні. До навчальних планів вищих навчальних закладів готельного менеджменту, зокрема до циклу загальнонаукових дисциплін входять: економіка, мікроекономіка, методика дослідної роботи, інформатика, пієна, макроекономіка, фінанси, міжнародна економіка.

Соціально-гуманітарний цикл дисциплін містить: право, європейське суспільне право, протокол і етикет, німецьку, іспанську, французьку, англійську мови, культуру й образотворче мистецтво. Цикл дисциплін із бізнес-адміністрування передбачає: керівництво готельним господарством, переговори та управління в менеджменті готельного господарства, менеджмент результатів діяльності, планування, технічне забезпечення у готельному господарстві, менеджмент інформаційних систем, проект розвитку підприємства.

Менеджмент харчового виробництва, практика харчового виробництва, менеджмент служби порт'є, менеджмент барної справи, товарознавство харчових продуктів та напоїв входять до циклу спеціальних дисциплін, а середовище відпочинку, маркетинг в індустрії гостинності, професійна підготовка в готельному господарстві, прикладна інформатика для готельного господарства, предмети за вибором – циклу туризмологічних дисциплін.

Навчальні плани підготовки фахівців для сфери туризму зарубіжних країн, прикметною особливістю яких є варіативність, містять 3 типи курсів – обов'язкові, частково елективні (за вибором), повністю елективні. Доведено, що у зарубіжних країнах достатньо багато уваги приділяють післядипломній освіті фахівців для сфери туризму, зокрема в аспекті розроблення її концепції та спробі практичної реалізації.

Підготовка студентів дещо відрізняється: у більшості університетів студентів туристичних спеціальностей готують на факультетах економіки, забезпечуючи їх знаннями з основних економічних дисциплін, як-от: основи економіки, менеджмент, фінанси, мікроекономіка, макроекономіка, бухгалтерський облік, маркетинг, економічна інформатика, статистика, управління персоналом та ін.

До блоку туристичних дисциплін обов'язково входять такі предмети:

- вступ до туризму,
- менеджмент туризму,
- маркетинг туризму,
- планування і розвиток туризму,
- організація дозвілля,
- географія туризму,
- тур-оперейтинг,
- менеджмент готельного господарства та ін.

Значним досягненням упродовж останніх років варто вважати введення до програми таких дисциплін, як культурний туризм, спа- та оздоровлювальний туризм, екотуризм та сільський туризм.

Однак, для забезпечення регіональних потреб у низці вишів до переліку дисциплін на вибір та навчальних програм введено властиві для цього регіону предмети.

Так, наприклад, Інститут імені Роберта Кароля досліджує винний та мисливський туризм; Університетський коледж імені Яноша Кодолані – водний туризм, кінний туризм, анімацію й організацію дозвілля; Західноугорський університет – гастрономію, спортивний туризм, народні ремесла в туризмі, мистецтвотерапію і культурний туризм; Сольнокський університет – гастрономію (екзотична кухня) та організацію конференцій та урочистих заходів.

Туризм – це унікальна індустрія, тому що працівники цієї сфери, насправді, є частиною обслуговуючого продукту, який туристи споживають протягом перебування у місці відпочинку.

У XXI столітті туризм набуває статусу важливого чинника соціальної та культурної інтеграції, стає виявом та інструментом зростаючої культурної взаємодії, упорядником устрою та способу життя, сприяє зміцненню єдності суспільства. З огляду на те, що туризм передбачає зустрічі та діалог між «гостями» і «господарями», він поглиблює знання окремих людей та народів одне про одного, уможлиблює їхнє взаєморозуміння.

Важливі складові туризму – це якість обслуговування та підготовка персоналу, здатність адаптуватись до вимог туристів, ефективність роботи суспільних служб, безпека туристів. На справжню і відчутну якість обслуговування, а також на задоволення клієнта впливає особистий внесок працівників та їхнє залучення до процесу надання послуг.

Для того, щоб забезпечувати таку якість сервісу, яка задовольняє очікування клієнтів, та щоб процеси обслуговування гарантували ефективну діяльність компанії, роботодавці, зазвичай, шукають працівників із гнучкими вміннями та компетенціями, як-от:

- високорозвинені комунікативні вміння;
- міжособистісні вміння;
- вміння вирішувати проблеми і здатність швидко приймати потрібні рішення.

Для того, щоб студенти отримували ринкову і конкурентноздатну освіту, вектором освітньої діяльності більшості туристичних шкіл нещодавно обрано формування компетенції, а не просто засвоєння теоретичних знань. Вагомим чинником означених вище трансформацій є розвиток міжнародного туризму, зміцнення міжнародного співробітництва й у приватному, й у громадському секторах, розроблення освітніх програм тощо.

Одним із стратегічних напрямів розвитку освіти в світі визнано інтеграцію різних типів вишів у науково-освітні мегаполіси континентального, міжрегіонального і державного значення.

У ході дослідження спостережено об'єднання університетів із промисловими комплексами, що уможлиблює формування бази для наукових досліджень і підготовки висококваліфікованих фахівців для сучасних фірм і компаній.

Орієнтація на зазначені пріоритети у розвитку вищої освіти потребує розроблення і впровадження у навчальний процес нових педагогічних технологій, що дасть змогу значною мірою подолати основний недолік технологічного підходу, який домінує у вищій школі, – орієнтацію на репродуктивний тип навчання.

Вважаємо, що важливий напрям вивчення проблем педагогіки туризму – це теоретико-методологічне обґрунтування інноваційних технологій підготовки фахівців для сфери туризму. Закономірності професійної діяльності майбутнього фахівця аналізованої галузі детермінують формування певних вимог до педагогічних технологій викладання і розроблення змісту навчальних дисциплін, організації творчої навчально-пізнавальної діяльності студентів у навчальних закладах туристичного спрямування.

Рис. 2.5. Туризм как індустрія XXI віку.

Зазначимо, що значні перспективи щодо застосування педагогічних інноваційних технологій у навчальних закладах туристичної освіти зумовлені введенням нового напрямку підготовки «Туризм», що передбачає неперервну підготовку фахівців. Результати проведеного дослідження дають підстави стверджувати, що Угорська Республіка пройшла тривалий та складний період перетворень у багатьох сферах соціально-економічного життя. Названі зміни стосуються також системи освіти загалом і туристської освіти зокрема.

На сьогодні Угорщина набуває все більшої популярності серед туристів завдяки налагодженій системі прийому та обслуговування в індустрії гостинності, що є можливим передусім завдяки швидкому прогресу і вдосконаленню підготовки кадрів для цієї галузі.

«Туристи часто скаржаться на сердиті і неввічливі служби в галузі туризму», сказав Атілла Хорват, який очолює угорську програму Фонду розвитку освіти. «Глобалізм має великі переваги, і це факт. Тим не менше, в таких периферійних країнах, як Угорщина, в результаті формуються значні відмінності між місцевою культурою і культурою багатонаціональних компаній, які знають, що їм потрібно.

Потенціал вибухового зростання туризму на ринках, що розвиваються, таких, як Китай, Бразилія та Індія вимагає професійного підходу до туристичної освіти», сказав А. Хорват.

Досвід Угорської Республіки щодо розвитку та реформування туристської освіти варто визнати присутнім в аспекті запозичення з огляду на те, що позитивні результати, як-от відповідність до європейських норм і визнання диплому на міжнародному рівні, є метою реформування системи вищої освіти в Україні.

Підготовка працівників для туризму як культурного феномена, соціального явища та освітньої мегасистеми має державно-суспільну цінність, визначає провідні принципи освітньої політики в інтересах людини, суспільства, країни; прогресивно-поступальне, еволюційне спрямування.

2.2. Структура та зміст туристської освіти в Угорщині

Методологічним підґрунтям побудови системи туристської освіти в Угорщині в сучасних умовах є підхід до туризму як до освітнього простору, в межах якого відбувається послідовна заміна станів розвитку особистості, її життєве та соціальне самовизначення, становлення інтересів та морально-етичних позицій, професійна кар'єра в умовах глобалізації з обов'язковою самоорганізацією та самореалізацією в інтересах особистості, суспільства і держави.

Наукове дослідження проблем підготовки фахівців сфери туризму в Угорщині констатує той факт, що одним із пріоритетних напрямків у розвитку економіки Угорської Республіки повинний стати туризм, що є самою прибутковою її галуззю, і який вирішує багато проблем забезпечення робочих місць для мільйонів людей.

У сфері туристської освіти оперують комплексом понять, як-от: зміст, методи, принципи, стандарти професійної освіти, що є складовою педагогіки туристичної діяльності, підґрунтям якої слугують такі категорії, як:

- спеціалізація і навчання професії у сфері туризму;
- підвищення кваліфікації;
- підготовка педагогів для професійного навчання фахівців сфери туризму;
- практика у туристичній установі;
- концепція навчання кожній конкретній професії у сфері туризму;
- зміст навчання конкретної спеціалізації;
- вимоги контролю якості навчання;
- освітня політика навчального закладу в конкретному регіоні світу;
- реформування освітньої системи підготовки кадрів сфери туризму для посилення її конкурентноздатності на світовому ринку праці.

Успіх підготовки фахівця сфери туризму зумовлений сучасними економічними тенденціями загалом у світі й зокрема у кожній країні.

Завданнями вищої освіти у сфері туризму є:

- забезпечення фундаментальної наукової, професійної і практичної підготовки у сфері туристичної діяльності;
- засвоєння студентами знань і вироблення умінь, отримання освітньо-кваліфікаційних рівнів відповідно до їхнього покликання, інтересів і здібностей;
- удосконалення наукової і професійної підготовки у сфері туризму.

Ефективність професійної туристичної освіти детермінована виробленням у студентів умінь вчитися самостійно і послугоуватись тим, чого вони навчилися, на практиці.

Визначають спрямування професійної туристської освіти можна перерахувати такі дві групи:

- *соціально-економічні* (рівень розвитку країни, структура господарства, якість життя, соціально-професійний склад суспільства, його освітній рівень, ступінь урбанізації та мобільності, політична стабільність), ресурсний потенціал території, інфраструктурний фактор;
- *суб'єктивні фактори*: зміни в психології особистості, відношення до інших культур.

Світ професій і праці відзначається високою динамікою розвитку, що є особливо справедливим стосовно сфери туризму. Зростаючий попит на послуги у сфері дозвілля і туризму призвів до створення широкого спектра спеціальних навчальних закладів.

У програмах таких освітніх закладів враховано потреби сьогодення та уможливлено випуск спеціалістів, що мають достатнє освітнє підґрунтя для реального вирішення завдань і сучасності, і майбутнього. Освіта в туризмі відзначається значною різноманітністю професій, кваліфікаційних рівнів і дипломів. З огляду на це, можемо виокремити чотири рівні вимог до реорганізації туристичної освіти:

- формування таких структури та змісту туристичної освіти, які відповідають міжнародному рівню;
  - надання системі туристичної освіти достатньої гнучкості для забезпечення її змінності і пристосовуваності до нових потреб туристичного ринку;
  - забезпечення можливості підвищення кваліфікації та перепідготовки і на національному, і місцевому рівнях;
  - налагодження зв'язку з усіма секторами, дотичними до туристичної діяльності.
- Основними пропозиціями покращення підготовки фахівців для сфери туризму є:
- забезпечення тісного зв'язку з усіма напрямками туристичної діяльності;
  - більш точне визначення й розмежування професій у сфері туризму;
  - підняття рівня підготовки і поліпшення якості освіти;
  - переосмислення якісної структури професій;
  - удосконалення змісту освіти;
  - налагодження оптимального балансу між теорією і практикою;
  - посилення професійної підготовки викладачів;
  - збільшення кількості залучених до навчання у сфері туризму фахівців;
  - розроблення системи заходів щодо працевлаштування випускників ВНЗ;
  - реалізація залежності покращення якості від підвищення компетенції;
  - збільшення гнучкості структури ВНЗ в аспекті реалізації безперервної освіти;
  - врахування специфіки кожної туристичної зони.

У результаті проведеного дослідження встановлено, що через новизну явища туризму, його постійний розвиток зв'язки між академічними закладами і туристичною індустрією було налагоджено лише упродовж останніх декількох років, і на сьогодні, попри певну нестачу таких контактів, їхнє налагодження і розширення є пріоритетом для більшості освітніх закладів.

Типові приклади співпраці з туристичною індустрією – це запрошення лекторів із туристичних компаній, забезпечення студентів місцем роботи у сфері туризму на певному етапі їхнього навчання, післядипломні програми і короткі курси для менеджерів з індустрії туризму, співпраця в аспекті дослідної роботи із залученням студентів і консультаціями викладачів. Туристська освіта носить поки нестабільний і нефундаментальний характер.

Мінімальне число кредитів для одержання диплома бакалавра – 180 для магістра – 240 і для PhD – 180. Окрім того, необхідно захистити дипломну роботу, пройти стажування впродовж одного семестру та отримати 2 сертифікати про знання іноземних мов. У світі, де все швидко змінюється, найбільшим викликом, для закладів вищої освіти в галузі туризму і гостинності, є забезпечення потреб індустрії, які також швидко змінюються. Університети і коледжі прагнуть не лише надати студентам належний рівень знань, але й збільшити їхній потенціал щодо працевлаштування шляхом розвитку управлінських вмінь і компетенцій.

Для досягнення цієї мети заклади вищої освіти намагаються розробляти високоякісні академічні програми та навчальні курси, пропонують обов'язкові програми стажування у закладах туристичної індустрії. Головною метою стажування є забезпечення студентів практичними навичками і професійним досвідом роботи.

У вищій туристській освіті довгий час не було офіційної навчальної програми. Університети пропонують денну, заочну та дистанційну форми навчання.

У блок туристичних дисциплін обов'язково входять такі предмети: вступ до туризму, менеджмент туризму, маркетинг туризму, планування і розвиток туризму, організація дозвілля, географія туризму, тур-оперейтинг, менеджмент готельного господарства та ін.

Значним досягненням останніх років стало введення в програму таких дисциплін, як культурний туризм, спа- та оздоровчий туризм, екотуризм та сільський туризм.

Одним із стратегічних напрямів розвитку освіти в світі є інтеграція різних типів вищих навчальних закладів в науково-освітні мегаполіси континентального, міжрегіонального і державного значення. Спостерігається об'єднання університетів з промисловими комплексами; формується база для наукових досліджень і підготовки висококваліфікованих фахівців для сучасних фірм і компаній.

Парадигма освіти, яка передбачала авторитарне, репродуктивне навчання відходить у минуле, натомість прийшло розвиваюче навчання, що стимулює пізнавальну активність та розвиток продуктивного мислення, формує творчу особистість.

В арсеналі новітніх технологій відомі такі технології, як: технологія модульного та модульно-рейтингового навчання, проблемного, розвиваючого, комп'ютерного, імітаційного, тьюторського, дистанційного, діалогового, інтенсивного тощо. На сьогоднішній день Угорщина набуває все більшої популярності серед туристів завдяки налагодженій системі прийому та обслуговування в індустрії гостинності. Це відбувається, в першу чергу, завдяки швидкому прогресу і вдосконаленню підготовки кадрів для цієї галузі.

До основних форм активізації навчального процесу належать: проведення семінарів, «круглих столів», тестування, ділових ігор, тренінгів, застосування опорних сигналів тощо.

Таким чином, поряд з широким впровадженням у навчальний процес інформаційних технологій та інших інновацій, важливу роль у підготовці фахівців вищої туристської кваліфікації відіграватимуть активні методи навчання – ділові та імітаційні ігри, ситуаційні завдання, тренінги.

Особливістю діяльності навчальних закладів, що готують фахівців для сфери туризму у зарубіжних країнах, є гнучкість, багатоваріантність програм навчання в системі туристської освіти, в тому числі безпосередньо в туристських агенціях; у курсовій мережі, у системі дво- і чотирирічного навчання за програмами коледжів і університетів; стаціонарно і без відриву від роботи за програмою дистанційного навчання.

Аналіз особливостей розвитку угорської туристичної освіти на прикладі Університетського коледжу імені Яноша Кодолані є присутнім з огляду на статус останнього як одного із перших освітніх закладів туристичного профілю.

Університетський коледж імені Яноша Кодолані (далі УКЯК) – перший приватний коледж в Угорщині. Заснований у 1992 році, упродовж останніх 15 років він став одним із найбільш престижних освітніх закладів Угорщини.

Попри те, що плата за навчання у цьому закладі (УКЯК – приватний заклад) значно вища, ніж середня плата за навчання у державних закладах вищої освіти, коледж відзначається високою популярністю і кількість охочих навчатись в ньому в 4 рази більша за кількість місць, визначених програмою.

Освітній процес в УКЯК ґрунтується на чотирирічній навчальній програмі туристичного профілю, у якій передбачено розвиток навчальних навичок і засвоєння знань з економіки і бізнесу. Програма 4-річного навчання туризму, яку було розроблено з урахуванням потреб ринку праці, – це поєднання обов'язкових і вибіркових курсів з обов'язковою спеціалізацією з другого семестру другого року навчання.

Програма УКЯК є спробою адаптації програми до міжнародних туристичних тенденцій шляхом введення спеціалізацій «анімація» й «екотуризм» до системи традиційної вищої освіти.

У програмі регламентовано серед обов'язкових дисциплін опрацювання методологічних предметів, економіки й історії, але не передбачено опанування різних аспектів менеджменту і бізнесу (менеджмент операцій, стратегічний менеджмент, менеджмент людських ресурсів, вчення про поведінку, комунікації, маркетинг).

У спеціалізованих модулях вміщено перелік курсів. Проаналізуємо їх:

Розроблення продукту в туризмі:

- планування програми,
- менеджмент туру і зборів/зустрічей,
- культурний туризм і туризм за особливими інтересами,
- менеджмент роздрібних продажів в туризмі.

Екотуризм:

- принципи і методологія екотуризму,
- захист природних ресурсів Угорщини,
- менеджмент національного парку.

Готельний менеджмент:

- менеджмент готелю і готельного забезпечення,
- менеджмент малих підприємств,
- фінансовий менеджмент.

Анімація:

- принципи і методологія анімації,
- робота гіда,
- менеджмент дозвілля.

Важливим недоліком аналізованої програми варто визнати те, що, оскільки студенти отримують диплом з економіки, очевидно є потреба надати їм необхідні фахові згідно з дипломом знання. Втім, з огляду на те, що більшість студентів хочуть працювати в індустрії туризму, ймовірно, що під час такої роботи їм знадобляться знання з менеджменту і бізнесу.

Відповідно до потреб XXI століття у навчальній програмі надано студентам можливість стати ефективними менеджерами, котрі здатні

- прогнозувати розвиток туристичної галузі,
- аналізувати світові тенденції в туризмі та розуміти соціальні, технологічні, навколишні і політичні проблеми в сучасному туризмі та готельному господарстві,
- здобути ґрунтовні знання з менеджменту, маркетингу, ділових інформаційних систем і фінансових принципів,
- розвивати особисті вміння шляхом стажування в Угорщині.

Метою реалізації програми є забезпечення формування економічних, соціальних, теоретичних і прикладних методологічних компетенцій під час підготовки фахівців.

Вони зможуть працювати в різних сферах туризму і гостинності та матимуть достатньо вмінь і знань, щоб продовжувати навчання на рівні Master.

Випускники можуть займати керівні посади в туристичних установах, туристичних агенціях, курортних центрах, менеджменті туроператорів, туристичних інформаційних центрах, регіональних, національних і міжнародних туристичних радах, готелях і готельних господарствах та ін.

Тривалість програми – 7 семестрів: 1800 навчальних занять + 1 семестр стажування.

Кількість необхідних кредитів: 180 + 30 ECTS. Спеціалізації, передбачені програмою: «готельний менеджмент», «менеджмент гостинності», «туристичні продукти та підприємства».

Таблиця 2.2.

Структура навчання

Назва курсів	Кількість кредитів
Основні економічні, методологічні і ділові компетенції	87
Основні компетенції в соціальних науках	12
Основи спеціальних наук	72
Спеціалізація	27
Вибіркові	9
Стажування	30

Як уже згадано вище, в угорській туристичній освіті тривалий час не було розроблено зразкової програми, попри значну потребу її наявності (оскільки її застосування було б присутнім, наприклад, для міжнародної акредитації угорських дипломів).

У Великій Британії з ініціативи Національної групи зв'язку вищої освіти і туризму було визначено сім сфер знань, які варто ввести до зразкової програми будь-якого навчального плану на здобуття диплома з туризму:

- Значення і природа туризму.
- Структура туристичної індустрії.
- Виміри туризму і результати вимірювання.
- Значення і внесок туризму.
- Маркетинг туризму.
- Планування і розвиток туризму.
- Політика і менеджмент в туризмі.

Необхідно зазначити те, що у програмі УКЯК передбачено надання, на наш погляд, недостатньо ґрунтовних знань із перерахованих вище галузей.

Так, студенти засвоюють стислі відомості про значення і природу туризму, структуру і виміри туризму, а також результати вимірювання.

Дисципліну «Вплив туризму» було введено до програми лише нещодавно з огляду на врахування потреби ознайомлення студентів із можливими позитивними і негативними впливами розвитку туризму (ця проблема є одним із недоопрацьованих питань сфери угорського туризму, особливо порівняно з економічним і маркетинговим аналізом).

За програмою туристичний маркетинг викладають достатньо глибоко. Втім, в окремих ситуаціях студенти опановують туристичний маркетинг до вивчення загального маркетингу. Предмет «Планування і розвиток туризму» також вміщено у програмі, але не йдеться про розгляд означених понять, прийнятий у західноєвропейських країнах.

Студенти – у ході опрацювання спеціалізованих модулів – вивчають розвиток продукту в туризмі або планування програми, проте надані їм згідно із програмою знання щодо стратегічного планування, розвитку курорту або розвитку на макрорівні вважаємо достатньо поверховими.

У програмі УКЯК регламентовано засвоєння загальних відомостей про туристичний менеджмент, а розкриття особливостей туристичної політики практично не передбачено (під час лекцій із дисципліни «Туристична система» студенти ознайомлюються лише з національною туристичною політикою Угорщини).

В УКЯК практикують такі форми навчання, як лекції, семінари, стажування, практика, виконання студентами дослідної роботи для туристичної індустрії. Форми оцінювання – це усні або письмові екзамени й есе.

Практичні курси оцінюють упродовж їхнього опрацювання протягом семестру. Період професійного навчання – це додаткова й обов'язкова частина програми.

Коледж забезпечує студентів стажуванням не лише в Угорщині, а й за кордоном.

Студенти спеціалізації «Анімація» проходили стажування, наприклад, на Кіпрі.

У *Будапештському університеті «Корвінус»* (факультет управління бізнесом) готують фахівців рівня «бакалавр» за спеціалізацією «Туризм і гостинність».

Основним завданням університет визначає

- підготовку випускників, що матимуть навик працювати в діловому середовищі на посаді, що відповідає отриманій кваліфікації і знанням;
- на посадах середньої ланки управління у місцевому і міжнародному середовищі;
- застосовувати техніки і методи прийняття рішень під час підготовки ділових рішень;
- ефективно спілкуватись рідною і англійською мовами у внутрішньому і міжнародному діловому середовищі;
- пристосовуватись до змін у бізнесі та бізнес-середовищі;
- розвиватись і планувати кар'єрне зростання шляхом навчання протягом життя;
- розширювати теоретичні знання на основі практичного досвіду;
- працювати індивідуально і в командах у різних сферах бізнесу.

Програма університету складається з таких блоків: фундаментальні курси, загальні бізнес-курси, спеціалізовані бізнес-курси і вибіркові курси. В університеті реалізують такі форми навчання, як лекції (для засвоєння необхідних теоретичних знань) і семінари (для застосування теорії на практиці). У ході семінарів використовують інтерактивні екскурсії, роботу в малих групах, студентські проекти і презентації, розгляд окремих випадків і інших питань, пов'язаних із бізнес-проблемами.

Окрім бізнесових, економічних і соціальних дисциплін, вибіркових курсів, студентам також надано можливість вивчати іноземні мови. За програмою після 6 навчальних семестрів один семестр (15 тижнів) відведено для безперервного стажування студентів у туристичній компанії для апробації отриманих в університеті знань на практиці.

Таблиця 2.3.

Структура навчання

Загальна сума навчальних кредитів (мінімум)	180
Фундаментальні курси	30
Основні економічні, статистичні та бухгалтерські курси	51
Загальні бізнес-курси	54
Спеціалізовані бізнес-курси	36
Вибіркові курси	9
Дипломна робота	0
Кредити стажування	30
Загальна сума кредитів (мінімум)	210

У розкладі занять передбачено поєднання теоретичних знань із їхнім практичним застосуванням. Мовою навчання за програмою університету є англійська. Факультет пропонує курси угорською, англійською, французькою і німецькою мовами за спеціалізацією. Наявність іноземних студентів надає випускникам додаткову можливість працювати разом зі студентами інших країн і культур протягом 6 навчальних семестрів.

У Міжнародному навчальному центрі (МНЦ) Корвінуса реалізують і ступеневі програми англійською мовою, і менш тривалі навчальні програми.

У **Будапештському економічному університеті** (Коледж комерції, готельного господарства і туризму) готують фахівців рівня «бакалавр» за спеціалізаціями «Туризм і готельний менеджмент», «Комерція і маркетинг», «Ресторанний і готельний менеджмент».

В освітній концепції коледжу домінують дві функції:

- **традиційна функція** – у коледжі готують економістів, які спеціалізуються в секторах комерції, готельного господарства і туризму як частини системи вищої освіти;
- **друга функція** – це навчання майбутніх менеджерів для малого і середнього бізнесу в секторах комерції, готельного господарства і туризму. Шляхом виконання обох функцій коледж реалізує ідею забезпечення практичного навчання.

Для цього на базі коледжу відкрито власний готель, ресторан і паб. Студенти, які успішно закінчують програму навчання, отримують диплом бакалавра.

Цілями цієї програми є підготовка студентів до міжнародного і акредитованого рівня компетенції, задоволення потреб міжнародного ринку в менеджерах туризму і готельних операцій. Європейська акредитація гарантує міжнародне визнання навчального досвіду й отриманої кваліфікації. Навчальні програми й Інститути:

- туризм і готельний менеджмент;
- комерція і маркетинг;
- ресторанний і готельний менеджмент;
- Інститут готельного господарства;
- Інститут комерції;
- Інститут економіки;
- Інститут іноземних мов;
- Інститут інформаційних технологій;
- Інститут методології;
- Інститут педагогіки;
- Інститут туризму.

Курс туризму і готельного менеджменту – це чотирирічна програма стаціонарного навчання, у якій передбачено 11 місяців виробничої практики на третьому курсі. Спектр навчальних предметів формують дисципліни і загальноекономічні, і туристичного напрямку.

Студентам, які успішно закінчують програму, видають диплом бакалавра туризму і готельного менеджменту. Диплом акредитований Європейською організацією акредитації програм готельних шкіл та Інститутом туризму Великобританії.

Інститут імені Кароя Естерхазі (факультет економіки і соціальних наук), який було засновано у 1948 році, можна назвати спадкоємцем двохсотлітньої традиції вищої освіти міста Егер. На сьогодні в Інституті імені Кароя Естерхазі навчаються приблизно 9000 студентів. Майже 650 співробітників, які працюють у цьому закладі XXI століття, забезпечують високий рівень викладання широкого спектра наук соціальних і економічних напрямів у системі підготовки фахівців із вищою освітою. Завданням Інституту є підвищення якості освітніх послуг, які надають за вибором студентів, шляхом реалізації гнучкої системи навчання відповідно до Болонського процесу загалом та регіональних потреб спеціалізованої освіти зокрема. Рушійними чинниками освітньої діяльності Інституту з підготовки кадрів у сфері туризму були спроба вирішення проблем означеної галузі середини 90-х років минулого століття та урахування галузевих потреб регіону.

Із прийняттям програми розвитку національної системи підготовки кадрів було встановлено мету дворічного навчання під час професійної підготовки фахівців з туризму, які беруть участь у міжнародних проектах. У 2000 році в Інституті імені Кароя Естерхазі було розпочато підготовку управлінських кадрів для сфер туризму та сільського туризму.

В Інституті студенти здобувають вищу професійну освіту в галузі туристичного маркетингу. Метою програми зі спеціальності «Менеджмент туризму» є навчання творчих експертів, які досконало знають іноземні мови.

А також ознайомлені з практичними і теоретичними аспектами предмету, чий відмінні комунікативні та міжособистісні навички дають можливість планувати і вести туристичний бізнес у якості незалежних підприємців, менеджерів середньої або вищої ланки.

Інститут виконує підготовку бакалаврів (BA/BSc) і магістрів (MA/MSc) в галузях гуманітарних, економічних і соціальних наук, спорту і мистецтва на денній та дистанційній формах навчання. Для студентів в освітній програмі Інституту передбачено достатній обсяг стажування та професійної практичної підготовки.

Крім того, Інститут забезпечує якісне навчання іноземним мовам.

У вересні 2006 року Інститут розпочав підготовку бакалаврів за такими двома напрямками, як «Менеджмент сільського туризму» та «Управління персоналом», відповідно до Болонської освітньої системи.

Інститут має міжнародне визнання завдяки науковій роботі, оскільки при ньому діють: дослідна група регіонального економічного розвитку, інформаційно-дослідне товариство і навчальний центр, регіональний навчально-інформаційний центр. Крім того, Інститут ініціює заходи із забезпечення дослідження безпеки продуктів харчування.

Науковій діяльності національних вищих навчальних закладів сприяє міжнародне співробітництво, яке забезпечує об'єднання 60 закладів вищої освіти із 25 країн.

Регіональний аспект освітньої політики Інституту полягає в урахуванні особливих умов розвитку туризму в регіоні та недостатньої кількості робочого потенціалу, що, відповідно, зумовлює збільшення попиту на фахівців галузі туризму з високим рівнем професійних знань.

Для факультету економіки і менеджменту актуальною була проблема залучення викладацьких кадрів туристичної спеціалізації для реалізації основних принципів навчання за новими напрямками. Попри вказані труднощі, саме цей факультет першим у Північно-Угорському регіоні задовольняв потреби туристичної галузі одного із найкращих регіонів Угорщини.

Кафедра туризму вищевказаного факультету забезпечує підготовку фахівців за такими напрямками: громадське харчування в оздоровлювальних спеціалізованих закладах, анімація, кінний туризм, винний туризм, а також працює над дослідженням завдань розвитку туризму, досвіду професійної підготовки кваліфікованих спеціалістів відповідного рівня.

На кафедрі туризму вважають визначальними зумовлювальними чинниками підготовки спеціалістів за програмою туризму і гостинності такі:

- економічні тенденції проблеми;
- сприятливі регіональні та місцеві характеристики;
- прогалини у професійній підготовці фахівців керівної ланки туристичної галузі;
- забезпечення професійним навчанням місцевих жителів;
- майже 10-літня традиція туристичної освіти.

Інститут здійснює підготовку фахівців в галузі туризму за різними напрямками, як-от: географія, історія, комунікація, психологія, інформаційні технології.

Навчання в Інституті гарантує отримання вищої професійної освіти за програмами туристичного профілю, розробленими спільно викладачами і досвідченими фахівцями галузі (зовнішніми експертами, які задіяні в освітньому процесі Інституту протягом багатьох років, видатними представниками цієї професії, які мають досвід в управлінні, ініціаторами і виконавцями різних видів туристичної діяльності).

У 2008-2009 навчальному році в Інституті було започатковано реалізацію програми МА з туризму та готельного забезпечення. MSc базується на навчальній програмі управління туризму, але може слугувати підґрунтям підготовки фахівців з регіональної та екологічної економіки, маркетингу, а також магістрів бізнес-адміністрування.

У програмі за спеціальністю «Туризм і гостинність» передбачено завершення навчання проходженням стажування упродовж декількох місяців за межами навчального закладу, яке оцінюють у 30 кредитів. Тривалість стажування – 15 тижнів (600 годин), а стажування за кордоном – 10 тижнів (щонайменше 350 годин). «Туризм і готельна справа» (денна та заочна форма навчання) – за наявності досвіду роботи стажування не є обов'язковим. Оцінка стажування – 30 кредитів. Студенти спеціальності «Туризм і гостинність» отримують диплом після успішного завершення навчальних програм та складання випускного екзамену (із загальною кількістю 170 кредитів), а також після професійного стажування.

Умови для отримання диплома:

- успішне складання екзаменів та випускного екзамену,
- проходження професійного стажування,
- захист двох дипломних робіт.

Можливі місця стажування:

- бізнес-компанії,
- організації з підтримки бізнесу (торгові палати, фонди розвитку бізнесу, агенції регіонального розвитку),
- місцеві органи влади,
- некомерційні та бюджетні організації.

Місце проходження практики визначають:

- студенти (за запрошенням),
- підприємства і заклади (за запитом),
- у регіональній базі даних.

На заочному відділенні Інституту готують бакалаврів (ВА) спеціальності «Економіка», «Туризм», «Готельна справа» зі спеціалізаціями: винний туризм, анімація на оздоровчих курортах, кінний туризм. Термін навчання складає 6 семестрів і 1 семестр стажування.

Вибір цілей навчання – надання знань з економіки, соціальної теорії, методології та формування спеціалізованих компетенцій, необхідних для діяльності у сфері туризму і гостинності та управління організацією – зумовлений потребою отримання в якості фахівців людей із раціональним мисленням, які зацікавлені у важкій, але творчій роботі у складній системі туризму.

Актуальним під час підготовки таких фахівців є вироблення навичок спілкування з клієнтами і партнерами, знання іноземної мови для ефективного спілкування, виконання бізнес-правил і розвиток поведінки, орієнтованої на клієнта. Важливим є також формування навичок командної роботи і вироблення здатності швидко і доцільно приймати рішення.

В Інституті пропонують для опанування такі основні курси:

- загальні (методологічні, теоретико-економічні), вступ до спеціальності: економічна теорія, статистика, інформаційні технології, мікро- і макроекономіка, фінанси, міжнародна економіка;
- основи соціальних наук: економічна географія, економічна історія, знання про ЄС, економічна психологія;
- економічні предмети: економіка, бухгалтерський облік, податкова система, корпоративні фінанси, економіка природокористування, комерційне право, управління базами даних, маркетинг, управління й організація управління людськими ресурсами;
- додаткові дисципліни: теорія і методика досліджень, ділове спілкування, діловий етикет, протокол;
- спеціалізовані дисципліни: системи туризму, екологія, туристичні ресурси, туристична географія, туризм і гостинність, маркетинг, туризм і розвиток системи державного управління, основи громадського харчування, організація особистого харчування, основи готельного розміщення, туризм, туристичне право, організація туру, історія культури.

Для отримання диплома бакалавра необхідним є складання екзаменів з двох іноземних мов професійного спрямування середнього рівня, або подання еквівалентного диплома.

В Інституті також забезпечують можливості для продовження освіти і підготовки до докторантури. Наявність диплома бакалавра (BA) з «Туризму і готельної справи» передусім дає змогу отримати ступінь магістра (MSc) з «Управління туризмом», а також уможлиблює отримання ступеня Магістра з регіональної й екологічної економіки, маркетингу та управління бізнесом. Перевагами означеної спеціальності є такі:

- можливості ознайомлення зі специфікою приймання іноземних туристів і створення комфорту для гостей;
- динамічна природа туризму детермінує перебування його фахівців в епіцентрі нового досвіду;
- різноаспектна сутність туристичної сфери забезпечує широкий спектр вражень: різноманітні обличчя, пейзажі, культурні шоу; опанування фаху туристичного профілю передбачає творчість у щоденній роботі.

Можливостей працевлаштування випускників достатньо багато.

Передусім йдеться про постійну потребу в менеджерах середньої і вищої ланок у міжнародних і місцевих компаніях; у фахівцях з організації подорожей і маркетингу в низці туристичних агенцій; про працевлаштування в закладах харчування винних регіонів, спа-центрах і організаціях, що займаються кінним туризмом.

Унаслідок об'єднання Будапештського коледжу зв'язку і бізнесу та економіко-туристичного комплексу Коледжу імені Хеллер Фаркаш у вересні 2009 року було створено **Інститут туризму та економіки імені Хеллер Фаркаш** з метою підготовки фахівців рівнів BSc та Masters для сфери туризму та гостинності.

З огляду на те, що туризм – це одна з найбільших світових бізнесових галузей, яка найбільш динамічно розвивається в Угорщині та в Європі, в Угорщині реалізують увесь спектр можливих заходів зі збільшення прибутків у цій сфері та приваблення туристів до країни для набуття нею статусу конкурентноздатної на міжнародному туристичному ринку. іншого боку, населення Угорщини заохочують до підвищення якості життя, проведення вільного часу та відпочинку. У складі Інституту було започатковано функціонування таких факультетів: економіки, маркетингу, методології, туризму і готельного бізнесу.

Назва ступеня, який отримують випускники Інституту, – бакалавр «Туризму і готельної справи» (на базі економіки). Термін навчання складає 6+1 семестрів.

Особливістю програми є системний підхід до підготовки фахівців у такій різноаспектній діяльності, як туризм. Студенти-бакалаври мають можливість після засвоєння початкових теоретичних курсів продовжувати навчання шляхом вибору серед тих програм коледжу, які найбільш перспективні та престижні у країні. До таких програм належать: регіональне управління туризмом, охорона здоров'я, організація подій, відпочинку, анімація.

На сучасному етапі у ВНЗ було розпочато реалізацію програми підготовки магістрів з менеджменту туризму (управління туристичними дестинаціями). Таким чином, уперше в Угорщині студенти можуть отримати такий ступінь в галузі туризму. Крім основних предметів, в Інституті опановують кілька факультативних дисциплін:

- регіональне управління туризмом,
- організація зустрічей і подій,
- організація відпочинку, дозвілля й анімації.

У контексті забезпечення ефективної професійної і професійно-технічної підготовки фахівців сфери туризму в Інституті організовують туристичні дослідні семінари для залучення зацікавлених студентів до індивідуальної та спільної з викладачами науково-дослідної діяльності, а також до участі в різних конкурсах і професійних зустрічах.

Застосування описаних методів для вивчення кожної галузі туризму уможлиблює формування у студентів уявлення про специфіку певної спеціальності. За допомогою описаного системного підходу в Інституті забезпечують підготовку студентів відповідно до їхніх інтересів за будь-якою спеціалізацією, обраною для успішного завершення навчання для здобуття професії.

Під час працевлаштування перевагу надають студентам, які мають гарні організаторські навички, а також вміння вирішувати проблеми, комунікабельним, відкритим, які мають бажання вивчати іноземні мови.

Основні дисципліни, що входять до спектру навчальних предметів:

- туристичний менеджмент;
- регіональний розвиток і планування в туризмі;
- теорія управління готелем та закладами громадського харчування;
- діяльність туристичних фірм;
- маркетинг туризму і гостинності;
- географія туризму;
- організація подій;
- анімація;

- макетинг в галузі охорони здоров'я;
- основи оздоровлювального туризму;
- організація виставок і ярмарків;
- спортивний туризм;
- маркетинг дестинації;
- залучення туристів.

Уперше здобувати вищу професійну освіту в галузі туризму студенти розпочали восени 2008 року в Коледжі Хеллер Фаркаш. Термін такого навчання становив 4 семестри.

На відміну від традиційного викладання дисциплін напряму «Туризм» для підготовки студентів з управління туризмом було реалізовано системний підхід.

У ході такої підготовки студенти вивчають регіональний туризм та функціонування на туристичному ринку, що входить до системи менеджменту дестинації.

Основні дисципліни освітньої програми:

- маркетинг в туризмі та теорії комунікації;
- туристичне право;
- менеджмент туристичних дестинацій;
- приваблення туристів;
- управління процесом регіонального розвитку і туристичного планування;
- маркетинг дестинації;
- управління людськими ресурсами в сфері туризму;
- вплив географічного простору на розвиток туризму;
- екотуризм;
- медіаменеджмент;
- творча організація.

Фахівець з туристичного менеджменту має високу кваліфікацію і виконує обов'язки асистента спеціаліста в малих та середніх туристичних компаніях; виконує незалежну роботу, пов'язану з організацією, менеджментом і фінансовими операціями; бере участь у підготовці аналітичних звітів, необхідних для прийняття ділових, фінансових, організаційних і маркетингових рішень.

Інститут імені Яноша Харшані – це один із найновіших інститутів з денною та заочною формами навчання, який знаходиться у столиці Угорщини.

Відповідно до вимог ринку та як частина системи вищої освіти Інститут пропонує отримання освіти за спеціальністю «Туризм і готельне господарство». Основним завданням діяльності Інституту імені Яноша Харшані є задоволення попиту на добре підготовлених фахівців в галузі економіки та туризму в країні і, зокрема, в Будапешті.

Інститут виконує підготовку за спеціальностями «Економіка та менеджмент» та «Туризм і готельне господарство». Професійну освіту відповідно до системи Болонського процесу можна здобувати на курсах підвищення кваліфікації за спеціальностями «Туризм» та «Економіка». З моменту заснування професійну та громадську підтримку Інституту забезпечував *Освітній центр Фонду угорського промислового союзу*, який має багаторічний досвід у галузі науки, культури і викладання, що гарантувало студентам міцні знання і навички, необхідні в подальшій роботі за фахом.

Метою функціонування спеціальності «Туризм і готельне господарство» визнано підготовку таких економістів, які відзначаються ґрунтовними знаннями в галузі туризму і в рамках обраної спеціалізації здатні аналізувати, приймати рішення, керувати процесами розвитку галузі.

А також пропонувати послуги в цій галузі на вищому рівні, створювати підприємства і керувати ними, здійснювати комунікацію іноземними мовами і використовувати в роботі знання з інформатики.

Під час навчання на відділенні «Менеджмент готельного господарства» студенти отримують знання з організації та управління готельним господарством. У ході навчання на відділенні «Міський туризм» студенти засвоюють питання маркетингу, організації у сфері нон-профіт, а також роль адміністративних органів у розвитку туризму міста.

У процесі навчання на відділенні «Організація подій» студенти ознайомлюються з різними видами подій, отримують завдання з менеджменту та маркетингу в межах цього напрямку, як-от: зустрічі, заохочувальні заходи, конференції, виставки.

Інститут імені Роберта Кароля здійснює підготовку фахівців для туристичної галузі на двох факультетах. На факультеті економіки і соціальних наук студенти опановують спеціальність «Туризм і регіональний розвиток», а на факультеті менеджменту природних ресурсів і розвитку сільської місцевості – спеціальність «Туризм і готельний менеджмент».

Основними завданнями освітньої діяльності Інституту є ділове і практично орієнтоване навчання фахівців і дослідницька робота у напрямі розвитку спеціалізацій галузі.

Практичне навчання за програмою вивчення туризму і готельного менеджменту відбувається в готелі «Опол», власником якого є «Навчально-дослідне товариство з обмеженою відповідальністю імені Роберта Кароля».

Західноугорський університет – це один із найдавніших вишів Угорщини, історія якого сягає XVIII століття. Навчання туризму і готельному господарству зі спеціалізаціями «Туризм і готельна промисловість», «Готельне господарство і промисловість» на факультеті імені Яноша Хере Опаці було започатковане з огляду на наступні фактори.

Туризм відзначається високим рівнем розвитку в Задунайському регіоні, біля Західних воріт країни, в Угорсько – Австрійсько – Словацькому трикутнику.

Створені тут умови для туризму, вже розвинуті туристичні напрями привабливі і для угорських, і для іноземних туристів. Відтак, високий рівень розвитку майже усіх галузей туризму Угорщини детермінує потребу підготовки висококваліфікованих професіоналів. Навчання за спеціальністю «Туризм і готельне господарство» в Інституті було розпочато у 2006 році. Попередником навчання за означеною вище спеціальністю було навчання за спеціалізацією «Туризм і готельне господарство», відкритою у 2002 році.

Ефективну реалізацію навчання здійснює кафедра туризму, що постійно розвивається, діюча модель кухні та модель ресторану, які є місцем проходження виробничої практики.

Денна форма навчання

Термін навчання на бакалавра (ВА) – 6 + 1 семестр.

Кількість необхідних кредитів: 180 + 30.

Загальна кількість навчальних годин: 2300 годин.

Дистанційне навчання

Туризм і готельне господарство (ВА) – 7 семестрів.

Метою навчання є підготовка таких економістів, які, окрім задоволення потреб економічної і бізнесової галузей у базовому навчанні на вищому освітньому рівні, повинні знати:

- принципи і специфіку діяльності туристичного сектору,
- систему послуг, доступну туристам;
- принципи і методи організації, функціонування й управління туристичним бізнесом різних видів (місця проживання, місця громадського харчування, туроператори, заклади дозвілля);
- характеристики, принципи і методи певних функціональних сфер (маркетинг, фінанси, фінансування, управління персоналом, контролінг) туристичних компаній.

Окрім характеристик усього туристичного сектору, випускники повинні знати функціонування, процеси, критерії оцінювання і прийняття рішень, певні професійні сфери, фактори зв'язку сектору з діяльністю обраної спеціалізації.

Студенти повинні вміти:

- забезпечувати висококваліфіковане обслуговування або створювати й управляти системами, що гарантуватимуть таке обслуговування в певній сфері;
- спілкуватися кількома мовами і в різних ситуаціях;
- ефективно використовувати знання інформатики у разі потреби;
- мати сформовані гуманітарні та соціальні вміння, які уможливають ефективну співпрацю з колегами і забезпечення висококваліфікованого обслуговування гостей.

Студенти спеціальності «Туризм і готельне господарство» проходять виробничу практику протягом 5 або 6 семестру. Розпочати навчання упродовж 6 або 7 семестру можна лише після проходження виробничої практики та набуття необхідного виробничого досвіду, як-от:

- практичні навички приготування і подавання страв у моделі кухні та ресторану;
- тижнева практика офіціанта у викладацькому ресторані в обідній час;
- участь у груповому проекті – раз на рік;
- активна участь у чотирьох програмах, організованих факультетом.

Студенти отримують у дипломі кваліфікацію «економіст» (спеціалізація «Туризм і готельна промисловість», «Готельне господарство і просмисловість»).

Отримання диплома є можливим за таких умов: здобуття 180 + 30 кредитів протягом навчання; захист дипломної роботи, успішне складання випускних екзаменів.

Здобуття першого ступеня і декілька років роботи на посаді економіста у сфері туризму дають змогу випускникам Інституту обіймати керівні посади в означеній галузі.

Фахівці галузі туризму з дипломом університету можуть:

- бути керівниками в туристичних компаніях або громадських адміністраціях;

▪ здійснювати незалежну, відповідальну, професійну, організаційну, керівну і виконавчу діяльність в:

- туристичних компаніях, туроператорах і маркетингових підприємствах;
- туристичних агенціях, офісах;
- центрах дозвілля, поселення;
- інших туристичних організаціях (тенісний клуб, конгрес-центр, та ін.);
- інших організаціях, діяльність яких пов'язана з координацією туризму (місцевих органах влади і міських радах, палатах).

Студенти продовжують навчання для отримання ступеня «*Master*».

Університет Паннон у місті Веспрем здійснює підготовку фахівців для туристичної галузі на факультеті економіки. Навчання за освітніми програмами з економіки в Університеті Паннон було розпочато у 1970-х роках шляхом реалізації програми інженерії в промисловій хімії.

У 2000 році було заснувано Інститут економіки, який отримав статус незалежного освітнього закладу у 2001 році. Інститут відповідав за реалізацію економічних програм на факультеті інженерних наук до вересня 2003 року – часу створення факультету економіки, на якому на сьогодні, окрім інших, навчаються студенти спеціальності «Менеджмент туризму і гостинності». Першочерговою метою функціонування факультету економіки є підготовка економістів, менеджерів, подальша освіта або перепідготовка виконавчих директорів та загалом підготовка таких фахівців, які здатні творчо управляти і керувати системами підприємств в національних інтересах.

Факультет вважають постійно-зростаючим і важливим інтелектуальним центром Задунайського регіону, який сприяє ефективному функціонуванню суспільства шляхом надання висококваліфікованої освіти та виконання досліджень сфери туризму.

Під час співпраці із туристичними компаніями центрального Задунайського і Західнопаннонського регіонів факультет реалізовує регіональні і міжнародні освітні дослідження і програми розвитку. Метою програми зі спеціальності «Менеджмент туризму і гостинності» слугує забезпечення студентів знаннями з туризму як особливого соціо-економічного феномену і дисципліни. Основним завданням визначено підготовку технічно компетентних осіб із широким світоглядом, які ефективно думають, спілкуються, а також мають необхідні навички для проведення досліджень, вирішення проблем і виконання критичного аналізу.

Основні характеристики програми:

▪ **системний підхід** – туризм розглядають в рамках системи його внутрішніх і зовнішніх зв'язків, а не як окремий феномен;

▪ **гнучкість** – навчальну програму створено таким чином, щоб уможливити набуття трансферних умінь для кращого реагування на змінні ситуації незалежно від того, чи вони зумовлені особистими умовами чи туристичним середовищем. Програма пропонує спеціальність, що ґрунтується на низці предметів на вибір, дослідних проектів і професійних контактів;

▪ **практична орієнтованість** – у програмі акцентовано на важливості практичного застосування теоретичних знань, отриманих протягом курсу навчання. Значна кількість семінарів і постійна участь професіоналів туристичної галузі в стажуванні допомагають реалізувати вищевказану мету;

▪ **далекоглядність** – обговорення сучасних характеристик програми дало змогу сфокусуватися на найновіших світових тенденціях у відповідній галузі і готувати студентів до майбутніх змін в сфері менеджменту туризму і гостинності.

Основні теми програми:

- тенденції попиту і пропозиції міжнародного туризму;
- економічний, соціальний і міжнародний туризм;
- туризм і безперервний розвиток;
- інтегроване планування туризму.

За програмою студентам надано можливість глибоко аналізувати явище туризму в різних контекстах, зокрема в економічному, соціальному, технологічному і навколишньому, в рамках широкої структури менеджменту, ділових засобів і принципів.

Засвоєння курсів програми забезпечує набуття студентами високо-кваліфікованого інтелектуального рівня й отримання практичного досвіду. З огляду на те, що галузь туризму динамічно розвивається у всьому світі та зумовлює підвищення доступності дешевого подорожування і проведення дозвілля, можливості для фахівців з туристичного менеджменту швидко зростають.

Зокрема, студенти, які отримали ступінь бакалавра з менеджменту туризму і гостинності, мають знання, уявлення і навички, необхідні для успішного працевлаштування на керівних посадах в туристичних компаніях, на курортах або в громадському чи приватному секторах маркетингу і розвитку туризму.

Тривалість денного курсу навчання – 7 семестрів,.

Перші три роки програми відведено для опанування основних і вибіркового курсів, а останній семестр – для практичного стажування, яке, втім, можна проходити в інший час – протягом літа після 2 і 4 семестрів.

Для студентів із високим рівнем знання іноземних мов реальним є працевлаштування за кордоном. Структура програми

Курси основної програми

Вступ до соціальних наук

Протягом перших трьох семестрів студенти засвоюють основи різних соціальних наук, як-от: психологія, економічна соціологія, історія мистецтв, математика, інформатика, мікро- і макроекономіка і низка міждисциплінарних предметів.

Вивчення широкого спектра соціальних наук надає змогу студентам набути низку компетенцій у соціальних науках і сформуванню міждисциплінарний підхід до трактування сутності феномену туризму.

Вступ до туризму

Теоретичний вступ до туризму вивчають протягом перших трьох семестрів. Курс складається із таких предметів: вступ до туризму: концепції й основні поняття, вступ до гостинності, географія туризму. Основна мета – сформуванню широкого уявлення про систему туризму, зокрема акцентувавши на взаємозв'язку між туризмом і його природним, соціальним і економічним середовищем. Вивчення предметів цього курсу допомагає студентам зрозуміти зв'язок між теорією і практикою туризму.

Ділове середовище

Економічні предмети опановують з третього до шостого семестру. У ході опрацювання предметів, що належать до сфери туристичного ділового середовища, студентів ознайомлюють з основами управління бізнес-організаціями і його фінансовими аспектами і концепціями.

Цей курс складається із таких предметів: бухгалтерський облік, фінансовий менеджмент, вступ до правознавства, теорія менеджменту, управління персоналом і проєктивний менеджмент.

Менеджмент і маркетинг туризму

Метою курсу є вивчення поведінки споживача і процесу прийняття рішень в туризмі.

Під час опанування предметів цього курсу студенти засвоюють теорію і практику менеджменту і маркетингу туристичних продуктів, дестинацій і послуг. Також детально розглядають принципи і процеси стратегій, структур і практики менеджменту.

Курс складається із таких предметів: маркетинг туризму, менеджмент подій, менеджмент туристичних операцій, менеджмент гостинності та готельного господарства, туристичне право, туристичне планування. Протягом 3-6 семестрів можливим є вивчення значної кількості альтернативних курсів залежно від обраної спеціалізації, як-от: курси, які ведуть викладачі кафедри туризму або фахівці і запрошені лектори з інших європейських освітніх та туристичних установ.

Інтенсивна практична підготовка – це частина навчальної програми. Студенти можуть проходити практику протягом 2 семестрів на таких об'єктах:

- готелі, центри готельного господарства і хостели;
- готельні установи;
- туристичні компанії й агенції;
- відповідне міністерство і його організації або інші національні туристичні організації;
- органи місцевої влади й інші організації, що пов'язані з туризмом;
- адміністрація національного парку, національні парки;
- організації або інститути, що влаштовують конгреси і програми;
- дослідні інститути, консультаційні компанії;
- транспортні компанії.

У **Печському університеті** здійснюють підготовку фахівців для туристичної галузі на факультеті імені Ільєша Дюло. З огляду на те, що в університеті навчається більше ніж 31000 студентів і працює приблизно 2000 викладачів, Печський університет вважають одним із найбільших вищів Угорщини, що забезпечує надання висококваліфікованої освіти і навчання. Школу, яку називають попередником факультету імені Ільєша Дюло, було засновано у 1970 році унаслідок раптового підвищення попиту на фахівців означеної галузі на ринку праці.

Після тринадцятирічної діяльності в якості філіалу школа почала діяльність в статусі незалежного коледжу, яка тривала від 1990 до 2000 року, коли в ході розгортання національного процесу інтеграції коледж став факультетом Печського університету, та отримав назву «факультет імені Ільєша Дюло».

Під час навчання на факультеті студенти засвоюють сучасні знання із семи основних напрямів (серед яких – туризм та готельне господарство) і п'яти спеціальних навчальних програм без здобуття ступеня (до яких належать менеджмент туризму та менеджмент готельної індустрії).

Курс зі спеціалізації «Регіональний розвиток і туризм» охоплює розкриття таких питань: теорії, методи і засоби розвитку конкурентноздатності поселення / міста – розгляд означених понять в руслі європейського й угорського досвіду; реалізація планування і застосування спроможності регіонального і місцевого маркетингу; аналіз взаємозв'язку між розвитком туристичного продукту і розвитком поселення.

Курс зі спеціалізації «Операційні технології туризму» містить відомості про: зміст туристичної політики, національну туристичну політику, туристичну політику на регіональному рівні, стратегічні відносини між туризмом і регіональним розвитком, теоретичні основи регіонального і туристичного планування, інтеграцію аспектів комплексного туристичного планування у процес планування регіонального і сільського розвитку, огляд міжнародного і національного процесу туристичного планування, національну стратегію туристичного розвитку (2005-2013), стратегію регіонального туристичного розвитку.

Прослуховування курсу зі спеціалізації «Тривалий розвиток туризму» забезпечує вивчення елементів й основних понять тривалого туристичного розвитку і його комплексного впливу на навколишнє середовище, соціальне життя й економіку.

У програмі передбачено опрацювання матеріалу на прикладах зі світової практики розвитку туристичної галузі.

Курс зі спеціалізації «Сільський туризм» – це аналіз проблем сільського господарства, результатів змін технологій ведення фермерства, падіння цін на продукти харчування і загроз, що виникають унаслідок реалізації Генеральної угоди з тарифів і торгівлі. Крім того, у ході відвідування занять із цього курсу студенти обговорюють питання можливості вирішення за допомогою засобів туризму соціо-економічних проблем сільської місцевості шляхом забезпечення нових джерел фінансових надходжень та створення робочих місць.

У контексті опрацювання курсу зі спеціалізації «Екотуризм» запропоновано огляд відносно нового феномена – екотуризм, усіх спеціальностей у цій галузі і наведено приклади розвитку цього виду туризму у різних країнах та на різних континентах. Виникнення явища «екотуризм» зумовлене потребою людей бути ближчими до природи, використовувати туристичний потенціал для охорони природи, її розвитку та нівелювання негативного впливу туризму на екологію, культуру й естетику.

У **Сольнокському університеті** на факультеті бізнесу готують студентів спеціальності «Туризм і готельне господарство». Розглянемо історію створення такої спеціальності. 1 липня 1986 року з ініціативи Консультаційного центру Будапештського коледжу комерції і готельного господарства, розташованого в місті Сольнок, було розпочато підготовку студентів спеціальностей «Комерція» та «Готельне господарство».

У 1990 році у цьому ж місті було відкрито філію іншого Будапештського коледжу – Коледжу міжнародних відносин. 1 вересня 1993 року відповідно до Закону парламента два провінційні філіали було об'єднано і сформовано новий незалежний навчальний заклад за назвою «Коледж комерції і економіки». Наприкінці процесу інтеграції, який вплинув на всю систему угорської вищої освіти, 1 січня 2000 року коледж набув статусу єдиного незалежного економічного закладу, фінансованого державою, й отримав назву «Сольнокський університет».

Подальше об'єднання Сольнокського університету і факультету технічного і сільського господарства в місті Мезотур відбулось 1 січня 2006 року. Названий факультет у місті Мезотур відзначається півсотлітньою традицією підготовки фахівців технічного профілю для сільського господарства та сорокалітньою традицією надання вищої освіти.

У Коледжі комерції і економіки готували технічних інженерів з 1972 року, а інженерів сільського господарства з 1993 року. На сьогодні аналізований заклад освіти готує фахівців у двох містах – Сольнок та Мезотур: факультет бізнесу та Дистанційний навчально-консультаційний центр розташовані у місті Сольнок, а факультет, освітня діяльність якого відбувається на основі навчальних програм технічного і сільськогосподарського напрямів, знаходиться у місті Мезотур.

Основною метою реалізації навчальної програми для спеціальності «Туризм і готельне господарство» є засвоєння студентами і теоретичних знань, і вироблення відповідних практичних навичок, необхідних в управлінні багатонаціональними компаніями (готельними мережами, туроператорами-лідерами на туристичному ринку, авіакомпаніями, ресторанами та іншими туристичними організаціями).

Навчальний курс на отримання ступеня бакалавра з означеної спеціальності передбачає вироблення навичок, необхідних для виконання управлінських завдань туристичного маркетингу.

Практична частина підготовки фахівців передбачає ознайомлення з усіма аспектами роботи готелю: головного і бек-офісу, роботою покоївок, організацією заходів, анімацією, бронюванням, громадським харчуванням та постачанням їжі та напоїв.

У контексті розвитку конкурентноздатності акцентовано на досягненні відповідності до стандартів полікультурного середовища, методиці роботи в командах, розвитку фахових навичок і майстерності професійної мови. Навчання за програмою на отримання ступеня бакалавра зі спеціалізації «Туризм і готельне господарство» є повністю англomовним. Так, у випускників формують навички:

- створювати і керувати туристичними організаціями;
- брати участь у діяльності готелів, транспортних компаній, туроператорів, організаторів конференції та подій, ресторанів та інших закладів громадського харчування, ресторанів швидкого обслуговування, організацій управління дестинаціями, дослідженні ринку, виконувати функції туристичних консультантів, працювати в агенціях культурного туризму і використовувати їхні загальні та спеціальні організаційні методи;
- визначати та аналізувати ринкове (макро/мікро) середовище туристичної організації або дестинації;
- послуговуватися найкращими практичними методиками роботи туристичних організацій або дестинацій;
- прогнозувати, розробляти стратегії та концепції для дестинацій та туристичних організацій;
- ознайомлюватися зі специфічними галузями туризму (тематичні парки, управління атракціонами та пригодами, культурна спадщина, управління курортами).

Після завершення вивчення модуля спеціалізації «Оздоровлювальний туризм» студенти мають відповідні знання та практичні навички, щоб працювати:

- в оздоровлювальних туристичних системах;
- на спа-курортах, у центрах краси і фітнесу, де пропонують альтернативні та далекосхідні терапії, європейський підхід, підходи цілісного та природнього зцілення.

Після завершення вивчення модуля спеціалізації «Організація громадського харчування» студенти повинні вміти:

- орієнтуватися у європейських, азійських та інших екзотичних кухнях і гастрономічних культурах;
- брати участь у класичних і фаст-фуд техніках продажів з використанням міжнародних методів діяльності.

Опрацювання фундаментальних модулів спрямоване на формування у студентів компетенцій у різних функціональних сферах для студентів до ґрунтовного вивчення бізнесу. Студенти засвоюють необхідні знання і виробляють навички з математики, статистики, роботи на комп'ютері для формування умінь ведення ділових розрахунків та планування.

Вивчення економічних дисциплін уможлиблює створення уявлень про сутність поняття «економіка». У ході викладання модулів з економіки акцентовано на розвитку комунікативних навичок студентів, а також на виробленні навчальних і дослідницьких навичок як важливих для подальшого навчання компетенцій.

Опанування змісту бізнес-модуля полягає у створенні компетенцій у різних галузях бізнесу на ґрунті засвоєння основних економічних та бізнесових відомостей та навичок.

Після завершення вивчення цього модуля студенти розуміють специфіку функціонування туристичної організації, мають знання та навички для виконання функціональних операцій організації, практичні знання про бізнес і низку навичок, необхідних для ефективної роботи за фахом.

Реалізацію програми розпочинають із викладання чотирьох найважливіших модулів протягом перших трьох семестрів, після яких – основних предметів з туризму та громадського харчування, і на завершення – модулів спеціалізації протягом останнього семестру. Методика викладання передбачає набуття високої фахової кваліфікації і вироблення навичок практичного використання набутих знань шляхом практикування інтерактивних обговорень, роботи в малих групах, виконання студентських проектів та презентацій, тематичних досліджень та інших бізнес-завдань.

Міжнародна орієнтація програми є причиною вивчення ще однієї основної іноземної мови. Втім, навчальну програму викладають повністю англійською мовою.

Програму укладено так, що після шести навчальних семестрів студенти розвивають свої навички та набувають досвіду ведення бізнесу протягом п'ятимісячного стажування з менеджменту у країні за їхнім вибором. Розподіл кредитів за програмою є таким:

- навчальні кредити, загальна сума: 180;
- кредити стажування: 30;
- загальна сума кредитів: 210.

Наприкінці 4-ого семестру студенти спеціальності «Туризм і готельна справа» мають вибрати одну із двох спеціалізацій: «Організація ресторанної справи» і «Оздоровлювальний туризм». Метою опанування обох спеціалізацій є підготовка фахівців відповідних галузей. Навчання за спеціалізацією «Організація ресторанної справи» передбачає засвоєння прикладних методів і технологій міжнародного управління громадським харчуванням. Навчання за спеціалізацією «Оздоровлювальний туризм» охоплює опрацювання визначальних особливостей цієї нової галузі, що швидко розвивається, і можливостей для розгортання якої в Угорщині є достатньо багато.

Мета викладання основного модуля з туризму і готельної справи – навчити студентів особливостей управління туризмом та готельною справою в аспекті міжнародної перспективи.

Студенти, які здобули ступінь бакалавра в галузі туризму і готельної справи, мають широкий спектр кар'єрних можливостей у державному та приватному секторах.

Практична спрямованість навчання з особливим акцентом на європейському бізнес-середовищі уможлиблює працевлаштування таких студентів у багатонаціональних компаніях і вибудування ними міжнародної кар'єри. Дистанційне навчання як одна із форм здобуття туристичної освіти не має традицій в угорській освітній системі.

Причиною труднощів із впровадженням та поширенням в Угорщині дистанційного навчання є наявність об'єктів інфраструктури. Спроба реалізації на сучасному етапі ефективної дистанційної навчальної програми в галузі менеджменту була детермінована потребою залучення до формування бізнес-середовища Угорщини потенціалу безробітних людей із вищою освітою.

Пакет навчальних матеріалів для такої форми отримання освіти було розроблено у Великобританії для використання в Угорщині.

Особливо важливим регламентуємо засвоєння персонал-технологій у ході підготовки фахівців для туристично-рекреаційної сфери. До основних форм активізації навчального процесу належать: проведення семінарів, «круглих столів», тестування, ділових ігор, тренінгів, застосування опорних сигналів тощо.

Тест – система прийомів для випробування та оцінювання окремих психічних рис і властивостей людини; завдання стандартної форми, виконання яких повинне виявити наявність певних знань, умінь і навичок, здібностей чи інших психологічних характеристик – інтересів, емоційних реакцій тощо. Обов'язковою складовою активізації навчального процесу є ділові ігри та тренінги.

Останні призначені для вироблення і прийняття управлінських рішень, комплексного оцінювання ситуації, розвитку аналітичних здібностей, формування навичок визначення альтернативних і творчих шляхів вирішення складних соціально-виробничих ситуацій.

Під час проведення виїзних шкіл, семінарів, а також у навчальному процесі у ході вивчення дисциплін рекреаційно-географічного й екологічного спрямування є ефективним використанням розробок відомих фахівців.

Тренінг – форма організації навчального процесу, яка має більш інтенсивний порівняно з діловою грою характер і передбачає більш значне, ніж гра або тест, психологічно-вольове, інтелектуальне і професійне навантаження на учасників тренінгу.

Розглянувши зміст і структуру підготовки фахівців для сфери туризму в університетах Угорщини, можна зробити висновок, що на сучасному етапі вища туристична освіта є однією із найбільш популярних в аналізованій країні. А тому логічно припустити, що у найближчому майбутньому виникне небезпека перенасичення туристичного ринку випускниками-фахівцями туристичної сфери. Для нівелювання означеної проблеми розроблено низку альтернатив:

- налагодження більш тісних зв'язків з індустрією туризму для того, щоб прогнозувати – певною мірою – попит на спеціалізовану робочу силу й укладати спеціальні програми на основі таких прогнозів; модифікація структури освіти шляхом збільшення ваги професійної освіти;

- надання студентам такої високоякісної освіти, яка є, з одного боку, загальною, а з іншого, достатньо комплексною, для забезпечення індустрії туризму висококваліфікованими кадрами, які відзначаються особливою гнучкістю, розвиненими інтелектуальними здібностями і широким світоглядом.

2.3. Професійна підготовка викладачів для сфери туризму

Рівень розвитку світової цивілізації початку третього тисячоліття детермінує висунення до діяльності освітніх закладів низки особливо відповідальних вимог, як-от: сформувати молоду людину, спроможну не просто пристосовуватись до складних умов буття, але й творчо, діяльнісно впливати на навколишній світ, створюючи соціокультурне середовище, умови, які дадуть їй можливість стати особистістю, розкрити свої потенційні можливості, вільно спілкуватись та самовдосконалюватись.

Інтенсивний розвиток упродовж останніх десятиліть міжнародного освітнього простору зумовив поступові трансформації вітчизняної системи освіти.

Друга половина ХХ століття, безумовно, увійде в історію туристичної освіти як період суттєвих перетворень у сфері навчання і виховання.

Відповідність туристичної освіти до вимог сучасності слід розглядати передусім з точки зору ролі та місця професійної підготовки фахівців для сфери туризму, педагогічних напрямів і функцій, що стосуються навчання, наукових досліджень і наданих послуг, взаємозв'язку рівнів і форм освіти, особливостей розвитку освітнього процесу.

Однією із підсистем неперервної туристичної освіти є професійно-педагогічна освіта, мета якої – підготовка викладачів туризмознавства, здатних вирішувати нові освітньо-виховні та освітньо-професійні завдання навчальних закладів туристичної освіти.

На сьогодні парадигму освіти, яка ґрунтується на авторитарному, репродуктивному навчанні, вважають застарілою, натомість наголошують на актуальності розвивального навчання, що стимулює пізнавальну активність та розвиток продуктивного мислення, уможлиблює формування творчої особистості.

Третє тисячоліття знаменне прикметною особливістю «людиновимірності», тобто спрямуванням навчання на розвиток особистості в контексті моделі «природа – людина – суспільство». З огляду на вказане особливого значення набуває туристично-краєзнавча та рекреаційна діяльність, їхній вплив на формування людини.

Розвитку продуктивного цілісного мислення студентів та підвищення ефективності навчального процесу сприяють різноманітні засоби: унаочнення, активні форми та методи, інформаційні та комп'ютерні технології навчання.

Новітні технології навчання передбачають не отримання просто знань, а творче ставлення до них, яке формує культуру, перетворюючи знання в частину особистого буття та свідомості людини. В арсеналі новітніх технологій відомі такі технології, як: технологія модульного та модульно-рейтингового навчання, проблемного, розвивального, комп'ютерного, імітаційного, тьюторського, дистанційного, діалогового, інтенсивного тощо.

Кожна із зазначених технологій має свої особливості методики, організації та контролю навчання. Підготовка і професійне зростання викладачів, котрі готують фахівців для сфери туризму, зумовлені і зміною методології освіти, і світовою тенденцією неперервної професійної освіти, важливість врахування якої було підкреслено на Другому Міжнародному конгресі з технічної і професійної освіти, що відбувся у 1999 році в Сеулі.

У цьому напрямі вже зроблено певні кроки, зокрема «обґрунтовано й розроблено навчально-методичне забезпечення підготовки викладачів туризмознавства». Залучення висококвалітованих фахівців до викладання у навчальних закладах, у яких готують фахівців для сфери туризму, уможливорює налагодження тісних творчих контактів з освітянами, науковцями, фахівцями-практиками із високорозвинутих країн.

Очевидним є те, що соціальні умови поставили перед викладачами масштабне завдання: трансформувати систему освіти і через неї – всю зону впливу освітньої системи на розвиток суспільства. Тому підготовка творчого викладача спроможного зробити самостійний світоглядний вибір не тільки в пізнавальному плані, але й життєво-практичному, вміти вчити цьому молодь, – досить важливе завдання сьогодення. Останнє особливо важливе під час підготовки фахівців такої «вразливої» галузі, як туризм.

Ряд дослідників – В. І. Луговий, В. К. Симоненко, Е. В. Слободенюк, М. Й. Рутинський, К. Мелег та ін. – переконані, що для підготовки професійних кадрів для галузі туризму необхідно сформувати мережу професійних освітніх закладів, оптимізувати їхню діяльність, розробити принципи та закономірності побудови організаційного механізму професійних навчальних закладів відповідно до соціокультурної динаміки в країні.

Створення суттєво нової системи професійної освіти фахівців для туристичної сфери вимагає розширення меж наукових студій й у галузі теорії та методики професійної освіти, й у галузі праксеології.

Актуальність вивчення регіонального компоненту професійної туристичної підготовки викладачів обґрунтована потребою дослідження нових місць туристичного призначення, зростаючою популярністю таких видів туризму, як культурний та етнічний, активним розгалуженням мережі освітніх закладів туризму, введенням до варіативної складової навчального плану підготовки викладачів навчальних курсів на кшталт: літературне краєзнавство, країнознавство, туризм і краєзнавство тощо.

Загальноосвітні та професійні цілі фахової підготовки викладачів для сфери туризму передбачають, насамперед, визначення векторів професійної туристичної освіти, яка дає змогу підготувати кадровий склад конкурентоздатних працівників, які відзначаються професійною компетентністю, фаховою мобільністю, знають культурно-історичні, географічно-краєзнавчі, соціально-економічні та інші особливості регіону.

Використання регіонального підходу до трактування змісту професійної підготовки викладачів розглядали Н. Абашкіна, Н. Бордовська, Т. Бігер, Т. Дьорінг, К. Корсак, Т. Левченко, А. Реан, А. Сбруєва та ін. Проблеми підготовки кадрів для сфери туризму висвітлювали Х. Греф, І. Зорін, В. Квартальний, В. Кияк, Л. Кнодель, Н. Крачило, О. Роїна, М. Фонтанарі, В. Федорченко, М. Скрипник та ін.

Світові процеси глобалізації й інтеграції позначилися на туристичній освіті Угорщини. На сучасному етапі відбувається перехід від застосування у сфері туризму моделі «життєзабезпечення» до моделі «урізноманітнення вільного часу».

При цьому спостережено значне зростання питомої ваги туризму та розширення його функцій. На думку дослідників регіонального розвитку туризму (В. Євдокименко, А. Осауленко, Г. Побережний та ін.), країни світу варто класифікувати за трьома категоріями:

- **високорозвинені країни** (туризм розвивається еволюційно, слугує органічним компонентом стилю життя; забезпечені розвинутою індустрією туризму, яка може продукувати інновації);

▪ **країни, що розвиваються** (країни привнесеного туризму, де останній потрактовують як сферу прикладання праці, а індустрію туризму формують на основі транснаціонального капіталу за державного сприяння);

▪ **постсоціалістичні країни** (туризм виступав складовою стилу життя значного відсотка населення країни за умов його соціально-економічного розвитку).

З огляду на викладене перспективними напрямками розвитку туризму сьогодні є впровадження нових видів послуг та форм обслуговування; територіальне розширення та створення нових туристичних центрів, районів та курортних зон.

Аналіз науково-теоретичних, методологічних, педагогічних передумов становлення та розвитку професійної туристичної освіти викладача дає підстави стверджувати про розробленість лише загальних уявлень про це явище на фоні наявності вузькоспеціалізованих і фрагментарних його досліджень.

Крім того, виявлено неоднозначність та неузгодженість трактування теоретиками і практиками сутності цієї проблеми. Недостатньо опрацьованими вважаємо питання побудови цілісної системи професійної туристичної підготовки викладачів в умовах реформування вищої педагогічної освіти. Саме тому констатуємо про неналежний рівень якісної визначеності змісту туристичної освіти.

Попри зазначене, залишаються неповністю розкритими сутність, специфіка організації та функціонування, тенденції розвитку туристичної галузі, що ускладнює побудову стратегії розвитку та управління нею. Професійна підготовка викладачів у сфері туризму та рівень їхньої кваліфікації не відповідає світовим тенденціям, не повною мірою враховано етнопонаціональні, соціокультурні та інші особливості регіонів.

Одним із оптимальних напрямів науково-педагогічного пошуку, пов'язаного з якістю професійної туристичної підготовки викладачів, – це передусім введення регіонального компоненту до змісту туристичної освіти, оскільки з огляду на нові перспективи очікуваним є посилення диференціації регіонів, особливості яких визначаються, насамперед, соціокультурними, етнічними, географічно-природними, економічними та іншими особливостями.

Саме розвиток регіональних взаємопов'язаних туристичних структур визнаємо важливою складовою соціально-економічної взаємодії.

Система підготовки фахівців для туристичної галузі – одна з найновіших у системі професійної освіти Угорщини. Це певним чином зумовлює нечіткість тлумачення найбільш вагомих напрямів її розвитку, неузгодженість трактування основних завдань та технологій.

Однією із ключових проблем є обґрунтованість вибору професії, відповідна допрофесійна підготовка, соціокультурна спрямованість освітніх систем підготовки фахівців туристичної галузі. На думку А. Осауленко, структура туристичних організацій достатньо складна:

- **наднаціональний рівень** (всесвітні організації та комітети);
- **державний рівень** (державний комітет, національні союзи, спілки, Міністерство культури та освіти, центри туризму),
- **регіональний рівень** (регіональні комітети, союзи, центри управління культури і туризму); **міський рівень** (міські комітети, туристичні клуби, центри туризму).

Як стверджує В. Ю. Євдокименко, на сьогодні спостережено зростання потенцій місцевих ініціатив, а це означає, що ієрархічна структура професійної туристичної підготовки викладачів може мати і таку градацію: глобальний, макрорегіональний, національний (у межах країни) та місцевий, а також субрегіональний рівні.

Саме субрегіональний рівень передбачає уточнення туристичної діяльності, класифікації напрямів ефективного використання рекреаційних та інших ресурсів, з'ясування шляхів та напрямів розширення місцевої організації влади з урахуванням специфіки регіону, формування окремих секторів та комплексів.

К. Тосун підкреслює, що саме на місцевому рівні є можливим створення якісно нових умов для розвитку туризму серед різних культурних груп населення шляхом формування умов професійної мобільності: горизонтальної (зміна видів занять і груп у межах однієї соціокультурної системи) та вертикальної (перехід у межах соціокультурної системи). Для більш ґрунтовного аналізу означених процесів розглянемо визначення професійної мобільності – можливість і здатність успішно здійснювати діяльність.

На думку угорського вченого – А. М. Хьялагера, «професійна мобільність передбачає оволодіння системою узагальнених професійних компетенцій і умінь, їхнє ефективне застосування для виконання певних завдань у суміжних галузях виробництва, порівняно легкий перехід від однієї діяльності до іншої.

Необхідними умовами є наявність високого рівня загальних професійних знань, готовність до оперативного відбору і реалізації оптимальних способів виконання різних завдань своєї професії в умовах швидкого прогресу сфери техніки і технологій виробництва».

Відтак, професійна мобільність виступає важливим компонентом кваліфікаційної структури фахівця, а для викладача вищого навчального закладу може полягати у його здатності успішно вести різні види занять чи викладати суміжні дисципліни.

Компетентні фахівці більш активно і свідомо опановують нові правила суспільних контактів і мають значно більше можливостей для того, щоб дотримуватися нових правил поведінки, створення яких зумовлене не лише високим рівнем міжнародного духовного життя, а й їхнім глибоким загально-людським змістом.

А. В. Хуторський розглядає ключові компетенції як компонент особистісно-зорієнтованої парадигми освіти.

О. Овчарук розкриває сутність ключових компетенцій в аспекті європейських тенденцій. Професійна компетентність викладача охоплює такі складові: технічну, міжособистісну, комунікативну, контекстуальну (знання соціокультурного контексту, професійних особливостей, стереотипів, професійних умінь), адаптивну (передбачення змін), концептуальну, інтегративну.

Угорські дослідники визнають, що рівень освіти у навчальному закладі визначається рівнем підготовки викладачів і змістом тих навчальних предметів, які вивчають.

Унаслідок аналізу наукової педагогічної літератури з'ясовано, що в Угорщині педагогічні кадри розпочали готувати в другій половині ХІХ-го століття (1868 рік) на базі університету в Будапешті.

Аналіз наукових джерел з проблеми дослідження дає підстави стверджувати, що, на думку угорських учених, заснування у 1946 році у системі середньої освіти нового типу навчальних закладів – восьмирічної загальноосвітньої школи – спричинило виникнення нагальної потреби масової підготовки вчителів для таких шкіл. Для задоволення цієї потреби було сформовано спеціальні заклади вищої освіти – педагогічні інститути, у яких передбачено навчання упродовж чотирьох років майбутніх учителів.

У 1950 році з огляду на нестачу педагогічних кадрів в повоєнній Угорщині в університетах відбулося скорочення терміну навчання для вчителів із 5 до 4 років. Проте в 1957 році традиційний для університетів п'ятирічний термін навчання було поновлено.

Крім того, було впроваджено більш суворі конкурсні умови для вступників на педагогічні факультети. Для 60-х років ХХ століття властиве акцентування на практичному аспекті підготовки майбутніх учителів, максимальному наближенні навчального досвіду до реалій професійної діяльності. У ці роки також спостережено широке розгортання наукових досліджень в галузях педагогіки та методики викладання. Слід відзначити, що в аналізований період в Угорщині високо поцінювали вищу освіту загалом.

Як підкреслює відомий вітчизняний дослідник угорської системи освіти В. Гомоннай, вищу школу потрактовували як важливий фактор суспільного розвитку. Досить високим був престиж педагогічної професії.

У 1962-1972 роках в угорській вищій школі підготовлено понад 170 тисяч фахівців для різних галузей народного господарства, з яких третина – вчителі.

Упродовж 90-х років минулого століття угорська система професійної підготовки педагогічних кадрів зазнала відчутних змін, зумовлених перетвореннями в суспільно-політичному та економічному житті країни.

Найважливішими завданнями вищої школи в умовах ринкової економіки було визнано підготовку конкурентоспроможних фахівців, що, в свою чергу, вимагало наявності висококваліфікованих педагогічних кадрів.

М. Леврінц стверджує, що англійські психологи та педагоги Томас і Гаррі Евштайни заперечують те, що всі підходи до навчання, незважаючи на їхні відмінності, можна розглядати як «організовану спробу допомогти людям надати своєму життю певний сенс». Відмінність таких підходів полягає в тій цінності, яку мають різні структури навчання.

У структурі особистісного психологічного підходу до навчання основним і найбільш вагомим є надання особою навчальній діяльності значного життєздатного особистого сенсу. Для наповнення освітнього процесу особистісним досвідом необхідно, щоб цілі навчальної діяльності були особистісними й актуальними упродовж певного життєвого етапу особистості. Цілі також повинні бути життєздатними, тобто корисними й ефективними під час засвоєння знань, життєвого досвіду про світ та людей.

Реалізаторами навчального процесу, як і процесу пізнання, повинні виступати зацікавлені педагоги, які усвідомлюють ситуацію навчання. Останнє дає підстави зробити висновок про потребу удосконалення освітнього середовища та програм, конспектів, планів, особливої навчальної практики згідно із означеними вище цілями освітньої діяльності.

В. Лоуден вводить поняття «горизонт розуміння вчителя». Прикметною ознакою цього поняття є його динамічна сутність, яка полягає в тому, що воно знаходиться у постійному процесі формування, який проходить на ґрунті традицій, усередині більш широких інформаційних рамок, що забезпечують лише часткове використання сучасного досвіду. Відтак, коли педагог стикається із новою проблемою, він намагається її вирішити відповідно до свого світоглядного бачення проблеми і процесу. Це відкриває нові горизонти розуміння процесу навчання. Однією із визначальних ознак оновлення системи підготовки педагогічних кадрів в Угорщині необхідно вважати зміну ідеологічного наповнення навчальних дисциплін, удосконалення стилю спілкування під час навчально-виховного процесу. До навчальних планів педагогічних ВНЗ було внесено такі дисципліни, як аксіологія, антропологія, соціальна психологія, соціальна педагогіка, психологічні тренінги.

Крім традиційних університетських дисциплін, слухачам педагогічних вишів запропоновано до вивчення курси з актуальних проблем освіти, сучасних досягнень педагогічної науки; широкий спектр дисциплін за вільним вибором, як:

- полікультурне виховання;
- мультимедійна презентація;
- етика та естетика;
- інформаційні технології;
- екологічне виховання;
- соціологія;
- гуманістична екологія тощо.

З апіорі зрозумілих причин заідеологізовану філософію у навчальних планах було замінено на предмет «історія філософії».

Посилений розвиток системи професійної підготовки педагогів супроводжувався зростанням вибору спеціалізацій майбутніх учителів (валеологія, основи економіки, рекреація, інформаційні технології, образотворче мистецтво, танці тощо).

Найбільш популярними серед названих були спеціалізації «інформатика» та «інформаційні технології». Зміна парадигми педагогічної освіти Угорщини зумовила перетворення у сфері післядипломної освіти вчителів. Так, було розпочато діяльність таких акредитованих курсів підвищення кваліфікації педагогів, як управління освітніми системами, профорієнтаційна робота, диференціація навчання, засоби масової інформації.

Чинником, що детермінував подальші трансформації в системі професійної підготовки педагогічних кадрів Угорщини, була офіційна постанова уряду про впровадження стратегічних положень Болонської освітньої системи, що набула чинності у 2004 році.

У цьому ж році було прийнято рішення про перехід від дуальної до циклічної системи підготовки педагогічних кадрів, відповідно до якої педагогічна освіта відзначатиметься наявністю другого циклу (магістратури). Диплом педагога з усіх педагогічних спеціальностей в Угорщині можна одержати лише на рівні магістратури.

Перший цикл навчання (бакалаврат) цілком присвячено опануванню дисциплін за фахом, незалежно від подальшої спеціалізації студента з курсів професійно-педагогічного спрямування. У 2005 році в Угорщині було прийнято низку нормативно-правових документів, які створили необхідну базу щодо впровадження засад Болонської системи у процес підготовки педагогічних кадрів для вищої школи, у яких було уточнено зміст та цілі педагогічної освіти, вимоги та критерії професійної майстерності викладача.

Зокрема, наприклад, було регламентовано, що професійний рівень магістра передбачає отримання принаймні 40 кредитів із психолого-педагогічних дисциплін та 30 кредитів, які нараховують за проходження педагогічної практики впродовж 6 місяців.

Разом із 10 кредитами, які студенти можуть отримати під час першого циклу навчання у ході вивчення курсів за фахом, педагогічний компонент навчального плану становить 80 кредитів. Додатково нараховують бали за вивчення курсів методик викладання профільних дисциплін в межах 10 кредитів. Одним із нововведень системи підготовки педагогів в Угорщині є організація навчання та проведення більшості занять у невеликих групах студентів, надання навчально-виховному процесу чітко вираженої практичної спрямованості.

Провідну роль в педагогічній освіті Угорщини відведено фахівцям у галузі методик викладання профільних дисциплін, які повинні налагоджувати та постійно підтримувати тісні контакти між вишами і галузевими структурами, регулярно консультувати студентів педагогічних спеціальностей. Для цього в освітній сфері країни відбувається інтенсивна робота із розроблення та впровадження відповідних курсів підвищення кваліфікації викладачів за новими педагогічними технологіями.

Попри визнання педагогічної технології важливим чинником навчально-виховного процесу, актуальність з'ясування її сутності та вивчення особливостей не стала меншою.

З одного боку, причину цього вбачаємо у поглибленні наукового і практичного інтересу до педагогічних технологій як засобу підвищення ефективності навчально-виховного процесу, з іншого – у розвитку конкретних педагогічних технологій, у процесі якого було розкрито їхні нові універсальні сутнісні дані. Спектр дослідницьких трактувань змістового наповнення поняття «педагогічна технологія» є достатньо широким.

Російський учений Б. Ліхачов розглядає педагогічну технологію як сукупність психолого-педагогічних установок, що визначають спеціальний набір і поєднання форм, методів, способів, прийомів навчання, виховних засобів; організаційно-методичний інструментарій педагогічного процесу.

Педагог-дослідник П. Москаленко вважає цей феномен послідовною (системно представленою) низкою вказівок, діяльностей і операцій моделювання, реалізації діагностики ефективності, корекції процесу навчання або виховання. В. Беспалько визначає педагогічну технологію як проект певної педагогічної системи, що реалізується на практиці, як змістову техніку реалізації навчально-виховного процесу.

У «Глосарії термінів з технологій освіти» (Париж, ЮНЕСКО) сутність цього поняття розтлумачено як системний метод створення, застосування і визначення всього процесу викладання та засвоєння знань з урахуванням технічних і людських ресурсів та їхньої взаємодії, завдання якого – оптимізація форм освіти.

Асоціація з педагогічних комунікацій і технологій США потрактовує її як комплексний, інтегрований процес, який охоплює людей, ідеї, засоби і способи організації діяльності для аналізу проблем, що представляють основні аспекти засвоєння знань.

На думку російського педагога М. Кларіна, педагогічна технологія є системною сукупністю і порядком функціонування всіх особистісних, інструментальних і методичних засобів, які використовують для досягнення педагогічних цілей.

Російський учений В. Сластьонін вбачає у педагогічній технології закономірну педагогічну діяльність, яка реалізує науково обґрунтований проект дидактичного процесу і відзначається високим ступенем ефективності, надійності, гарантованого результату, ніж за використання традиційних методик навчання.

За українською дослідницею О. Козловою, педагогічна технологія – це радикальне оновлення інструментальних і методологічних засобів педагогіки і методики за умови збереження наступності в розвитку педагогічної науки і практики, набір технологічних процедур, які забезпечують професійну діяльність учителя, – гарантованість кінцевого результату. Спільним в усіх визначеннях вважаємо констатацію спрямування педагогічної технології на підвищення ефективності навчального процесу, що гарантує досягнення запланованих результатів навчання.

Особливого значення надано курсам з підготовки керівників педагогічної практики – менторів (або супервізорів, як їх традиційно називають у багатьох західних країнах). Ці курси проводять в основному на базі Будапештського університету ім. Етвеша Лоранта.

Прогресивною визнаємо ідею, яка поки що знаходиться на рівні апробації і доопрацювання, про необхідність запровадження звітності та контролю за професійним становленням педагога після закінчення вишів. Наприклад, йдеться про систематичну перевірку рівня компетентності виконання професійних завдань викладача, як-от: вміння вести документацію, укладати навчальні плани, програми, застосовувати дидактичні принципи навчання у навчальному процесі тощо.

Важливим аспектом оновлення педагогічної освітньої моделі Угорщини вважаємо також перетворення у сфері профорієнтації. Проведення професійно-педагогічної підготовки студентів ВНЗ в основному в магістратурі зумовлює зміщення термінів профорієнтації.

Надання студентам можливості виконувати функції педагога під час навчання у бакалавраті та нараховання 10 кредитів за професійно-педагогічний навчальний компонент уможлиблює більш свідомий професійний вибір та високу мотивацію майбутніх педагогів.

Особливістю сучасної системи педагогічної освіти Угорщини є можливість здобуття педагогічної професії будь-яким фахівцем на базі диплому бакалавра (юриспруденції, медицини), що відкриває шлях до педагогічної освіти широкому колу фахівців.

Відзначимо, що у 2008 році професійну підготовку педагогічних кадрів в Угорщині забезпечували 16-ть університетів із 18-ти наявних у країні та 10-ть із 13-ти інститутів.

Випускниками вказаних вище навчальних закладів є 85% педагогів Угорщини. Крім цього, педагогічні кадри готують також у 13 приватних вищих навчальних закладах.

Проте, як дають підстави стверджувати результати спеціальних досліджень, приблизно половина дипломованих педагогів не працює за фахом.

Особливо це стосується випускників факультетів іноземних мов. Туризм – це багатопрофільне явище, яке включає у себе множини дисциплін.

Прогресивні зміни педагогічного освітнього простору Угорщини проходили шляхом організації професійної підготовки на основі міждисциплінарного підходу, що мало велике значення для розвитку угорської системи туристської освіти.

Підходи угорських учених до професійної підготовки викладачів туристичної галузі було сформовано з урахуванням загальних підходів до професійної підготовки у вищій школі Угорщини, потреб туристичної індустрії країни та ринку праці, тенденцій розвитку угорського суспільства, його політичних, економічних та культурних сфер, процесів глобалізації й інтеграції. Професійна компетентність викладача вибирає такі складові:

- технічну,
- міжособистісну комунікативну,
- контекстуальну (знання соціокультурного контексту, професійних особливостей, стереотипів, професійних умінь),
- адаптивну (передбачення змін),
- концептуальну,
- інтегративну.

Відтак, з огляду на перетворення освітньої системи України в контексті Болонського процесу на сучасному етапі досвід побудови оновленої структури освіти Угорщини вважаємо актуальним в аспекті аналізу та запозичення.

A Tourism Education System

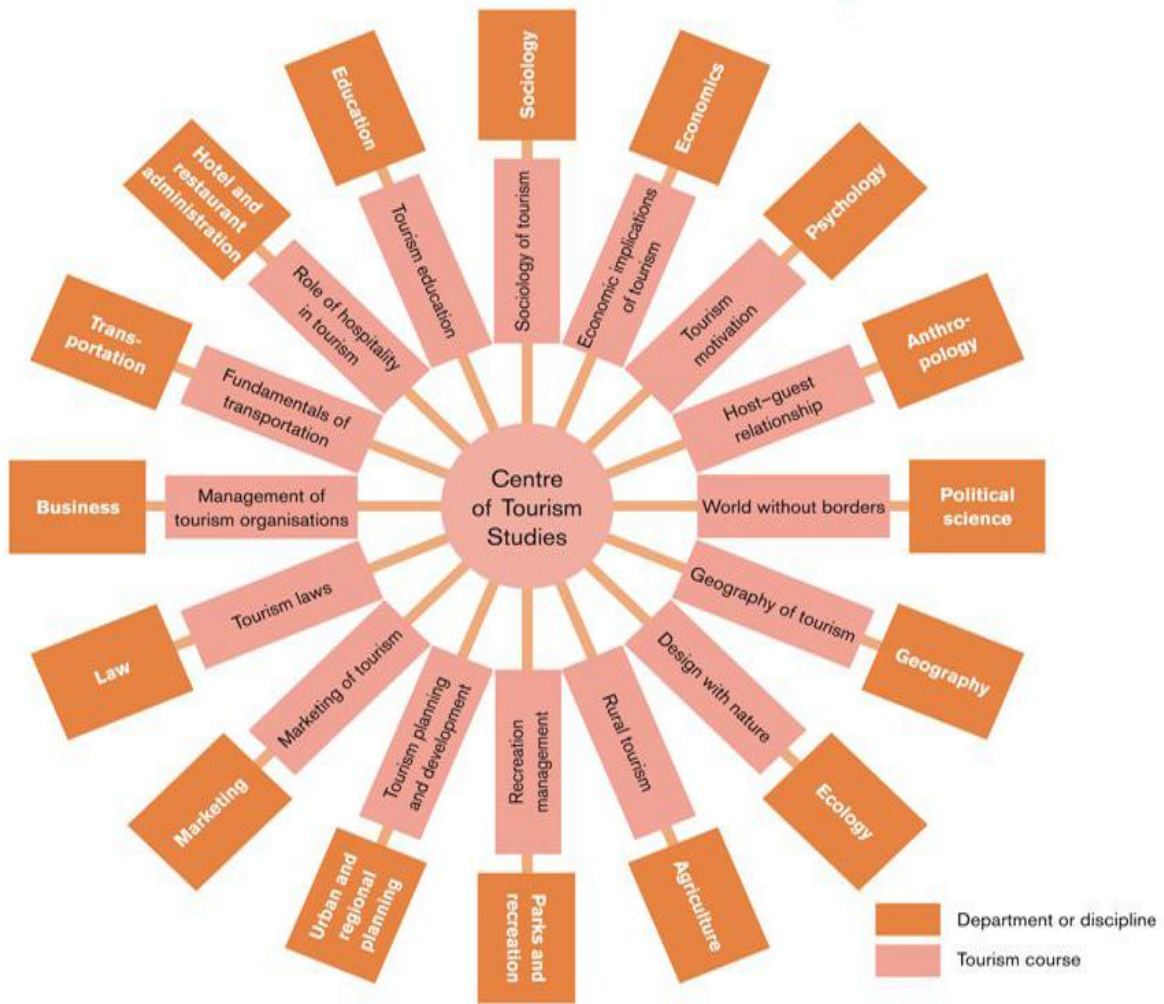
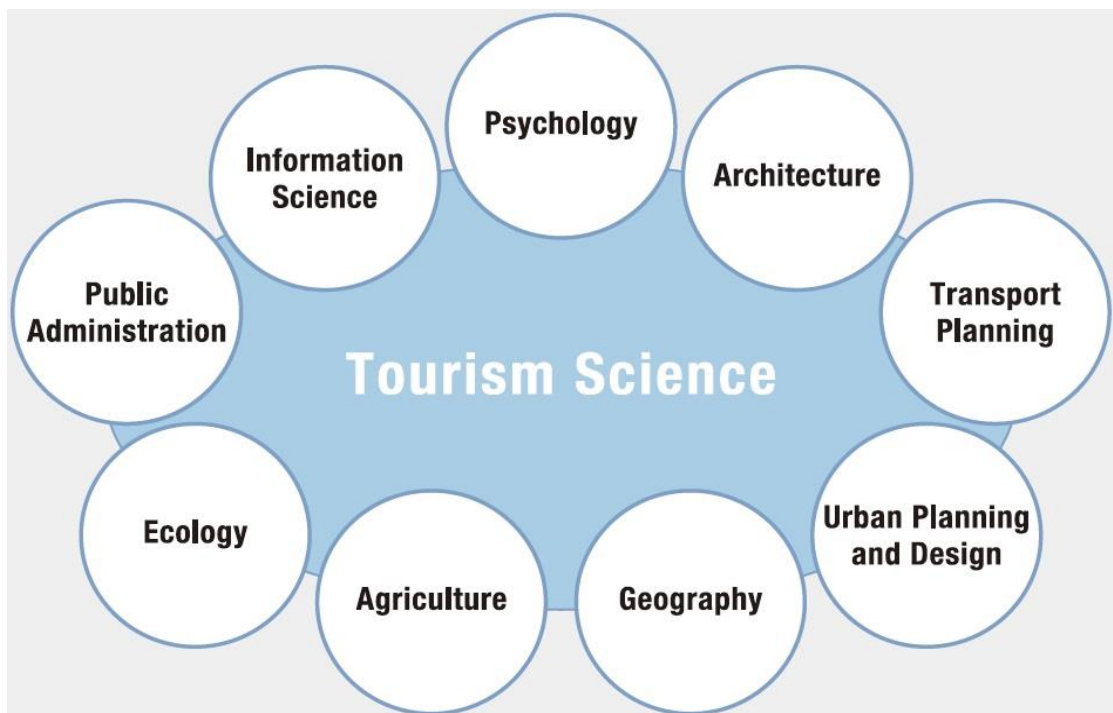

Рис. 2.6. Мультидисциплінарна модель у сфері освіти в туризмі.

РОЗДІЛ 3

Формування професійної компетентності фахівця сфери туризму в Угорщині

3.1. Освіта і навчання як розвивальні фактори людських ресурсів у туризмі

Контури освіти ХХІ століття зумовлені практикою. і вийти на них можливо тільки через аналіз тих практичних потреб, які рухають уперед науку і освіту.

Тенденції розвитку цивілізації, національної культури, наші місце і роль у світі, національні інтереси, світовий та вітчизняний життєвий і педагогічний досвід, науковий пошук і прогноз – ось ті фундаментальні підвалини, спираючись на які, маємо моделювати стратегію професійної підготовки фахівців. Соціально-економічний розвиток суспільства залежить від становлення його членів до самовдосконалення, до інтелектуального росту. Це прямо пов'язано з умінням поновлювати знання, учитися протягом усього життя.

Завданням освіти стає формування міцних навичок та вмінь, що знадобляться в подальшому житті, зокрема й для одержання нових знань. Це вміння розподіляти свій час, самостійно організовувати свою роботу, добирати потрібну інформацію й уміння користуватися нею. Традиційна роль освіти значно розширюється.

Велике значення надається раціоналізації знань, їх відповідності конкретній ситуації. У зв'язку з цим у світовій педагогіці стала популярною концепція компетентності, в основі якої лежить ідея про вміння використовувати знання з найбільшою ефективністю.

За цією концепцією основною метою сучасної освіти є розвиток компетентної особистості. Соціальні зміни, складність і розмаїтість сучасного світу, науково-технічний прогрес уплинули на зміну цілей і завдань освіти в цілому, і зокрема на систему професійної освіти у всій Європі. У зв'язку зі створенням Європейського Союзу все частіше говорять про необхідність європейського стандарту в системі освіти. Уже розроблено критерії, що визначають європейську систему освіти. Впровадження ключових компетентностей у зміст освіти та запровадження їх вимірників у систему моніторингу якості освіти у європейських країнах відбувається поступово, супроводжується широким обговоренням та ґрунтовним науково-дидактичним інструментарієм.

Одним із векторів формування освіти ХХІ століття є необхідність забезпечення практичних вимог розвитку суспільства.

Реалізація вищезазначених кроків передбачає аналіз тих практичних потреб, які детермінують еволюцію науки й освіти. Тенденції становлення цивілізації, національної культури, національних інтересів, світовий та вітчизняний життєвий і педагогічний досвід, науковий пошук і прогноз – це фундаментальні підвалини, які слугують підґрунтям моделювання стратегії професійної підготовки фахівців.

Історична спадщина постсоціалістичного суспільства, яка до 90-х років ХХ сторіччя гальмувала розвиток Угорської Республіки, спричинила економічну й політичну кризи в державі. Соціальне розшарування суспільства, спад економіки, безробіття та інші чинники суспільного розвитку держави 70 – 80-х років ХХ сторіччя стримували розвиток позитивних тенденцій в освітній сфері. Водночас, посткомуністична епоха 90-х років сприяла формуванню нової суспільної думки про шляхи розвитку держави.

Угорська економіка почала поступово долати кризові явища з курсом на модернізацію. Така ситуація зумовила переосмислення пріоритетів у розвитку національної системи освіти.

Застосовувані раніше політика і практика стосовно трудових ресурсів базувалися на підходах управління кадрами, що уже виходять з моди. У туристичний сектор проникають ідеї, підходи, пріоритети управлінської діяльності, розроблені в інших секторах економіки, наприклад, такі, як регулярна оцінка, ефективні методи комунікації й ін.

Як стверджують угорські науковці, зміна політичної карти світу, що відбулася наприкінці 80-х – початку 90-х років, істотно вплинула на розвиток туризму і буде впливати надалі.

Відкриття границь і перехід до ринкової економіки країн СНД і Східної Європи визначили збільшення туристських потоків з цих країн на Захід.

У свою чергу, багато країн Східної Європи стали провідними по прийому гостей, наприклад Угорщина і Чехія. Створення Європейського союзу без внутрішніх границь з вільним пересуванням товарів, послуг і людей, з уніфікацією податкової політики і дерегулюванням транспорту створює умови для усе більшого розвитку туризму в цьому районі земної кулі. Інтерес дослідників Угорської Республіки та переосмислення ними пріоритетів означеної сфери поживався у 90-ті роки ХХ сторіччя, тобто в період її демократичного розвитку.

Об'єктом наукових пошуків дослідників стали особливості та зміст професійної освіти. У працях науковців Угорської Республіки розкрито технологію впровадження рекомендацій експертів Ради Європи та інших європейських держав щодо реформування професійної освіти й використання їхнього досвіду задля утвердження національної доктрини. Питання соціокультурного аспекту туризму спонукає насамперед наголосити, що сучасний світовий туризм перетворився на глобальний чинник розвитку цивілізації, всіх її складових – економіки, соціальної сфери, духовної культури.

На сьогодні важливим чинником соціально-економічного розвитку суспільства визнано потенції його членів до самовдосконалення, до інтелектуального зростання.

Останнє безпосередньо пов'язане з умінням поновлювати знання, вчитися протягом усього життя. Як засвідчують угорські вчені відтак, завдання освіти вбачаємо у формуванні міцних навичок та вмінь, необхідних для подальшого життя, зокрема для засвоєння нових знань. Йдеться про вміння розподіляти час, самостійно організовувати роботу, добирати потрібну інформацію й уміння використовувати її.

На сучасному етапі спостережено розширення традиційного трактування сутності освіти в аспекті акцентування на раціоналізації знань, їхній відповідності до конкретної ситуації. Саме означені трансформації зумовили популяризацію у світовій педагогіці концепції компетентності, підтримують якої – ідея про вміння послуговуватися знаннями із найбільшою ефективністю. У концепції регламентовано основною метою сучасної освіти розвиток компетентної особистості.

Соціальні зміни, складність і багатогранність сучасного світу, науково-технічний прогрес уплинули на зміну цілей і завдань освіти загалом. І системи професійної освіти зокрема у всіх країнах Європи. З огляду на створення Європейського Союзу окреслюється актуальність потреби вироблення європейського освітнього стандарту, для чого розроблено критерії, що визначають європейську систему освіти.

Дискусії та дослідження вже почалися між різними зацікавленими сторонами, такими як Угорська конференція ректорів, Угорський комітет з акредитації і кілька вишів.

У 2000 році угорський уряд видав указ про введення кредитної системи про те, що всі вищі навчальні заклади повинні пропонувати кредитні курси.

Кредитна система була введена в приблизно 50 % державних установах до вересня 2002 року в рамках підготовки до обов'язкового загально-національного впровадження на університетському рівні в 2003/04 навчальному році.

Вона виділяє 60 кредитів за навчальний рік і повністю сумісна з Європейською системою перезарахування кредитів (ECTS). Угорщина бере участь у ERASMUS / SOCRATES і ЛЕОНАРДО ДА ВІНЧІ програмах мобільності.

У Erasmus і ЛЕОНАРДО програмах були організовані спеціальні підготовчі мовні програми для прибуваючих студентів, в тому числі один або два місяці інтенсивних мовних курсів з метою сприяння інтеграції іноземних студентів в Угорщині.

Додаткові національні ресурси повинні бути мобілізовані на додаток до суспільної підтримки для надання допомоги збільшення числа стипендіатів.

Національна мережа з 12 європейських дослідницьких центрів за участю 14 вищих навчальних закладів була створена у 1998 за підтримки PHARE програми. Основною метою створення центру було створення широкої і прозорої системи європейських досліджень, пов'язаних з науковою діяльністю. Центри сприятимуть встановленню співпраці з органами влади, науково-дослідними центрами і бібліотеками регіонів.

Більше 100 курсів, пов'язаних з Європейським союзом розпочали навчання та підвищення кваліфікації понад 10 000 студентів та фахівців. Мережа набула більше 50000 публікацій у цій галузі. Загальна мета програм полягає в підвищенні міжнародної конкурентоспроможності регіону при дотриманні принципів сталого розвитку.

Конкретні завдання включають розробку факторів, які мають вирішальне значення для конкурентоспроможності, а також зміцнення внутрішньої згуртованості.

Особистісне значення туристської освіти виявляється в індивідуально мотивованому і стимулюючому ставленні особистості до власної освіченості.

Як зазначає академік Кремень В.Г., «для сучасного суспільства буде характерний тип людини, в особистості якої сформоване активне позитивне ставлення: до планети Земля, Вітчизни, людства, іншої людини і самої себе, праці, власності, сім'ї, надбань матеріальної і духовної культури». У вихованні такої людини необхідно поєднувати в розумних межах орієнтацію на особистісні інтереси та інтереси суспільства, інших людей.

Необхідно навчати правильно обирати життєві цілі, уникаючи крайнощів як колективізму, так й індивідуалізму.

Сьогодні доводиться визнати, що особистісно-орієнтовані цінності освіти тривалий час були підпорядковані гіпертрофованим колективістським концепціям педагогічної діяльності.

Гуманізм не є суто інтелектуальним витвором групи освічених людей, котрі з певних моральних, релігійних чи естетичних міркувань вирішили створити якесь штучне утворення – гуманізоване суспільство. Сучасна наука доводить, що правильно витлумачений гуманізм є могутнім чинником гармонізації не тільки суспільного буття, а й відносин людини з довкіллям. Гуманізм у такому розумінні є не тільки одним з найважливіших принципів етичної поведінки, а й людським відповідником принципів природного буття.

Узагальнення підходів до категорії гуманізації дає можливість виокремити так її сутнісні характеристики. Це, передусім, зміна освітньої парадигми – інформаційної на смислової, тобто зміщення пріоритетів освітнього процесу в бік розвитку психологічних, фізичних, інтелектуальних, моральних та інших сфер особистості фахівця. Замість простого оволодіння певною інформацією та формування визначеного кола вмінь і навичок, що стає не стільки метою, скільки засобом досягнення мети оновленого освітнього процесу.

Це – зосередження зусиль на вихованні людини як цілісної творчої індивідуальності, вільної, самостійно мислячої особистості громадянина-гуманіста, здатного здійснювати обґрунтований вибір у різноманітних навчальних, професійних та життєвих ситуаціях.

Це – забезпечення необхідних організаційно-педагогічних, морально-психологічних та інших умов для успішного досягнення зазначеної переорієнтації освітнього процесу.

Гуманітаризація педагогічного процесу розуміється як основа навчання.

Саморозвиток і самореалізація особистості можлива тільки в умовах рівноправного діалогу (полілогу) суб'єктів освітнього процесу.

Адже студент, який відкриває для себе суб'єктивно нові знання, проходить пізнавальні етапи, які співпадають за сутністю із структурою мислення вченого, а саме:

- аналіз попередньої і теперішньої ситуації в проблемному полі;
- виявлення протиріч;
- постановка задачі;
- пошук методів і засобів її розв'язання;
- аналіз отриманих результатів як прирощення знань;
- пошук шляхів можливого використання, в тому числі і для постановки нових завдань і розв'язання нових проблем.

Передбачення процесу формування ключових компетенцій у змісті освіти та запровадження оцінювання останніх у системі моніторингу якості освіти у європейських країнах відбувається поступово, супроводжується обговоренням у наукових колах і серед громадськості та ґрунтовним формуванням науково-дидактичного інструментарію.

З огляду на те, що поняття «ключові компетенції» досить багатогранне, його визначення й трактування до сьогодні є предметом наукових дискусій. У період становлення освітньої системи сфери туризму важливою умовою її реалізації визнано конкурентноспроможність фахівця. Саме ця прикметна особливість слугує основним показником якості підготовки у ВНЗ. Оскільки поняття ключових компетентностей досить багатогранне, його визначення й трактування постійно є предметом дискусій.

Міжнародна комісія Ради Європи в своїх документах розглядає поняття компетентності як загальні, або ключові, вміння, базові вміння, фундаментальні шляхи навчання, ключові кваліфікації, кроснавчальні вміння або навички, ключові уявлення, опори, або опорні знання.

На думку експертів Ради Європи, компетентності передбачають:

- спроможність особистості відповідати на індивідуальні й соціальні потреби;
- комплекс ставлень, цінностей, знань і навичок.

Експерти країн Європейського Союзу визначають поняття компетентностей як «здатність застосовувати знання й уміння», що забезпечує активне застосування навчальних досягнень у нових ситуаціях. В останніх публікаціях ЮНЕСКО поняття компетентності трактується як поєднання знань, умінь, цінностей і ставлень, застосованих у повсякденні.

Компетентність – поняття, що логічно походить від ставлень до цінностей, та від умінь до знань. На останній конференції міжнародного рівня, що відбулась завдяки участі ЮНЕСКО, Міністерства освіти Норвегії (Департамент технічної освіти та професійної підготовки, 2004), дійшли згоди в трактуванні поняття компетентності як: здатність застосовувати знання та вміння ефективно й творчо в міжособистісних відносинах – ситуаціях, що передбачають взаємодію з іншими людьми в соціальному контексті так само, як і в професійних ситуаціях.

Починаючи з 80-х років **Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР)** розпочала свої дослідження в цьому напрямі.

Фахівці цієї організації протягом декількох років збирали й аналізували дані про освіту в різних країнах з позиції їх результативності та ефективності, що дало змогу визначити систему освітніх індикаторів.

Саме країни-члени ОЕСР відзначили, що від 90-х років у світі бракує досліджень щодо теоретичних та концептуальних знанневих засад, навичок і компетентностей та їх співвідношень між собою. Ця організація детально розглядає та спрямовує нині свою діяльність на проблему впровадження компетентностей у зміст освіти. У наукових працях підкреслюється усвідомлення європейської культурної totoжності в широкому змісті.

Рівень підготовки випускників вищих навчальних закладів, де визначальним критерієм виступає професійна компетентність, розглядають відповідно до рекомендацій ЮНЕСКО.

У контексті аналізу досліджуваної проблеми необхідно підкреслити, що Європа – це поняття більше, ніж внутрішній ринок Європейського Союзу й так званого європейського економічного простору для реалізації економічних відносин розвинутих європейських держав. Передусім Європу вважають співтовариством, що ґрунтується на загальних культурних і духовних цінностях, яке успадковує загальноєвропейську історію останніх 2000 років та знання культурної спадщини Європи, яке означає відкритість до різних культур і необхідність розв'язання актуальних світових проблем, як-от: перенаселення, голод, війни, забруднення навколишнього середовища.

Вектором розвитку системи освіти, над формуванням якої на сьогодні працюють фахівці усіх європейських країн, повинне бути збільшення єдності європейських народів і держав. У ході здобуття освіти передбачено формування у молоді переконання про потребу роботи над майбутніми перспективами. А також вироблення уміння приймати рішення європейського рівня.

Суть концептуальних вимог до професійної компетентності фахівця сфери туризму зводиться до розширення знань, умінь і навичок, необхідних безпосередньо для підвищення продуктивності праці й у сфері життєдіяльності в цілому.

Сьогодні загальне усвідомлення необхідності отримання освіти у сфері туризму робить його конкурентоспроможним і сприяє утворенню міждисциплінарного туризму.

У русі вирішення вказаних завдань освіта передбачає розвиток:

- готовності до взаєморозуміння, потреби подолання упередженості та здатності визнавати загальні інтереси за умови поваги до відмінностей різних країн і народів Європи;
- відкритість до різних культур на фоні збереження власної культурної самобутності;
- визнання європейської правової відповідальності щодо прав людини;
- бажання мирного співіснування і готовність до компромісу у разі стику різних інтересів;
- потреби забезпечення екологічної рівноваги у Європі та світі;
- готовності до демократії, прав людини, справедливості, економічної впевненості;
- переконання у необхідності збереження миру у Європі та в усьому світі.

Для європейських країн, що відкривають загальний ринок праці, зокрема Угорщини, актуальна потреба формування однакового рівня координації професійно-технічної підготовки, що, відповідно, відображається на освітній політиці.

Традиційні види освіти вже не можуть задовольнити потреби ринку праці, що зросли через соціально-економічні зміни, які відбулися на сьогодні.

На сучасному етапі розвитку суспільства зростання попиту на послуги у сфері дозвілля і туризму детермінувало створення широкого спектра спеціальних навчальних установ.

Ті, хто стоять перед вибором професії, або хотіли б професійно переорієнтуватися, частіше вибирають ці сфери для своєї майбутньої діяльності.

Актуальність означеної проблеми в сучасному соціумі зумовлює значний науковий інтерес до неї учених. Р. С. Гуревич та німецькі науковці вивчають інформаційно-телекомунікаційні технології у навчальному процесі та аналізують на предмет висвітлення цього питання наукові дослідження, які визначають парадигму розвитку освіти XXI століття.

Г. К. Селевко у контексті опрацювання поняття «компетенцій» та їхніх класифікацій підкреслює, що застосування названих понять уможливить зміну ритму і стилю суспільного й індивідуального життя людини, які стануть більш інтенсивними, індивідуально відповідальними, творчими.

І. Г. Тараненко розглядає розвиток життєвої компетентності та соціальної інтеграції в руслі досвіду європейських країн.

В. М. Кожеваткін схарактеризує педагогічні умови формування конкурентоспроможності менеджерів туризму.

Поняття «конкурентоспроможність» фахівця, на його думку, відзначається достатнім ступенем конструктивності та може слугувати підґрунтям проектування всієї освітньої діяльності.

Основними властивостями фахівця сфери туризму варто вважати:

- чіткість цілей і ціннісних орієнтирів;
- працьовитість;
- творче ставлення до справи;
- здатність до ризику;
- незалежність;
- здатність бути лідером;
- здатність до саморозвитку та професійного зростання;
- прагнення до високої якості кінцевого продукту.

Х.Брін стверджує, що конкурентоспроможність фахівця асоціюють з успіхом і у професійній, і в особистісній сферах за принципом «упевненість – запорука успіху».

Відтак, найбільш вагома психологічна умова успішної діяльності в будь-якій сфері – це впевненість у своїх силах. Робоча сила на сьогодні – реальний товар на ринку праці, де діє принцип конкуренції, і цей товар, щоб відповідати попиту, повинен бути конкурентоспроможним, тобто мати гарне оформлення і гарну рекламу.

Визначальні елементи моделі конкурентоспроможності фахівця підпорядковані вимогам до його особистісних якостей, умінь, навичок і здатності до діяльності. Найбільш ефективна сфера здобуття навичок і знань, необхідних для виконання завдань, – це бажане поєднання теорії і практики.

Конкурентоспроможність фахівця асоціюється з успіхом як у професійній, так і особистісній сферах за принципом «упевненість – запорука успіху». і, дійсно, головна психологічна умова успішної діяльності в будь-якій сфері – це впевненість у своїх силах.

Робоча сила в наш час – реальний товар на ринку праці, де діє принцип конкуренції, і цей товар, щоб відповідати попиту, повинен бути конкурентоспроможним, тобто мати гарне оформлення і гарну рекламу (чи саморекламу).

Основні елементи моделі конкурентоспроможності майбутнього фахівця підпорядковуються вимогам до його особистісних якостей, умінь, навичок і здатності до діяльності.

Найбільш придатна сфера для здобуття навичок і знань, необхідних для виконання завдань, це бажане поєднання теорії і практики.

Аналіз науково-дослідницької та навчально-методичної літератури дає підстави зробити висновки щодо трьох фаз навчання. Розглянемо їх.

- **Базове навчання.** Відповідає знанням, отриманим упродовж вивчення академічного курсу, які можна перенести на різні технічні спеціальності (маркетинг, стратегічне планування тощо).

- **Технічна підготовка.** Дає змогу виробити уміння і технічні навички, властиві для будь-якої спеціальності (здатність спілкуватися іноземною мовою, знання комп'ютера).

- **Особистісні якості.** Виховання рис характеру, які уможливають підтримання таких стосунків, що сприяють налагодженню міжособистісних відносин і які набувають форми типів поведінки. Сутність концептуальних вимог до професійної компетентності зводиться до розширення знань, умінь і навичок, необхідних безпосередньо для підвищення продуктивності праці, у сфері життєдіяльності в цілому, у таких, які необхідні для охорони і поліпшення здоров'я, демографічного розвитку, розвитку традицій і культури, раціонального використання природних ресурсів, захисту навколишнього середовища, зниження екологічного ризику, виконання активної соціальної ролі і конкуренто-спроможності на ринку праці.

Усе це означає всебічне урахування інтересів індивідуума і підтримку його в процесі розвитку. Формування професійної компетентності є важливим аспектом у процесі підготовки спеціалістів будь-якої галузі людської діяльності.

Реалізація соціального замовлення суспільства щодо підготовки фахівців нового типу зумовлює необхідність кардинальної зміни самої ідеології підготовки спеціалістів, що виявляється проблемною у наш час інформаційного буму: на початку XXI сторіччя обсяг знань, які виробляє людство, подвоювався через десятки років.

У даний час цей процес займає лише рік, а згідно існуючих прогнозів у недалекому майбутньому він буде подвоюватися кожні декілька місяців.

Тому характерною тенденцією сучасного світу є відновлення старих, поява нових інтегральних наукових напрямів (педології, синергетики, екології, системології та ін.), швидке поновлення знань, спрямованість на їх цілісність та інтегральність під час підготовки фахівців. Вони мають відрізнитися глибокою багатобічною фаховою компетентністю, котра є складовою загальної життєвої компетентності. Тому формування фахової компетентності сучасної особистості пов'язане з формуванням життєвої компетентності, яка включає фахову компетентність. Це потребує суттєвої зміни навчально-виховного процесу в освітніх закладах, розширення та поглиблення міжпредметних зв'язків, що передбачає ефективне використання навчально-виховних та дидактичних ресурсів всіх навчальних дисциплін.

У цілому, сучасність вимагає від спеціаліста розуміння сутнісних засад галузі, у якій він працює, спрямованості на інтегровані, узагальнені знання та уміння, а не на їх конкретний зміст. Якщо формування глибокої фахової компетентності є одним із головних пріоритетів вищих закладів освіти, то всі навчальні дисципліни, як профілюючі так і непрофілюючі, що викладаються у цих закладах, мають забезпечувати цей процес.

Проблема компетентнісного підходу в освіті знаходиться в центрі наукової уваги багатьох вчених (Л. І. Анциферова, Г. О. Балл, С. Я. Батишев, С. Г. Вершловський, В. І. Журавльов, А. В. Хуторський, І. П. Ящук). Чимало науковців (В. В. Баркасі, О. М. Білик, Н. Ф. Босак, Н. М. Веніг, І. А. Воробйова, Л. П. Голованчук, Ю. В. Головач, І. П. Дроздова, Н. Б. Завіниченко, Л. Г. Карпова, С. В. Козак, О. О. Коломінова, О. Б. Мамчич, О. І. Мармаза, Г. М. Марченко, А. Д. Онкович, О. А. Палій, О. П. Петрашук, О. І. Селіванова, С. І. Селіверстов, В. М. Топалова, Л. І. Шевчук, І. П. Ящук) присвятили свої дисертаційні дослідження проблемі компетентності.

Якщо фахова компетентність являє собою не тільки специфічний обсяг специфічно-професійних знань, умінь та навичок, а й здатність їх застосування у нових галузях науки та техніки, то у комплекс цих знань, умінь та навичок має входити компонент життєвої компетентності, який містить у собі момент універсалізації і модифікації знань та досвіду, здатність використовувати знання в умовах швидких змін сучасних технологій.

Для того, щоб знання набули рис сутнісної узагальненості, універсальності, цілісності та творчого потенціалу, вони мають отримати додаткові вектори актуалізації, що насичує їх новими комплексними асоціативними зв'язками, збагачує додатковими міждисциплінарними паралелями.

Ряд дослідників: В. І. Луговий, В. К. Симоненко, Е. В. Слободенюк, М. Й. Рутинський, І. М. Школа та ін., переконані, що для підготовки професійних кадрів у галузі туризму необхідно сформувати мережу професійних освітніх закладів, оптимізувати їх діяльність, розробити принципи та закономірності формування організаційного механізму професійних навчальних закладів у відповідності до соціокультурної динаміки в країні.

У словнику іншомовних слів поняття «компетенція» розглядається як коло питань, у яких певна людина володіє знаннями і досвідом. Формування суттєво нової структури системи професійної освіти в туристській галузі вимагає розширення меж наукових досліджень як у галузі теорії та методики професійної освіти, так і у межах праксеології.

Від поняття «компетентність» слід відрізнити поняття «компетенція» (лат. *competentia* – належність за правом), яке окреслює коло повноважень будь-якого органу або посадової особи, а також коло питань, у яких дані особи володіють знаннями і досвідом. Таке розуміння передбачає, що компетенція включає сукупність взаємопов'язаних якостей особистості (знань, умінь, навичок, способів діяльності), які задаються стосовно певного кола предметів і процесів.

В той час як компетентність (лат. *competens* – здібний) включає володіння компетенцією; знаннями, які дають змогу судити про будь-що, висловлювати вагому, авторитетну думку.

У даний час на сторінках науково-педагогічних видань продовжується дискусія про співвідношення понять компетенція і компетентність.

Розглянувши основні підходи до їхнього розуміння, ми дійшли висновку, що професійна компетенція це професійно-статусні можливості по здійсненню людиною державних, соціальних і особистісних повноважень у професійній діяльності.

Професійно-статусні можливості можуть бути такі:

- **адміністративно-правові** (передбачають рівень адміністративної влади і правочинності фахівця у вирішенні виробничих, економічних, фінансових, кадрових та інших питань діяльності підрозділу або організації в цілому);
- **інформаційні** (передбачають певний обсяг одержуваної фахівцем службової інформації для реалізації своїх професійних функцій);
- **економічні** (передбачають певний рівень самостійності співробітника в економічній сфері діяльності).

Існують як широке, так і більш вузьке тлумачення поняття «компетентність».

У широкому сенсі компетентність в основному розуміється як *ступінь соціальної й психологічної зрілості людини*, яка передбачає певний рівень психічного розвитку особистості, психологічну готовність до певного виду діяльності, що дає змогу індивіду успішно функціонувати в суспільстві та інтегруватися в нього. У вузькому сенсі компетентність розглядається в якості *діяльничної характеристики*, як міра інтегрованості людини в діяльність, яка включає ціннісне ставлення до цієї діяльності.

Отже, компетентність є готовністю та здатністю людини діяти в будь-якій сфері.

Вона передбачає володіння людиною відповідною компетенцією, яка включає її особистісне ставлення до предмета діяльності.

Компетентна у певній галузі людина володіє певними знаннями та здібностями, які дають змогу їй обґрунтовано судити про цю галузь й ефективно діяти в ній. Важливим при цьому є не протиставляти компетентність знанням або умінням, оскільки перше поняття більш широке, ніж поняття «знання» та «уміння». Таким чином, компетентність виражає значення традиційної тріади «знання, уміння, навички», інтегруючи їх у єдиний комплекс.

Крім того, компетентність визначається як поглиблене знання предмета або освоєне уміння. Компетентність також доцільна для опису реального рівня підготовки спеціаліста.

Компетентність спеціаліста вирізняє здатність обирати найбільш оптимальні рішення, володіти критичним мисленням. Отже, аналіз сучасного розуміння професійної компетентності виявив, що вона в основному розуміється як:

- сукупність знань та умінь (що визначають результативність професійної діяльності);
- комплекс професійних знань і професійно значущих особистісних якостей;
- прояв єдності професійної та загальної культури.

Суттєво, що компетентність передбачає постійне оновлення знань для успішного вирішення професійних завдань у даний час і за даних умов.

Компетентність містить в собі як змістовий (знання), так і процесуальний (уміння) компоненти, коли компетентний спеціаліст має не тільки розуміти сутність проблеми, але й уміти практично її вирішувати, у залежності від конкретних умов застосувати певний метод вирішення проблеми.

Компетентність передбачає мобільність знань та критичне мислення. Зазначене вище дає змогу дійти висновку, що компетентність доцільно розглядати як адекватну орієнтацію людини в різних галузях її діяльності та взагалі життєвої активності (роботі, навчанні, культурі, політиці, здоров'ї, оточуючому середовищі, освіті).

Компетентність, на думку експертів Ради Європи, передбачає спроможність особистості сприймати та відповідати на індивідуальні та соціальні потреби; комплекс ставлень, цінностей, знань і навичок. В результаті дослідження проблеми компетентності на рівні Болонської декларації були відібрані 30 загальних компетенцій із трьох категорій: інструментальні, міжособистісні та системні.

Інструментальні компетенції включають когнітивні здібності, здатність розуміти і використовувати ідеї і розуміння; методологічні здібності, здатність розуміти і керувати навколишнім середовищем, організувати час, вибудовувати стратегії навчання, приймати рішення і вирішувати проблеми; технологічні уміння, пов'язані з використанням техніки, комп'ютерні навички і здібності інформаційного керування; лінгвістичні уміння, комунікативні компетенції. Узагальнений набір інструментальних компетенцій включає:

- Здатності до аналізу і синтезу.
- Здатність до організації і планування.
- Базові загальні знання.
- Базові знання з професії.
- Комунікативні навички в рідній мові.
- Елементарні комп'ютерні навички.
- Навички керування інформацією (здатність аналізувати інформацію з різних джерел).
- Здатність вирішувати проблеми.
- Здатність приймати рішення.

Я визначала концепцію сучасної моделі фахівця нової генерації у сфері туризму та констатує, що формування професійної компетентності – це важливий аспект процесу підготовки спеціалістів будь-якої галузі людської діяльності [Рис. 3.1.].

І. Я. Зимня стверджує, що ключові компетенції – це нова парадигма освіти.

А. Хуторський вважає, що ключові компетенції слугують компонентом особистісно-орієнтованої парадигми освіти. Загалом умови ринку праці зумовлюють висунення таких вимог до фахівця: розуміння сутнісних засад галузі, у якій він працює, спрямованості на інтегровані, узагальнені знання та уміння, а не на їхній конкретний зміст.

У тому разі, якщо формування ґрунтовної фахової компетентності визнано одним з головних пріоритетів вищих закладів освіти, то всі навчальні дисципліни, і профілюючі, і непрофілюючі, які викладають у цих закладах, мають забезпечувати цей процес.

У тому разі, якщо фахова компетентність є не тільки особливим обсягом специфічно-професійних знань, умінь та навичок, а й здатністю до їхнього застосування у нових галузях науки та техніки, то до комплексу цих знань, умінь та навичок потрібно вводити компонент життєвої компетентності, який передбачає момент універсалізації та модифікації знань та досвіду, здатність використовувати знання в умовах швидких змін сучасних технологій.

Компетентна у галузі туризму людина має певні знаннями та здібності, які дають змогу їй обґрунтовано судити про цю галузь й ефективно діяти в ній. Міжособистісні компетенції пов'язані з умінням виражати почуття і взаємини, з критичним осмисленням і здатністю до самокритики, а також соціальні навички, пов'язані з процесами соціальної взаємодії і співробітництва, умінням працювати в групах, приймати соціальні й етичні зобов'язання.

Системні компетенції містять сполучення розуміння, відношення і знання, що дає змогу розуміти, яким чином частини цілого співвідносяться одна з одною і можливість оцінювати місце кожного з компонентів у системі, здатність планувати зміни з метою удосконалювання системи і конструювати нові системи. Системні компетенції вимагають освоєння інструментальної і базових компетенцій як основи. Вони включають:

- Здатність застосовувати знання на практиці.
- Дослідницькі здібності.
- Здатність до навчання.
- Відповідальність за якість.
- Здатності до адаптації до нових ситуацій.
- Здатність до генерації нових ідей (творчості).
- Здатність до лідерства. Воля до успіху.
- Розуміння культур і звичаїв інших країн.
- Здатність працювати автономно.
- Здатність до розробки проектів і їх керування.
- Здатність до ініціативи і підприємництва.

Таким чином, компетентність виражає значення традиційної тріади «знання, уміння, навички» шляхом їхньої інтеграції у єдиний комплекс. Важливим є розподіл зазначених компетентностей за рівнями навчання у вищому навчальному закладі. Для *першого рівня* було виділено такі загальні для різних предметних галузей компетенції – здатність:

- демонструвати знання основ та історії дисципліни;
- логічно і послідовно уявляти засвоєне знання;
- контекстуалізувати нову інформацію і розтлумачувати її;
- розуміти і використовувати методи аналізу і розвитку теорій;

- правильно послуговуватися методами і техніками дисципліни;
- оцінювати якість досліджень у цій предметній галузі;
- розуміти результати експериментальних і спостережувальних способів перевірки наукових теорій та уміння демонструвати знання загальної дисципліни і зв'язок між піддисциплінами.

Випускники *другого рівня* повинні:

- ґрунтовно знати предметну галузь, тобто застосовувати новітні методи дослідження, бути ознайомленими із новітніми теоріями та їхніми інтерпретаціями;
- критично відстежувати й осмислювати розвиток теорії і практики;
- оперувати методами незалежного дослідження й уміти пояснювати його результати на високому рівні;
- бути здатним зробити оригінальний внесок у дисципліну відповідно до законів цієї предметної галузі, наприклад, у рамках кваліфікаційної роботи;
- продемонструвати оригінальність і творчий підхід;
- опанувати компетенціями на професійному рівні.

Більшість науковців вважає, що вагомою складовою компетентності є *здатність приймати відповідні рішення* під час вирішення конкретних проблем і виробничих завдань.

Поняття «компетентність» охоплює також результати навчання, що виражають «зростання» знань, умінь, навичок, досвіду особистісного саморозвитку, досвіду творчої діяльності, емоційно-ціннісних відносин, ціннісно-світоглядної спрямованості.

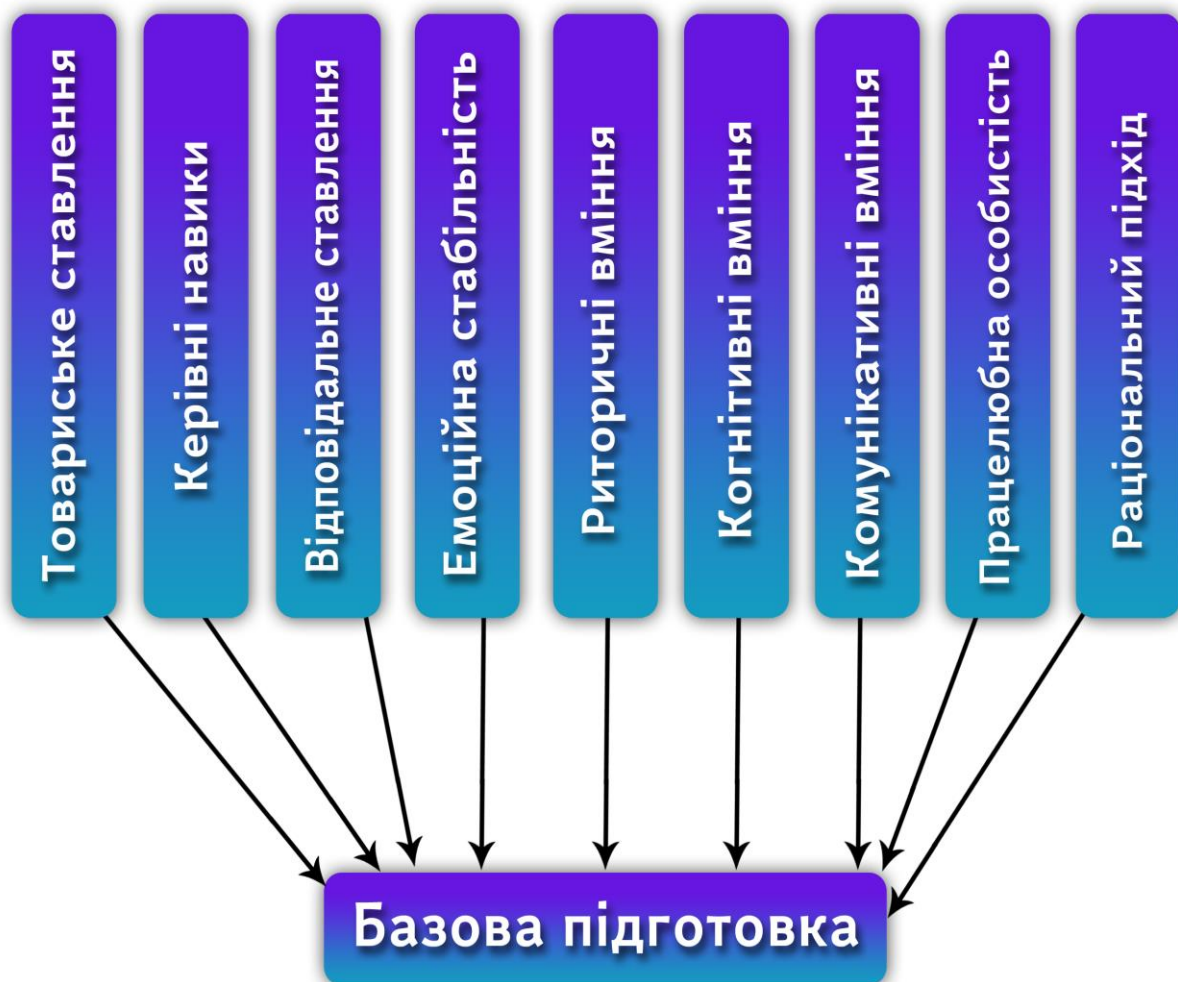

Рис. 3.1. Модель структурних компонентів професійної компетентності.

У контексті сказаного окреслюється важливість перспективного, потенційного аспекту компетентності, її спрямованості у майбутнє.

Компетентність має «інтегративну природу, тому що її джерелом слугують різні сфери культури (духовної, громадської, соціальної, педагогічної, управлінської, правової, етичної, екологічної тощо). Вона вимагає значного інтелектуального розвитку шляхом реалізації аналітичних, комунікативних, прогностичних та інших розумових процесів».

Компетентність фахівця складається із «екологічної, мотиваційної, рефлексивної, когнітивної, операційно-технологічної, етичної та інших складових змісту його підготовки та передбачає нарощування знань, умінь, досвіду професійно-особистісного саморозвитку творчої діяльності, емоційно-ціннісного ставлення».

У структурі компетентності, на думку Є. С. Барбіної і Г. М. Бугайцевої, можна виокремити *професійну майстерність*, яка виступає «процесом і результатом творчої професійної діяльності, інтеграцією особистісних якостей конкретного виконавця із діяльнісною сутністю відповідної професії, інтегрованим показником ступеня готовності конкретної людини до виконання професійних обов'язків учителя й вихователя».

Відтак, професійна майстерність постає як результат професійного становлення, а професійну компетентність можна визначити як рівень майстерності, якого досягає особистість на шляху професійного становлення, набуття професіоналізму.

Як зауважує А. Шелтон, компетентність фахівця у певній сфері – це така характеристика його кваліфікації, в якій представлено знання, що необхідні для реалізації професійної діяльності. *Професіоналізм* як особливу складову компетентності іноді пов'язують із самоосвітою, «професійним потенціалом» особистості.

Професіоналізм має декілька значень: заняття чим-небудь як професією; ступінь майстерності; оволодіння основами й глибинами будь-якої професії. Таким чином, професіоналізм можна визначити як набуту під час навчальної та практичної діяльності здатність до компетентного виконання трудових функцій; рівень майстерності та вправності у певному виді занять, відповідний рівню складності виконуваних завдань.

В сучасній психолого-педагогічній літературі немає єдиного підходу щодо визначення означеного феномена. Дослідники пов'язують професіоналізм із самоосвітою (К. М. Левітан), вважають, що воно близьке до поняття «професійний потенціал» (І. П. Підласий), бачать у ньому компонент соціальної зрілості (В. В. Радул), розглядають професіоналізм як наявність знань і умінь (В. Я. Синенко). Разом з тим існують дві великі групи науковців, представники однієї з яких співвідносять поняття «професіоналізм» і «компетентність» (Н. В. Бордовська, А. О. Реан, О. А. Дубасенюк, І. А. Зязюн, О. М. Шиян та інші), вважаючи останню необхідним компонентом професіоналізму фахівця.

Дослідники другої групи розуміють професіоналізм у теоретичній площині такого поняття, як «майстерність», ставлячи професіоналізм на більш високу сходинку в ієрархії категорій, ніж майстерність. Оскільки останнє засноване більш на практичних прикладних умінях спеціаліста (О. С. Анісимов, А. О. Деркач, І. Д. Багаєва, Є. І. Ісаєв, С. Г. Косорецький, В. М. Слободчиков).

Тут професіонал розглядається як цілісний суб'єкт, вільний і відповідальний в проектуванні, здійсненні та творчому перетворенні власної діяльності. У цілому, вчені визначають компетентність як одну із сходинок професіоналізму, тобто як систему знань, умінь, навичок, способів діяльності, психологічних якостей, необхідних спеціалісту для здійснення професійної діяльності.

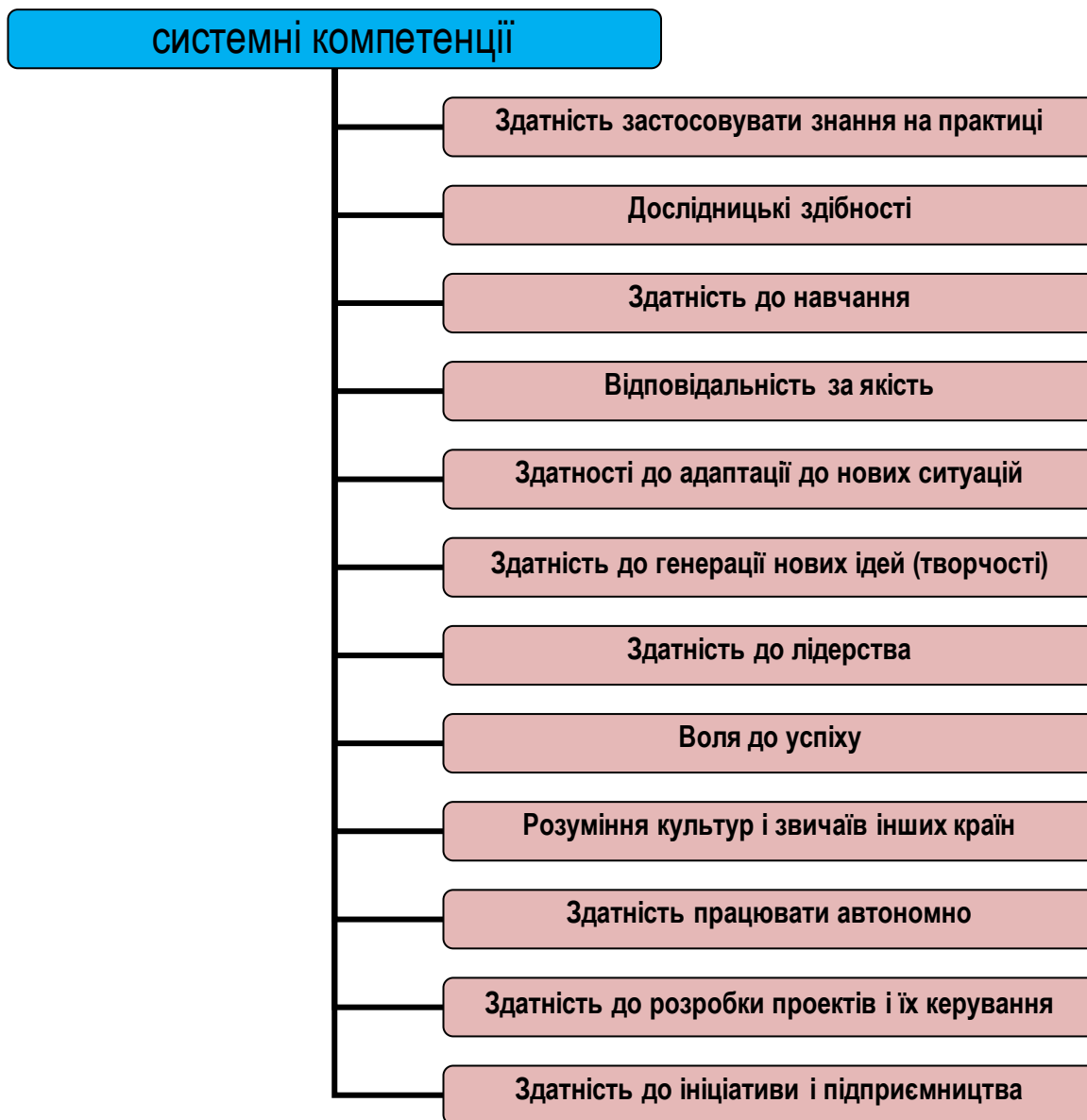

Рис. 3.2. Системні компетенції.

На думку дослідників (В. А. Адольфа, Т. Г. Браже, В. І. Журавльова, С. Б. Єлканова, В. М. Миндикану, Т. В. Новикової, Н. Ф. Тализіної), загальна характеристика професійної компетентності свідчить про те, що вона передбачає залучення людини до загального культурного світу цінностей людства у цілому та окремого соціуму.

І саме в цьому просторі людина реалізує себе як спеціаліст, професіонал, володіючи не тільки достатнім обсягом знань, умінь і навичок, але й здатністю до безперервної самоосвіти. Можна вважати вузьким розуміння компетентності деякими дослідниками, які визначають професійну компетентність тільки через систему знань, умінь і навичок без урахування мотиваційно-потребнісної сфери особистості спеціаліста (В. А. Адольф, А. А. Вербицький).

З огляду на вищевикладене присутніми регламентуємо ідеї, сформульовані Радою Європи (1996), стосовно формування у ході навчання особистості різних компетенцій:

- політичних та соціальних, що дають їй змогу толерантно ставитися до інших точок зору, мирним шляхом вирішувати будь-які конфліктні ситуації;
- міжкультурних, які дають змогу особі жити в умовах багатокультурного суспільства та з повагою ставитися до інших народів та їхніх традицій;

- комунікативних зі змогою людині результативно спілкуватися з іншими людьми;
- інформаційних, які відображають ступінь оволодіння інформаційними технологіями;
- компетенцій самоосвіти, шляхом застосування яких реалізують прагнення молоді особи активно самовдосконалюватися протягом усього життя.

Варто підкреслити взаємозумовлювальний зв'язок явища туризму та його кадрового забезпечення: туризм – це складний феномен, розвиток якого безпосередньо детермінований людськими (кадровими) ресурсами; а середовище, у якому задіяні та реалізують свій потенціал працівники туристичного бізнесу, значно впливає на їхній фінансовий успіх та тривалість діяльності. *Компетентність спеціаліста* є такою характеристикою його кваліфікації, в якій представлені знання, що необхідні для здійснення професійної діяльності.

Тут відображається здатність спеціаліста застосовувати наукові та практичні знання до предмета професійної діяльності. Можна говорити про різні аспекти компетентності, зумовлені вимогами до спеціаліста, що виражається в різних термінах: «кваліфікаційна характеристика», «професіограма особистості», «професійна готовність», «професійна компетентність», «професійна майстерність».

Отже, «професійна компетентність» – це комплексна характеристика, яка містить й ряд психологічних якостей, якими володіє спеціаліст. Компетентність спеціаліста щільно пов'язана з компетентністю певного кола людей, у яке він інтегрований.

На рівні виробничої діяльності можна говорити про корпоративну компетентність (яка полягає у розумінні співробітником цілей та задач підприємства, де він працює), а також про національну, загальносуспільну компетентність, яка стосується розуміння задач та перспектив розвитку відповідного соціуму, а також всього людства. Можна також говорити про компетентність людського «Я» як вищого особистісного виміру людини.

Надзвичайно важливе значення має творчий характер діяльності, що викликає позитивні емоції та сприяє професійному самовдосконаленню та самоактуалізації як взагалі у житті, так і у професійній діяльності. Структура компетентності фахівця ґрунтується на принципі єдності свідомості та діяльності, особливостей системи професійної діяльності та її основних компонентів. Професійну компетентність необхідно розглядати в процесуально-динамічному аспекті: вона виявляється через діяльність і має діалектичний характер та охоплює всі сфери особистості; вона є також провідною метою, до реалізації якої має прагнути фахівець у процесі свого професійного розвитку та становлення.

Б. Д. Ельконін визначає компетентність загалом, як міру включення людини до професійної діяльності. В угорській системі вищої освіти дисципліна «туризм» є однією із найпопулярніших. Рівень навичок і компетенцій, отриманих випускниками вишів під час її вивчення, опосередковано зумовлює розвиток туристичної індустрії країни.

Однак, незважаючи на однастайність фахівців щодо регламентації визначальності фактора людських ресурсів для розвитку сфери туризму, тема кадрів і зайнятості дещо недостатньо представлена у дослідженнях угорських науковців-туризмологів.

Важливу роль грає освіта дорослих у сфері туризму. Освіта для дорослих в Угорщині в минулому майже 100 років. Її основна мета полягає в забезпеченні професійної підготовки, підвищення кваліфікації, перепідготовки та розповсюдження загальних знань, а також навчання іноземним мовам, крім роботи. Останнє десятиліття було відзначено значне зниження шкільної освіти дорослих надання державних сертифікатів та професійної кваліфікації Угорщина. З іншого боку, роль навчальних курсів за рамки шкільної системи, яка пропонує знання, які можуть бути використані безпосередньо значно виріс.

Навчання без професійного досвіду та традицій, орієнтованих на ринку праці навчання та перепідготовки безробітних має історію всього 10 років.

Навіть цей короткий період можна розділити на дві частини: перша фаза тривала до 1990 року, протягом якого основною стратегічною метою було зберегти робочі місця всіма засобами за рахунок підготовки та перепідготовки кадрів. Проте в даний час критичний метою є підвищення шанси знайти роботу, пропонуючи різні форми навчання для громадян.

Як показник тих, що доля безробітних зросла до 12% на національному рівні, їх навчання радикально збільшилася, то з мас-учасниць.

Близько 15% безробітних громадян є дослідження в різних навчальних програмах щорічно в даний час. Що стосується складу учасників ринку праці, орієнтованого навчання, наступні маркери можна було спостерігати протягом останніх 5 років.

На початку 90-х років, 60% учасників програм професійної підготовки, кімцінується некваліфікованих осіб, які використовуються тільки їхніх фізичних можливостей, щоб вижити на ринку праці. Цей соціальний шар зовсім не зацікавлений або в отриманні мотивованої професійної кваліфікації. Ще 20% були професійно кваліфіковані фахівці, які мають потребу в додатковій спеціальній підготовці.

Однак, за рахунок придбання сучасних навичок, високий рівень знань в галузі інформатики і стандартний, високий рівень знання іноземної мови. 20% людей склали незайняті громадяни з вищою освітою.

Тільки 20% безробітних придбали абсолютно нові професійні навички. Нинішня тенденція свідчить зниження ставки некваліфікованих учасників і значне збільшення тих, з професійної кваліфікації, які беруть участь у програмах професійної підготовки.

Трудові організації та підрозділи, так звані робочі центри знаходяться у віданні держави та Міністерства праці Угорщини.

Є 39 шкіл в 33 угорських містах, з 1424 учнів, зареєстрованих станом на квітень 2010 року, які пропонують курси з навчання подорожій та туризму, які є частиною ГТТР.

Програма спрямована на учнів у віці від 14 до 18 років і включає у себе як обов'язкові, так і факультативні предмети.

Курс «Оперативні методи туризму» буде охоплювати наступні області: зміст (національної) політики в галузі туризму, національної політики в галузі туризму.

Туристська політика на регіональному рівні. Стратегічні відносини між туризмом і регіональним розвитком.

Теоретичні основи регіонального планування та туризму, інтеграція аспектів комплексного планування туризму в процесі планування регіонального та сільського розвитку.

Огляд міжнародного та національного планування в галузі туризму. Національна стратегія з розвитку туризму (2005-2013), регіональні стратегії розвитку туризму.

Курс «Сталий розвиток туризму» вивчає елементи та основні проблеми сталого розвитку туризму та його комплексний вплив на навколишнє середовище, соціальне життя і економіку. Програма заснована на тематичних дослідженнях, проведених по всьому світу.

Курс «Сільський Туризм» розглядає сільський світ в сум'ятті, як результати зміни сільськогосподарської техніки, падіння цін на продовольство і майбутнього впливу ГАТТ. Селі потрібен новий джерело доходу і робочих місць.

Курс «Екотуризм» дає огляд відносно нового явища екотуризму і приймає різні приклади з різних континентах. Це огляд всіх спеціальностей у цій галузі.

Екотуризм йде про створення та задоволення голоду до природи, про експлуатацію потенціалу для розвитку туризму, для збереження і розвитку навколишнього середовища, а також про запобігання його негативного впливу на екологію, культуру й естетику.

Курс «ESP – Англійська мова для туризму та громадського харчування».

В рамках курсу студенти будуть мати можливість підготуватися для роботи в сфері туризму та громадського харчування. Крім придбання необхідного словникового запасу, вони будуть зміцнювати свої знання мови в усній та письмовій формі.

Курс «Німецька для туризму та громадського харчування»

В цьому курсі студенти матимуть можливість підготуватися для роботи в сфері туризму та громадського харчування. Крім придбання необхідного словникового запасу, вони будуть зміцнювати свої знання німецької мови в усній та письмовій формі.

Курс «Міжкультурна комунікація в сфері туризму»: підвищення рівня інформованості про культурні відмінності останнім часом. У ході цього курсу студенти отримують можливість дізнатися про те, що звичайно розуміється під культурою, як культурні відмінності можуть перешкодити зв'язку і, як знання традицій, цінностей і переконань іншої культури може сприяти взаєморозумінню і успішним діловим відносинам.

Російський академік В. П. Максаковський дійшов до висновку, на основі статистичних звітів, що основним туристським макрорегіоном світу продовжує залишатись Європа.

З одного боку, це пов'язано із наявністю тут різних рекреаційних (природних і культурно-історичних) ресурсів.

З іншого – дією вище згаданих соціально-економічних та інфраструктурних факторів, при цьому важливої ваги набуває фактор географічного розташування, а саме: близькість більшості країн. «Одна із важливих географічних особливостей цього регіону – переважання в ньому внутрішньо-регіонального обміну туристичними потоками.

Більш ніж 9/10 приїжджаючих до Європи – це туристи із європейських же країн, серед яких переважають (у порядку зменшення) німці, англійці, французи, жителі Скандинавських держав, країн Бенілюксу, Швейцарії».

Останнім часом з'явилися спроби аналізу міжрегіональних туристичних потоків, які базуються на поділі основних шести макрорегіонів на дві групи: «ті, що приймають» (приїзд туристів переважає їх виїзд): Європа, Африка, Близький Схід та «ті, що відправляють» (виїзд туристів переважає над прибуттям): Америка, АТР, Південна Азія. Угорщину переважно характеризують як країну-генератора туристичних потоків, де основні обміни в межах субрегіонального рівня відбуваються з країнами-сусідами – Росією, Молдовою, Білоруссю, Польщею, Україною, Словаччиною.

При цьому вони одночасно виступають: «...і як генератори основних туристичних потоків у країну (в'їзний туризм), і як реципієнти для українських туристів (виїзний туризм).

На сусідські обміни припадає в середньому за останні роки близько 65% від загального обсягу міжнародних туристичних потоків».

На думку К. Гее, туризм у сучасному світі має важливе значення для розвитку особистості фахівця галузі, сприяє розширенню його знань про навколишній світ, про закономірності та тенденції поступу суспільства у справі формування ціннісних та світоглядних орієнтирів, ґрунтовної та різноаспектної професійної культури.

А. Морей зазначає, що у контексті сказаного як очевидна постає актуальність проблеми підготовки висококваліфікованих кадрів для сфери туризму.

Підготовка фахівців, які готові діяти в нових управлінських умовах та бути високо-професійними у конкретній галузі, зумовлює вимогу вироблення аналітичних підходів до формування змісту освіти, її фундаментальності та професійності.

Для ефективної діяльності в сучасному бізнес-середовищі для працівників туристичної індустрії окреслюється необхідність наявності комплексних фундаментальних знань.

У сфері туризму задіяні представники різних спеціальностей, як-от: менеджери, економісти, юристи, географи, соціологи, лінгвісти й ін. Для формування комунікативної культури фахівця галузі туризму передбаченим є засвоєння спеціальних знань, зокрема зі сфери соціальної етики, соціальної педагогіки і психології, відпрацювання уміння вести успішний діалог. З огляду на вказане слід акцентувати на тому, що ефективну підготовку високо-кваліфікованого фахівця для сфери туризму необхідно розглядати як різноаспектний (щодо засвоєння знань з різних наукових сфер) процес, реалізація якого відбувається упродовж достатньо тривалого періоду.

Як стверджує угорський дослідник А. М. Петер, європейська орієнтація Угорщини та її входження до європейського освітнього і наукового середовища детермінують потребу розгортання повномасштабної інтеграції освітньої діяльності до європейського і світового інформаційного простору. З огляду на зазначене основним напрямом діяльності вищого навчального закладу повинне бути формування такого інноваційного освітньо-виховного середовища, що передбачає: зміну орієнтації і змісту освіти, вдосконалення професійної майстерності педагогів шляхом опанування інноваційних технологій навчання.

Таким чином, визначальною метою підготовки фахівців для організацій туристичної індустрії є якісна підготовка кадрів з урахуванням світового досвіду й особливостей менталітету.

Серед вимог, які висувують до якості підготовки випускників вищих навчальних закладів, найбільш вагомими визнано сформованість таких особистісних ресурсів, які повинні забезпечувати високий рівень адаптації до ситуації на туристичному ринку.

Крім того, важливим елементом підготовки фахівців туристичного профілю названо принцип зв'язку між теорією і практикою, що має обов'язковий характер у всіх формах організації навчального процесу. В сучасних умовах соціально-економічного розвитку набувають актуальності такі вимоги до фахівців сфери туризму, як наявність не лише професійних знань і навичок, не тільки достатнього рівня економічних знань.

А й певного рівня економічної культури, який би передбачав розуміння економіки як цілісного складного багатоваріантного суспільно-господарського процесу.

Концептуальним підґрунтям формування туризмознавчої культури повинне бути обране поглиблене вивчення блоку туристичних дисциплін.

Насамперед, теорії як наукової бази для надання студентам соціально-необхідного мінімуму систематизованих знань про туризм, для глибокого осмислення економічних явищ та фундаментальних закономірностей.

Формування економічних знань та ефективність їхнього засвоєння вимагає від викладачів, які забезпечують викладання економічної теорії (політекономії, мікроекономіки, макроекономіки, історії економічних учень), спільних дій для вирішення таких завдань.

Однак найскладнішим завданням викладачів є перетворення економічних знань у переконання, вироблення здатності до їхнього осмисленого засвоєння і використання у практичному житті. Вирішення цього завдання уможливорює поєднання теоретичного навчання з практикою і самостійною роботою студентів, використання елементів творчого пошуку, застосування активних методів навчання.

Проведення проблемних лекцій, дискусій, ділових та інтелектуальних ігор, мозкових атак дає змогу спонукати студентів перейти від пасивного сприйняття наукового матеріалу до його активного пошуку і використання.

Під час формування у студента економічної фахової культури викладачу слід враховувати, що особистість творить особистість, саме тому духовність, моральність, освітній і культурний рівні та професіоналізм викладача визнано сьогодні важливими компонентами соціокультурного змісту туристичної освіти.

Компетентісну модель фахівця створюють на ґрунті кваліфікаційних характеристик (вимог сфери праці) та вимог соціально значущих рис та якостей. Означена модель складається із стандартів вищої освіти (освітньо-кваліфікаційна характеристика), які представлено у вигляді складної системи – освітньо-професійної програми підготовки, яка містить вимоги до змісту, обсягу, рівня освіти та професійної підготовки фахівця.

Передумовами, що об'єктивно зумовлюють потребу трансформації сфери професійної освіти та підготовки фахівців у галузі туризму в Угорщині, є такі фактори: зростання масовості та доступності національних контактів та обмінів, розширення сфери офіційних і неформальних форм туристичного спілкування.

Для реалізації вищевказаних перетворень окреслюється вимога врахування генезису наступних домінант туристичної освіти: економіко-правової та управлінської, рекреаційної та науково-дослідної. Варто визнати необхідність розвитку професійної туристичної освіти у напрямі соціокультурної та мовленнєвої підготовки з огляду на те, що в умовах сучасного динамічного розвитку суспільства прогрес у соціокультурній галузі відбувається значно швидше. Слід відзначити, що становлення на сучасному етапі педагогіки туризму передбачає зміну засобів функціонування і розвитку освітніх закладів туристичного спрямування, починаючи зі змін тих, хто навчає, і тих, хто навчається.

В Угорщині туризм став одним із найпопулярніших предметів у вищій освіті, а навички і компетенції здобуті випускниками, сильно впливатимуть на майбутнє туристичної індустрії країни. Однак, незважаючи на професійну однаковість щодо критичної ролі людських ресурсів в туризмі, тема кадрів і зайнятості відносно недостатньо представлена в дослідженнях угорського туризму.

Туризм в сучасному світі має важливе значення для розвитку особистості фахівця галузі, сприяє розширенню його знань про навколишній світ, про закономірності та тенденції поступу суспільства у справі формування ціннісних та світоглядних орієнтирів, ґрунтовної і широкоглядної професійної культури.

У контексті сказаного зрозуміла актуальність проблеми підготовки високопрофесійних кадрів для сфери туризму. Підготовка фахівців, які готові діяти в нових управлінських умовах та бути високопрофесійними у конкретній галузі, потребує аналітичних підходів до змісту освіти, її фундаментальності та професійності.

Сьогоднішнє бізнес-середовище передбачає наявність комплексних фундаментальних знань у працівників туристської індустрії. Туристична індустрія дала поштовх майже всім гуманітарним наукам. Туристичне навчання безумовно потребує керівників, економістів, юристів, географів, соціологів, лінгвістів і ін.

Комунікативна культура вимагає і спеціальних знань, зокрема соціальної етики і соціальної педагогіки, і психології, вміння вести успішний діалог. Саме тому слід акцентувати увагу на тому, що державу не повинні влаштовувати короткотермінові курси.

Менеджери мають отримувати належну освіту в навчальних закладах. Сучасні умови потребують відповідності рівня професійності фахівців галузі туризму Угорщини європейському рівню.

Європейська орієнтація Угорщини та її входження в Європейське освітнє і наукове поле зокрема вимагають повномасштабної інтеграції освітньої діяльності у європейський і світовий інформаційний простір. Основним змістом діяльності вищого навчального закладу повинно стати формування інноваційного освітньо-виховного середовища, що передбачає: зміну орієнтації і змісту освіти, вдосконалення професійної майстерності педагогів через опанування інноваційними технологіями навчання.

Таким чином головною метою підготовки фахівців для підприємств туристичної індустрії є якісна підготовка кадрів з урахуванням світового досвіду і особливостей українського менталітету. Серед умов, що пред'являються до якості випускників вищих навчальних закладів на перший план виходять його особистісні ресурси, які мають забезпечити високий рівень адаптації до ситуації на туристському ринку.

Важливим елементом підготовки фахівців туристського профілю повинен бути принцип зв'язку між теорією і практикою, що носить обов'язковий характер у всіх формах організації навчального процесу.

Сучасні умови соціально-економічного розвитку пред'являють нові вимоги до фахівців сфери туризму. Вони повинні мати не лише чисто професійні знання і навички, не тільки отримати достатній рівень економічних знань, а й певний рівень економічної культури, який би передбачав розуміння економіки як цілісного складного багатоваріантного суспільно-господарського процесу.

Перш за все зазначимо, що концептуальною основою формування туристознавчої культури має стати поглиблене вивчення блоку туристських дисциплін, насамперед, теорії, як наукової бази для забезпечення студентам соціально-необхідного мінімуму систематизованих знань про туризм, для глибокого осмислення економічних явищ та фундаментальних закономірностей.

Вона акцентує увагу на моральному боці економічних дій: порядності, духовності, партнерстві, волі, як складових успіху сучасного туристського бізнесу.

Формування економічних знань і ефективність їх засвоєння вимагає від викладачів, які забезпечують викладання економічної теорії (політекономії, мікроекономіки, макроекономіки, історії економічних вчень) спільного вирішення таких завдань.

Однак, найскладнішим завданням викладачів є перетворення економічних знань у переконання, здатність їх осмислено засвоювати і використовувати у практичному житті.

У результаті цього завдання важливе значення має поєднання теоретичного навчання з практикою і самостійною роботою студентів, використання елементів творчого пошуку, застосування активних методів навчання.

Проблемні лекції, дискусії, ділові та інтелектуальні ігри, мозкові атаки, спонукають студентів відійти від пасивного сприйняття наукового матеріалу до його активного пошуку і використання. При формуванні економічної культури фахівця викладачу слід враховувати, що особистість формується особистістю, саме тому духовність, моральність, освітній і культурний рівень та професіоналізм викладача стають сьогодні важливими компонентами соціокультурного змісту туристської освіти.

На підставі кваліфікаційних характеристик (вимог сфери праці) та вимог соціально значущих рис та якостей формується компетентісна модель фахівця.

Вона є у вигляді складної системи стандартів вищої освіти (освітньо-кваліфікаційна характеристика), яка представлена у вигляді системи стандартів вищої освіти – освітньо-професійної програми підготовки, яка і містить вимоги до змісту, обсягу, рівня освіти та професійної підготовки фахівця.

Передумовами, що об'єктивно потребують змін професійної освіти та підготовки вітчизняних фахівців у галузі туризму, виступають такі фактори: зростання масовості і доступності національних контактів та обмінів, розширення сфери офіційних і неформальних форм туристського спілкування. Задля цього необхідно передбачати генезис таких домінант туристської освіти: економіко-правової та управлінської, рекреаційної та науково-дослідної.

Варто визнати необхідність розвитку професійної туристської освіти у напрямку соціокультурної та мовленнєвої підготовки. Адже в умовах сучасного динамічного розвитку суспільства зміни у соціокультурній галузі відбуваються значно швидше.

Останнім часом фіксується зростання потенцій місцевих ініціатив, а це означає, що ієрархічна структура професійної туристської підготовки викладачів може мати і таку градацію: *глобальний, макрорегіональний, національний* (в межах країни) та *місцевий*, а також *субрегіональний*. Саме субрегіональний рівень передбачає уточнення туристської діяльності, класифікації напрямів ефективного використання рекреаційних та інших ресурсів, визначення шляхів та напрямів розширення місцевої організації влади.

Необхідно врахування специфіки регіону, формування окремих секторів та комплексів.

Варто говорити про той факт, що саме місцевий рівень створює якісно нові умови для розвитку туризму серед різних культурних груп населення, формуючи умови професійної мобільності: горизонтальної (зміна видів занять і груп у межах однієї соціокультурної системи) та вертикальної (перехід у межах соціокультурної системи).

Компетентні фахівці активніше і свідоміше оволодівають новими правилами суспільних контактів і мають значно більше можливостей для того, щоб дотримуватися нових правил поведінки, розвиток яких зумовлений не лише високим рівнем міжнародного духовного життя, а й їх глибоким загальнолюдським змістом.

Професійна компетентність вбирає такі складові: технічну, міжособистісну комунікативну, контекстуальну (знання соціокультурного контексту, професійних особливостей, стереотипів, професійних умінь), адаптивну (передбачення змін), концептуальну, інтегративну. Для глибшого розуміння даних процесів, звернімось до визначення професійної мобільності – можливості і здатності успішно переключатись на іншу діяльність чи змінювати вид праці.

«Професійна мобільність передбачає оволодіння системою узагальнених професійних способів і умінь, ефективно їх застосовувати для виконання певних завдань у суміжних галузях виробництва, порівняно легко переходити від однієї діяльності до іншої.

Необхідною умовою є володіння високим рівнем загальних професійних знань, готовність до оперативного відбору і реалізації оптимальних способів виконання різних завдань своєї професії, в умовах швидких змін техніки і технологій виробництва».

Отже, професійна мобільність виступає важливим компонентом кваліфікаційної структури фахівця, а для викладача вищого навчального закладу може виражатися у його здатності успішно здійснювати різні види занять чи вести викладання суміжних дисциплін.

Таким чином, нові дослідження потребують

- принципового уточнення методологічного інструментарію;
- запровадження світових та регіональних інновацій у змісті професійної туристської освіти викладачів у галузі туризму;

- підвищення відповідальності соціальних інститутів, організацій, та їх структурних підрозділів за виконання конкретних програм з розвитку професійної сфери;
- забезпечення доступності туристської освіти для всіх соціальних верств;
- суттєве розширення матеріальної бази.
- формування якісно нового туристського продукту, який задовольнятиме зростаючий туристичний попит та інтерес в умовах ефективно функціонуючої системи конкурентно-спроможних послуг;

Метою проведення тривалого дослідного проекту, ініційованого факультетом туризму Університетського коледжу імені Яноша Кодолані, є заповнення цієї прогалини шляхом оцінювання ключових умінь і навичок працівників туризму на ґрунті триаспектного підходу: з одного боку, проведення аналізу потреб і вимог угорської туристичної індустрії та формування з'ясованих у ході аналізу навичок і компетенцій у студентів, які здобувають освіту туристичного профілю.

З іншого боку, шляхом вивчення можливостей, які надає отримання вищої туристичної освіти, для особистого та професійного розвитку майбутніх працівників туризму.

На ґрунті загальнотеоретичного дослідження характеристик туристичної діяльності було розглянуто самостійно здобуті студентами туристичних спеціальностей навичок і компетенцій, на які впливала значна кількість очевидних змінних величин, як-от: рік навчання, попередня робота, вік і стать, для визначення «сильних» та «слабких» аспектів туристичної освіти як одного із впливових факторів розвитку особистих та професійних досягнень студентів.

Відтак, опрацювання програм вищої освіти туристичного профілю передбачає надання студентам і усних теоретичних знань на традиційних заняттях, і формування «гнучких» міжособистісних і міжкультурних умінь, які уможливають побудову випускниками успішної кар'єри в аналізованій галузі. Загалом варто констатувати, що у світі, де все швидко змінюється, найбільшим викликом для закладів вищої освіти в галузі туризму і гостинності є задоволення потреб індустрії, які також швидко змінюються.

Крім забезпечення студентів очікуваним рівнем фактичних знань, завданням університетів і коледжів є збільшення можливостей студентів щодо працевлаштування шляхом розвитку умінь і компетенцій, необхідних для роботи на керівній посаді.

Для досягнення цієї мети у закладах вищої освіти ініціюють розроблення високоякісних академічних програм у формі курсів на території навчального закладу та реалізацію обов'язкових програм стажування в закладах індустрії.

Основною метою стажування є отримання студентами практичної освіти і професійного досвіду роботи. Крім того, реалізація програм стажування є вигідною і для студентів, і для задіяних компаній. З одного боку, практичний професійний досвід, який отримують студенти, збільшує їхні шанси на працевлаштування і допомагає планувати майбутню кар'єру в індустрії.

З іншого боку, компанії в Угорщині мають змогу наймати найбільш кваліфікованих кандидатів, підтримувати зв'язки із найважливішими джерелами нової робочої сили, освітнім сектором, і мають можливість зменшувати завантаженість постійного штату, перекладаючи відповідальність за рутинну роботу на стажерів або студентів, які працюють, в гарячі сезони. Функціонування на сучасному етапі індустрії туризму і гостинності в швидкозмінних умовах зумовлює потребу перегляду змісту програм вищої туристичної освіти для забезпечення найбільш ефективного задоволення потреб індустрії, яка також швидко змінюється.

Хоча в університетах і коледжах Угорщини, які пропонують навчання із туристичного менеджменту, працюють над постійним удосконаленням освітніх програм у напрямі підвищення відповідності останніх до вимог ринку праці. Досить частотними на сьогодні є критичні зауваження стосовно того, що на ґрунті підготовчих і особливо навчальних програм готують «науковців» замість професійних менеджерів із міжнародним світоглядом.

Для надання студентам більш ринкової і конкурентноздатної освіти у більшості вищих шкіл Угорщини туристичного профілю було змінено вектор освітньої діяльності із передання теоретичних знань в бік формування компетенцій.

Наступні завдання дослідження включають в себе оцінку сприйняття викладачами компетенцій студентів, порівняльний аналіз вмій і компетенцій студентів коледжу спеціальності туризм. Крім того, щоб дослідити внесок соціалізації робочого місця досвіду роботи на особистий і професійний розвиток студентів спеціальності туризм і гостинність, планується подальший аналіз самосприйняття і індустріального оцінювання молодих працівників – через декілька років, з отриманням певного рівня досвіду роботи.

Цілісну систему взаємопов'язаних компонентів: країнознавча, лінгвокраїнознавча, соціолінгвістична компетенція. Активне впровадження ідей полікультурності сприяє формуванню у людей готовності співпрацювати один з одним у багатоетнічному середовищі.

Угорщина – держава культурного, етнічного, релігійного розмаїття, яка буде відкрите, демократичне суспільство.

Відкрите середовище є результатом полікультурної освіти. Концепція «полікультурного реформування навчальних програм» Джеймс Бенкса пропонує такі чотири рівні (чи етапи) реформування (*підхід окремих внесків, аддитивний підхід, трансформаційний підхід, підхід соціальної співучасті*).

Не менш важливим фактором актуалізації полікультурної освіти є прагнення окремих особистостей, а також цілих народностей набути своєї етнічної ідентичності. У зв'язку з цим, знання іноземних мов набуває економічної цінності і розглядається як обов'язковий компонент професійної підготовки майбутніх фахівців. Функції іноземної мови:

- засоб формування професійної спрямованості;
- поглиблення інтересу до майбутньої професії;
- забезпечення загального розвитку студентів;
- розширення їх світогляду;
- поглиблення знань про навколишній світ;
- виховна.

Таким чином, аналізуючи іншомовне ділове спілкування, підкреслимо, що мова йде не тільки про оволодіння професійною інформацією і лінгвістичними знаннями, але й інтерактивними знаннями, уміннями, навичками.

У рамках тривалого дослідного проекту факультет туризму Університетського коледжу імені Яноша Кодолані має на меті заповнити цю прогалину, оцінивши ключові вміння і навички працівників туризму, використовуючи тристоронній підхід: з одного боку, аналізуючи очікування угорської туристичної індустрії і оволодіння такими навичками і компетенціями інтернів і ідеальних працівників, а з іншого боку, вивчаючи внесок вищої туристичної освіти в особистий та професійний розвиток майбутніх працівників туризму.

Базуючись на загальнотеоретичному дослідженні характеристик туристичної діяльності, ця доповідь фокусується на самостійно здобутих навиках і компетенціях студентами туризму.

На них впливала велика кількість очевидних змінних величин, таких як рік навчання, попередня робота, вік і стать, для того щоб визначити закріплені сильні та слабкі сторони туристичної освіти як один із впливових факторів розвитку особистих та професійних досягнень студентів.

Туризм – це унікальна індустрія через те, що працівники, насправді, є частиною обслуговування продукту, який туристи споживають протягом перебування в місці відпочинку.

На справжню і відчутну якість обслуговування, а також на задоволення клієнта сильно впливає особистий внесок працівників і їхнє залучення до процесу надання послуг.

Щоб упевнитись, що якість сервісу задовольняє очікування клієнтів, а процеси обслуговування гарантують легку та ефективну діяльність даної компанії, роботодавці зазвичай шукають працівників з гнучкими вміннями та компетенціями, включаючи сильні комунікативні вміння, міжособистісні вміння, вміння вирішувати проблеми, і здатність швидко приймати потрібні рішення.

Одже, саме програми вищої освіти в туристичній галузі відповідальні за те, щоб забезпечити як усні теоретичні знання на традиційних заняттях, так і «м'які» міжособистісні і міжкультурні вміння, які нададуть змогу випускникам збудувати успішну кар'єру в галузі.

У світі, де все швидко змінюється, найбільшим викликом для закладів вищої освіти в галузі туризму і гостинності є забезпечення потреб індустрії, які також швидко змінюються.

На додачу до надання студентам очікуваного рівня фактичних знань, університети і коледжі прагнуть збільшити потенціал студентів щодо працевлаштування шляхом розвитку їхніх керівних вмінь і компетенцій. Щоб досягти цієї мети, заклади вищої освіти прагнуть розробляти високоякісні академічні програми у формі курсів на території навчального закладу, окрім того, пропонуючи обов'язкові програми стажування в закладах індустрії.

Головною метою стажування є забезпечення студентів практичною освітою і професійним досвідом роботи. Крім того, програми стажування надають безліч переваг як для студентів так і для залучених компаній. З одного боку, практичний професійний досвід, який здобувають студенти, збільшує їхні шанси у працевлаштуванні і допомагає їм планувати майбутню кар'єру в індустрії. З іншого боку, компанії мають змогу наймати найбільш підходящих кандидатів, зберігати зв'язки з найважливішими джерелами нової робочої сили, освітнім сектором, і мають можливість зменшувати завантаженість постійного штату, перекладаючи відповідальність за рутинну роботу на стажерів або працюючих студентів в гарячі сезони.

З того часу, як індустрія туризму і гостинності функціонує в умовах, що швидко змінюються, зміст програм вищої туристичної освіти повинен переглядатись періодично для того, щоб забезпечити потреби індустрії, які швидко змінюються. Університети і коледжі, які пропонують навчання по туристичному менеджменту, намагаються постійно розвивати свої навчальні програми, щоб відповідати вимогам ринку праці.

Досить поширеною є критика стосовно вищої туристичної освіти через те, що підготовчі і особливо навчальні програми готують «науковців» замість професійних менеджерів з міжнародним кругозором. Для того, щоб забезпечити студентів більш ринковою і конкурентно-здатною освітою, більшість туристичних шкіл Угорщини нещодавно стала зосереджуватись на компетенції, а не простій передачі теоретичних знань.

Протягом весни 2010 року викладачами кафедри туризму Університетського коледжу імені Яноша Кодолані було розроблено структуровану особисту анкету, яку заповнило 276 студентів 1-го та 3-го років навчання, які навчаються на стаціонарі та заочно за програмами «Гостинність і туризм» і «Менеджмент готельної справи».

Кількість учасників опитування визначалася кількістю осіб, зареєстрованих в цих програмах, для проведення аналізу перехресних зрізів студентів. У цьому дослідженні взяли участь також викладачі нашого університету, які стажувалися там.

У таблиці 3.1 підсумовано описові характеристики зразка. Який дає підстави стверджувати аналіз критерію $\chi^2=26.014$, $\text{sig}=0.000$, наявний взаємозв'язок між типом програми, в якій зареєстровано студентів. І їхньою попередньою роботою з огляду на те, що студенти заочної форми навчання зазвичай працюють упродовж періоду навчання. Різниця між місцем працевлаштування і подальшим досвідом роботи серед студентів стаціонарної і заочної форм навчання полягає в тому, що студенти стаціонару мають в середньому 10,51 місяців досвіду роботи (набутого під час літньої роботи або до вступу до коледжу), а студенти заочного відділення мають 38,98 місяців робочого досвіду (середнє значення цієї вибірки 17, 15 місяця).

Вік респондентів варіюється від 18 до 32 років (середнє = 20,92) з асиметричним статевим розподілом 21,0% чоловіків і 79% жінок. Остання цифра добре ілюструє типовий статевий розподіл програм туристської освіти в Угорщині, де робочі характеристики індустрії туризму і гостинності відображають міжнародну тенденцію регламентації сфери гостинності цілком жіночою економічною діяльністю, яка ґрунтується на традиційному виконанні таких завдань, як приготування їжі, прибирання або обслуговування гостей жінками.

Аналогічний варіативний список умінь і компетенцій, частково релевантних в туризмі, було укладено на основі аналізу фахової літератури і професійного досвіду і застосовано для визначення студентами власного сприйняття своїх умінь і компетенцій (за шкалою від 1 до 5, де 1 означає абсолютну несформованість цього вміння чи компетенції, а 5 – максимальний його рівень). У переліку із 56 величин, обраних авторами дослідження, об'єднано ключові вміння і компетенції в галузі туризму і гостинності.

Компетентність – це найважливіша характеристика працівника (мотив, властивість, вміння, аспекти самоуявлення, соціальна роль або основні знання), яка забезпечує ефективне і досконале виконання роботи. Компетентність «передбачає наявність знань і поведінкову здатність діяти відповідно».

У складній системі вмінь і компетенцій можна виокремити два основні типи компетенцій. Йдеться про **видимі компетенції**, які охоплюють раціональні компоненти системи, що необхідні для задовільного виконання роботи, теоретичні і професійні знання та практичні вміння; та **приховані компетенції**, так звані емоційні компоненти системи, які походять від культурних, особистих і психологічних характеристик особистості.

Описові характеристики зразка дослідження

Рік навчання	Освітня програма		Загальна к-сть
	Стаціонар	Заочна форма	
1-ий рік	128	40	168
3-ій рік	108		108
Загальна к-сть	236	40	276
Рік навчання	Попередня робота		Загальна к-сть
	Була	Не було	
1-ий рік	99	69	168
3-ій рік	54	54	108
Загальна к-сть	153	123	276
Програма	Попередня робота		Загальна к-сть
	Була	Не було	
Стаціонар	116	120	236
Заочна форма	37	3	40

У таблиці 3.2 представлено факторну структуру оцінюваних величин. Середні значення визначають результати власного сприйняття учасниками цих умінь і компетенцій.

У результаті проведення аналізу основного компонента отримано 12-факторну структуру із такими величинами:

- товариське ставлення;
- керівні навички;
- відповідальне ставлення;
- емоційна стабільність;
- риторичні вміння;
- професійна компетенція;
- когнітивні вміння;
- комунікативні вміння;
- працелюбна особистість;
- раціональний підхід;
- жвава особистість;
- динамізм.

Визначені фактори добре ілюструють складну структуру вмінь і компетенцій, сформованість яких у фахівця вимагають умови сучасного ринку праці.

Виконання подальшого аналізу дає змогу провести додаткову категоризацію: в той час як певні складні компетенції значно корелюють з особистими якістьми особистості (емоційна стабільність або жвава особистість), виробленість інших компетенцій є наслідком отримання офіційної освіти і проходження неофіційної соціалізації (когнітивні вміння і професійна компетенція).

Такий самий варіативний список вмінь і компетенцій, частково релевантних в туризмі, був розвинений на основі літератури і професійного досвіду, і був застосований, коли студентів просили визначити власне сприйняття своїх вмінь і компетенцій (по шкалі від 1 до 5, де 1 визначає абсолютну відсутність даного вміння чи компетенції, а 5 визначає максимальний рівень). Разом з тим, 56 величин були обрані, які на думку авторів об'єднують ключові вміння і компетенції в галузі туризму і гостинності. Дослідний аналіз основного компоненту з ротацією Varimax був застосований до списку вмінь і компетенцій, маючи на меті зменшення їх вимірів і визначення визначальних факторів. Визначені фактори добре ілюструють складну структуру вмінь і компетенцій, які очікуються на сучасному ринку праці.

Таблиця 3.2 представляє факторну структуру оцінюваних величин. Середні значення визначають результати власного сприйняття учасниками даних вмінь і компетенцій.

Таблиця 3.2

Структура факторів сприйняття власних вмінь і компетенцій

Фактор	Об'єм фактора	Пояснена розбіжність (%)	Власне значення	Оцінка*	Стд. відхил.
Ф 1. Товариське ставлення		20.182	10.742		
Здатність пристосовуватись	0.811			4.150	0.827
Уміння співпрацювати	0.810			4.233	0.723
Здатність іти на компроміс	0.767			4.055	0.809
Готовність допомогти	0.586			4.505	0.701
Самоконтроль	0.474			3.941	0.834
Лояльність	0.452			3.946	0.745
Ф 2. Керівні навички		7.979	4.102		
Орієнтованість на результат	0.791			3.843	0.756
Рішучість	0.632			3.585	0.941
Здатність приймати рішення	0.625			3.669	0.910
Орієнтованість на успіх	0.624			4.066	0.791
Самовпевненість	0.509			3.215	1.042
Уміння планувати	0.495			3.974	0.863
Ф 3. Відповідальне ставлення		5.884	3.114		
Відповідальність	0.720			4.124	0.744
Чесність	0.697			4.504	0.648
Надійність	0.618			4.562	0.597
Акуратність	0.554			3.978	1.000
Здатність до боротьби	0.489			4.007	0.849
Ф 4. Емоційна стабільність		4.605	2.533		
Позитивне ставлення	0.760			3.807	1.036
Особистий баланс	0.733			3.625	0.897
Стійкість до стресів	0.539			3.225	0.967
Ф 5. Риторичні вміння		4.193	2.318		

Здатність передавати точні повідомлення	0.702			3.823	0.749
Вербальні комунікативні вміння	0.680			3.996	0.836
Вміння аргументувати	0.534			3.706	0.851
Ф 6. Професійна компетенція		3.697	1.998		
Професійні знання	0.813			3.433	0.863
Професійний досвід	0.781			3.394	1.077
Підкорення правилам	0.507			3.600	0.847
Ф 7. Когнітивні вміння		3.651	1.871		
Уміння вчитись	0.638			3.740	0.837
Уміння фокусуватись	0.628			3.733	0.771
Уміння аналізувати проблеми	0.598			3.893	0.842
Уміння комбінувати	0.457			3.825	0.765
Широкий світогляд	0.433			3.913	0.764
Здатність вчитись на помилках	0.423			4.004	0.835
Ф 8. Комунікативні вміння		3.382	1.704		
Знання іноземної мови	0.836			3.842	0.791
Навички писемного спілкування	0.700			3.927	0.866
Здатність розуміти інших	0.551			4.336	0.677
Невербальні комунікативні вміння	0.526			3.908	0.758
Здатність збирати й обробляти інформацію	0.435			3.830	0.715
Ф 9. Працелюбна особистість		3.096	1.454		
Здатність працювати понаднормово	0.650			3.887	0.802
Стійкість	0.576			3.920	0.890
Наполегливість	0.493			4.007	0.803
Саморозвиток	0.407			3.800	0.745
Ф 10. Раціональний підхід		2.874	1.325		
Логічне мислення	0.712			3.960	0.640
Практичний підхід	0.578			3.659	0.806
Уміння обчислювати	0.480			3.198	0.861
Ф 11. Жвава особистість		2.654	1.225		
Почуття гумору	0.773			4.044	0.803
Уміння імпровізувати	0.667			3.647	0.893
Ф 12. Динамізм		2.498	1.074		
Ентузіазм	0.760			3.967	0.762
Орієнтованість на завдання	0.746			3.681	0.828

*1=абсолютна несформованість компетенції, 5=максимальний рівень компетенції

Крім того, щоб проаналізувати вплив соціодемографічних характеристик респондентів, таких як стать, вік, рік навчання, тип навчальної програми і попередній робочий досвід, на їх власне сприйняття своїх вмінь і компетенцій, був проведений варіативний аналіз ANOVA.

Середнє значення, вираховане для кожного фактора, показує, що студенти сприймають товариськість і відчуття відповідальності як свої «сильні» грані, а несформованість професійної компетентності – як свою «слабку» грань (табл. 3.3).

У ході дослідження встановлено, що у контексті вищої освіти когнітивні, керівні та риторичні вміння є адекватними, але не особливо високої якості, хоча формування саме цих компетенцій відбувається упродовж усього періоду отримання освіти.

Це можна пояснити, з одного боку, невдалою співпрацею освітньої системи з ефективною практикою, орієнтованою на формування компетенції, в рамках навчальних програм, які здебільшого ґрунтуються на засвоєнні теоретичних знань, а з іншого боку, зростаючим фокусуванням шкіл на оцінюванні таких умінь, які змушують студентів зіштовхуватись зі своїми дещо «слабкими» гранями.

Подальший аналіз пропонує можливість додаткової категоризації: в той час як певні складні компетенції сильно співвідносяться з особистими якостями особистості (такі як емоційна стабільність або жвава особистість), інші компетенції виявляються як наслідок офіційної освіти і неофіційної соціалізації (такі як когнітивні вміння і професійна компетенція).

Середнє значення вираховане для кожного фактора показує, що студенти сприймають товариськість і відчуття відповідальності як головні сильні сторони, а відсутність професійної компетенції як свою головну слабку сторону (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Власне сприйняття студентами своїх складених компетенцій

Фактор	Оцінка*	Стд.відхил.
Відповідальне ставлення	4.235	0.768
Товариське ставлення	4.138	0.773
Комунікативні вміння	3.969	0.761
Працелюбна особистість	3.904	0.810
Когнітивні вміння	3.851	0.802
Жвава особистість	3.846	0.848
Риторичні вміння	3.842	0.812
Динамізм	3.824	0.795
Керівні навички	3.725	0.884
Раціональний підхід	3.606	0.769
Емоційна стабільність	3.552	0.967
Професійна компетенція	3.476	0.929

*1=абсолютна несформованість компетенції, 5=максимальний рівень компетенції

Втім, у сфері особистісних компетенцій не розроблено такої шкали вимірювання, тому в тому разі, коли студентів просять визначити свої вміння і компетенції, вони зазвичай спираються на власні суб'єктивні сприйняття і на думку своєї соціальної групи.

Студенти у ході опитування переоцінюють якість своїх умінь в кожному аспекті.

Найменшу різницю між очікуваннями індустрії (тобто опис ідеального працівника) і самосприйняттям студентів простежено у факторі «жвава особистість», а найбільшу зареєстровано у факторі «емоційна стабільність».

Однак під час аналізу різниці між роботою інтернів і самосприйняттям студентів виявлено їхню абсолютну протилежність. Відтак, можемо зробити висновок, що для задоволення очікувань індустрії недоцільною є концентрація на виробленні окремих умінь і здібностей, а постає як раціональна потреба вдосконалення рівня сукупної компетентності студентів.

Для вивчення впливу соціодемографічних чинників, як-от: вік, стать, рік навчання, тип програми і попередній робочий досвід, було проведено варіативний аналіз ANOVA.

У таблиці 3.4 подано перелік тих умінь і компетенцій, на які значно впливає рік навчання студентів.

Аналіз переліку умінь і компетенцій, на які впливає рік навчання студентів, підтверджує, що протягом навчання студенти коледжу поступово вивчають свої коротко- і довготривалі завдання (успішні екзамени) і повільно засвоюють поведінкові моделі, необхідні для задовільного виконання цих завдань в організаціях. І раціональні (когнітивні), й емоційні (міжособистісні) вміння і компетенції входять до переліку тих, на які впливає вища освіта.

Таблиця 3.4

Уміння і компетенції, на які значно впливає рік навчання

Уміння/компетенція	Оцінка*		F	Sig.
	1-ий рік	3-й рік		
Уміння вчитись	3.60	3.95	12.135	0.001
Особистий баланс	3.54	3.77	4.376	0.037
Стійкість до стресів	3.13	3.37	4.041	0.045
Здатність до боротьби	3.92	4.14	4.384	0.037
Наполегливість	3.92	4.14	4.856	0.028
Здатність розуміти накази	4.02	4.23	5.095	0.025
Саморозвиток	3.72	3.93	5.601	0.019
Здатність пристосовуватись	4.05	4.31	6.458	0.012
Здатність іти на компроміс	3.95	4.21	6.961	0.009
Уміння залагоджувати конфлікти	3.73	3.95	4.552	0.034

*1=абсолютна несформованість компетенції, 5=максимальний рівень компетенції

Результати проведеного дослідження дають підстави стверджувати про «додаткову цінність» освітніх програм, оскільки оцінка кожного пункту є вищою у студентів 3-го курсу порівняно зі студентами 1-го.

Хоча автори спочатку очікували від студентів заочного відділення, – які зазвичай старші, більш зрілі, мають більше досвіду роботи, – вищого самосприйняття, дані таблиці 3.5 доводять протилежне за всіма пунктами, окрім двох: «професійні знання» і «професійний досвід». Ті, хто обирає заочну форму навчання, зазвичай обмежені зовнішніми обставинами.

Навчання за програмою заочної форми має і переваги, і недоліки: хоча студенти менше контактують з лекторами і одногрупниками і змушені бути більш незалежними в своїй роботі, практичний досвід, отриманий ними за межами освітньої системи, надає їм додаткові джерела знань.

Як було вже згадано, наявність досвіду попередньої роботи співвіднесена з типом освітньої програми, яку опановували студенти: студенти заочного відділення більш вірогідно мали попередню роботу і більш тривалий період накопичення фахового досвіду.

Однак, як показано у таблиці 3.6, перелік умінь і компетенцій, на які впливає наявність досвіду попередньої роботи, значно відрізняється від тих, на яких впливає тип освітньої програми. Наявність досвіду попередньої роботи здебільшого має вплив на формування компетенцій і умінь, що пов'язані з виконанням, через здатність особистості усвідомлювати ті вміння, які потрібні і/або які вимагають на ринку праці.

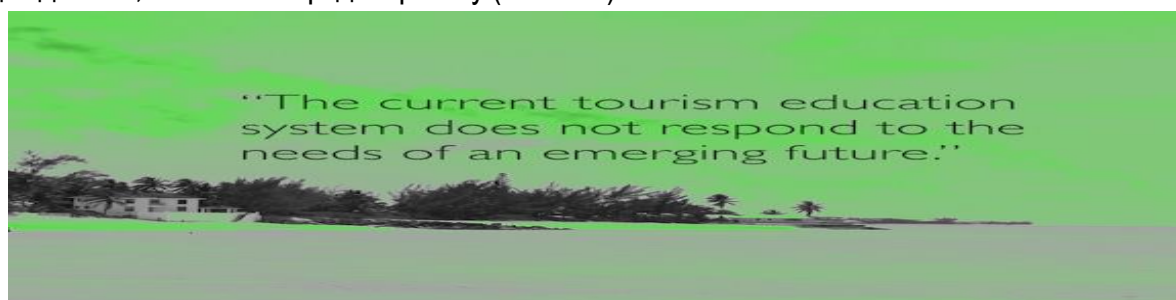
Таблиця 3.5

Уміння і компетенції, на які значно впливає тип освітньої програми

Уміння/компетенція	Оцінка*		F	Sig.
	Стаціонар	Заочна форма		
Логічне мислення	4.00	3.73	6.444	0.012
Уміння вчитись	3.79	3.45	5.722	0.017
Здатність розуміти накази	4.15	3.85	5.603	0.019
Професійний досвід	3.32	3.81	6.677	0.010
Професійні знання	3.39	3.70	4.284	0.039
Знання іноземної мови	3.90	3.51	8.108	0.005
Надійність	4.59	4.38	4.055	0.045

*1=абсолютна несформованість компетенції, 5=максимальний рівень компетенції

Особисті зусилля розвивати такі вміння і компетенції варто пояснити потребою людини працювати успішно й отримувати задоволення, з одного боку, і зростаючою конкуренцією на бажані посади, або будь-яку роботу, з іншого. Вираження ентузіазму, орієнтованість на завдання, стійкість і гнучкість є передумовами вироблення позитивного особистого іміджу, важливість якого більш очевидна для тих, хто мав попередню роботу (табл. 3.6).

Таблиця 3.6

Уміння і компетенції, на які впливає наявність досвіду попередньої роботи

Уміння/компетенція	Оцінка*		F	Sig.
	Так	Ні		
Уміння комбінувати	3.92	3.71	4.870	0.028
Стійкість	4.11	3.68	16.833	0.000
Здатність організувати роботу	3.99	3.72	6.481	0.011
Здатність працювати понаднормово	4.06	3.67	16.681	0.000
Ентузіазм	4.07	3.84	6.596	0.011
Орієнтованість на завдання	3.81	3.53	7.905	0.005
Гнучкість	4.10	3.68	18.678	0.000
Здатність розуміти накази	4.19	4.01	3.835	0.051
Професійний досвід	3.63	3.06	18.226	0.000
Професійні знання	3.61	3.19	15.176	0.000
Невербальні комунікативні вміння	3.99	3.80	4.108	0.044
Уміння планувати	4.09	3.83	5.927	0.016

*1=абсолютна несформованість компетенції, 5=максимальний рівень компетенції

За допомогою критерію хі-квадрат спостережено значний зв'язок між віком і роком навчання студентів ($\chi^2=83.550$, $\text{sig}=0.000$), а також їхнім попереднім досвідом роботи ($\chi^2=42.146$, $\text{sig}=0.000$), чим можна пояснити наявність вищих рівнів самосприйняття старших студентів у показниках професійних знань і професійного досвіду. Вік людини зазвичай корелює з її життєвим досвідом і процесами соціалізації, на які певною мірою впливає освітній сектор.

Різномасштабність впливу вищої освіти на вироблення таких умінь, як акуратність і здатність до боротьби, варто зарахувати до методів оцінювання роботи, які використовують коледжі, як-от: шкали оцінювання і кредитно-трансферні системи (табл. 3.7).

Таблиця 3.7

Уміння і компетенції, на які значно впливає вік

Уміння/компетенція	Оцінка*		F	Sig.
	18–20 років	21+ років		
Акуратність	4.02	3.93	1.840	0.033
Здатність до боротьби	3.91	4.09	1.939	0.023
Професійний досвід	3.21	3.53	2.120	0.012
Професійні знання	3.18	3.63	3.605	0.000
Міжкультурні знання	3.91	4.05	1.803	0.039
Здатність вчитись на помилках	3.94	4.06	2.281	0.006

Розширення спектра міжкультурних знань можна також пояснити збільшенням мандрівного досвіду студентів, особливо студентів туристичних спеціальностей.

Стать – єдиний стабільний соціо-демографічний показник, яким послуговувалися у дослідженні (усі інші, як-от: вік, рік навчання, досвід попередньої роботи і тип освітньої програми, змінюється або може змінитись протягом навчання людини або її професійної кар'єри). Вплив статі студента на його самосприйняття є особливо важливим у контексті сфери туризму і гостинності, де жінок працює більше (у Європейському Союзі 2006 року частка працівників-жінок склала 56 % із тих, хто працював у готелях і ресторанах, а частка загальної зайнятості населення становила 44 %; в Угорщині ті ж показники склали 58 % і 46 % відповідно).

Як показано у таблиці 3.8, студенти чоловічої статі надають більшої ваги в основному індивідуальним, екстравертним якостям особистості, як-от: почуття гумору, самовпевненість або вміння імпровізувати, які можуть довести успішність за короткотривалий і середньої тривалості термін, особливо в умовах конкуренції. У дослідженні з'ясовано, що на ґрунті самосприйняття чоловіки схиляються до екстравертного типу особистості, який здебільшого відзначається зовнішньою експресивністю, активністю і самовпевненістю.

Студенти жіночої статі, на протилежну студентам-чоловікам, демонструють високе самосприйняття в основному в колективних, але не екстравертних. А більш точних умінь і компетенцій, як-от: надійність, почуття відповідальності та наполегливість, що нівелює загальноприйнятий стереотип залежної жінки, яка потребує опіки.

Крім того, досвід дає підстави стверджувати, що останній вид умінь і компетенцій може бути не таким ефективним в ракурсі швидкої побудови кар'єри, як попередній.

Однак, на відміну від вищої тактичної ефективності сприйняття «сильних» граней студентами чоловічої статі, «сильні» вміння і компетенції для жінок є можливо більш результативними для довготривалого розвитку стратегій прийнятного життя (табл. 3.8).

Хоча освіта відіграє важливу роль у розвитку професійних умінь і особистих компетенцій студентів туристичної галузі, підтверджено також високий рівень впливу таких факторів, як сім'я, культурна соціалізація і зовнішній досвід.

Оцінювання власних умінь і компетенцій студентами спеціальності «Туризм і гостинність» дає змогу визначити недоліки процесу навчання й освіти. Втім, варто зазначити, що окремі з аналізованих відмінностей залежать від якостей особистості людини, а останнє достатньо важко змінити засобами системи вищої освіти.

Однак, саме заклади освіти відповідальні за те, щоб інформувати студентів про очікування і вимоги туристичної індустрії щодо майбутніх працівників, висвітлити важливість саморозвитку у тих сферах, де набуті та наявні вміння значно різняться і пропонувати студентам навчальні програми, орієнтовані на компетенцію для того, щоб удосконалити опис їхніх умінь.

Відповідно до висновків дослідження, однією зі сфер, розвиток якої актуальний на сьогодні в Угорщині, є вербальні комунікативні вміння: попри те, що названа якість винятково необхідна в секторі туризму і гостинності, за результатами дослідження вона відзначається низькими показниками сформованості вмінь.

Хоча студенти здебільшого усвідомлюють недостатність розвитку власної вербальної сфери під час усних екзаменів і семінарських виступів, однак вони не завжди розуміють справжню важливість сформованості вербальних комунікативних умінь до закінчення навчання.

Відтак, завданням закладу освіти є передбачення у навчальних програмах розширення спектра вербальної діяльності та збільшення переліку вербальних завдань.

Усвідомлення різниці за статтю щодо сформованості вмінь і компетенцій також дає підстави працівникам освіти акцентувати на розвитку «сильних» і «слабких» граней особистостей студентів чоловічої та жіночої статей.

Однак варто зазначити, що опис компетенції, поданий студентками, ближчий до опису ідеального працівника, створеного працівниками індустрії, ніж характеристики, представлені студентами чоловічої статі. Це можна частково пояснити високим відсотком жінок, які працюють у сфері туризму та гостинності. «Сильними» гранями студенток є такі компетенції, як надійність, чесність і готовність допомогти, які представники туристичної індустрії вважають надзвичайно важливими. Майбутньому фахівцю у сфері туризму потрібно виконувати висококваліфіковану аналітичну й організаційну роботу, правильно оцінювати міжнародну ситуацію, обґрунтовано й чітко висловлювати свою точку зору.

Проведене у контексті пропонованого дослідження вивчення досвіду угорських науковців дає підстави стверджувати, що викладачі вищих навчальних закладів відчують потребу раціонального поєднання традиційних технічних засобів та сучасних технологій і стратегій їхнього використання у процесі підготовки майбутніх фахівців сфери туризму.

Проблеми моделювання професійної діяльності фахівця, оцінювання та атестації знань і вмінь, безпосередньо освітнього процесу, якості освіти загалом є достатньо актуальними в наукових студіях сучасних угорських педагогів.

Конкурентоспроможність майбутнього спеціаліста – показник якості підготовки випускників ВНЗ, де критерієм слугує професійна компетентність. Парадигма освіти, яка передбачала авторитарне, репродуктивне навчання відходить у минуле, натомість прийшло розвиваюче навчання.

Це стимулює пізнавальну активність та розвиток продуктивного мислення, формує творчу особистість. Популяризація на сучасному етапі галузі туризму детермінує загальне усвідомлення необхідності отримання освіти у цій сфері, робить цю освітню площину конкурентоспроможною і зумовлює утворення міждисциплінарного туризму.

При цьому розгортання вищезазначених трансформацій відбувається з акцентуванням на моральному аспекті економічних дій – порядності, духовності, партнерстві, волі як складових успіху сучасного туристичного бізнесу. Таким чином завданням закладу освіти є збільшення можливості вербальних діяльностей і розширення переліку вербальних завдань для того, щоб сприяти успішному розвитку кар'єри.

Усвідомлення статевої різниці відносно вмінь і компетенцій також дозволяє працівникам освіти зосередитись на сильних і слабких сторонах студентів чоловічої і жіночої статі. Однак варто зазначити, що опис компетенції, даний студентками, ближчий до опису ідеального працівника, даний працівниками індустрії, ніж характеристики, описані студентами чоловічої статі. Це можна частково пояснити високим відсотком жінок, які працюють в туризмі і гостинності. Сильна сторона студенток особливо важлива в тих компетенціях – надійність, чесність і готовність допомогти – які вважаються представниками індустрії надзвичайно важливими в галузі туризму.

Наступні завдання дослідження включають в себе оцінку сприйняття викладачами компетенцій студентів, порівняльний аналіз вмінь і компетенцій студентів коледжу спеціальності туризм. Крім того, щоб дослідити внесок соціалізації робочого місця досвіду роботи на особистий і професійний розвиток студентів спеціальності туризм і гостинність, планується подальший аналіз самосприйняття і індустріального оцінювання молодих працівників – через декілька років, з отриманням певного рівня досвіду роботи.

Таблиця 3.8

Уміння і компетенції, на які значно впливає стать

Уміння/компетенція	Оцінка*		F	Sig.
	Чол.	Жін.		
Уміння вчитись	3.32	3.84	17.979	0.000
Позитивне ставлення	4.05	3.75	3.921	0.049
Здатність до боротьби	3.65	4.11	13.679	0.000
Наполегливість	3.77	4.07	6.246	0.013
Здатність обробляти інформацію	3.60	3.88	6.803	0.010
Навички писемного спілкування	3.48	4.04	19.643	0.000
Здатність розуміти інших	4.11	4.40	8.474	0.004
Почуття гумору	4.34	3.96	10.347	0.001
Уміння імпровізувати	4.02	3.53	13.749	0.000
Самовпевненість	3.75	3.06	20.120	0.000
Самокритика	3.80	4.17	9.184	0.003
Здатність пристосовуватись	3.95	4.20	4.240	0.040
Відповідальність	3.93	4.19	5.479	0.020
Надійність	4.30	4.63	13.654	0.000
Здатність приймати рішення	3.95	3.60	6.656	0.010

*1=абсолютна несформованість компетенції, 5=максимальний рівень компетенції

У новому Державному стандарті розкриваються такі поняття:

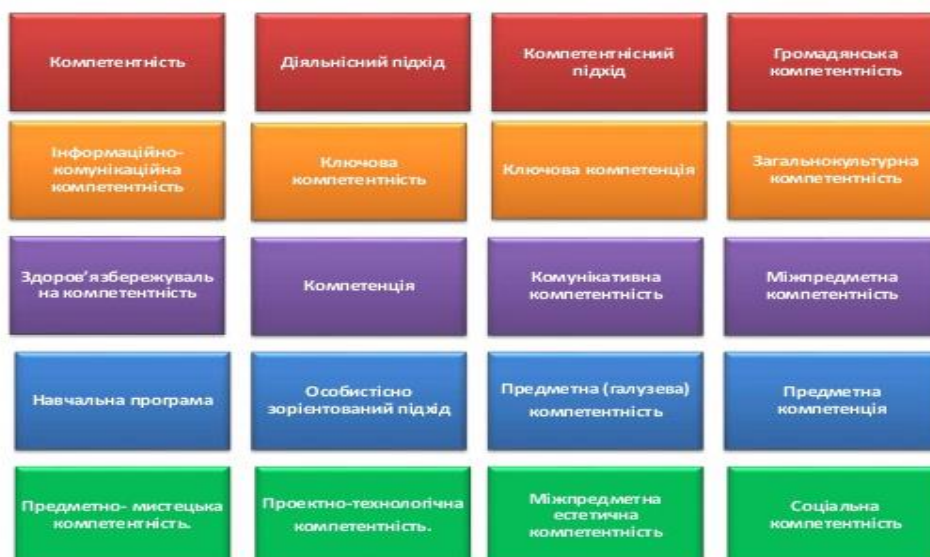

Рис. 3.3. Зміст нового державного стандарту.

3.2. Формування іншомовної компетентності фахівців сфери туризму в полікультурному середовищі Угорщини

В останнє десятиліття найбільш перспективні та широкомасштабні зміни відбуваються в освітній галузі країн Європи. Розвиток європейських держав актуалізує різні підходи до формування сфери іншомовної освіти.

Угорська Республіка, яка не так давно (2004) долучилася до членства в Європейському Союзі, значно підсилила значущість національної іншомовної освітньої сфери в умовах середнього навчального закладу.

У контексті європейських тенденцій та з опертям на національні освітні традиції (впровадження профілізації іншомовної освіти, новітні мовні проекти, дворівнева державна підсумкова атестація з іноземної мови тощо) Угорщина в числі перших постсоціалістичних держав екстраполювала рекомендації Ради Європи з питань мовної освіти й виробила національну доктрину її розвитку.

За період з кінця ХХ – до початку ХХІ сторіччя в країні вже є очевидними дидактико-розвивальні здобутки. Бажання угорців опанувати іноземними мовами в середній школі та їхнє прагнення до багатомовності і сьогодні знаходить велику державну підтримку на рівні належного фінансування інноваційних педагогічних технологій.

Демократичне громадянське суспільства зумовлює умови розвитку всіх його сфер. Невід'ємним атрибутом сучасної Угорської Республіки розглядаємо орієнтацію на гуманістичні цінності європейської культури, визнання прав людини, зокрема, на здобуття якісної європейської освіти, розвиток інтелектуальних здібностей та потреб особистості.

Такий підхід широких кіл громадськості став основою у діяльності членів Європейського Союзу, до якого в травні 2004 року ввійшла й Угорська Республіка.

В Раді Європи та в Європейському Парламенті особливу увагу приділяють розвитку освітнього простору без кордонів, що є лише однією частиною стратегічної мети центральних та східноєвропейських держав у подальшому поступі. Незважаючи на окремі ключові освітні вимоги до країн – членів Євросоюзу. Їхня освітня політика ґрунтується на врахуванні національних інтересів кожного члена зокрема. Відсутні загальноєвропейські вимоги щодо того, чого і як необхідно навчати у загальноосвітній чи вищій школах.

Євросоюз не керує освітніми процесами європейських держав, не орієнтує їх на вибір певної освітньої структури чи системи, як, Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання» (далі Рекомендації), намагається інтенсифікувати процес ефективнішого міжнародного спілкування.

Подальше поширення основних принципів, визначених Рекомендаціями, сприяє поглибленню можливості доступу кожного до інформації, особистісної взаємодії та поваги до культур інших народів. Цілі навчання мають втілюватися впродовж усього життя, починаючи зі школи та завершуючи закладами для дорослих.

На основі викладених у Рекомендаціях тез можемо стверджувати, що вироблені експертами критерії вивчення, викладання та оцінювання сприятимуть підтримці всіма європейськими державами спільних освітніх проектів.

А також співпраці між освітніми навчальними закладами різних країн, взаємному визнанню мовних кваліфікацій, допоможуть всім, хто задіяний у навчальному процесі, скоординувати свої зусилля задля реалізації культурних проявів особистості.

А саме «в культурній компетенції особистості різні види культури (національна, регіональна, соціальна), що доступні цій особистості, не просто співіснують поруч одна з одною, вони порівнюються, контрастуються й активно взаємодіють у процесі створення збагаченої, інтегрованої плюрикультурної компетенції, одним із компонентів якої є плюрилінгвальна компетенція, що також взаємодіє з іншими компонентами».

Новітній акмеологічний та синергетичний підхід до розвитку людини утверджує загальнонауковий, філософський принцип цілісності, який передбачає розгляд людини як цілісної істоти. З огляду на зазначене орієнтиром навчально-виховного процесу обрано поєднання засобів різних навчальних дисциплін під час формування професійної компетентності майбутнього фахівця.

На нашу думку, чим більш віддалені навчальні предмети буде інтегровано у цьому процесі, тим більшим буде очікуваний ефект. Дослідження можливостей іноземної мови в аспекті розвитку фахової компетентності студентів вважаємо достатньо актуальним.

Зі вступом Угорщини до Євросоюзу спостережено зростання рівня відповідальності викладачів за якісні показники знань, умінь і навичок студентів.

А також за мотивацію останніх до самовдосконалення та подальшої самоосвіти.

Отримавши більші можливості для стажування за кордоном, участі у науково-практичних конференціях, семінарах і міжнародних грантах, викладачі сповна їх використовують.

Створення представництв таких організацій в Угорщині зумовлює підвищення рівня знань, умінь і навичок студентів педагогічних спеціальностей. Упродовж навчання студентам надано можливість стажуватися за кордоном, а також вибір предметів та спецкурсів, які читають іноземною мовою, що забезпечує поглиблення їхніх фахових і мовних знань, передбачає підготовку до роботи у вищій школі.

Підвищення інтересу до вивчення іноземних мов зумовлене зростанням на сучасному етапі розвитку суспільства реальних можливостей здобуття конкурентоспроможної на ринку праці спеціальності всіма бажаними. Підґрунтям європейських підходів до реформування сфери іншомовної вищої освіти в Угорщині початку XXI сторіччя визначаємо напрацювання фахівців з мовної освіти та рекомендації Ради Європи.

Системно структурована впродовж поступового становлення й розвитку вища іншомовна освіта Угорщини вирізняється цілеспрямованістю й діяльнісно-орієнтованим підходом, орієнтацією на задоволення найширших мовних запитів студентів.

Визначено стратегічну мету навчання іноземній мові в Угорській Республіці.

Йдеться про те, що навчання іноземної мови – це не лише процес накопичення знань, а й вироблення у студентів навичок іншомовного мовленнєвого спілкування, можливість розширення індивідуального мовного досвіду від рівня побутового мовлення до мови спільноти, і аж до пізнання мов інших народів упродовж усього життя та професійне мовлення.

Профілізація навчання іноземній мові у вищих навчальних закладах Угорської Республіки зумовлювала утвердження та апробування складових компонентів аналізованої системи шляхом створення можливості для реалізації особистісних, соціально значущих потреб з метою здобуття престижних професій, спілкування із закордонними партнерами, обміну студентами, навчання та стажування за кордоном, користування науковою літературою мовою оригіналу.

На зламі ХХ – ХХІ ст. в Україні також простежено значне зростання інтересу до проблеми іншомовної освіти у вищих навчальних закладах різного типу.

В Національній доктрині розвитку освіти зазначено, що у державі започатковано систему безперервної мовної освіти, яка забезпечить обов'язкове вивчення громадянами України державної мови, можливість опанувати рідну і практично послуговуватися хоча б однією іноземною мовою. Відповідне переосмислення стратегічних документів Ради Європи з питань мовної освіти з подальшою дидактичною інтерпретацією їхніх рекомендацій передбачену низці нормативно-правових документів Міністерства освіти і науки України, в яких наголошено, що орієнтиром реалізації всієї системи іншомовної освіти повинне бути формування у студентів уміння та навичок спілкування іноземною мовою.

Описані заходи сприятимуть інтеграції українського суспільства до світової спільноти. Упродовж 90-их років ХХ сторіччя, тобто протягом періоду демократичного розвитку Угорської Республіки, означена проблема знаходилась в епіцентрі наукового зацікавлення дослідників, що детермінувало інтенсифікацію спроб нового трактування пріоритетів заданої проблеми.

Об'єктом наукових пошуків учених було обрано

- особливості та зміст іншомовної сфери освіти (Р. Баллер, К. Петнекі);
- іноземні мови як навчальний предмет (Х. Фекети);
- теоретичні й практичні засади її розвитку (Є. Бардош, Ж. Куртан, К. Філеп);
- сучасні тенденції розвитку навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах (Ж. Куті, П. Медеші, М. Ніколов);
- лінгводидактичні принципи навчання іноземних мов (І. Ваго, Й. Нодь, І. Раб, Т. Терестийні, С. Туша);
- діяльнісно-орієнтований підхід до укладання змісту й завдань з урахуванням особливостей навчального матеріалу (П. Лазар, А. Лесняк, Б. Менуш, І. Мігаль, Л. Надудварі, Л. Ян);
- потреби у навчанні іноземним мовам у вищих навчальних закладах Угорщини у світлі національних і європейських вимог (Ч. Сарді);
- методика викладання іноземних мов (П. А. Медіас);
- інструментарій навчання іноземних мов (А. Карпати).

У працях науковців Угорської Республіки розкрито технологію впровадження рекомендацій експертів Ради Європи та інших європейських держав щодо реформування іншомовної освіти й використання їхнього досвіду задля утвердження національної доктрини.

Сутність державного сприяння реформуванню галузі іншомовної освіти окреслено у Постанові Кабінету Міністрів Угорської Республіки «Національний стандарт освіти», Державній освітній програмі, Програмі розвитку іншомовної освіти, наказах Міністерства освіти Угорщини.

Спеціальним урядовим розпорядженням «Вивчення мови – політична доктрина розвитку» (2002-2003) виразнено завдання та шляхи переосмислення усталених підходів до сфери освіти з урахуванням вимог часу та рекомендацій Ради Європи.

Такий підхід уможливорює проведення періодичного порівняльного аналізу напрацювань угорських учених і практиків із дотичними європейськими стандартами задля інтерпретації одержаних результатів в інших країнах, зокрема й в Україні. Мовна політика Ради Європи ґрунтується на основі поняття «плюрилінгвізму». Його не слід ототожнювати з мультилінгвізмом, який розглядається як «знання кількох мов або їх толерантне співіснування іноземних, мов національних меншин і мігрантів на окремо взятій території. Мультилінгвізму можна досягти шляхом простої диверсифікації (урізноманітнення) мов.

Це пропонується для вивчення в окремій школі чи освітній системі, а також шляхом заохочення учнів до вивчення більше, ніж однієї іноземної мови, чи послабленням домінуючої ролі англійської мови, як засобу міжнародного спілкування», зазначено у Рекомендаціях.

Плюрилінгвізм повною мірою протилежний з мультилінгвізмом, а його мовний репертуар може поширюватися від рівня побутового мовлення до мови спільноти, а також мов інших народів. Він трактується як багатомовність, відповідно з якою особистість як представник суспільства володіє знаннями, уміннями та навичками різних мов, культур й використовує та примножує ці знання упродовж усього життя. Важливо, щоб люди, які спілкуються різними мовами, толерантно та з повагою співіснували в окремому суспільстві навіть тоді, коли використовують одну мову як засіб спілкування.

Поняття «плюрилінгвізму» розглядається не як розмежування мови на певні розумові блоки, а як процес формування комунікативної компетенції, «всередині якої усі мовні знання. Вони у мові переплітаються, взаємодіють, розвиваючись та удосконалюючись упродовж усього життя». Йдеться про те, що основу мовної політики держави з позицій плюрилінгвізму складають носії мови, здатні оцінювати та розвивати усі мовні здібності.

Мови повинні бути урізноманітнені, а їх навчання – цілеспрямованим та толерантним упродовж усього життя; і в реальних ситуаціях людина може гнучко використовувати різні складники цієї компетенції «з метою досягнення ефективного спілкування з певним співрозмовником». Професійно-орієнтоване навчання іноземній мові як предмету вивчення у вишах виявляє потужні ресурси для розвитку фахової компетентності спеціалістів сфери туризму, які полягають у можливостях формування, розвитку та проектування змісту навчання іноземній мові у системі неперервної професійної туристичної освіти.

Розглянемо більш детально згадані компетентності.

Соціокультурна компетентність, що розширює можливості взаємодії людини зі світом завдяки опануванню додаткового мовного коду спілкування та освоєння дійсності.

Базою її формування є інформація соціокультурного спрямування, що слугує підґрунтям викладання іноземних мов.

Загальнотехнічна компетентність, яку виробляють шляхом засвоєння технічної термінології, що входить до складу так званої міжнародної лексики.

Абстрактно-логічні засади предметно-практичної компетентності, які формують за допомогою вивчення іноземної мови, синтаксична будова якої потребує розвитку у студентів відповідних механізмів абстрактно-логічного мислення.

Інтерактивні стратегії взаємодії зі світом, які створюють завдяки розвитку соціально-рольових можливостей студентів, що впливає із комунікативно-рольової спрямованості процесу викладання іноземних мов.

Мотиваційна база індивіда, яку формують на основі вмотивованості навчальної діяльності на заняттях з іноземної мови, якщо цей процес спрямований на досягнення успіху.

Асоціативні зв'язки та механізми асоціативності, що слугують підґрунтям творчого опанування дійсності шляхом застосування методик розвитку асоціативного мислення, якими активно оперують на заняттях з іноземної мови.

Синтезовані абстрактно-логічна та емоційно-образна стратегії пізнання світу, що є об'єднання технічного та гуманітарного аспектів підготовки фахівців як бази для швидкого становлення сучасної особистості. Це може відбуватися за допомогою використання наочності на заняттях з іноземної мови та реалізації спрямованості на поєднання образного та вербального компонентів мовленнєвого акту.

Комунікативна компетентність як необхідний елемент життєвої компетентності, що зумовлена комунікативною орієнтацією методики викладання іноземної мови. На сучасному етапі іноземну мову визнано вагомим чинником становлення особистості.

Розвиток міжнародних відносин Угорщини із країнами світу, зростання пріоритету вивчення іноземних мов підвищують роль останніх як джерела знань про країну та світ, як засобу формування життєвої компетентності.

Вивчення іноземної мови закладає підвалини іншомовної мовленнєвої діяльності, а також є додатковим засобом розширення світогляду.

В сучасних соціокультурних умовах гостро постає проблема дотримання культурно-етичних норм спілкування, яка тісно пов'язана із завданням вищої школи щодо підготовки фахівця нового, гуманістичного типу, всебічно озброєного не лише основами знань та вміннями з обраної професії, але й чіткими світоглядними орієнтирами, широким соціальним мисленням, активною життєвою позицією, високим рівнем загальної культури, яка охоплює і культуру спілкування.

У XXI столітті мовою міжнародного спілкування стає мова культури суспільної свідомості, загальної культури особистості, культури міжнародного співробітництва, культури суспільства загалом тощо. Вітчизняні та російські дослідники розглядають

- сприйняття міжкультурних відмінностей (С. Іконнікова);
- механізми сучасних культурних змін (Л. Іонін);
- міжкультурну освіту як проблему педагогічної науки Європейського Союзу (Е. А. Носачова);

▪ шляхи підвищення рівня комунікативної компетенції студентів у системі професійної підготовки спеціалістів у галузі туристичної індустрії та ін.

В Угорщині, розвиток якої на сучасному етапі відзначається виходом на новий рівень відносин з іноземними країнами, спостережено розширення діапазону мов, які вивчають, та зростання актуальності проблеми дослідження культури цих країн.

Нова мета навчання іноземній мові – «використовувати іноземну мову як інструмент у діалозі культур і цивілізацій сучасного світу» – загострює особливу увагу на соціокультурному складникові іншомовної комунікативної компетенції. Полікультурною компетенцією неавтентичної мовної особистості називаємо здатність здійснювати міжкультурну комунікацію, що базується на знаннях лексичних одиниць із національно-культурним компонентом семантики й уміннях адекватного їхнього застосування в ситуаціях міжкультурного спілкування.

Уміннях оперувати фоновими знаннями для досягнення взаєморозуміння в ситуаціях опосередкованого і безпосереднього міжкультурного спілкування.

Полікультурна компетенція – це комплексне явище, яке складається із набору компонентів, які належать до різноманітних категорій. Учені розрізняють такі компоненти полікультурної компетенції, як: лінгвокраїнознавчий, соціолінгвістичний, соціально-психологічний та культурологічний. На думку В. В. Сафоновой, в структурному плані полікультура охоплює загально-культурну, країнознавчо-марковану, культурознавчу, соціолінгвістичну та соціальну компетенції людини.

Як стверджує С. Іконнікова, Н. Б. Ішханян ввів термін «лінгвосоціокультурна компетенція», у якому об'єднано поняття лінгвокультурознавчої та соціолінгвістичної компетенцій.

Формування полікультурної компетенції, як відомо, відбувається унаслідок засвоєння необхідного мінімуму соціокультурних знань; системи навичок та вмінь узгодження власної поведінки із цими знаннями та вміннями.

Полікультурна компетенція передбачає «ознайомлення тих, хто навчається, із національно-культурною специфікою мовленнєвої поведінки і здатність користуватися елементами соціокультурного контексту, релевантними для породження і сприйняття мовлення з точки зору носіїв мови. Ці елементи – звичаї, правила, норми, соціальні умовності, ритуали, соціальні стереотипи, країнознавчі знання та ін.».

Для формування соціокультурної компетенції потрібне не знання країнознавства як комплексу наукових дисциплін, фонові знання – знання про країну та її культуру.

Особливості відображення реальності у конкретних мовах створюють мовні картини світу, невідповідність яких – основна перешкода на шляху досягнення повного взаєморозуміння учасників комунікативного акту.

Шляхом застосування системного підходу до аналізу полікультурної компетенції можна розглядати її як своєрідну цілісну систему взаємопов'язаних компонентів, а саме:

- *країнознавча компетенція* – знання про народ-носія мови, національний характер, суспільно-державний устрій, здобутки в освіті, культурі, специфіку побуту, традиції, звичаї;

- *лінгвокраїнознавча компетенція* – здатність сприймати мову в її культуроносній функції, із національно-культурними особливостями; охоплює знання мовних одиниць, зокрема із національно-культурним компонентом семантики, і вміння використовувати їх відповідно до соціально-мовленнєвих ситуацій;

- *соціолінгвістична компетенція* – знання особливостей національного мовленнєвого етикету і невербальної поведінки та навички їхнього врахування у реальних життєвих ситуаціях, здатність організовувати мовленнєве спілкування відповідно до комунікативної ситуації, соціальних норм поведінки та соціального статусу комунікантів.

Важливою умовою процесу формування полікультурної компетенції є забезпечення студентів не тільки знаннями, але й вироблення у них відповідних умінь і навичок оперувати набутими знаннями під час практичної діяльності.

Усі компоненти полікультурної компетенції взаємопов'язані через поняття культурного та соціального контекстів, а тому оволодіння ними має бути комплексним.

Полікультурність – це принцип співіснування у певному соціумі різноманітних етнокультурних спільнот, із притаманним їм усвідомленням власної ідентичності, що забезпечує їхню рівноправність, толерантність та органічність зв'язку із ширшою крос-культурною спільнотою, взаємозбагачення культур, наявність та визнання спільної загальнодержавної системи норм та цінностей, які є основою громадянської свідомості кожного члена соціуму.

Полікультурне суспільство – найважливіша категорія соціальної філософії й теоретичної соціології, що означає історично конкретний тип соціальної системи, яка припускає об'єднання людей різних національностей з усією сукупністю форм взаємодії і взаємозалежностей, де економіка виконує функцію адаптації, політика – досягнення мети, а культурні символи – підтримання зразка взаємодій у системі. На сьогодні актуальності набуває полікультурна освіта, метою якої є сформування відкритої особистості, здатної жити в умовах культурного, релігійного, етнічного розмаїття.

Відтак, вважаємо справедливим твердження про те, що монокультура детермінує зниження енергетичного потенціалу виживання суспільства. У другій половині ХХ століття культурний монізм як світоглядна позиція та освітня стратегія стає кризовою. У контексті обговорення питання полікультурності, науковці аналізують культурні відмінності.

Активне впровадження ідей полікультурності сприяє формуванню у людей готовності співпрацювати один з одним у багатоетнічному середовищі. Такі середовища утворювалися з різних причин, серед них: загарбницькі війни, масові міграції, пошук кращого життя тощо. Разом із утворенням багатоетнічних суспільств виникали й проблеми, пов'язані з умінням жити всім разом в одних умовах, на одній території.

Не менш актуальною є проблема полікультурної освіти і для Угорщини. Втім, важливість цього питання у державі почали визнавати лише на межі ХХ – ХХІ століть.

Угорські дослідники обговорюють важливість такої освіти на конференціях, конгресах, семінарах тощо, обґрунтовують доцільність запровадження ідей багатокультурності у навчально-виховний процес освітніх закладів Угорщини у низці праць, які вийшли друком до сьогодні. Угорські учені вказують на те, що багатокультурну освіту і виховання не варто вважати такими, які заперечують національні, а необхідно розглядати як складові єдиного процесу. На їхню думку, таке поєднання сприятиме глибокому засвоєнню і розумінню і національних, і загальнолюдських моральних цінностей.

Угорщина – держава культурного, етнічного, релігійного розмаїття, у якій будують відкрите, демократичне суспільство.

Відкрите середовище варто визнати результатом полікультурної освіти, тому запровадження принципів останньої для країни є особливо актуальним.

Відтак, полікультурною освітою здебільшого називають запровадження засад мультикультуралізму в освітній сфері, що можна розцінювати як свого роду «галузеву» відповідь на «виклик різноманітності», тобто багатоетнічності, багатокультурності суспільства. Чіткого, загально-визнаного трактування цього поняття на сьогодні ще не розроблено.

У контексті концепції «полікультурного реформування навчальних програм» Джеймс Бенкс пропонує розрізняти чотири рівні (чи етапи) реформування.

Рівень 1 – підхід окремих внесків. До матеріалу вводять згадки про внески окремих індивідуумів, про окремі культурні події чи досягнення (пов'язані із меншинами).

Рівень 2 – адитивний підхід. До програм, не змінюючи їхньої загальної структури, вводять теми, концепції, пов'язані з багатокультурністю; інші ж – висвітлюють в «багатокультурному аспекті».

Рівень 3 – трансформаційний підхід. Структуру навчального курсу змінюють таким чином, аби учні (студенти) могли ознайомитися з усіма темами та концепціями курсу з різних культурних (етнічних) перспектив та зробити власні висновки.

Рівень 4 – підхід соціальної співучасті. Студенти отримують можливість брати активну участь у вирішенні проблем, пов'язаних із навчальним курсом.

Запровадження засад мультикультуралізму в освітній сфері було розгорнуто в окремих країнах Заходу ще у 70-і роки минулого століття.

На погляд П. Майо, який посилається на провідних теоретиків мультикультурної освіти – П. МакПарена, П. Фрейре, Ф. Фанона й А. Перейру – основною метою такої освіти має бути «деколонізація свідомості» представників меншин, аби вони втратили почуття меншовартості, припинили дивитися на себе і свою культуру очима західноєвропейців, як на «тубільні» та відсталі, аби свої мова й культура набули в їхніх очах унікальної цінності.

У розробленому Інститутом освітньої політики (Будапешт) проекті концепції політики мультикультурної освіти та освіти для меншин запропоновано керуватися таким засадами:

- слід брати до уваги всі проблеми меншин (суспільного статусу, прав людини, міжетнічних стосунків, автономії для меншинних громад);
- потрібно чітко розрізняти власне етнічні проблеми в освіті (через створення особливих шкіл) та неетнічні проблеми, які розв'язують шляхом підвищення якості освіти;
  - будь-яку дискримінацію в освіті необхідно визнати забороненою й припинити її;
  - певний рівень окремішності в освіті для меншин не суперечить цілям інтеграції;
  - представники меншин повинні мати доступ до своєї культури, і культури більшості;
  - задля кращої інтегрованості меншин у суспільний загал варто посилити полікультурний аспект в освіті для представників більшості.

Необхідність формування у фахівців сфери туризму полікультурного компонента професійної компетентності пов'язана з тим, що на початку XXI століття все більш нагальною постає проблема мирного співіснування й продуктивного співробітництва людей різних націй, віросповідань, прибічників різноманітних стилів життя, представників різних культур – тобто проблема діалогу культур.

Тенденції розвитку світового співтовариства дають підстави зробити висновок про те, що у глобальному масштабі єдиним шляхом до прогресу людства є інтеграція на рівні виробництва, споживання, формування національної самосвідомості, розвитку міжкультурних зв'язків. «Багато людей сприймають культуру ідентичності у мультиполярному просторі не як дещо гарантоване, а як суперечливе і процесуальне. Водночас усвідомлення розбіжностей між культурами зумовлює розуміння необхідності міжкультурного діалогу».

Діалог культур поступово набуває визначальності у різних сферах сучасного життя.

Однак, найбільш важливим його визнано для формування пріоритетів розвитку сучасної освіти. З одного боку, йдеться про виховання у суб'єктів навчання толерантності стосовно інших людей, їхніх традицій, звичок, національних цінностей тощо. З іншого, маємо на увазі гуманітаризацію освіти, зокрема потребу вивчення іноземних мов. Вагомість набуття полікультурної підготовки фахівців сфери туризму визначається умовами:

- по-перше, під час такої роботи вони розширюють свою загальну культуру;
- по-друге, отримують знання, уміння та навички, потрібні для взаємодії із людьми, які належать до різних культурних груп;
- по-третє, уможлиблює виховання особистісних якостей та вироблення ціннісних орієнтацій, притаманних людині, що живе в умовах культурного розмаїття.

Проблему полікультурності науковці висвітлювали з різних методологічних позицій (релігійна, діалектико-матеріалістична, фрейдизм, екзистенціалізм та ін.).

Розгляд означеної проблеми у названих ресурсах дає змогу зробити висновок, що світобачення особистості й її культура, по-перше, взаємопов'язані, по-друге, залежать від рівня і якості освіти, по-третє, окреслюють соціальну позицію і поведінку людини.

Фахівці отримують необхідні полікультурні знання здебільшого шляхом вивчення кількох мов, які створювали певні можливості для ознайомлення з культурою і свого народу, й інших національностей. «Сучасна концепція іншомовної освіти базується на інтегрованому навчанні мови та культури країни, мову якої вивчають, на діалозі рідної та іноземної культур. Мета такої освіти – навчання мови – через культуру, культури – через мову, формування homo moralis: людини із совістю, що розрізняє добро і зло, має високі, стійкі моральні орієнтири, якими керується у своїй діяльності».

Зазначимо, що упродовж останнього десятиріччя спостережено значне збільшення європейців, які знають дві чи три іноземні мови.

У багатокультурному й багатомовному європейському співтоваристві однією з найбільш важливих цілей сучасної освіти вважають обов'язкове знання кожною молодою людиною іноземних мов. У завершальній доповіді проекту Ради Європи зазначено: «Навчання іноземної мови для європейської громади необхідне для полегшення вільного пересування людей, інформації та ідей у Європі з метою побудови взаєморозуміння та сприйняття культурного й мовного розмаїття в багатомовній та багатокультурній Європі та виховання поваги до національного самовизначення». Ознаками сформованості полікультурного компонента професійної компетентності фахівця сфери туризму вважають:

- сформоване світосприйняття студентів;
- усвідомлення себе носіями національних цінностей;
- розуміння взаємозалежності між собою та всіма людьми;
- розвинута комунікативна культура студентів, а саме: знання етики дискусійного спілкування та взаємодії із людьми, які дотримуються інших поглядів, віросповідань, із представниками інших культур;
- загальнопланетарний спосіб мислення;
- толерантність, повага до мови, релігії, культури різних націй.

Під час вивчення іноземних мов у фахівців сфери туризму потрібно виробляти, крім мовної та мовленнєвої компетенції, також й *інтеркультурну компетенцію*.

Тобто вміння взаємодіяти у визначеному ситуативному контексті засобами іноземної мови з орієнтацією своєї мовленнєвої поведінки на іншомовного адресата з урахуванням соціокультурних особливостей країни, мову якої вивчають.

Це сприятиме створенню полікультурного компонента професійної компетентності студентів. Ще одним важливим фактором варто назвати глобалізацію світу.

Глобальні процеси змінюють не лише економіку, політику, вони впливають і на картину міжкультурних зв'язків. Відтак, для людства в умовах глобалізації окреслюється проблеми збереження та розвитку культури окремого народу. Інтеграцію національних культур уможлиблює наявність у кожній із них універсальних людських цінностей, які визнано тією базою, на якій тримається будь-яка культура.

Виявом таких цінностей, як істина, добро, краса та свобода, є різні форми, а конкретні форми їхньої реалізації складають їхню своєрідність.

Інший фактор актуалізації полікультурної освіти – це розширення міжнародного співробітництва, яке вимагає налагодженості діалогу між націями та їхніми культурами.

При цьому необхідно враховувати традиції, що склалися у кожного етносу, вивчати особливості культури країни.

Сучасні темпи розвитку процесу глобалізації впливають на інтенсивність міжкультурної комунікації, яка є однією з галузей, що швидко розвивається та має попит.

Міжкультурне спілкування – процес обміну інформацією між окремими особистостями та групами людей, що мають суттєві відмінності сприйняття та поведінки.

Такі відмінності впливають на характер, форму та результат спілкування.

Учасники процесу міжкультурної комунікації вносять у нього особливості своєї культури, які функціонують як основи інформації, які передають та отримують.

Успіх цього процесу залежить від розуміння учасниками цих відмінностей та усвідомлення єдності та доцільності в досягненні поставленого завдання.

Не менш важливим фактором актуалізації полікультурної освіти є прагнення окремих особистостей, а також цілих народностей набути своєї етнічної ідентичності.

Побудова «відкритого суспільства» – ще один фактор, який актуалізує полікультурну освіту. Він є досить вагомим, оскільки передбачає формування міжкультурної компетенції, яка зумовлює відкритість людей до нових культурних цінностей, до нових ідей.

Полікультурна освіта формує відкритість особистості, спонукає її до розуміння та вивчення культурних цінностей інших народів. Вона ставить перед собою актуальні цілі та завдання, спрямовує особистість на конструктивний діалог із представниками інших соціокультурних спільнот. Суспільство, готове до міжкультурних контактів і продуктивного діалогу, не може бути закритим. Сьогодні спостережено чітку тенденцію до розширення міжнародних зв'язків, міжнародного співробітництва у різних сферах науки, техніки, мистецтва і виробництва, інтеграції Угорщини до світової спільноти, а це, в свою чергу, неможливо виконати без знання громадянами країни іноземних мов.

Знання іноземних мов – об'єктивна суспільна цінність, а тому і їхнє вивчення на сучасному етапі розвитку освіти – соціальне замовлення суспільства.

У попередні хронологічні проміжки знання іноземних мов було більше потенційною цінністю, ніж реальною, оскільки його не було відповідно реалізовано в суспільному житті та професійній діяльності. Знання, у тому числі і в галузі іноземної мови, формуються під впливом оточення, в основному як результат соціальної взаємодії.

Основну роль у цьому процесі виконує взаємодія викладачів та тих, хто навчається.

Вона реалізується на основі виконання певних навчальних завдань.

Результативність їх виконання залежить від сприйняття тими, хто навчається, важливості цих завдань. Студентові належить центральне місце в навчальному процесі.

Навчання мови повинне переростати в освіту особистості. Для цього необхідно навчати вчитися, організовувати навчання в інтересах її розвитку. Тільки за таких умов забезпечується досягнення високих результатів безпосередньо у здобутті іншомовних знань, навичок та умінь.

Для досягнення цього викладачам слід зосередити свою діяльність перш за все на формуванні світогляду, поглядів на навколишній світ та своє місце у ньому. Виявлено дев'ять факторів, які сприяють успішному навчанню:

- «ясність презентації нового матеріалу;
- ентузіазм викладача; різноманітність діяльності у ході занять;
- поведінка, орієнтована на досягнення;
- прийнятний навчальний матеріал;
- визнання та стимуляція поглядів тих, хто навчається;
- відсутність критицизму;
- використання направляючих коментарів; керівництво відповідями тих, хто навчається».

Рівень навчання іноземним мовам великою мірою залежить від якостей того, хто навчає. Викладач є посередником між студентами і навчальним матеріалом у процесі навчання.

Він відбирає й реалізує стимули, скеровує реакції студентів на них. Для ефективного виконання такої ролі йому слід бути готовим до виконання функцій радника, помічника, консультанта, комунікатора, партнера в спільному вирішенні навчальних проблем і завдань.

Дії викладача в аудиторії, характер його взаємодії зі студентами відображають його погляди на навчання, світ, на себе, його ставлення до навчального предмета й до студентів. У поглядах і поведінці викладача відображаються сутність, основні якості його особистості. Педагогічні погляди викладача дієвіші, ніж відповідні організаційні заходи, програми, підручники. Викладачеві важливо знати систему своїх поглядів, переконань, розуміти свої педагогічні дії, відповідність їх життєвим інтересам учнів.

Успішному виконанню зазначених функцій сприяє наявність у викладача таких якостей, як

- схильність до лідерства;
- готовність надати допомогу студентів;
- дружелюбність;
- здатність розуміти учнів;
- уміння активізувати в них почуття відповідальності;
- створити умови для вільної навчальної діяльності;
- готовність до змін;
- незадоволення досягнутими результатами і постійне прагнення досягти більшого.

Необхідно прагнути відповідності дій своїм переконанням та принципам. Викладач має бути «практиком, здатним до рефлексії», критично аналізувати свою практичну діяльність, удосконалювати погляди. Йому слід піддавати свої погляди перевірці на основі аналізу своєї діяльності, досвіду інших викладачів. У цьому – одне з головних джерел руху вперед, професійного вдосконалення. Дуже важливо мати чіткі цілі. Одна з них – допомогти своїм студентам стати ефективними та самостійними у навчанні та житті.

Тож треба шукати шляхів формування у тих, хто навчається, здатності управляти своїм навчанням, помічати позитивні зміни, які відбуваються з ними.

Сприяти студентам у формуванні навчальної стратегії, виборі цілей, стилю життя й роботи; допомагати у розвитку самосвідомості, почуття відповідальності за свої дії (особливе значення при цьому має вивчення сильних і слабких рис студентів).

Основна увага в навчанні повинна приділятися формуванню не стільки знань, скільки переконань, поглядів. Від них залежать усі результати навчальної роботи, у тому числі і знання, навички та вміння. Кожному студентів притаманна індивідуальність, яка проявляється у способах роботи (навчання) та її результатах. Коротко проаналізуємо розвиток системи підготовки педагогічних кадрів в Угорщині. Підкреслимо, що угорський досвід є особливо важливим для Закарпатської області, де проживає значна частина угорського населення.

На території Закарпатської області функціонує 104 школи з угорською мовою навчання, що становить понад 28% загальної кількості шкіл. Серед них: 80 середніх загальноосвітніх шкіл, 13 початкових шкіл, 6 ліцеїв та 5 профтехучилищ.

У 1994 році був заснований Закарпатський Угорський інститут і Ракоці Ференца II, який з самого початку надавав можливість випускникам угорських шкіл здобути педагогічну професію, а пізніше була започаткована підготовка фахівців й з деяких інших напрямків. Аналіз наукової літератури свідчить, що в Угорщині підготовка педагогічних кадрів розпочалася в другій половині ХІХ-го століття (1868) на базі університету Будапешту. У 1946 році із заснуванням нового типу навчальних закладів у системі середньої освіти – восьмирічної загальноосвітньої школи, виникла нагальна потреба у масовій підготовці вчителів. З цією метою були створені спеціальні заклади вищої освіти – педагогічні інститути, де передбачалося навчання майбутніх учителів впродовж чотирьох років.

У 1950 році у зв'язку з браком педагогічних кадрів в повоєнній Угорщині університети скоротили термін навчання для вчителів з п'яти до чотирьох років.

Проте вже в 1957 році традиційний для університетів п'ятирічний термін навчання було поновлено, також впроваджені більш строгі конкурсні умови для вступників на педагогічні відділення.

Для 60-х років характерним є поживлення інтересу до практичної підготовки майбутніх учителів, максимальне наближення до реалій професійної діяльності.

В ці роки також спостерігається широке розгортання наукових досліджень в галузі педагогіки, методики викладання. Слід відзначити, що в цей період в Угорщині надавалось велике значення вищій освіті в цілому. Як підкреслює відомий вітчизняний дослідник угорської системи освіти В.Гомоннай, вища школа розглядалась як важливий фактор суспільного розвитку. Досить високим є престиж педагогічної професії.

У 1962-1972 роках угорська вища школа випустила понад 170 тисяч спеціалістів для різних галузей народного господарства, з яких третина – вчителі. Відчутних змін зазнала угорська система професійної підготовки педагогічних кадрів впродовж 90-х років, які відбувалися на тлі змін в суспільно-політичному, економічному житті країни.

Серед найважливіших завдань школи в умовах ринкової економіки стала підготовка конкурентоспроможних фахівців, що, в свою чергу, вимагало висококваліфікованих педагогічних кадрів. Однією з характерних рис оновлення системи підготовки педагогічних кадрів в Угорщині стала зміна ідеологічного наповнення навчальних дисциплін, вдосконалення стилю спілкування у навчально-виховному процесі.

Навчальні плани педагогічних вузів збагатились такими дисциплінами, як аксіологія, антропологія, соціальна психологія і педагогіка, психологічні тренінги. Поряд із традиційними університетськими дисциплінами слухачам педагогічних вузів пропонують вивчення актуальних проблем освіти, сучасних досягнень педагогічної науки.

Широкий спектр дисциплін за вільним вибором, як наприклад, полікультурне виховання, мультимедійна презентація, етика та естетика, інформаційні технології, дистанційне навчання, екологічне виховання, соціологія, гуманістична екологія тощо. Місце заідеологізованої філософії посідає історія філософії.

Слід відзначити певні труднощі освітнього процесу цього періоду через нестачу навчальних посібників, методичних розробок, які б відповідали оновленому змісту освіти.

Посилений розвиток системи професійної підготовки педагогів супроводжувався зростанням вибору спеціалізацій, які пропонувалися майбутнім вчителям (валеологія, основи економіки, рекреація, інформаційні технології, образотворче мистецтво, танці).

Найбільшим попитом серед них користувалися інформатика та інформаційні технології. Зміна парадигми педагогічної освіти Угорщини поставила на порядок денний питання післядипломної освіти вчителів. З'являються такі акредитовані курси підвищення кваліфікації вчителів, як управління освітніми системами, профорієнтаційна робота, диференціація навчання, робота з обдарованими дітьми, оздоровча гімнастика для учнів, танці для дітей, засоби масової інформації.

Серед першочергових завдань вищої педагогічної освіти, поряд із підготовкою вчителів у вищих, постало завдання забезпечення післядипломної освіти вчителів.

Одночасно з прийняттям Постанови уряду в 1997 році про післядипломну освіту вчителів та загальнообов'язковий іспит, було сформовано Державну акредитаційну комісію у справах післядипломної освіти вчителів.

В обов'язки комісії входило здійснення контролю за діяльністю курсів підвищення кваліфікації, які кожний вчитель повинен проходити один раз в сім років.

Новою віхою в системі професійної підготовки педагогічних кадрів Угорщини стала офіційна постанова уряду в 2004 році про впровадження стратегічних положень Болонської освітньої системи. У цьому ж році було прийняте рішення на перехід від дуальної до циклічної системи підготовки педагогічних кадрів, у відповідності з яким педагогічна освіта охоплюватиме другий цикл (магістратура).

Таким чином, диплом педагога для всіх педагогічних спеціальностей й в Угорщині можна одержати виключно на рівні магістратури. Перший цикл навчання (бакалаврат) цілком присвячується вивченню дисциплін за фахом, незалежно від подальшої спеціалізації студента з курсів професійно-педагогічного спрямування.

У 2005 році в Угорщині було прийнято низку нормативно-правових документів, які створили необхідну базу щодо впровадження засад Болонської системи в процес підготовки педагогічних кадрів для середніх загальноосвітніх шкіл, у яких було уточнено зміст та цілі педагогічної освіти, вимоги та критерії професійної майстерності вчителя.

Зокрема, наприклад, професійний рівень магістра передбачає здобуття принаймні 40 кредитів їх психолого-педагогічних дисциплін та 30 кредитів, які нараховуються за проходження педагогічної практики в школах впродовж 6 місяців.

Разом із 10 кредитами, які студенти можуть отримати під час першого циклу навчання, вивчаючи курси за фахом, педагогічний компонент навчального плану становить 80 кредитів, додатково нараховуються бали за вивчення курсів методик викладання профільюючих дисциплін в межах 10 кредитів.

Одним із нововведень системи підготовки педагогів Угорщини є організація навчання та проведення більшості занять у невеликих групах студентів, надання навчально-виховному процесу чітко вираженої практичної спрямованості.

Провідна роль в педагогічній освіті Угорщини відводиться спеціалістам у галузі методик викладання профільюючих дисциплін.

З цією метою у країні відбувається інтенсивна робота з розробки та впровадження відповідних курсів підвищення кваліфікації вчителів.

Особливе значення надається курсам з підготовки керівників педагогічної практики – менторів (або, супервізорів, як прийнято їх називати у багатьох західних країнах). Ці курси проводяться в основному на базі Будапештського університету ім. Етвеша Лоранта.

На нашу думку, цей досвід вартий запозичення в Україні.

Прогресивною вважаємо ідею, яка поки що перебуває на рівні апробації і доопрацювання, про необхідність запровадження звітності і контролю за професійним становленням педагога після закінчення вишів.

Оновлення педагогічної освітньої моделі Угорщини стосується і профорієнтації.

Оскільки професійно-педагогічна підготовка студентів вищих навчальних закладів здійснюється в основному в магістратурі, то й профорієнтація в якійсь мірі змістилась.

Надаючи студентам можливість випробувати свої сили в ролі педагога під час навчання в бакалавраті та нараховуючи 10 кредитів за професійно-педагогічний навчальний компонент, можна таким чином поповнювати лави майбутніх педагогів за рахунок більш свідомого професійного вибору та високої мотивації. Цікавою особливістю сучасної системи педагогічної освіти Угорщини є можливість здобуття педагогічної професії будь-яким фахівцем на базі диплому бакалавра (юриспруденції, медицини), що відкриває шлях до педагогічної освіти широкому колу фахівців.

Відзначимо, що у 2008 році професійна підготовка педагогічних кадрів в Угорщині здійснювалась на базі 16-ти університетів з 18-ти існуючих в країні та 10-ти із 13-ти інститутів. У вказаних вище навчальних закладах готують 85% педагогів Угорщини.

Крім цього, педагогічні кадри готують 2 прицерковні університети і 3 інститути, а також 13 приватних вищих навчальних заклади. Все це дає змогу забезпечити країну педагогічними кадрами. Дослідник Р. Фойерстайн виявив 12 якостей, наявність та формування яких забезпечує успішне оволодіння іноземною мовою.

- Розуміння важливості навчальних завдань для себе і свого майбутнього.
- Оволодіння стратегією подальшого самонавчання. Так, при вивченні певного лексичного матеріалу необхідно засвоїти способи самостійної роботи по оволодінню іншими лексичними елементами.
- Бажання працювати над розв'язанням навчальних завдань.
- Почуття компетентності, здатності вирішувати поставлені завдання. Важливо формувати позитивний «Я-образ», упевненість у своїх силах, створювати в аудиторії відповідну атмосферу, підтримувати студентів. Для цього слід перш за все розвивати їх компетентність, забезпечувати успішне оволодіння мовою.
- Здатність до контролю та управління своєю поведінкою і діяльністю. Необхідно навчити студентів діяти продумано, послідовно, системно, формувати самостійність у роботі над мовою.
- Уміння ставити реальні цілі, планувати шляхи їх досягнення. Багато у формуванні цієї якості залежить і від викладача, його пояснень, особистого прикладу цілеспрямованої роботи у досягненні поставлених цілей.
- Потреба й здатність іти назустріч викликам життя, навчання, відповідати на них. Учитель може допомогти в пошуку й вирішенні таких завдань, зорієнтувати студента на подолання відповідних труднощів.
- Усвідомлення необхідності та наявності змін у своїх якостях, рівні підготовки. Важливо сприяти такому розвитку, оцінювати його, сприяти активізації самовпливу студента, пам'ятаючи про те, що розвиток – це основне завдання освіти.
- Упевненість у здатності до позитивних змін, до успішного вирішення проблем. Викладач впливає на розвиток цієї якості переконанням, індивідуалізацією завдань, особистим прикладом.
- Готовність і здатність до участі в спільній роботі. Формуванню цього сприяє широке застосування комунікативного підходу при навчанні іноземній мові.
- Індивідуальність студента. Викладач покликаний підтримувати прояви індивідуальності студента при вирішенні навчальних завдань. Почуття приналежності до групи, групової роботи. Слід всіляко підтримувати прагнення до активної спільної роботи студентів. Завдання стали центральним педагогічним інструментом у навчанні мовам.

Мовна (мовленнєва) система студента розвивається на основі навчальної комунікації, яка базується на вирішенні завдань, навчальних проблем.

Учитель відбирає, ставить завдання, скеровує процес їх вирішення відповідно до своїх поглядів. Спосіб презентації завдань рішуче впливає на характер їх обговорення та вирішення.

Найдієвішою для оволодіння іноземною мовою є групова, кооперована організація навчання, для якої характерні взаємозалежність і підтримка студентів. Кооперований характер навчальної діяльності групи підвищує її результативність. За такої організації роботи студентам притаманні важливі позитивні особливості: почуття групової приналежності, атмосфера взаємної довіри, співпереживання, розуміння й підтримки; узгодженість дій; упевнене самопочуття та поведінка членів групи, їх об'єднання і співпраця при виконанні завдань.

Створюються сприятливі умови для здійснення комунікативної організації оволодіння мовою. Вони дозволяють засвоювати іноземну мову та стратегію, техніку навчальної роботи на основі подолання помилок і невдач. Навчальна робота в групах розвиває у молодих людей упевненість у собі, супроводжується позитивним емоційним настроєм студентів, взаємною підтримкою й довірою, так необхідними для іншомовної комунікації.

Деякі науковці вважають, що «... людські здібності сприйняття та засвоєння інформації досить могутні для того, щоб людина, сприймаючи зрозуміле для неї мовне середовище, набувала здібностей як рецептивної, так і продуктивної діяльності».

Вони дотримуються думки, що «процес *оволодіння* непідвладний спостереженню, і може бути наочно показаний і полегшений свідомими діями, залежними від методів викладання або способів вивчення».

Найважливішою метою є створення викладачем якомога багатшого мовного та мовленнєвого середовища, у якому процес оволодіння іноземною мовою відбуватиметься без формального навчання. Інші науковці вважають, крім «занурення» того, хто вивчає мову, у більш-менш зрозуміле йому іншомовне середовище, головною опорою під час оволодіння іноземною мовою, необхідною умовою для розвитку мовленнєвих умінь є активна участь в інтерактивному спілкуванні.

Їхні опоненти розглядають когнітивну діяльність як достатню для того, щоб студенти, які вивчили певні граматичні правила і мають певний лексичний запас, були здатні розуміти й використовувати мову, зважаючи на попередній досвід і кмітливість, без жодної потреби повторення. Проте, зважаючи на ці крайнощі, більшість студентів і викладачів-практиків, як і автори педагогічних посібників обирають еkleктичні методики. Вони твердять, що ті, хто вивчає мову, не завжди сприймають те, чого їх вчать викладачі, і що їм потрібне змістовне («поживне»), контекстуалізоване та виразне, зрозуміле мовне середовище, так само як ситуації використання мови інтерактивним способом.

Деякі науковці теж вважають, що процес навчання полегшується саме в штучних умовах класної кімнати комбінацією свідомого вивчення з прийомами, що дозволяють зменшити роль довільної уваги на елементарному рівні фізичних навичок усного та писемного мовлення, вивільняючи таким чином розумові здібності для комунікативних стратегій вищого рівня. Ще існує думка, що цієї мети можна досягти за допомогою систематичних вправ. Є й інші погляди, які враховують вік, характер і походження тих, хто вивчає мову та ін. чинники.

Рекомендації Ради Європи забезпечують створення спільної основи для розробки навчальних планів із мовної підготовки; типових програм, підручників тощо у Європі.

Вони визначають, чого мають навчитися ті, хто оволодіває мовою, щоби користуватися нею для спілкування, які знання і вміння потрібно розвивати, щоб діяти ефективно.

Включається і культурний контекст, у якому існує мова. Рекомендації також окреслюють і рівні володіння мовленням, які дозволяють виміряти успіхи тих, хто навчається, на кожному ступені навчання або впродовж усього життя.

Саме ті, хто опановує мову, мають розвивати компетенції та стратегії (особливо якщо вони не робили цього раніше) і виконувати завдання, здійснювати види діяльності й операції, необхідні для активної участі в актах спілкування.

Проте тих, хто навчається активно, виявляючи ініціативу при плануванні, структуруванні та виконанні власних навчальних дій, є надто мало. Більшість послуговується реактивним способом, діючи згідно з інструкціями та здійснюючи види діяльності, які їм пропонують викладачі й автори підручників. Разом із тим, коли кероване навчання зупиняється, подальший процес оволодіння мовою повинен здійснюватись автономно (самостійно).

Самостійне вивчення може бути полегшене та заохочуване в разі, коли «вміння вчитися» розглядається як невід'ємна складова мовного навчання. Отже ті, хто вивчає мову, все більше й більше усвідомлюють власний спосіб вивчення, варіанти для вибору, які їм пропонуються, і той спосіб, що їм підходить найкраще.

Згідно із Загальноєвропейськими Рекомендаціями з мовної освіти, навчання за допомогою завдань і видів діяльності може відбуватись таким чином:

- проста участь у спонтанних видах діяльності;
- проста участь у видах діяльності, спланованих із урахуванням типу діяльності, цілей, допоміжних засобів, продуктів діяльності, ролей та дій учасників тощо;
- участь не просто у виконанні завдання, а й у його підготовці, аналізі й оцінюванні;
- експліцитне усвідомлення цілей, природи й структури завдань, очікувань (сподівань) щодо ролей учасників тощо.

Слід урахувувати відповідні функції (ролі) викладачів, тих, хто вивчає мову, допоміжних засобів. Можна узгодити погляди на різні пропорції розподілу навчального часу:

- викладачем для викладу та пояснення в режимі фронтальної роботи;
- для серії запитань / відповідей у режимі фронтальної роботи (які відрізняються від контрольного опитування, що йде після презентації);
- для групової або парної роботи;
- для індивідуальної роботи.

Викладачі повинні усвідомлювати, що їхня поведінка, яка відбиває звички та здібності, є важливою складовою навчального середовища (середовища, в якому відбувається оволодіння мовою). Вони грають роль, яку їхнім учням належить імітувати в майбутньому використанні мови та їх майбутній практиці викладання.

Параметри, властиві професії викладача, включають:

- здатність викладати;
- здатність «тримати клас» (організаторські здібності);
- здатність проводити дослідження та аналізувати власний досвід;
- стилі викладання;
- розуміння суті оцінювання та здатність здійснювати його;
- соціокультурні знання та здатність їх викладати;
- міжкультурні здібності та навички;
- критичні знання та аналіз літератури, а також здатність викладати її;
- здатність індивідуалізувати навчання в групах, де знаходяться учні з різними здібностями та стилем навчання.

Під час групової або парної роботи викладач може:

- задовольнятися наглядом або забезпеченням дисципліни;
- циркулювати (переходити від одних до інших), щоб допомогти у виконанні завдання;
- бути доступним для допомоги в індивідуальній роботі;
- взяти на себе роль помічника та організатора, сприймати зауваження учнів

щодо їх навчання та реагувати на них: координувати їх діяльність, а не лише радити та контролювати. Від тих, хто вивчає мову, можна очікувати або вимагати:

- щоб вони виконували всі розпорядження викладачів і тільки їх, у наказному або дисциплінарному порядку, і брали слово лише тоді, коли їх викликають;

- щоб вони працювали в автономному режимі з використанням матеріалів для самостійної роботи та само оцінювання;

- щоб вони брали активну участь у процесі навчання, взаємодіяли з викладачем та іншими учнями / студентами з метою узгодження цілей та методів, і щоб вони залучались до дій, оцінювання та взаємонавчання для постійного просування в напрямі до більшої самостійності. Можна використовувати технічні засоби у різний спосіб:

- зовсім не застосовувати;
- для демонстрації, повторення тощо в режимі фронтальної роботи;
- для самокерованого індивідуального вивчення мови;
- як основу для групової роботи (дискусій, переговорів, ігор та змагань і т. д.);
- в міжнародній інформатизованій шкільній мережі, відкритій для приватних осіб.

Можна розвивати загальні компетенції різними шляхами:

- розглядати їх як уже існуючі або сформовані раніше (наприклад, при вивченні інших дисциплін на рівні $L1$) і такі, що є достатніми для рівня $L2$;

- доповнювати їх (розширювати) час від часу в міру необхідності;
- відбирати або створювати тексти, які ілюструють нові аспекти та галузі знань;
- застосовувати курси навчання або підручники (цивілізація і т. д.) на рівні $L2$;
- вводити міжнародний складовий елемент навчання, що передбачає усвідомлення

відповідної частини фонових знань того, хто вивчає мову, та носія мови в плані їх соціокультурного розвитку, досвіду та когнітивних процесів;

- застосовувати рольові ігри та стимули;
- використовувати мовний рівень $L2$ для викладання інших дисциплін;
- забезпечувати безпосередній (прямий) контакт із носіями мови і роботу з автентичними текстами.

Риси особистості, види мотивації, звички, вірування того, хто вивчає мову, можуть:

- не враховуватись як такі, що стосуються лише того, хто вивчає мову;
- враховуватись при плануванні та організації ходу навчального процесу;
- розглядатись як цілі певної навчальної програми.

Спілкування пронизує все людське існування. Різні види компетенцій взаємодіють комплексно у процесі розвитку кожної окремої особистості. Як соціальний агент, кожен індивід налагоджує стосунки з різноманітними взаємопроникаючими соціальними групами, що й визначає особистість. У межах міжкультурного підходу саме це є головною метою навчання мови: сприяти розвитку цілісної особистості того, хто вивчає мову, та його самоусвідомлення шляхом збагачення досвіду, розуміння відмінностей між іншими мовами та культурами. Втім, варто констатувати недостатність вивчення в Угорщині проблеми підготовки фахівців різного профілю до іншомовного ділового спілкування.

Варто зауважити, що важливість іншомовної підготовки майбутніх фахівців сфери туризму починає усвідомлювати широкий загал.

Вітчизняна дослідниця І. Ключковська наголошує, що вагомість підготовки фахівців до іншомовного спілкування особливо виразняється у контексті Болонського процесу.

Оскільки знання іноземної мови є важливою умовою для налагодження міжнародних ділових контактів, створення спільних організацій, інтенсифікації взаємодії із закордонними колегами, як зазначено у Болонській конвенції, для мобільності студентів, викладачів та дослідників з метою доступу до можливості одержання освіти, проведення досліджень, викладання та стажування у Європейському регіоні.

Відтак, знання іноземних мов набуває економічної цінності та його розглядають як обов'язковий компонент професійної підготовки майбутніх фахівців.

Схожу думку висловлює Ч. Шарді, який відзначає, що збільшення зарубіжних контактів Угорщини, активізація процесів європейської та світової інтеграції детермінують суттєве підвищення значущості іноземних мов у системі освіти, саме тому в умовах сьогодення зростає значення ефективного викладання іноземних мов, пошуків нових, досконаліших підходів і технологій їхнього навчання, які забезпечили б досягнення високих результатів.

Н. Микитенко безспідставно стверджує, що сформованість іншомовної комунікативної компетентності уможливіє підвищення конкурентоспроможності випускників на ринку праці й забезпечення їхньої соціальної адаптації засобами ефективною професіоналізації.

Окреслюється очевидність потреби підготовки в Угорщині висококваліфікованих фахівців різних галузей, які добре знають принаймні одну із поширених європейських мов. Причому зрозуміло є необхідність підготовки не таких фахівців, які можуть читати і перекладати зі словником, а фахівців, які вільно послуговуються іноземною мовою, можуть читати наукову літературу, періодичну пресу в оригіналі, спілкуватися на професійному рівні.

З огляду на вказане актуалізується функція іноземної мови як засобу формування професійної спрямованості освіти, поглиблення інтересу до майбутньої професії, отримання знань з різних джерел, одне з яких – знання іноземної мови, яке дає можливість ознайомитися зі здобутками науки і практики в конкретній професійній галузі за кордоном, брати участь у міжнародних проектах і програмах, продовжувати навчання в одній із зарубіжних країн, займатися науковими дослідженнями, успішно працювати в зарубіжних організаціях, кількість яких в Угорщині з кожним роком збільшується.

Означену функцію, на нашу думку, потрібно реалізовувати у вищих навчальних закладах шляхом організації всього навчального процесу трансформації.

А також змісту навчального матеріалу у ракурсі надання йому професійної спрямованості. А також за допомогою методів подання цього матеріалу, форм взаємодії викладачів і студентів під час навчального процесу. Підкреслимо, що досягнення віддаленої стратегічної мети – професійного становлення фахівця – буде детерміноване реалізацією ближчих тактичних цілей, пов'язаних із вивченням іноземної мови.

Інша важлива функція іноземної мови у процесі підготовки фахівців для сфери туризму полягає у забезпеченні загального розвитку студентів, розширенні їхнього світогляду, поглибленні знань про навколишній світ, про людей, які розмовляють цією іноземною мовою, їхніх звичаїв, менталітету, особливостей національної культури тощо. Ще одна впливова функція іноземної мови, яка тісно пов'язана із попередньою, – це виховна.

У ході опанування іноземної мови, вироблення умінь і навичок іншомовного ділового спілкування відбувається цілеспрямоване виховання особистості майбутнього фахівця загалом, а також розвиток окремих професійно-особистісних якостей, необхідних для його професійного становлення та формування «європейської свідомості».

У нашому дослідженні розглядаємо функції іноземної мови у процесі професійної підготовки фахівців сфери туризму, для яких спілкування є вагомим інструментом вирішення професійних завдань, і вважаємо, що сьогодні іноземна мова – один із визначальних предметів програми професійної підготовки, засвоєння якого суттєво сприяє підвищенню культури спілкування загалом і культури професійного ділового спілкування зокрема.

Відтак, доцільно стверджувати, що більш проблемним в аспекті реалізації є не інформаційний, а контактотворчий, інтерактивний аспект професійної комунікації: як ефективно провести презентацію, щоб зацікавити партнерів, підготувати листа, заявку на замовлення, взяти участь у переговорах, телефонній розмові тощо.

Знання норм і правил ділового спілкування особливо важливе для ефективної міжкультурної професійної взаємодії.

Успішний результат згаданих вище інтерактивних ситуацій ділового спілкування значною мірою залежить від уміння налагодити міжособистісний аспект професійної комунікації, від усвідомлення і знання етапів ситуації, стратегій і тактик кооперативного партнерства, інтерактивних мовленнєвих сигналів, специфіки ділової культури партнерів, знання тезаурусу конкретного професійного середовища й основне – уміння адекватно інтерпретувати комунікативну інтенцію партнера.

Під час аналізу іншомовного ділового спілкування окреслюється потреба констатації важливості засвоєння не лише професійної інформації та лінгвістичних знань, але й отримання інтерактивних знань, формування умінь, навичок.

З огляду на вищевикладене вважаємо справедливим твердження про те, що важливість професійної підготовки майбутніх фахівців для сфери туризму до іншомовного ділового спілкування детерміноване тим, що саме знання іншомовного ділового спілкування постає як вагомий показник професійної компетентності сучасного фахівця.

Під час навчання студенти можуть переходити з курсу на курс після оцінювання рівня досягнень, який контролюють регулярно, через однакові проміжки часу, а задокументовані результати такого контролю слугують підґрунтям формування зауважень та пропозицій, які окреслюють напрям та сутність їхнього подальшого розвитку.

Студенти мають можливість контролювати свій розвиток і рівень знань під час складання кількох пробних іспитів.

У системі угорської освіти навчання іноземним мовам ґрунтується на взаємному зацікавленні у процесі навчання й у його результатах обох задіяних сторін.

Основні мови, якими послуговуються для навчання, є такими, як: англійська, німецька, іспанська, італійська. На сучасному етапі спостережено сформованість тенденції призупинення студентами коледжу навчання після 3, 4 чи 5 курсів та вступу на навчання упродовж одного року (інтенсивна підготовка) до мовної школи для досягнення такої мети: підвищення можливостей працевлаштування після закінчення університету.

На сьогодні приблизно 40% студентів складають визнаний на міжнародному рівні екзамен з іноземної мови не для працевлаштування за кордоном, а для побудови кар'єри в Угорщині або для вступу до університету, де вони отримують додаткові бали, що полегшує їм складання іспиту з цієї мови та вступних випробувань.

У 2010-2011 навчальному році лише 83% студентів після засвоєння програми інтенсивної підготовки склали мовний іспит для отримання сертифікату, який визнано у 13 країнах Європи і навіть в Японії, на противагу тому, що тільки 1 рік тому кількість студентів, які готові були скласти цей іспит, не перевищувала 50%. З огляду на те, що вивчення мови вимагає розширення культурного простору, курс доповнено екскурсіями: студенти відвідують відомі визначні пам'ятки, ознайомлюються з культурою та історією народу, що допомагає їм відчувати мову і зрозуміти реалії країни, в якій вони перебувають.

Для ефективного засвоєння мови окреслюється важливість формування мотивації її вивчення. Розглянемо причини, що зумовлюють потребу наявності мотивів.

- *Мотиви формують поведінку.* Незнання мови (потреба) спонукає (мотивує дію) до її вивчення (дія).

- *Мотиви спрямовані.* Потреби є загальними, але мотиви визначають поведінкову дію. Загальна потреба вивчити іноземну мову може призвести до приватної мотивації вступити до школи з вивчення іноземної мови.

- *Мотиви усувають незручності.* Якщо через незнання мови ми відчуваємося дискомфортно у товаристві іншомовних партнерів, то шукаємо спосіб змінити ситуацію й усунути цю незручність, яка відома як дисгармонія.

У процесі утвердження профільного навчання послуговувалися науковими знахідками відомих на той час в Угорщині вчених – Б. Крейчі й І. Дері.

Дослідження англійської освітньої системи для розроблення нових підходів до моделювання угорської іншомовної освіти передбачали реалізацію кращих європейських традицій навчання й виховання.

Відомі угорські дидакти – О. Бернадт та Ш. Фест – упродовж цього періоду започатковують системний підхід до вивчення іноземної мови як основного чинника забезпечення іншомовної освіти й утвердження новітніх для тогочасної школи форм і методів організації систематичного та впорядкованого навчального процесу.

Отже, на підставі кваліфікаційних характеристик (вимог сфери праці) та вимог соціально значущих рис та якостей формується компетентісна модель фахівця у вигляді складної системи стандартів вищої освіти (освітньо-кваліфікаційна характеристика).

Вона представлена у вигляді системи стандартів вищої освіти – освітньо-професійної програми підготовки, яка і містить вимоги до змісту, обсягу, рівня освіти та професійної підготовки фахівця.

Задля цього необхідно передбачати генезис таких домінант туристської освіти: економіко-правової та управлінської, рекреаційної та науково-дослідної.

Варто визнати необхідність розвитку професійної туристської освіти у напрямку соціокультурної та мовленнєвої підготовки. У контексті дослідження проаналізовано основні положення нормативних документів Угорської Республіки щодо розвитку іншомовної освіти («Вивчення мови – політична доктрина розвитку» (2002 – 2003.), Національний стандарт освіти (2003), Програма розвитку іншомовної освіти (2003). За результатами аналізу їхнього змісту доведено, що концептуально кожен документ передбачає спрямування на відтворення національних особливостей освіти з урахуванням рекомендацій Ради Європи. Вивчення і використання обраної іноземної мови включає:

Спілкування обраною мовою – студенти повинні отримати можливість:

- спілкуватися один на один, парами і в групах, а також з вчителями;
- використовувати мову для реальних цілей, формування практичних навичок;
- розвивати сприйняття мови і звички через участь у різних видах мовної діяльності (рольові ігри, огляди та інші дослідження);
- використовувати повсякденні події як теми для непередбаченої мовної діяльності; обговорювати власні ідеї, інтереси, досвід і порівнювати їх з чужими;
- слухати, читати або дивитися матеріали для отримання інформації, а також для власного задоволення;
- слухати і реагувати на різні типи мовленнєвої діяльності;
- читати друковані тексти різних типів та обсягу; окремі місця читати вголос;
- писати, вживаючи різні типи письма;
- використовувати різні типи способів комунікацій (телефону, електронної пошти, факсу).

Мовні звички – навчити студентів:

- уважно слухати, щоб зрозуміти основний зміст і деталі, прочитаного;
- дотримуватися інструкцій і вказівок;
- з'ясовувати значення, шукати пояснення чи повторення матеріалу;
- задавати питання і відповідати на нього, давати інструкції;
- імітувати вимову та інтонаційні моделі;
- починати і підтримувати розмову.

Важливо

- вміти робити резюме основних моментів прослуханого або прочитаного тексту;
- переписувати тексти, щоб поліпшити зовнішній вигляд і точність листів;
- використовувати різні мовні можливості, щоб точніше передати контекст, запис або виконати поставлену мету;
- брати участь у образній та творчій діяльності (постановка вистави).

Навички вивчення іноземної мови та знання іноземної мови:

- студенти повинні вміти: вчити на пам'ять фрази, короткі уривки (вірші, пісні, жарти);
- опанувати стратегією запам'ятовування мовного матеріалу;
- розвивати самостійний підхід до вивчення та використання мови;
- користуватися словниками та довідковими матеріалами;
- використовувати контекст для того, щоб зрозуміти значення мовної одиниці;
- вміти застосовувати моделі, правила, встановлених для мовних форм і структур;
- використовувати теоретичні знання для практичного застосування;
- розуміти і вміти використовувати формальну і неформальну форми мови;
- орієнтуватися в непередбачених ситуаціях.

Знання культури країни досліджуваної мови – навчити студентів: працювати з автентичними матеріалами, включаючи газети, журнали, книги, фільми, радіо і телебачення країн або спільноти яка вивчається; контактувати з носіями мови в рідній країні.

А також за кордоном; вивчати рідну культуру і порівнювати її з культурами країн і спільноти, в яких люди, розмовляють мовою, що вивчається; вивчати досвід і перспективи людей, які живуть в цих країнах і спільнотах; знати культурні традиції країни, які виражені в мові і вивчати загальноприйняті соціальні норми (як написати адресу на конверті і тощо). Після досягнення необхідного рівня володіння мовою починається другий етап, протяг якого на базі здобуття лінгвістичних знань и вмінь вивчаються академічні дисципліни. Гнучкий навчальний план, широкий вибір академічних дисциплін дають змогу кожному звернути саме таку структуру курсу, Що задовольнятиме його вимоги. Усі три описані далі курси ґрунтуються на вивченні основних аспектів мови: читання, письмо, розмовності мовлення.

Інтенсивний курс

Мета курсу. Інтенсивний курс розрахований на серйозних студентів, які прагнуть Як найшвидше вивчіть мову для подалі навчання або з професійною метою. Навчальна програма дає можливість сформувати и максимально розвинути всі необхідні мовні навички.

Зміст курсу. На уроках загальномовної підготовки за допомоги різних рольових вправ и дискусій розвиваються навички усного мовлення. Письмові завдання збагачують словник и закріплюють знання граматики, навчають правильно вживати слова.

На заняттях у лінгафонному кабінеті корегується інтонація и поліпшується вимова, а на лекціях з культури країни та історії мови вивчається історія, культура и життєвий устрій носіїв мови. Вісім факультативних занять на тиждень допомагають зосередітися на тих мовних аспектах, які мають першорядне значення для студентів.

Основний курс

Мета курсу. Всебічне Формування, Розвиток и поглиблення основних мовних навичок: читання, письмо, вимова, розмовності мова та сприйняття на слух.

Зміст курсу. Щоб навчіть студентів спілкуватися в різних життєвих ситуаціях, викладачі використовують як відомі підручники, так и власні розробка.

У процесі засвоєння знань учнями педагога дедалі залучають їх до дискусій як у класі, так и за його межами, що додає спонтанності та впевненості. Заняття в лінгафонному кабінеті однозначно поліпшують вимову и можливість сприймати її на слух. На лекціях обговорюються поточні події, широко використовуються відеоматеріали.

Іноді з того чи іншого питання запрошуються лектори-фахівці. В началі курсу студенти мають можливість вибрати саме ті аспекти, які їх найбільше цікавлять: вимова, мова засобів масової інформації, грамика тощо. Крім того, пропонуються різні варіанти навчання предметів на вибір, що дає змогу скластись індивідуальній курс.

Літній курс

Мета курсу. Поєднання приємного з корисним, тобто підходить для тих, хто хоче відпочити подорожуючі влітку и вивчити нову іноземну мову. Усе, про що учні дізнаються на заняття, може бути їм у нагоді в тій же день після уроків на екскурсії чі культурному заході.

Зміст курсу. На уроках основна увага приділяється розвитку усного мовлення і сприйняття її на слух. Досвідчені викладачі в навчальних діалогах і рольових іграх зміцнюють впевненість студентів і розвиваються мовні навички.

Будапештський університет «Корвінус» зі спеціалізації «Туризм і гостинність» пропонує вивчення курсів угорською, англійською, французькою і німецькою мовами.

Міжнародний навчальний центр (МНЦ) Корвінуса і ступеневі програми англійською мовою, і менш тривалі навчальні програми.

Будапештський економічний університет у 2004-2005 навчальному році започаткував дві нові англомовні програми: комерція і бізнес адміністрація (бакалавр) англійською мовою; готельне господарство і менеджмент (бакалавр) англійською мовою.

Коледж реалізовує ті ж самі курси німецькою мовою.

Курси англійською і німецькою мовами було запроваджено в коледжі ще у 1994-1995 навчальному році й акредитовано ЄОАПГШ (Європейською організацією для акредитації програм готельних шкіл). Перші студенти туристичної програми з англійською і німецькою мовами викладання отримали дипломи влітку 1998 року. Якість навчання було гарантовано міжнародними партнерами (Манчестер Метрополітен Університет, Вища школа Кемптена). Курс німецькою мовою на факультеті комерції було введено у 1998 році.

Інститут імені Кароя Естерхазі пропонує навчання за програмою бакалавра: «Туризм і готельне господарство» англійською і німецькою мовами.

Західноугорський університет висуває вимоги щодо знання мови для одержання диплома бакалавра: представлення сертифікатів про знання на середньому рівні, типу C, двох сучасних іноземних мов професійного спрямування, або один сертифікат типу C, а інший – розмовна мова на досконалому рівні.

Університет Паннон дає мовну підготовку в аспекті формування з основних усних і письмових навичок: знання розмовної мови, фахової мови сфери туризму і ділової мови.

Запропоновано до вивчення такі мови: німецька, французька, іспанська, італійська, російська та угорська.

Печський університет забезпечує викладання таких курсів іноземними мовами:

«Регіональний розвиток і туризм (регіональний і місцевий маркетинг)» (німецька мова);

«Операційні технології туризму» (німецька мова);

«ESP – англійська для туризму і готельного господарства».

В рамках курсу студенти отримують можливість підготуватись до роботи в галузі туризму і готельного господарства. Окрім опанування необхідною лексикою, вони удосконалюють вже сформовані мовні навички й усні, і письмові.

Зміст курсу «Міжкультурне спілкування в туризмі» (англійська): передбачає розгляд актуальності та змістовного наповнення питання про необхідність зростаючого розуміння відмінностей різних культур світу.

Під час засвоєння цього курсу студенти можуть ознайомитись із загальним трактуванням сутності поняття «культура», розглянути, які культурні відмінності можуть унеможливити спілкування, з'ясувати, як знання традицій, цінностей і особливостей певної культури може допомагати взаємному розумінню й успіху ділових відносин.

Інтеграцію до угорського і європейського культурних середовищ у подальшому реалізують шляхом ознайомлення з угорською та європейською історією, культурою, традиціями, звичаями і цінностями у контексті представлення кращих досягнень народної і високої культури. Основну мету такої інтеграції вбачаємо у забезпеченні «плавності» входження до чужого середовища та уникнення будь-яких серйозних потрясінь чи непорозумінь, які можуть перешкодити навчанню студентів. Після успішного завершення курсу, студенти повинні мати:

- знання англійської мови для забезпечення вимог освітньої програми на отримання ступеня бакалавра;
- базові знання угорської мови, які сприяють ефективному спілкуванню у повсякденному житті (магазини, громадський транспорт, охорона здоров'я і т.д.);
- чітке розуміння культурних особливостей Європи (й Угорщини), а також їхніх суттєвих відмінностей із Батьківщиною;
- відповідні навички, сформованість яких уможливує попередження виникнення конфліктних ситуацій унаслідок незнання чи нерозуміння.

Крім того, наявність іншомовної освіти відіграє важливу роль у забезпеченні мобільності студентів і викладачів в рамках Європейського Союзу.

Інтегративність, як валідна форма утвердження європейського вибору Угорської Республіки, виразняється в гармонійному синтезі інтелектуального потенціалу держави з її потребами у висококваліфікованих фахівцях зі знанням кількох іноземних мов.

Багатомірність реалізовано в конкурсному пакеті національних програмних проектів «Світова мова» – складовій концепції розвитку іншомовної освіти, мета якої – сприяння інтеграції Угорської Республіки до європейської спільноти.

OUTLINE

Hungary

Hungary – System overview

Number of students in Higher Education Area.	• 381 033
Common starting age	• 18 years old
Social dimension policy	• Students with low socio-economic background • Students with disabilities. • Students rearing a small child/family supporters/ Students with large family. • Students belonging to the Roma ethnic minority
Number of recognized Higher education institutions.	• 70
Credit system in place	• ECTS
Diploma Supplement	• Issued to all students • Free of charge in the language of instruction

3.3. Міжнародне співробітництво у сфері туризму й освіти в рамках Болонського процесу

На сучасному етапі розвиток України детермінований обраним курсом на вступ до Європейського Союзу. Однією із найважливіших сфер євроінтеграції є сфера вищої освіти, де інтеграційні процеси проходять в руслі дотримання положень Болонської декларації. На сьогодні 46 європейських країн, зокрема й Україну та Угорщину, визнано учасниками Болонського процесу. Крім того, значна кількість міжнародних організацій підтримують ідеї процесу та сприяють його реалізації.

Болонський процес (БП) – це процес європейських реформ, спрямований на створення до 2010 року спільної сфери європейської вищої освіти. Болонський процес офіційно було розпочато у 1999 році після укладання Болонської декларації.

Передумовою створення останньої стало підписання Великої Хартії європейських університетів. Відповідно до цілей БП до 2012 року освітні системи країн-учасниць Болонського процесу необхідно змінити у таких напрямках:

- полегшення переїзду громадян для подальшого навчання чи працевлаштування у сфері європейської вищої освіти;
- зростання престижності європейської вищої освіти;
- розширення Європи та забезпечення її подальшого розвитку як стабільного, мирного, толерантного суспільства.

Слід зазначити, що у БП не передбачено формування повністю ідентичних систем освіти у різних країнах, а регламентовано лише зміцнення взаємозв'язків та покращення взаєморозуміння між системами освіти різних країн.

19 травня 2005 року у норвезькому місті Берген на Конференції міністрів країн Європи Україна приєдналася до Болонського процесу, зобов'язавшись внести відповідні зміни у національну систему освіти та приєднатися до роботи над визначенням пріоритетів у процесі створення єдиного європейського простору вищої освіти до 2010 року.

З огляду на Постанову № 1380 Кабінету Міністрів України від 29 серпня 2003 року, а також на довготривалу та продуктивну співпрацю між Міжнародним економіко-гуманітарним університетом імені академіка Степана Дем'янчука та Інститутом імені Яноша Кодолані (Угорщина) на розгляд Міністерства освіти і науки України та Міністерства освіти Угорщини було подано спільний проект щодо навчання студентів за освітніми програмами.

З 1 вересня 2004 року Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, згідно із ліцензією Міністерства освіти і науки України, здійснює освітню діяльність за європейською програмою Інституту імені Яноша Кодолані (Угорщина) з підготовки фахівців зі спеціальності «Іноземний туризм та готельне господарство» за освітньо-кваліфікаційним рівнем «бакалавр».

Відповідно до узгоджених сторонами навчальних планів передбачено підготовку фахівців-практиків, здатних аналізувати, планувати й організовувати бізнесову діяльність підприємств туристичної індустрії, готельної та ресторанної справи. Згадане навчання в Міжнародному економіко-гуманітарному університеті імені академіка Степана Дем'янчука сьогодні реалізують за двома схемами (за вибором абітурієнта).

Перша – студент може навчатись лише за освітньою програмою Інституту імені Яноша Кодолані. За умови успішного закінчення навчання випускник отримує європейський (Болонський) диплом та англomовний сертифікат «diploma supplement», єдиний для всіх країн ЄС. Такий диплом значно розширює сферу працевлаштування випускників не тільки в Україні, а й у всіх країнах Європейського Союзу.

Другу схему створено для студентів, які, крім європейського диплома, хочуть отримати й український. З огляду на подібність освітніх програм європейського та українського освітніх стандартів студент МЕГУ впродовж одного терміну навчання може отримати два дипломи – український та європейський (Болонський) із сертифікатом «diploma supplement». Контроль за якістю навчально-виховного процесу покладено на Міністерство освіти і науки України і Міністерство освіти Угорщини.

Для цього у Міжнародному економіко-гуманітарному університеті імені академіка Степана Дем'янчука запроваджено Європейську систему оцінювання якості знань.

Для організації навчально-виховного процесу угорським інститутом було передано українському університету віртуальну бібліотеку, яка містить понад 20000 книг англійською, німецькою, французькою, угорською мовами на електронних носіях.

Під час навчання акцентовано на ефективній організації самостійної роботи студента: викладачами МЕГУ та викладачами Угорського інституту розроблено серію посібників для самостійної роботи студентів».

На сьогодні на базі МЕГУ впроваджено систему дистанційної освіти, що дає змогу більш оперативно та якісно співпрацювати студентам МЕГУ із професорами та викладачами Угорського Інституту. Перший випуск студентів МЕГУ, котрі навчалися одночасно за освітніми програмами України та Угорщини, відбувся влітку 2008 року.

Упродовж 2008–2010 років дипломи бакалавра, визнані в країнах ЄС, отримали 45 студентів. Це перші угорські дипломи, які відповідають вимогам Болонської конвенції: реєстраційні номери одержаних дипломів та бали кожного із випускників внесено до загальноєвропейської освітньо-реєстраційної мережі. Відтак, студенти можуть вступати до будь-якого вищого навчального закладу та претендувати на працевлаштування в ЄС.

Під час навчання студент має можливість отримати знання з базових економічних, суспільних і спеціальних дисциплін, а також з іноземної мови професійного спрямування.

З третього курсу студенти вивчають дисципліни спеціалізації, вивчення яких охоплює опанування специфіки роботи в готельному та ресторанному бізнесі, сфері гостинності, туроператорській та турагентській діяльності.

Підготовка спеціаліста зазначеного профілю передбачає поєднання теорії з практикою, що дає можливість творчо використовувати знання різних дисциплін і методи аналізу, працювати у галузях туризму, обраних відповідно до спеціалізації (організація готелю, організація гостинності, туристичні продукти та організації).

Усебічну теоретичну підготовку доповнено керованою професійною практикою, яка триває 15 тижнів і має назву «професійне стажування». Практика проходить поза межами університету, у компаніях, організаціях, агентствах і т.д. Місця проведення практики – це переважно підприємства, установи або інші організації, котрі уможливають поглиблення студентами своїх практичних знань, застосування теоретичних знань на практиці і надання даних для написання кваліфікаційної роботи з обраного студентами фаху.

У МЕГУ акцентують на ретельності добору баз практик – і в Україні, і за кордоном.

Зокрема такими базами обрано: туристичний комплекс у Шіофоку (Угорщина), інститутське бюро подорожей м. Тревел (Угорщина), туристичні фірми «Світ вражень» (м. Рівне), «Світ Карпат» (м. Берегово), «Люкс-тревел» (м. Мукачево), «Інтурист» (м. Рівне); готелі: «Вілла Євгенія» (Італія), «Альфа», «Інтурист» (м. Мукачево).

За погодженням із кафедрами місце проходження практики може бути обраним студентами самостійно, але дотримання вимог спеціалізації практики є обов'язковим.

Після завершення спільного навчання за узгодженою тематикою обох навчальних закладів студенти готують дипломну роботу, в якій повинно бути вміщено розділи, присвячені проблемам загальноєвропейського розвитку. Це одна з умов видачі європейського диплома. Дипломну роботу студенти виконують у двох екземплярах: перший – російською, другий – німецькою чи англійською мовами.

Обов'язковим є написання англійської анотації. З огляду на потребу регіону у висококваліфікованих фахівцях галузі туризму та готельно-ресторанного господарства, наявну матеріально-технічну базу та кадровий потенціал МЕРУ здійснює навчання і є повністю відповідальним за виконання державних нормативних документів щодо якісної освітньої та професійної підготовки фахівців зі спеціальностей «Туризм та готельно-ресторанні послуги» і «Господарювання та менеджмент». Реалізація спільного проекту з підготовки фахівців уможливує забезпечення потреб у фахівцях, здатних якісно і кваліфіковано працювати у сфері туристичної індустрії і в Україні, і за кордоном.

Розглянемо перелік посад, які можуть обіймати випускники спеціальностей «Туризм та готельно-ресторанні послуги» і «Господарювання та менеджмент».

Готельно-ресторанне господарство: директор/заступник директора готелю; завідувач господарства/заступник завідувача господарства; керівник (менеджер) приймального відділення готелю; старший портьє; начальник відділу реалізації або маркетингу; менеджер із резервування місць; директор ресторану і служби обслуговування; менеджер з організації банкетів та інших заходів.

Туристичні організації: директор/заступник директора туристичного бюро; керівник відділу різних сфер туризму (сільський туризм, курортний відпочинок); організатор поїздок, організатор міжнародних турів; туроператор; керівник маркетингу.

Можливості реалізації всіх видів туризму в Україні є достатньо значними: майже усі області України відзначаються наявністю рекреаційних ресурсів для розвитку туристичної галузі. Серед останніх домінують санаторно-курортні. Насьогодні структура туристично-рекреаційного комплексу регіону Карпат має такий вигляд: санаторно-курортне лікування – 39%, безпосередньо туризм – 38% й оздоровлювальний відпочинок – 23%.

З огляду на нерівномірність розміщення природно-ресурсних баз у регіоні можна виокремити три райони: Передкарпатський і Закарпатський курортно-оздоровлювальні райони і Гірничо-Карпатський туристично-оздоровлювальний район.

У регіоні функціонують: 62 санаторії, 17 лікувальних пансіонатів, розрахованих на приблизно 25 тис. місць, 53 туристичні бази, готелі, кемпінги.

В аналізованому регіоні сформовано низку найважливіших туристично-екскурсійних вузлів. Йдеться про такі міста, як Львів, Ужгород, Мукачево, Яремча, Коломия, Вижниця й ін. Через регіон проходить кілька міжнародних маршрутів.

Крім того кожен регіон прикметний наявністю значних туристичних ресурсів, унікальність та істотна привабливість яких забезпечує передумови для вироблення внутрішньорегіонального і міжрегіонального туристичного продукту.

Різноманіття природних, кліматичних, ресурсних, історичних умов, що сприяють формуванню туристичного продукту, – підґрунтя для створення нових рекреаційних зон туристичного призначення. Втім, розвиток різних туристичних сфер прикметний певною специфікою. Так, майже нерозвинений в Україні сільський туризм, потребують ініціатив у напрямі розвитку такі додаткові види туризму, як кінний та піший туризм у Карпатах, водний туризм ріками тощо. Активізації заходів із розвитку вимагає туризм в екологічно чистих районах, де вода, повітря та їжа лікують і сприяють моральному відпочинку.

Таким чином, можна зробити висновок, що оптимальним варіантом розвитку туристичної індустрії України та появи нових місць туристичного призначення є комплексний підхід, який передбачає формування необхідної інфраструктури на засадах співпраці та ділового партнерства. Практично у реалізації означеного підходу вбачаємо шлях розроблення регіональних програм економічного розвитку на основі пріоритету, яким є туризм.

Становлення туризму пов'язане із сорока різними галузями суспільного й господарського життя в Україні, регламентоване урядовими документами. Зокрема:

- Про підтримку розвитку туризму в Україні: указ Президента України від 2.03.2001 № 127.
- Указом Президента України № 973/99 від 10 серпня 1999 р. «Про основні напрями розвитку туризму в Україні до 2010 року».
- Державною програмою розвитку туризму на 2002–2010 роки, затвердженою Постановою Кабінету Міністрів України №583 від 29 квітня 2002 року.
- «Про внесення змін до Закону України «Про туризм»: закон України від 18 листопада 2003 № 1282.
- «Про туризм: закон України»; Нормативні компоненти галузевого стандарту вищої освіти України з напрямку підготовки 0504 «Туризм».

У перерахованих документах зазначено, що забезпечення формування туризму як високорентабельної галузі економіки України, створення нових робочих місць та утвердження України на світовому туристичному ринку виступають одними із основних напрямів державної політики. У Концепції розвитку туризму в Україні серед усіх указаних шляхів реалізації окреслених державою завдань вказано такі: визначення пріоритетних напрямів наукових досліджень, їхня координація та підготовка кадрів у галузі туризму.

З'ясування феномена туризму в його різних вимірах – від культурологічного до суто економічного – це завдання, яке в сучасних умовах відзначається особливою актуальністю в наукових колах, зумовленою загальною потребою розвитку туризму як пріоритетного напрямку української економіки та культури загалом.

Стратегічна мета розвитку туризму в Україні полягає у

- створенні конкурентоспроможного на внутрішньому та світовому ринках національного туристичного продукту, що може максимально задовольнити потреби населення України та туристів із зарубіжних країн;
- розширенні внутрішнього туризму та зростанні обсягів в'їзного туризму;
- забезпеченні на цій основі комплексного розвитку курортних територій та туристичних центрів з урахуванням соціально-економічних інтересів населення;
- збереженні та відновленні природного середовища та історико-культурної спадщини, вирішенні завдань щодо наповнення державного і місцевого бюджетів.

Успішне вирішення нагальних проблем розвитку туризму детермінує вимогу активного формування кадрового потенціалу, кваліфікованої підготовки працівників, створення відповідно до потреб ринку нових спеціальностей у сфері туризму.

Аналіз світового досвіду з окресленої проблеми дає підстави стверджувати, що без належної уваги до питань кадрового забезпечення туристичної діяльності, підготовки та перепідготовки фахівців ефективного функціонування індустрії туризму є неможливим.

У розвинутих країнах питання професійної туристичної освіти набуло особливо вагомого значення уже достатньо давно.

Напротивагу цьому теоретичні засади розвитку туристичної освіти в Україні як порівняно нового напрямку освітянської сфери, незважаючи на досвід підготовки фахівців для сфери туризму, потребують концептуального розроблення та практичної апробації.

Чинна до сьогодні система підготовки фахівців для туристичної галузі охоплювала насамперед підвищення кваліфікації туристичних кадрів.

Втім, недосконалість системи полягає у тому, що підвищення кваліфікації фахівця без отримання ним фундаментальної освіти не вирішує кадрової проблеми.

З огляду на зазначене вважаємо за необхідне констатувати про наявність суперечності між потребами туристичної галузі у висококваліфікованих фахівцях та реаліями їхньої підготовки в Україні. Як дає підстави стверджувати розгляд міжнародного та вітчизняного досвіду, сфера компетенцій фахівця з туризму окреслена знаннями не лише менеджерських дисциплін, але й організаційно-управлінських та економічних питань.

Фахівець галузі туризму повинен знати соціальні, гуманітарні, культурологічні, історичні, правові, естетичні, рекреаційні, екологічні, економічні та інші аспекти знань, дві-три іноземні мови, сучасні комп'ютерні інформаційні технології.

Професіоналам туристичної індустрії мають бути притаманні доброзичливість, вони мусять відзначатися наявністю знань психології, сформованістю умінь самостійного туроперейтингу і надання різних видів туристичних послуг, що передбачає більш значний обсяг фундаментальних знань..

Уведений постановою Кабінету Міністрів України новий освітній напрям «Туризм» охоплює широкий спектр спеціальностей і спеціалізацій, що мають забезпечувати нагальні потреби туристичних організацій, готельного господарства і курортної справи.

З огляду на комплексний характер туризму та рекреації як міжгалузевих систем, різноманітність та складність ресурсів, залучених у цих сферах діяльності (історико-культурних, природно-кліматичних, бальнеологічних, архітектурних, економіко-фінансових).

Проблема підготовки кадрів потребує цілеспрямованої спеціалізації та інтеграції знань і дисциплін, орієнтованих на подальшу діяльність випускників у сфері туризму.

Такий підхід передбачає перегляд блоку нормативних і професійно-орієнтованих дисциплін та надання інноваційних знань, що загалом слугує підґрунтям нового самостійного напрямку підготовки фахівців.

Методологічною основою побудови системи туристичної освіти в Україні в сучасних умовах повинен бути підхід до туризму як до освітнього простору, в межах якого відбувається послідовна заміна станів розвитку особистості, її життєве та соціальне самовизначення, становлення інтересів та морально-етичних позицій, професійна кар'єра в умовах глобалізації з обов'язковою самоорганізацією та самореалізацією в інтересах особистості, суспільства і держави. Відтак, характер туристичної освіти в Україні у поєднанні з додатковою детермінує формування принципів освіти фахівців галузі, а саме: неперервність та наступність у навчанні. Багаторівнева і безперервна підготовка і перепідготовка дасть змогу швидше вирішити завдання прискореного насичення соціальних туристських рухів, туристичних організацій і комплексу кваліфікованим персоналом, фахівцями і працівниками.

Для конкретизації профілю професійної підготовки кадрів введено спеціалізації із визначенням кваліфікації і термінів навчання:

- молодший спеціаліст (організації готельного господарства і туризму, торгівлі, технології комп'ютерного забезпечення);
- бакалавр (інформації, інформаційних систем, міжнародних послуг, туризму, торгівлі, комерції, інформатики, гостинності);
- спеціаліст (оператор, програміст, менеджер туристичної фірми, менеджер з постачання і збуту, бухгалтер, економіст, методист);
- магістр (науковий працівник, викладач вищої школи).

Серед змін освітньо-педагогічної парадигми домінуючим є вироблення нових еталонів змісту професійної освіти, орієнтованих на підготовку фахівців для різних галузей виробництва.

У Державному Класифікаторі професій (2003) передбачено такі угруповання, як «Фахівець із гостинності (готелі, туристичні комплекси та ін.)» (В-2462.2), «Фахівець із готельної справи» (В-2462.2), «Фахівець із ресторанної справи» (В-2462.2), «Фахівець із санаторно-курортної справи» (В-2462.2). Йдеться про державну стратегію розвитку туристичної галузі. Сутність радикальної гуманізації, посилення особистісного виміру у навчальних технологіях підготовки фахівців для туризму полягає в тому, що основною метою і змістом усієї системи туристичної освіти обрано людину.

Людиноцентризм зумовлений не лише методологією освіти загалом, а й специфікою педагогіки туризму зокрема. Проблеми гуманізації освіти на сьогодні слугують предметом наукових пошуків багатьох учених. Г. О. Балл розглядає проблеми сучасного гуманізму й освіти, як-от: соціально-філософські та психолого-педагогічні аспекти. М. Н. Берулава досліджує гуманізацію освіти, зокрема: напрями і проблеми.

Гуманізація туристичної освіти є поняттям багатовимірним, яке охоплює зміст освіти, способи її отримання, її безпосередні й контекстуальні системні завдання, кінцеву мету освіти, міру доступності, можливість особи у будь-який час розпочати певний освітній цикл і припинити його, а потім знову відновити тоді, коли їй це потрібно.

Важливим моментом гуманізації туристичної освіти має стати не тільки розвиток людини, яка здобуває знання, а й розвиток того соціального середовища, в якому вона вже почала їх застосовувати або у якому вона ще тільки почне працювати після отримання освіти.

У сучасний процес навчання потрібно вводити дидактичні моделі синергетичної поліваріантної співтворчості суб'єктів навчання, необхідні задля досягнення певних соціальних результатів, взаємоузгодженого вироблення нових цінностей.

З огляду на зазначене окреслюється очевидність потреби проблемно-діяльнісного типу освіти, який прийшов на зміну інформаційному.

Загалом у центрі освітнього процесу, зокрема процесу підготовки туристичних кадрів, має перебувати особистість із усіма її інтересами, етнонаціональними особливостями і культурою, прагненням до утвердження цивілізованих форм у цивілізованому культурному полі.

Відповідно, означені перетворення вимагають реалізації на практиці різноманітних дидактичних моделей, прикметною відмінністю яких від традиційних є зменшення питомої ваги стандартності, жорсткості, нормативності, надання викладачеві можливості творчо імпровізувати.

Сутність означених дидактичних моделей полягає не у навчанні студентів «чужим думкам», а в розвитку у них здібностей самостійно осмислювати навколишню дійсність.

Важливим напрямом педагогіки туризму визнано розроблення змісту туристської освіти.

Зазначимо, що у наявних освітніх парадигмах зміст освіти, як правило, ототожнюють із достатньо вузьким поняттям – навчальний матеріал.

Документальними носіями навчального матеріалу виступають навчальний план, програми, підручники, навчальні посібники, різноманітні засоби наочності, змістові компоненти програм комп'ютерного, дистанційного (телекомунікаційного) видів навчання.

Однак методолог освіти, російський філософ Б. С. Гершунський наголошує на тому, що освіта повинна опікуватися, насамперед, становленням особистості, плекаючи її освіченість, професійну компетентність, культуру і ментальність.

Така, суто навчальна концепція освіти, що апелює здебільшого до розуму учнів і намагається наповнити інтелект все новими і новими науковими фактами, поняттями, категоріями, правилами, принципами, теоріями і законами, повністю і безповоротно виживає себе. На її зміну має прийти концепція, основою якої є підведення особистості до глибокого, всебічного, внутрішньо прийнятого усвідомлення і розуміння сенсу життя, що розкривається через самореалізацію особистості.

Професійна освіта створює умови для такої самореалізації шляхом пізнання наукоємних компонентів наукового знання. Ці компоненти мають бути достатньо стабільними за змістом, відображати фундаментальні й відносно стабільні за часом основи і, водночас, відповідати галузям науки, техніки, виробництва, найстійкішим теоріям, законам, закономірностям, поняттям, ідеям, методам і принципам прогностичності, враховувати тенденції розвитку туристичної галузі, динаміку фактів і наукового знання загалом, перспективні наукові та технологічні відкриття, можливості їхнього використання у майбутньому.

Відтак, модернізація змісту туристичної освіти в розрізі вищесказаного передусім потребує побудови прогностичних моделей фахівців для цієї індустрії, використання надійного випереджувального інформаційного забезпечення, що дасть змогу об'єднати прогнози науково-технічні з прогнозами дидактичними. Для системного оновлення змісту туристичної освіти окреслюється потреба аналізу оцінних суджень найкомпетентніших експертів, використання їхніх професійних знань; творчих потенцій для коригування прогностичних моделей фахівців, внесення змін у зміст і процес професійної підготовки фахівців туристичної індустрії.

Розроблення проблеми педагогіки і туризму пов'язане з глибинними, парадигмальними змінами у трактуванні сутності і теоретичних засад педагогіки і туризму, і туристської освіти, її можливостей як широкого соціального явища, сфери творення особистості.

У контексті вищевикладеного актуалізується осмислення державного, суспільного й індивідуального значення туризму й професійних концепцій підготовки фахівців для галузі.

Проведений аналіз дає підстави стверджувати, що основними векторами розвитку педагогіки туризму в Україні є:

- формування категорійно-понятійного апарату педагогіки туризму;
- теоретико-методологічне обґрунтування структурних елементів педагогіки туризму як системи;
- розроблення Концепції неперервної туристської освіти;
- розроблення філософсько-парадигмального, змістово-логічного і ресурсно-технологічного компонентів державних стандартів туристської освіти;
- формування спеціальності, спеціалізації, змісту на базі концептуальних підходів до професійної діяльності, що уможливить задоволення потреб туристичного ринку у професіоналах;

- розроблення навчально-методичного забезпечення підготовки фахівців для сфери туризму. Важливим визначається дослідження процесуального, технологічного аспектів окреслених напрямів розвитку педагогіки туризму.

Як дають змогу констатувати результати виконаного дослідження, туризм постає як похідна суспільного розвитку. В умовах змін моделей життєдіяльності людства туризм перетворився на масштабний господарський комплекс, який відіграє вагомую роль в економічному розвитку не тільки Угорщини та України, а й більшості країн світу.

Як і в більшості європейських країн, в Україні, яка має багаті природно-кліматичні, культурно-історичні та національно-етнографічні ресурси, що становлять основу багатьох видів туризму, було визначено перспективи розвитку сфери туризму.

В Україні було проголошено туризм одним із пріоритетних напрямів розвитку національної культури та економіки і створено сприятливі умови для туристичної діяльності: реальні кроки зроблено на шляху законодавчого забезпечення вітчизняної туристичної галузі та комплексного планування її розвитку.

Актуальність проблеми підготовки майбутніх фахівців туристичної галузі України переконливо доводять перспективні розрахунки щодо розвитку в'їзного туризму в країні та кількості суб'єктів підприємницької діяльності в цій царині.

Згідно з прогнозом на 2018 рік чисельність іноземних туристів зросте до 9,3 млн. осіб, а на 2020 рік – 15,0 млн. осіб. Це в свою чергу суттєво вплине на зайнятість населення. Передбачено, що протягом туристичного сезону 2018 року до роботи в туризмі, рекреації та суміжних галузях (транспорті, торгівлі, зв'язку) буде залучено 3,63 млн. осіб. Слід зазначити, що динаміку приросту постійних працівників галузі було спостережено впродовж усіх років XXI століття.

У таких умовах особливу роль відведено вищій школі України, яка забезпечує фундаментальну, загальнокультурну та практичну підготовку фахівців для галузі.

Протягом останніх років прийнято низку важливих нормативно-правових документів, серед яких Закон України «Про вищу освіту», Указ Президента «Про основні напрями реформування вищої школи», Постанова Кабінету Міністрів України «Про розроблення державних стандартів вищої школи» та інші.

Приєднання України до європейської Болонської системи забезпечило можливість піднесення вищої освіти країни до рівня розвинених країн, інтеграції в міжнародний освітній простір та переходу до динамічної ступеневої освіти, яка відповідає інтересам та потребам і держави, і кожного фахівця. Вищу освіту за кордоном на сьогодні вважають надійними інвестиціями у майбутнє, оскільки було обчислено, що кожна гривня, вкладена в освіту, дає прибуток "один до чотирьох", або 400%.

Реальним шляхом отримання освіти в Європі є конкурс однієї з освітніх програм Євросоюзу, як-от: «ТЕМПУС», програма імені Жана Моне або «ЕРАЗМУС МУНДУС». Усі три освітні програми на сьогодні доступні і для українських студентів. На сучасному етапі у програмі «ERASMUS» беруть участь, крім 27 країн-членів ЄС, Норвегія, Ліхтенштейн, Ісландія і Туреччина. Учасниками програми «Erasmus» виступають приблизно 2000 університетів Європи. З моменту старту програми в ній взяли участь більше 1,5 мільйона осіб.

За прогнозами Єврокомісії завдяки «ERASMUS» до 2020 року 12 мільйонів студентів і викладачів зможуть навчатися і проводити дослідження за кордоном. З 2007 до 2015 року на освітню інтеграцію Єврокомісією буде виділено € 13,6 мільярда.

Девіз програми: «Привести студентів до Європи, принести Європу всім студентам».

Програму «ЕРАЗМУС МУНДУС», названу на честь філософа Е. Роттердамського, було розгорнуто в 2004 році. Її унікальність полягає в тому, що студенти навчаються не в одному університеті, а відвідують різні – не тільки в країнах ЄС, але і їхніх партнерів – в Україні, Білорусі, Єгипті, Йорданії, Ізраїлі, Азербайджані, Вірменії та Грузії. Другий етап програми розпочато в 2009 році. На 5 років цього етапу Єврокомісією виділено € 950 млн. Для України, Білорусі та Молдови виділено € 6,7 млн.

«ЕРАЗМУС МУНДУС» – єдина програма, в якій студенти можуть брати участь персонально. На сьогодні за програмою пропонується 124 магістерські та 22 докторські курси. Загалом за 6 років функціонування програми гранти на навчання отримали 220 осіб. Основна відмінність програми «ТЕМПУС» від «ЕРАЗМУС МУНДУС» окреслена тим, що в ній беруть участь не окремі студенти, а виші, точніше консорціями з вищих навчальних закладів ЄС і країн-партнерів.

Завдяки обміну досвідом між вишами «ТЕМПУС» сприяє модернізації та реформуванню вищої освіти в Європі. Україна приєдналася до цієї програми 17 років тому. За цей час в ініціативі розширення меж європейської освіти було задіяно понад 150 вітчизняних вишів шляхом реалізації приблизно 300 проектів.

Найактивнішими з таких вишів є Харківський політехнічний інститут (18 проектів), Київський університет ім. Тараса Шевченка (16), Харківський авіаційний інститут (12), Києво-Могилянська академія, Київський політехнічний інститут і Дніпропетровський національний університет – по 11. Спектр тем проектів достатньо широкий: розроблення та впровадження навчальних програм із громадської роботи, інтелектуальної власності, космічних технологій, екологічного менеджменту, управління земельними ресурсами, співпраці університетів і бізнесу.

У 2010 році програмою «ТЕМПУС» було відібрано 11 проектів із бюджетом € 9 млн.

Національний транспортний університет разом із ще 8 вітчизняними вишами бере участь в одному із найбільших проектів «ТЕМПУС» – ВЕНЕТО.

Консорціум складають 29 інституцій із 7 країн (зокрема з трьох – не членів ЄС: України, Білорусі та Грузії). Цей проект передбачає розроблення дистанційних курсів для підвищення кваліфікації, а тому його основна цільова аудиторія – люди, які закінчили ВНЗ і працюють у сфері туризму, які хочуть підвищити свій професійний рівень без відриву від основної роботи.

Тернопільський економічний університет залучений до «ТЕМПУС» разом із 39 університетами Польщі, Болгарії, Греції та Італії. Проректор Богдан Луців так описує досвід університету в аналізованій царині: "На нашому факультеті менеджменту реалізуються англійські програми з міжнародної економіки, ініційовані консорціумом ТЕМПУС-ТАСІС.

У проекті «Європейські стандарти в навчальному процесі» партнери університету – Технологічний інститут Західної Македонії (Греція) і Технічний університет Каталонії (місто Барселона, Іспанія).

Разом вони готують бакалаврів і магістрів за фахом «Міжнародний туризм» та «Європейська економіка». У проекті «Кризовий аналіз та прийняття рішень в Україні» партнери – університет Штутгарта (Німеччина) і університет «Сапієнца» (Рим, Італія).

Програму Жана Моне, названу так на честь одного із «батьків-засновників» ЄС, було розпочато 20 років тому. Підґрунтям програми є ідеї Об'єднаної Європи і метою – поширення знання про євроінтеграцію за допомогою вищих навчальних закладів.

Для відбору проектів, які є в «Темпусі», щороку оголошують конкурс.

Брати участь у ньому можуть виші із відповідною акредитацією або офіційним визнанням у своїй країні. Переможці отримують не тільки грант (від € 20 000 до € 80 000 на 1–3 роки), а й почесні титули Жана Моне. Сьогодні програма працює в 62 країнах світу, а її курси пропонують більше 700 університетів (більше 2000 європейських модулів).

В Україні програма функціонує 10 років. За цей час було розроблено 9 модулів, один з останніх «Європейська соціальна політика та моделі соціального партнерства» (2009) – у Донецькому університеті управління. У 2010 році програмою було профінансовано три українські проекти, зокрема Києво-Могилянської академії – «Європейський Союз і Сусідство: на шляху до асоціації ЄС і Україна».

Тернопільська академія народного господарства – перший вищий навчальний заклад України, де студенти можуть отримати два дипломи – України та Німеччини. У листопаді 2003 році у міністерстві освіти Федеративної Республіки Німеччина було підписано угоду про співпрацю у сфері підготовки фахівців сучасного рівня. Таким чином, можна виокремити такі основні тенденції розвитку освіти в сучасному світі:

- заміна парадигми «освіта – навчання» парадигмою «освіта – становлення»;
- перетворення знань на основний суспільний капітал;
- розвиток концепції безперервної освіти;
- поступове зміщення пріоритетів від прямого навчання до індивідуального контакту зі студентами – індивідуалізація навчання;
- діалогічність, яка виявляється у співіснуванні і різних підходів до викладання, і безпосередньо методів викладання;
- активізація процесу використання нових технологій в сучасній освіті;
- інтернаціоналізація освіти відповідно до всесвітніх процесів глобалізації;
- формування дистанційного навчання.

Вітчизняна професійна освіта в туризмі як складова системи вищої освіти країни переживає період активного методологічного формування, переосмислення своїх базових категорій, удосконалення понятійно-категорійного апарату, пошуку інноваційних педагогічних технологій і шляхів оптимізації процесу підготовки майбутніх фахівців.

У 2002 році наказом Міністерства освіти і науки України № 241 до Переліку напрямів і спеціальностей було введено напрям підготовки 0504 «Туризм» зі спеціальністю «Туризм» за освітньо-кваліфікаційними рівнями «бакалавр», «спеціаліст», «магістр», що легітимізувало професійну підготовку фахівців для туристичної галузі.

Стратегічною ціллю української системи освіти в туризмі і в ракурсі внутрішніх потреб, і в ракурсі відповідності загальноосвітнім тенденціям і перспективам розвитку є інтеграція у світовий та міжнародний простір, утвердження її високого статусу та конкурентоспроможності.

З огляду на це, задля досягнення окреслених цілей важливо глибоко дослідити надбання зарубіжної професійної освіти, проаналізувати зміст та форми підготовки майбутніх фахівців для туризму загалом та її практичний аспект зокрема в країнах, де систему освіти для галузі було сформовано впродовж минулого століття.

Запозичення позитивного зарубіжного досвіду, його адаптація до вітчизняних умов дає можливість підвищити якість підготовки фахівців туристичної галузі та уникнути помилок, властивих для періоду її формування.

Втім, попри потребу орієнтації на результати формування аналізованого освітнього середовища у зарубіжних країнах, не можна не враховувати традиції вітчизняної вищої школи.

Адже останні мають тривалу історію становлення та ґрунтуються на національних особливостях вітчизняної освіти і науки.

Аналіз досвіду університетів Угорщини з формування практичних навичок фахівців є цінним для осмислення цілісності підходу до змісту професійної підготовки, органічної єдності теорії та практики діяльності в туризмі, оновлення змісту та методів навчання, удосконалення форм практичної підготовки, забезпечення партнерських відносин між освітньою сферою і виробничою.

На основі вивчення становлення та функціонування системи підготовки фахівців з туризму в сучасних умовах, дослідження вимог до змісту та форм професійної підготовки, виокремлення особливостей практичної підготовки фахівців в університетах Угорщини пропонуємо можливі шляхи використання ідей позитивного угорського досвіду як однієї із необхідних умов удосконалення процесу підготовки фахівців туристичної галузі України:

✚ Запровадження угорського досвіду організації стажування студентів за кордоном упродовж літа відкриває широкі можливості для ознайомлення зі структурою туристичних організацій, напрямками діяльності, технологією обслуговування та організацією послуг, дає уявлення про масштаби галузі, виступає засобом професіоналізації студентів.

✚ Разом з тим, стажування за кордоном сприяє формуванню розуміння зарубіжних культур, розвитку вміння вести діалог із представниками різних країн, вивченню психології, традицій і звичаїв різних регіонів світу, що є визначальним у професійній діяльності в туризмі. З огляду на зазначене вважаємо, що стажування студентів за кордоном варто визнати перспективним у вітчизняних умовах. Певні напрацювання в цьому напрямі наявні у нашому університеті. Студенти мають змогу проходити практику в нових для них суспільних умовах. За період 2005–2010 роки 300 студентів денної та 50 студентів заочної форм навчання скористалися можливістю випробувати свої знання та вміння в різних сегментах туристичної індустрії Угорщини.

✚ Серед пріоритетних напрямів української державної політики щодо розвитку освіти значне місце належить запровадженню освітніх інновацій.

У такому контексті угорський досвід постає як особливо актуальний для України. Зміст навчальних програм підготовки фахівців з туризму в університетах Угорщини містить комплекс інноваційних технологій навчання, які можуть бути використані для оптимізації навчального процесу в системі вітчизняної освіти в туризмі, тобто досягнення максимальної відповідності між процесом підготовки та практичною діяльністю у цій галузі. Інтерактивні методи навчання (дискусії в групі, моделювання виробничих ситуацій та їхній аналіз, ділові та рольові ігри, інтерв'ю із працівниками туристичної галузі).

✚ Основна мета виробничої практики – це застосовування набутих теоретичних знань на практиці, а також поглиблення практичних знань. Після закінчення практики студенти повинні бути компетентними та мати всі навички, необхідні в сфері туризму, готельного господарства і громадського харчування незалежно від того, чи є діяльність компанії комерційною чи некомерційною.

✚ В Україні підготовку фахівців за напрямом «Туризм» здійснюють за двома спеціальностями «Туризм» і «Готельне господарство» без конкретизації за спеціалізаціями. Як результат, види спеціалізації в туристичній освіті Угорщини широко представлені (Додаток Ж), що поглиблює диференціацію між навчальними закладами.

Разом з тим, спеціалізація унеможливорює дублювання виробничих функцій фахівців, а це призводить до підвищення рівня результативності їхньої роботи, а отже, і конкурентоздатності туристичної галузі загалом.

✚ Досить суттєва різниця між національними і, зокрема, угорськими вищими навчальними закладами полягає в оцінюванні знань студентів. З огляду на зазначене окреслюється потреба уніфікації критеріїв оцінювання відповідно до європейських стандартів.

Напротывагу вітчизняній практиці залучення до навчальної дисципліни одного викладача, яка абсолютно суперечить європейським нормам, у вишах зарубіжжя практикують інший принцип: читає лекції один викладач, а іспити приймає інший, «сторонній» фахівець із цієї дисципліни, котрий не знає студента, що дає змогу більш об'єктивно оцінювати знання.

✚ На сучасному етапі достатньо нагальною є потреба корегування кількості навчальних дисциплін. Для порівняння: у розвинених європейських державах студент протягом навчання вивчає від 39 до 45 дисциплін, а, наприклад, в університетах України – студіює від 65 до 80 дисциплін за весь освітній період.

✚ Вітчизняні науковці розглядають питання фаховості випускників вишів України. Нині виші випускають сотні, десятки спеціалістів певного профілю, а потрібні – одиниці, але фахівці, готові до ринкових «цунамі», підковані і теоретично, і практично.

Відтак, виникає необхідність переосмислення і трансформації освітньої системи.

Студент повинен відповідати рівню того навчального закладу, де навчається, що, до речі, визнано одним із основних критеріїв діяльності вищих шкіл Європи.

ВИСНОВКИ

У пропонованій дисертаційній роботі вирішено актуальну наукову проблему: розкрито особливості змісту, методів і форм підготовки фахівців туристичної галузі в університетах Угорської Республіки та вказано на можливості творчого використання ідей позитивного досвіду організації такої підготовки у вітчизняних умовах.

Сучасний стан розвитку освітньо-педагогічної галузі Угорщини варто трактувати як амбівалентний. Останнє зумовлено дією двох взаємопов'язаних факторів, як-от суспільні реформи виступають детермінантами створення інноваційних освітніх технологій та наявна на сьогодні системна криза спричиняє гальмування розвитку нововведень в галузі. Очевидно, що вищевикладене неминуче впливає на стан і динаміку професійної освіти, зокрема туристичної. З огляду на зазначене дослідження особливостей розвитку сфери туристичної освіти на сучасному етапі – один із важливих напрямів пізнання життєдіяльності суспільства.

Сформовано понятійно-категоріальний апарат професійної підготовки фахівців для сфери туризму, який охоплює найважливіші поняття туризмології, педагогіки, філософії, соціології, історії, психології, економіки туризму; концептуальні категорії туристичної діяльності: тур, подорож, мандрівник, дестинація, рекреаційні ресурси, туристичний продукт, а також структуру, методи, принципи, стандарти професійної освіти у галузі туризму.

Визначено поняття «професійна підготовка фахівців для сфери туризму», «професійна підготовка дорослих для сфери туризму: професійно-спеціалізована підготовка; професійне вдосконалення; вдосконалення професійних знань та здібностей; професійне вдосконалення; професійна перепідготовка; професійне навчання; професійний розвиток»; розтлумачено поняття «професійна мобільність».

Встановлено, що підґрунтям реалізації системи професійної підготовки майбутніх фахівців туристичної галузі в університетах країни слугують принципи відкритості та доступності, гуманізму, неперервності, науковості й інтеграції з наукою і виробництвом, взаємозв'язку з освітою в інших країнах.

Визначено поняття терміну «туризм» і його видам (за пересуванням, метою, країною) і класифікаціям (за цілями, ступенем мобільності, формою участі, віком, тривалістю, видом використовуваного транспорту, сезонністю, географічним складом, способом пересування).

Розглянуто визначні функції туризму (рекреаційна, соціальна, культурна, екологічна, економічна, просвітницька, виховуюча, релігійна).

Розглянуто основні поняття туризмології (туризм, турист, туристичний продукт, аксіологія туризму, антропологія туризму, екзистенціалізм, туристична діяльність, екологія туризму, естетика туризму, етика туризму, комунікація, культурологія туризму, онтологія туризму, праксеологія туризму, філософія туризму і т.д.).

Визначено спеціальні функції педагогіки туризму: рекреаційна; адаптаційна; аксіологічна та основні категорії педагогіки туризму (виховання, буття, діяльність, цінність, мета, результат). Виділено сім сфер життя, що завдають свій вплив на туризм і на який впливає туризм (якість життя, суспільство, освіта й інформація, економіка, захист навколишнього середовища, навантаження на навколишнє середовище, політика).

Вплив туризму на якість життя обговорюються у зв'язку зі стійкістю розвитку, і ділиться на три основні частини (соціальні наслідки, збереження культурної спадщини, екологічні наслідки). За даними аналізу ситуації стійкий розвиток туризму існує тільки теоретично в Угорщині, поки не існує набір показників для оцінки туристичного продукту на стабільній основі.

Визначено роль ринкової глобалізації і суть діагональної інтеграції. Виділено мотиви здійснення туристичних подорожей (можливість отримання нових вражень, пізнання природи, пізнавальні мотиви, модні тенденції, потреба в оздоровленні).

Виокремлено фактори, що будуть визначати загальні напрямки розвитку туризму в Угорщині на найближчі 10 років (політичний, технологічний, екологічний аспекти, і підготовка кадрів). Вироблено низку моделей, які використовуються для забезпечення процесу розвитку нових місць туристичного призначення.

Шляхом аналізу наукових матеріалів з проблеми дослідження виокремлено чотири етапів розвитку туристичної галузі Угорщини. Доведено, що туризм в Угорщині, з одного боку, варто визначати як вагомий чинник поступальних перетворень у суспільстві, а з іншого, можна вважати туристичну сферу тим середовищем, у якому вплив політико-економічних та соціально-культурних факторів є особливо відчутним. Відтак, розкрито передумови становлення туристичної освіти Угорської Республіки: політичні, економічні, технологічні та соціальні.

Визначено роль міжнародних організацій у регулюванні туристичної діяльності та удосконаленні туристичної освіти.

Висвітлено функції міжнародного туризму (світоглядна, культурно-пізнавальна, соціальна, комунікативна, рекреаційна, економічна, політична); представлено інструментарій міжнародного регулювання питань з туризму і туристичної освіти (міжнародне регулювання, міжнародні організації у сфері туризму; правові акти й офіційні документи; декларації, конвенції, резолюції, угоди, протоколи, рекомендації); класифікації туристичних організацій (національно-територіальні, суспільно-державні, діяльнісні).

Схарактеризовано особливості функціонування угорської системи професійної підготовки фахівців туристичної галузі в умовах університетської освіти.

З'ясовано сутність та зміст системи туристичної освіти в Угорщині; розкрито її структуру, доведено, що визначальними у вказаній системі є університети, діяльність яких відзначається децентралізацією управління, кредитно-модульною системою організації процесу навчання, багаторівневістю, гнучкість, багатоваріантністю програм навчання в системі туристської освіти коледжів і університетів; стаціонарно і без відриву від роботи за програмою дистанційного навчання.

Узагальнено оптимальне поєднання теорії і практики у досвіді університетської освіти Угорщини з питань професійної підготовки фахівців туристичної галузі на прикладі аналізу навчальних планів та програм 11 університетів країни.

Проаналізовано теоретичні праці педагогів Угорщини з питань змісту та форм професійної підготовки, напрями державної політики щодо підвищення рівня професіоналізму фахівців, вимоги виробників до знань, умінь і навичок випускників і на основі цього обґрунтовано вимоги до змісту професійної підготовки, пов'язані із: системним, компетентнісним, гуманістичним підходами; особистісною зорієнтованістю навчання та його діяльнісним характером; міжпредметністю зв'язків навчальних предметів; інтеграцією та координацією змісту з огляду на дидактичні принципи науковості, доступності, послідовності, зв'язку з практичною діяльністю.

Висвітлено зміст, етапи та педагогічні технології практичної підготовки бакалаврів і магістрів туристичної галузі за 28 напрямками спеціалізації в умовах університетської освіти Угорської Республіки як системи практичних умінь, навичок і способів діяльності, якої набувають фахівці з туризму під час аудиторних та позааудиторних занять і практики на базі галузевих організацій.

Визначено її особливості: релевантність змісту навчання до вимог суспільства, потреб та інтересів і галузі, і студентів; забезпечення фундаментальності підготовки; інтеграція інваріантної та варіативної складових; пріоритетність індивідуального підходу до визначення змісту підготовки; оптимальність в обранні спектра навчальних дисциплін і предметності їхнього змісту; моделювання професійної діяльності.

Досліджено принципи формування професійної компетентності фахівця сфери туризму в Угорщині; поняття «конкурентоспроможність» фахівця сфери туризму, яке охоплює екологічну, мотиваційну, рефлексивну, когнітивну, операційно-технологічну, етичну та інші складові змісту його підготовки та передбачає нарощування знань, умінь, досвіду професійно-особистісного саморозвитку, творчої діяльності, емоційно-ціннісного ставлення; основні елементи моделі конкурентоспроможності фахівця (базове навчання, технічна підготовка, особистісні якості); розподіл зазначених компетентностей за рівнями навчання у вищому навчальному закладі (перший і другий рівні); концептуальне підґрунтя формування туризмознавчої культури фахівця; визначальну мету стажування (забезпечення студентів практичною освітою і професійним досвідом роботи).

Виокремлено два основні типи компетенцій: видимі компетенції (теоретичні та професійні знання та практичні вміння) та приховані компетенції (емоційні компоненти системи).

Підкреслена роль іноземної мови щодо забезпечення можливостей формування і розвитку таких компетенцій, як соціокультурна, загальнотехнічна, предметно-практична, інтерактивна, мотиваційна, асоціативна, пізнавальна, комунікативна, полікультурна; схарактеризовано чотири рівні концепції «полікультурного» реформування навчальних програм.

Виявлено функції іноземної мови як засобу формування професійної спрямованості, поглиблення інтересу до майбутньої професії, намагання отримати знання з різних джерел; забезпечення загального розвитку студентів, розширення їхнього світогляду, поглиблення знань про навколишній світ, про людей; виховання; проаналізовано основні положення нормативних документів Угорської Республіки щодо розвитку іншомовної освіти та програми підготовки фахівців для сфери туризму в університетах Угорщини.

Обґрунтовано перспективи розвитку соціального партнерства на загальнодержавному, регіональному рівнях та на рівні навчальних закладів туристського профілю.

Завдяки соціальному партнерству навчання зорієнтовано: на гнучку та швидку перебудову навчального процесу; орієнтацію на більш високий рівень загальнокультурної, гуманітарної та професійної підготовки випускників; створення умов для професійної самореалізації, відповідальності за своє професійне майбутнє; формування потреби навчатися протягом усього життя.

Подальший розвиток туристської освіти в Угорщині має здійснюватися відповідно до вимог Болонського процесу, який передбачає консолідацію зусиль наукової та освітньої громадськості в рамках Європи з метою забезпечення конкурентоспроможності вищої освіти і науки держави. Вказано на роль окремих університетів і галузевих організацій у процесі становлення освіти в туризмі.

Визначено підходи угорських учених до проблеми професійної підготовки майбутніх фахівців туристичної галузі Угорщини та обґрунтовано їх залежність від якісних галузевих характеристик. Туризм грає значну роль у структурі пізнання та освоєння загальнолюдських цінностей: вибір, свобода, спілкування, самореалізація, товаришування, толерантність, справедливість, розуміння. Розвиток та збагачення системи ціннісних орієнтацій індивідів є результатом туристичної діяльності.

Туристична діяльність є каталізатором соціально-синергетичних процесів.

Схарактеризовано міжнародне співробітництво у сфері туризму між Угорщиною і Україною в рамках Болонського процесу на основі співпраці між Міжнародним економіко-гуманітарним університетом імені академіка Степана Дем'янчука та Інститутом імені Яноша Кодолані (Угорщина) за двома схемами (європейський диплом та англomовний сертифікат і український диплом); представлено систему дистанційної освіти; посади, які можуть обіймати випускники спеціальності «туризм та готельно-ресторанні послуги»; визначено напрями використання досвіду навчання майбутніх працівників туристичної галузі Угорщини в процесі розвитку туристичної освіти в структурі вищої школи України.

Останні передбачають: організацію навчальної практики студентів шляхом симбіозу двох форм навчання: теоретичної і практичної; стажування студентів; застосування інноваційних технологій навчання; налагодження процесу співпраці між освітніми закладами та галузевими організаціями й у питаннях організації практики і стажування, й у проведенні практичних занять; кількісну та якісну оптимізацію навчальних дисциплін і процесу підготовки бакалаврів та магістрів; удосконалення самостійної роботи за допомогою використання завдань прикладного характеру; розширення спектра спеціалізацій з урахуванням суспільного попиту на фахівців на ринку праці.

Визначено можливості використання досвіду практичної підготовки майбутніх фахівців туристичної галузі Угорщини в контексті трансформації вітчизняної вищої школи та врахування національних пріоритетів розвитку України. Такими визнано організацію стажування студентів за кордоном упродовж літа, що відкриває широкі можливості для ознайомлення зі структурою туристичних підприємств, напрямами діяльності, технологією обслуговування та організацією послуг, дає уявлення про масштаби галузі, виступає засобом професіоналізації студентів, а також сприяє формуванню розуміння зарубіжних культур, розвитку вміння вести діалог із представниками різних країн, вивченню психології, традицій і звичаїв різних регіонів світу, що є визначальним у професійній діяльності в туризмі; реалізацію інноваційних педагогічних технологій навчання (ділові та рольові ігри, моделювання виробничої діяльності, проектування робочих ситуацій та ін.); розширення спектра спеціалізацій; поглиблення співпраці між університетами та галузевими інституціями й організаціями.

Результати проведеного дослідження особливостей професійної підготовки фахівців туристичної галузі в університетах Угорської Республіки дають підстави констатувати, що угорській моделі притаманна низка дидактичних форм і методів підготовки, які можуть бути застосовані не тільки для підвищення рівня практичних знань і вмінь студентів, а й для удосконалення вітчизняної туристичної освіти.

Нові дослідження потребують принципового уточнення методологічного інструментарію; запровадження світових та регіональних інновацій у змісті професійної туристської освіти викладачів у галузі туризму; підвищення відповідальності соціальних інститутів, організацій, та їх структурних підрозділів за виконання конкретних програм з розвитку професійної сфери; забезпечення доступності туристської освіти для всіх соціальних верств; формування якісно нового туристського продукту, який задовольнятиме зростаючий туристичний попит та інтерес в умовах ефективно функціонуючої системи конкурентно-спроможних послуг; суттєве розширення матеріальної бази.

Професійна компетентність викладача вбирає такі складові: технічну, міжособистісну комунікативну, контекстуальну (знання соціокультурного контексту, професійних особливостей, стереотипів, професійних умінь), адаптивну (передбачення змін), концептуальну, інтегративну.

Суть концептуальних вимог до професійної компетентності фахівця сфери туризму зводиться до розширення знань, умінь і навичок, необхідних безпосередньо для підвищення продуктивності праці й у сфері життєдіяльності в цілому.

Таким чином, сьогодні загальне усвідомлення необхідності отримання освіти у сфері туризму робить його конкурентоспроможним і сприяє утворенню міждисциплінарного туризму.

Наступні завдання дослідження включають в себе оцінку сприйняття викладачами компетенцій студентів, порівняльний аналіз вмінь і компетенцій студентів коледжу спеціальності туризм. Крім того, щоб дослідити внесок соціалізації робочого місця досвіду роботи на особистий і професійний розвиток студентів спеціальності туризм і гостинність, планується подальший аналіз самосприйняття і індустріального оцінювання молодих працівників – через декілька років, з отриманням певного рівня досвіду роботи.

До перспективних напрямів подальших досліджень угорського досвіду практичної підготовки майбутніх фахівців туристичної галузі вважаємо за доцільне віднести: підходи до організації самостійної роботи студентів; організаційно-методичне забезпечення підготовки магістрів у системі освіти в туризмі. Таким чином, нові дослідження потребують

- принципового уточнення методологічного інструментарію;
- запровадження світових та регіональних інновацій у змісті професійної туристської освіти викладачів у галузі туризму;
- підвищення відповідальності соціальних інститутів, організацій, та їх структурних підрозділів за виконання конкретних програм з розвитку професійної сфери;
- забезпечення доступності туристської освіти для всіх соціальних верств;
- формування якісно нового туристського продукту, який задовольнятиме зростаючий туристичний попит в умовах ефективно функціонуючої системи конкурентоспроможних послуг;
- суттєве розширення матеріальної бази.

Однак вирішення всіх питань, пов'язаних з відкриттям нових туристичних комплексів, є досить складним процесом, незабезпеченим ні концептуально, ні стратегічно, ні програмно.

Усе це визначає необхідність створення соціально-економічного моніторингу сфери туризму, єдиного інформаційного простору, скоординованої державної та регіональної політики з розвитку сфери туризму, організаційно-правового забезпечення реалізації туристських процесів, економіко-фінансової стратегії розвитку регіонального туризму.

Обґрунтовано специфіку методів організації та здійснення практичної підготовки, методів стимулювання на прикладі методу дискусії, «круглого столу», ділової гри, моделювання виробничих ситуацій та проектування, методів контролю і самоконтролю в практичній підготовці й аудиторних і позааудиторних форм практичної підготовки майбутніх фахівців туристичної галузі в університетах Угорщини як цілісних моделей навчального процесу, обмежених у просторі та часі, які забезпечують взаємообумовлену діяльність викладачів і студентів задля досягнення цілей навчання, на основі:

- функціонування таких видів лекцій, як проблемної, лекції-дискусії, лекції-візуалізації, лекції-гри, лекції-пошуку, лекції досвідчених практиків;
- проведення практичних і лабораторних занять у спеціалізованих приміщеннях і на базі галузевих підприємств;
- семінарів як самостійного опрацювання фахової літератури, підготовки доповідей, проєктів, їх презентації;
- самостійної роботи, направленої на виконання конкретних фахових дій;

- науково-дослідної роботи як опанування елементів організації і методики дослідної діяльності та проведення наукових досліджень;
- наставництва як форми передачі практичного досвіду;
- навчальної практики як єдності двох форм навчання: теоретичної на базі навчального закладу та практичної в галузевих організаціях;
- стажування як тривалого процесу пізнання студентами обраної професії в її природному середовищі та дослідження перспективи їх працевлаштування.

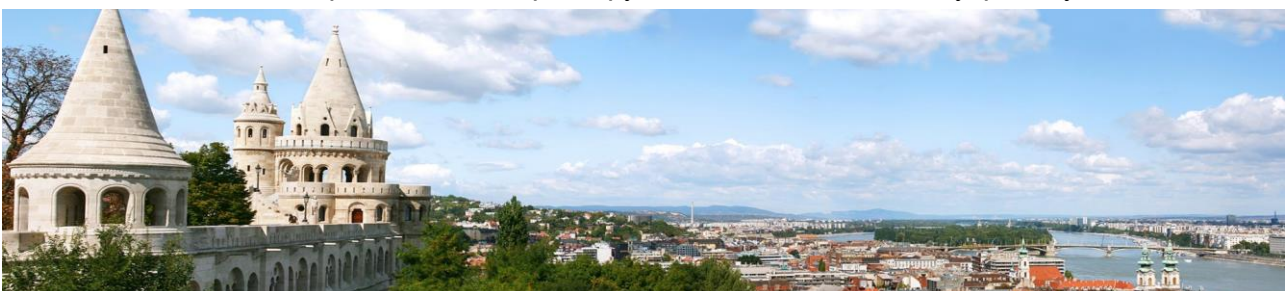
На основі проведеного аналізу вимог до змісту і форм підготовки майбутніх фахівців туристичної галузі в університетах Угорщини розкрито теоретичні підходи угорських учених до формування змісту підготовки як обумовленої цілями та потребами суспільства системи знань, умінь і навичок, світогляду та професійних якостей.

Обґрунтовано, що вимоги до змісту підготовки майбутніх фахівців формуються в площині соціальних характеристик часового періоду. Виходячи з того, що система освіти в туризмі – це відкрита система, яка взаємозв'язана з політичною, економічною та соціальною системами, доведено вплив останніх на формування вимог до змісту та форм підготовки фахівців туристичної галузі. Обґрунтовано доцільність застосування системного підходу до організації професійної підготовки майбутніх фахівців.

У контексті вивчення даної проблеми узагальнено положення угорських вчених з питань вимог до змісту та форм професійної підготовки, розкрито такі ключові питання як освітні моделі в туризмі, вимоги до форм підготовки, компонентів навчальних планів та навчально-методичного забезпечення процесу підготовки.

Аналіз освітньо-професійних програм підготовки фахівців різних рівнів у вищих навчальних закладах забезпечив можливість з'ясувати зміст практичної підготовки, встановити її закономірності, форми і методи, які спрямовані на активізацію самостійності студентів на шляху до їх практичної професійної діяльності.

Виокремлено особливості практичної підготовки: гуманістичний підхід, тісна співпраця навчальних закладів з виробництвом, варіативність компонентів практичного навчання, використання індивідуальних та групових форм роботи, системи завдань пізнавально-розвиваючого характеру, виважений вибір форм практики, обґрунтування змістового та процесуального компонентів практики та стажування, застосування інноваційних технологій навчання, послідовність розвитку умінь та навичок, застосування активних методів навчання. Як один із можливих шляхів удосконалення професійної підготовки в туризмі України обґрунтовано доцільність: проведення навчальної практики студентів напряму «Туризм» за принципом почерговості теоретичної і практичної підготовки; впровадження стажування; розширення спектру спеціалізацій; кількісної й якісної оптимізації навчальних дисциплін і процесу підготовки бакалаврів та магістрів; співпраці між освітніми закладами та галузевими організаціями; застосування інноваційних технологій навчання і прикладного характеру завдань на самостійну роботу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Азар В.И. О новой политике в области туризма / В.И. Азар // Конъюнктура туристского рынка. – М.: ЦРИБ, Туризм, 1992. – № 2. – 124 с.
- Азар В. Туризм – еще один феномен XX века / В.И. Азар // Туризм: практика, проблемы, перспективы. – №5. – 2005. – С.15-17.
- Александрова А. Международный туризм. – М.: Аспект-пресс, 2000. – 214 с.
- Андрущенко В.П. Модернізація педагогічної освіти України в контексті Болонського процесу / В.П. Андрущенко // Вища освіта України. – 2004. – № 1. – С. 5-9.
- Аносов І. Сутність та природа людини як детермінанта науково-педагогічного аналізу / І. Аносов // Неперервна професійна освіта: теорія і практика: Науково-методичний журнал. – К.: МДГУ, 2002. – Випуск 1. – С. 17- 28.
- Аппенянський А.И. Туризм и здоровье: содержание работы, кадровое обеспечение, научно-организационные проблемы / А.И. Аппенянський // Роль и задачи спортивно-массового туризма в физическом воспитании и оздоровлении населения. – М.: Турист, 1990. – С. 42-45.
- Арутюнян М.І. Розвиток ринку міжнародного туризму в Україні: Автореф. дис. ...канд. економ. наук. / М.І. Арутюнян. – К., 2000. – 19 с.
- Бабак В. Для нас Болонський процес - явище звичне, кредитно-модульна система - не новина // Вища школа. – 2006. – № 1. - С. 3-19.
- Балабанов И.Т. Экономика туризма / И.Т. Балабанов. – М.: Финансы и статистика, 2003. – С.3.
- Балл Г.О. Сучасний гуманізм і освіта: соціально філософські та психолого-педагогічні аспекти / Г.О. Балл. – Рівне, 2003. – 128 с.
- Баранов Е.И. Дидактический комплекс подготовки менеджеров спортивного туризма в туристическом вузе: дис. ...канд. пед. наук: 13.00.08 «теория и методика профессионального образования» / Е.И. Баранов. – М.: РМАТ, 2002. – 153 с.
- Биржаков М.Б. Введение в туризм / М.Б. Биржаков. – СПб: Торговый дом «Герда», 2003. – 318 с.
- Болотов В. А., Сериков В. В. Компетентностная модель: от идеи к образовательной программе / В. А. Болотов, В. В. Сериков // Педагогика. – 2003. – № 10. – С. 8–14.
- Бородин В.В. Ресторанно-гостиничный бизнес / В.В. Бородин. – М.: Книжн. мир, 1999. – 364 с.
- Бочан І. Євросоюз починався з туризму: За матеріалами круглого столу «Фахівець з туризму – лідер у творенні засобами туризму народної дипломатії» у Львівському ін-ті економіки і туризму / І. Бочан // Освіта України. – 2006. – 4 квіт. (№ 25). – С. 6.
- Браже Т.Г. Потребности личности – в центр системы повышения квалификации учителей / Т.Г. Браже // Проблемы интеграции и дифференциации подготовки и повышения квалификации педагогических кадров: Межвузовский сб. науч. тр. / Отв. ред. Ю.Н. Кулюткин. – Самара: Изд-во Сам. ГПИ, 1993. – С. 36-46.
- Булыгина И.И. Проблемы воспитания подрастающего поколения и их решение средствами туризма / И.И. Булыгина // Актуальные проблемы туризма '99. – М.: РМАТ, 1999. – С. 4.
- Бутусов Г. Аналіз туристичного ринку України / Г. Бутусов // Галицькі контракти. – №5. – 2006. – С.8-10.
- Васильев В.В. Практическая подготовка менеджеров туризма в системе высшего образования: Монография / В.В. Васильев. – М.: Наука, 2002. – 239 с.
- Введенский В. Н. Моделирование профессиональной компетентности педагога / В. Н. Введенский // Педагогика. – 2003. – № 10. – С. 51–55.
- Вільчковський Е.С. Особливості підготовки вчителів у країнах Західної Європи / Е.С. Вільчковський // Теоретичні та методичні засади розвитку педагогічної освіти. Педагогічна майстерність, творчість, технології. – Харків: НТУ, 2007. – С. 525-532.
- Власова, Т.И. Профессиональное и деловое общение в сфере туризма: учеб. пособие. / Т.И. Власова, М.М. Данилова, А.П. Шарухин. – СПб: Д.А.Р.К., 2005. – 288 с.
- Волков С.Н Туризм и информатизация общества / С.Н. Волков. – М.: Финансы и статистика, 2005. – 254 с.
- Волков В. Реформування вищої освіти: перші кроки до Європи // Юридичний Вісник України. – 2006. – № 31. – С. 8.
- Волошина М. С. Профессиональная инкультурация в образовании: теория и практика: Монография. – Новокузнецк: ИПК, 2001. – 114 с.

- Воронкова Л. П. История туризма и гостеприимства: [учебн. пособ.] / Л. П. Воронкова. – М.: Фаир-пресс, 2004. – 304 с.
- Вуколов В.Н. Теория и практика подготовки специалистов туристской индустрии в высших учебных заведениях: Автореф. дис. ...д-ра пед. наук: 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования»/В.Н. Вуколов. – Алматы: Казах. гос. акад. спорта и туризма, 2001. – 47 с.
- Галус О. М., Л. М. Шапошнікова Порівняльна педагогіка: навч. посіб. / О. М. Галус, Л. М. Шапошнікова. – К.: Вища школа, 2006. – 215 с.
- Герасимова І.В. Формування комунікативних умінь майбутніх менеджерів готельно-туристичної індустрії у професійній підготовці: автореф. дис.... канд. пед. наук / І.В. Герасимова. – Черкаси: Черк. нац. університет ім. Богдана Хмельницького, 2010. – 20 с.
- Глобальный этический кодекс туризма. – Мадрид: ВТО, 2000 // http://www.worldtourism.org/rusolobal_code_documents/globalcodeethics.htm
- Головашенко О.В. Туризм, як форма соціальної активності людини: соціально-філософський аналіз: Дис. ...канд. філософ. наук / О.В. Головашенко. – Запоріжжя, 2002. – 184 с.
- Голубенко О. До проблеми оновлення стандартів вищої освіти в контексті болонських реформ //Вища школа. – 2006. – № 5-6. – С. 10–18.
- Гомоннай В.В. Народное образование в европейских странах /В.В. Гомоннай. – К.: Рад. Школа. – 1987. – 127с.
- Горобець Н.П. Нові технології в галузі туризму / Н.П. Горобець // Економіка і інформатизація. – №7. – 2006. – С. 27-28.
- Государственный образовательный стандарт высшего профессионального образования «Менеджмент спортивного туризма». Проект /Сост.: В.А. Квартальнов, Ю.М. Лагусев, А.И. Сеселкин. – М.: Знание, 1999. – 48 с.
- Горячева Т.Я. Профессиональная подготовка менеджеров туризма средствами природного рекреационного потенциала региона: Дис. ...канд. пед. наук 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» /Т.Я. Горячева. – М., 1999. – 149 с.
- Гроб В.Г. Основная образовательная программа вуза / В.Г. Гроб // Стандарты и мониторинг в образовании.– 2004.– № 2.– С. 22–31.
- Гуревич Р. С. Інформаційно-телекомунікаційні технології в навчальному процесі та наукових дослідженнях: навч. посіб. / Р. С. Гуревич, М. Ю. Кадемія. – К. : Освіта України, 2006. – 390 с.
- Гульпа Л. Ю. Тенденції розвитку іншомовної освіти у середніх навчальних закладах Угорської Республіки: дис... канд. пед. наук: 13.00.01 «Історія педагогіки / Л.Ю. Гульпа// Інститут педагогіки АПН України. – К., 2007. – 231 с.
- Данилова Г. С. Управління процесом становлення професійної компетентності методиста /Г. С. Данилова. – К.: УІПКККО, 1995.– 80 с.
- Державні стандарти професійної освіти: теорія і методика: Монографія / За ред. Н. Г. Ничкало.– Хмельницький: ТУП, 2002.– 334 с.
- Джафари Д. Феноменология туризма / Д. Джафари //Теория и практика физической культуры. – 2000. – № 3. – С. 23-26.
- Дичковська І.М. Інноваційні педагогічні технології: Навчальний посібник [Електронний ресурс] /І.М. Дичковська. – К.: Академвидав, 2004. – Режим доступу: http://ebk.net.ua/Book/pedagogics/ichkivska_ipt/index.htm
- Дмитрук О. Ю. Екологічний туризм: навч. посіб. [для викл. і студ. навч. закл.] / О. Ю. Дмитрук. – [2-е вид.]. – К. : Альтерпрес, 2004. – 192 с.
- Дубогай О.Д. Роль фізичного виховання у формуванні здорового способу життя / О.Д. Дубогай // Матеріали Міжнародної конференції «Молодь за здоров'я». – К., 2001. – С.33.
- Дубасенюк О.А. Теоретичні та методичні засади соціально-педагогічної підготовки вчителя: Зб.наук. метод. праць /О.А.Дубасенюк. – Київ – Житомир: Ін-т змісту і методів навчання; Жит. держ. пед. ун-т., 1999. – 180 с.
- Дурович А.П. Активные методы обучения в повышении качества подготовки туристских кадров /А.П. Дурович // Развитие туризма в условиях интеграционных процессов: Материалы НПК. – Минск, 1997. – С. 158-160.

- Дюмазедье Ж. На пути к цивилизации досуга / Ж. Дюмазедье. – М.: Наука, 2003. – 197 с.
- Ермилова Д.В. Теория и методика туристского образования в европейских странах: Дис. ...канд. пед. наук: 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / Д.В. Ермилова. – М.: РМАТ, 2000. – 145 с.
- Ефремцева Т.Н. Проектирование содержания обучения иностранному языку в системе непрерывного профессионального туристского образования: Дис. ...канд. пед. наук: 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / Т.Н. Ефремцева. – М.: РМАТ, 2000. – 172 с.
- Євдокименко В.Ю. Регіональна політика розвитку туризму (Методологія формування, механізм реалізації) / В.Ю. Євдокименко. – Чернівці: «Прут», 1996. – 288 с.
- Жарков А.Д. Технология культурно-досуговой деятельности / А.Д.Жарков. – М.: РМАТ, 2001. – 97 с.
- Жданова О.М.. Зміст підготовки фахівців для сфери рекреації та туризму / О.М. Жданова, Л.Я. Чеховська, А.Р. Матвєв // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві. – Луцьк, 1999. – 162 с.
- Жуков А.Д., Канаев Н.М. Рожденная сотрудничать: к 50-летию ЮНЕСКО / А.Д. Жуков, Н.М. Канаев // Образование и наука на пороге III тысячелетия. – Новосибирск, 1995. – С. 8.
- Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання. – К.: Ленвіт, 2003. – 261с.
- Загородній А. Європейська система забезпечення якості вищої освіти //Вища школа. – 2006. – № 4. – С. 15–22.
- Захожа О. Туризм і туристська освіта в Угорщині. / О. Захожа // Імідж сучасного педагога. – Полтава, 2009. – Вип. 4 (93). – С. 58-59.
- Захожа О. Проблеми стандартизації професійної освіти фахівців галузі туризму / О. Захожа // Імідж сучасного педагога. – Полтава, 2009. – Вип. 8 – 9 (97 – 98). – С. 103-104.
- Зимняя И.Я. Ключевые компетентности – новая парадигма образования /И.Я. Зимняя // Высшее образование сегодня. – 2003. – № 5. – С. 35-38.
- Зорин И.В. Педагогика туризма как наука / И.В. Зорин //Актуальные проблемы туризма '99. – М.: РМАТ, 1999. – С. 106-113.
- Зорин, И.В. Теоретические основы формирования содержания профессионального туристского образования [Электронный ресурс]: автореф. докт.... пед. наук: 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / И.В. Зорин. – М.: РМАТ, 2001. – 26 с.
- Зязюн І.А. Інтелектуально-творчий розвиток особистості в умовах неперервної освіти // Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи: Монографія /За ред. І.А.Зязюна. – К.: ВІПОЛ, 2000. – С. 11-57.
- Зязюн І. А. Технологізація освіти в контексті удосконалення професійного розвитку особистості: зб. наук. праць // Розвиток педагогічної і психологічної науки в Україні 1992-2002 / Академія педагогічних наук України. – Ч. 2. – Харків : ОВС, 2002. – С. 28-45.
- Иванов В.М, Красильников В.П. Менеджмент в туризме / В.М.Иванов, В.П. Красильников. – М.: Финансы и статистика, 2005. – 345 с.
- Ивлева Л.Н. Методические основы организации учебного процесса в образовательных учреждениях туристского профиля: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / Л.Н. Ивлева. – М., 2000. – 133 с.
- Иконникова С. Восприятие межкультурных различий /С. Иконникова . – М., 2003. – 475 с.
- Ионин Л. Культура на переломе: направление и механизмы современных культурных изменений / Л.Ионин // Социс. – №12. – 2004. – С. 14-32.
- Карпати – «Зелене серце» Європи / Карпатська конвенція. Український контекст. V Всеєвропейська Конференція міністрів навколишнього середовища «Довкілля для Європи» / Наук. редактор Ю.Шеляг-Сосонко, Мінекоресурсів України. – Київ.: КИТ, 2003. – 53 с.
- Качанівський В.С. Концепція розвитку туризму в Україні / В.С. Качанівський . –Л.: Брама, 2006. – 317 с.
- Квартальнов В.А., Зорин И.В., Чепик В.Д. Государственный образовательный стандарт высшего профессионального образования по специальности «Рекреация и туризм»: Проект / В.А. Квартальнов, И.В. Зорин, В.Д. Чепик //Актуальные проблемы туризма. – М.: РМАТ, 1997. – Вып.

1. – 321 с.

- Киселева Т.Г Основы социально-культурной деятельности /Т.Г Киселева. – М.: РМАТ, 2002. – 124 с.
- Кифяк В. Ф. Організація туризму: навч. посіб. / В. Ф.Кифяк. – Чернівці: Книги – XXI, 2008. – 344 с.
- Ключковська І. М. Про теоретичні засади комунікативного підходу у вивченні іноземних мов / І. М. Ключковська // Вісник проблеми лінгвістики науково-технічного і художнього текстів та питання лінгвометодики ДУ «ЛП». – Львів: ДУ «ЛП», 1998. – №355. – С.70-73.
- Кнодель Л. В. Діяльність Всесвітньої туристської організації у сфері туристської освіти / Л. В. Кнодель // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки: зб. наук. праць. – Київ-Запоріжжя, 2004. – Вип. 33. – С. 380–384.
- Кнодель Л.В. Концепція сучасної моделі спеціаліста нової генерації /Л.В. Кнодель // Наук. записки Терноп. нац. пед. ун-ту ім. В.Гнатюка. Сер.: Педагогіка. – 2005. – Вип. 2. – С.42-49.
- Кнодель Л.В. Новые направления педагогических исследований /Л.В. Кнодель // Вестник Тульского гос. ун-та: Научное издание. – 2004. – Вып.6. – С. 30-41.
- Кнодель Л.В. Сучасна концепція системи туристської освіти /Л.В. Кнодель // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки: Зб. наук. пр. – К.;Запоріжжя, 2004. – Вип. 33. – С. 338-341.
- Кнодель Л.В. Система вищої туристської освіти у Франції /Л.В. Кнодель// Імідж сучасного педагога. – 2005. – Вип. 1-2. – С. 69-72.
- Кнодель Л.В. Становлення і розвиток професійної компетенції спеціалістів сфери туризму /Л.В. Кнодель// Наукові записки Терноп. нац. пед. ун-ту ім. В.Гнатюка. Сер.: Педагогіка. – 2006. – Вип. 4. – С. 38-45.
- Кнодель Л.В. Історія виникнення та розвитку системи підготовки спеціалістів у сфері туризму Франції /Л.В. Кнодель// Імідж сучасного педагога. – 2005. – Вип. 3-4. – С. 69-72.
- Кнодель Л.В. Сучасна освітня система у Великій Британії /Л.В. Кнодель// Наукові записки Терноп. нац. пед. ун-ту ім. В.Гнатюка. Сер.: Педагогіка. – 2004. – Вип. 5. – С.200–205.
- Кнодель Л. В., Федоренко О. О. Туристична освіта в Угорщині / Л. В. Кнодель, О. О. Федоренко // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школі. – Запоріжжя, 2010. – Вип. 8. – С. 190-195.
- Ковальов В. І. Шляхи підвищення рівня комунікативної компетенції студентів у системі професійної підготовки спеціалістів у галузі туристичної індустрії / В. І. Ковальов // Вісник Луганського нац. пед. ун-ту ім. Т. Шевченка. Серія: Пед. науки. – Луганськ, 2009. – № 10. – С. 7–85.
- Кожеваткин В.М. Педагогические условия формирования конкурентоспособности менеджеров туризма: Дис. ...канд. пед. наук: 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» /В.М. Кожеваткин. – М.: РМАТ, 2003. – 181 с.
- Конох А.П. Сутність та структура професійно-педагогічної компетентності як найвищого рівня педагогічної майстерності / А.П. Конох //Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – Харків: ХДАДМ(ХХПІ), 2004. – Випуск 12. – С. 20-28.
- Конох А.П. Специфіка й особливості професійної підготовки фахівців зі спортивно-оздоровчого туризму в країнах зарубіжжя / А.П. Конох // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки.– Київ-Запоріжжя, 2004. – Випуск. 30. – С. 366-373.
- Косолапов А.Б. Теория и практика экологического туризма: учебное пособие /А.Б. Косолапов. – М.: КНОРУС, 2005. – 240 с.
- Кравців В., Жук П. Концептуальні основи перспективного розвитку рекреаційної індустрії в Карпатах [Електронний ресурс] / В. Кравців, П. Жук // Економіка України. – 1993. – № 12. – С. 57-62. – Режим доступу: <http://www.tourlib.columb.net.ua/statti.htm>.
- Кротова Т. Организация новых видов туристского обслуживания / Т. Кротова. – М.: РМАТ, 2002. – 127 с.
- Кудін А. Реалізація в Україні принципів і завдань Болонського процесу: забезпечення мобільності громадян з можливістю їх працевлаштування //Вища школа. – 2006. – № 1. – С. 27–34.
- Ланнерт Ж. Х. Освіта в Угорщині 2006 рік /Ж. Х. Ланнерт.– Будапешт: Угорський інститут досліджень в галузі освіти та розвитку. – 125 с.
- Лащик І.П.Соціокультурна динаміка ХХІ-го століття і завдання туристської освіти / І.П. Лащик. – 2001. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/SND/Economics/14_laschik%20i.p..doc.htm

- Леврінц М. Розвиток системи підготовки кадрів в Угорщині [електронний ресурс] / М. Леврінц. – Ужгород: СП Поліпринт, 2003. – Режим доступу: <http://www.nbuu.gov.ua/portal/natural/nvuuv/ped/2009/www16/levrinc.pdf>
- Лівенцова В.А. Стиль керівництва як інтегральний показник культури професійного спілкування менеджера / В.А. Лівенцова // Наукові записки ВДПУ. – Вінниця. 2000. – № 2. – С. 127-132.
- Лук'янова Л. Г. Освіта в туризмі: [навч.-метод. посіб.] / Людмила Григорівна Лук'янова. – К. : Вища школа, 2008. – 719 с.
- Малихін А. Тестовий контроль і підвищення якості освіти у вищій школі //Рідна школа. - 2006. - № 6. - С. 9-11.
- Манильская декларация по мировому туризму: Принята Всемирной конференцией по туризму, проходившей в Маниле (Филлипины) с 27 сентября по 10 октября 1980 года // Правове регулювання туристичної діяльності в Україні / За ред. В.К.Федорченка. – К.: Юрінком – Інтер, 2002. – С. 53-57.
- Медников А.В. Формирование готовности студентов к профессиональной деятельности в туристских фирмах: Дис. ...канд. пед. наук: 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / А.В. Медников. – М.: РМАТ, 2000. – 119 с.
- Международные Проекты [Електронний ресурс]. – Назва з титул. екрану. – Режим доступу: <http://www.tempus.org.ua/uk/osvitni-programy-es-dlja-universytetiv-ta-studentiv/programa-zhanmone>
- Мельниченко Т. Ю. Сучасний стан і перспективи розвитку освітнього комплексу України в контексті Болонського процесу //Український географічний журнал. – 2006. – № 1. – С. 54 – 58.
- Національна доктрина розвитку освіти: затверджено указом Президента України 17 квітня 2002 р. № 347 // Дошкільне виховання. – 2002. – № 7. – С. 4–9.
- Ніколаєнко С. Реформа вищої освіти України і Болонський процес //Голос України. – 2007. – 8 червня. - С. 14.
- Нормативні компоненти галузевого стандарту вищої освіти України з напряму підготовки 0504 «Туризм» – К.: КУТЕП, 2006. – 64 с.
- Носачева Е.А. Межкультурное образование как проблема педагогической науки Европейского союза / Е.А. Носачева. – Ростов: Ростов. гос. ун-т, 2000. – 43 с.
- Овчарук О. Ключові компетентності: Європейське бачення / О. Овчарук // Управління освітою. – 2004. – № 2. – С. 6-9.
- Овчарук О. Компетентності як ключ до оновлення змісту освіти / О. Овчарук // Стратегія реформування освіти в Україні: Рекомендації з освітньої політики.– К.: К.І.С., 2003.– С. 13–39.
- Озерова М.В. Содержание профессионально направленного обучения иностранному языку в неязыковом вузе /М.В. Озерова // Профессиональная коммуникация как цель обучения иностранному языку в неязыковом вузе. – М.: МГЛУ, 2000. – С. 23-32.
- Олійник П.М.Педагогіка туризму / П.М.Олійник. – К.: Видавничий дім «Слово», 2004. – 296 с.
- Осауленко А. Региональные особенности организации туристской деятельности / А. Осауленко. – Владивосток, 2001. – 187с.
- Педагогіка туризму: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. /За ред. проф. В.К. Федорченка, проф. Н.А. Фоменко, доц. М.І.Скрипник, доц. Г.С. Цехмістрової – К.: Видавничий Дім «Слово», 2004. – 296 с.
- Першукова О. Формуючи «європейську свідомість»(Європейський досвід структурування соціокультурного компонента змісту навчання іноземної мови / О. Першукова //Іноземні мови в навчальних закладах. – 2005. – № 2. С. 106-115.
- Петрова І. В. Дозвілля в зарубіжних країнах: [підручник для студентів ВНЗ] / Петрова І. В. – К. : Кондор, 2005. – 408 с.
- Печчеи А. Человеческие качества /А. Печчеи. – М.: «Прогресс», 1985. – 312 с.
- Пироженко Н.Т. Педагогические гуманитарные основы профессиональной подготовки менеджеров туризма: Дис. ...канд. пед. наук: 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / Н.Т. Пироженко. – М.:РМАТ, 1998. – 123 с.
- Положення про освітньо-кваліфікаційні рівні (ступеневу освіту): постанова Кабінету Міністрів України від 20 січня 1998 р. № 65 // Офіційний вісник України. – 1998. – № 3. – С. 202 – 207.

- Попов И.Б. Направления, условия и методики зарубежных стажировок студентов вузов туристского профиля /И.Б. Попов //Дополнительное образование. – 2003. – № 2. – С. 11-17.
- Применко В. І. Болонський процес - перший досвід роботи у ВНЗ //Безпека життєдіяльності. – 2006. – № 5. – С. 40.
- Про розроблення державних стандартів вищої школи : постанова Кабінету Міністрів України від 7 серпня 1998 р. № 1247 // Офіційний вісник України. – К., 1998. – № 32. – С. 30 – 35.
- Про вищу освіту: закон України / за заг. ред. Міністра освіти і науки України В. Г. Кременя. // Науково-практичний коментар. – К., 2002. – 32 с.
- Про внесення змін до Закону України “Про туризм”: закон України від 18 листопада 2003 № 1282. – К., 2004. – 20 с.
- Про затвердження державної програми розвитку туризму на 2002 – 2010 роки : постанова Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2002 року № 583. – К., 2002. – 20 с.
- Про основні напрями реформування вищої освіти в Україні : указ Президента України від 12.09.1995 № 832/95 // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 1997. – № 1. – С. 7-11.
- Про підтримку розвитку туризму в Україні : указ Президента України від 2.03.2001 № 127/2001 // Урядовий кур’єр. – 2001. – № 3. – С. 5-7.
- Про туризм: закон України – Харків: ПП «ІГВІНІ», 2008. – 40 с.
- Профессиональные стандарты для туризма //Туризм: практика, проблемы, перспективы. – 2000. – № 1. – С. 41-42.
- Пуцентейло П.Р. Економіка і організація туристично-готельного підприємництва: Навч. посібник / П.Р. Пуцентейло. – К.: Центр навчал. літ-ри, 2007. – 344 с.
- Равен Дж. Педагогическое тестирование: Проблемы, заблуждения, перспективы / Дж. Равен / Пер. с англ.– М.: Когито-Центр, 1999.– 144 с.
- Ражина Н.Ю. Формирование коммуникативной компетентности у студентов, обучающихся по специальности «социально-культурный сервис и туризм», на основе ассертивной модели поведения [Электронный ресурс]: дис...канд. пед. наук: 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / Н.Ю. Ражина. – Омск: РГБ, 2006. – 111 с.
- Рамкова Конвенція про охорону та сталий розвиток Карпат / V Всеєвропейська Конференція міністрів навколишнього середовища «Довкілля для Європи». – К., 22 травня 2003.
- Рахлівський Д.Ю. Проблеми вдосконалення понятійно-правового апарату туристської галузі / Д.Ю. Рахлівський //Туризм у ХХІ столітті. Глобальні тенденції і регіональні особливості: Матеріали міжнар. наук. – практ. конф. – К.: Знання України, 2002. – С. 342.
- Рябченко В. Модернізація вищої освіти України і Болонський процес: деякі концептуальні зауваження //Освіта. - 2007. - № 13-14. - С. 8-9.
- Сагарда В.В., Токар В.С., Фернега В. С.Освітньо-виховні проблеми національних меншин Закарпаття /В.В. Сагарда, В.С. Токар, В. Фернега. – Ужгород. – 2000. – 129 с.
- Сакун Л. В. Теория и практика подготовки специалистов сферы туризма в развитых странах мира: [монографія] / Л. В. Сакун. – К. : МАУП, 2004. – 399 с.
- Сапрунова В.Б. Туризм: эволюция, структура, маркетинг /В.Б. Сапрунова. – М.:Ось – 89, 1997.– 160 с.
- Сафонова В.В. Культуроведение в системе современного языкового образования /В.В. Сафонова. ИЯШ – № 3. – 2001. – С. 13-23.
- Селевко Г.К. Компетентности и их классификация /Г.К. Селевко // Народное образование. – 2004. – № 4. – С. 138 – 143.
- Сенин И. Социальная организация национального и международного туризма / И. Сенин. – М.: Финансы и статистика, 2000. – 249 с.
- Скарнь О. Модернізація форм і методів навчання студентів у контексті кредитно-модульної системи //Вища школа. - 2006. - № 3. - С. 33-45.
- Смолій В. А. Енциклопедичний словник-довідник з туризму / В. А. Смолій, В. К. Федорченко, В. І. Цибух. – К.: Видавничий дім «Слово», 2006. – 372 с.
- Сокол Т. Г. Педагогічні аспекти створення моделі спеціаліста туристичного менеджменту та науково-методичного забезпечення його підготовки / Т. Г. Сокол // Вісник Черкаського університету. Серія Педагогічні науки. – Черкаси, 2008. – Вип. 136. – С. 56–59.

- Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі висщої освіти. – К.: Ленвіт, 2006. – 35 с.
- Сырятов Н. Внутрифирменные профессиональные стандарты как основа функционирования системы управления персоналом предприятия / Н. Сырятов // Менеджмент сегодня. – 2002. – № 4. – С. 28–33.
- Тараненко І.Г. Розвиток життєвої компетентності та соціальної інтеграції: Досвід європейських країн / І.Г. Тараненко // Кроки до компетентності та інтеграції у суспільство / За ред. І. Єрмалова. – К.: Контекст, 2000. – 175 с.
- Татур Ю. Г. Компетентностный подход в описании результатов и проектировании стандартов высшего профессионального образования: Мат-лы ко второму заседанию методологического семинара / Ю. Г. Татур. – М., 2004. – С. 9.
- Ткаченко Т. Фахівці для сфери туризму / Т. Ткаченко // Освіта України. – 2005. – № 7. – С. 5.
- Толковый словарь туристских терминов: Туризм. Туристская индустрия. Туристский бизнес / Сост.: И.В. Зорин, В.А.Квартальнов. – М.: Афины, 1994. – 407 с.
- Томилов И.С. Педагогические аспекты подготовки туристических кадров в условиях регулирования рыночных процессов: Дис. ...канд. пед. наук.: 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / И.С. Томилов. – М.: РМАТ, 1998. – 136 с.
- Туризм у ХХІ столітті: глобальні тенденції і регіональні особливості: Матеріали II-ої Міжнар. наук. – практ. конф. – Київ, 10-11 жовт, 2001 р. – К.: Вид-во «КУТЕП», 2001. – 235 с.
- Туризм – социальное и культурное явление XX века. Спортивный туризм // Тез. докл. Междун. науч.-практ. конф. – СПб.: ГАФК им. П.Ф.Лесгафта, 1996. – 387 с.
- Туристична Угорщина. Довідник. – Ужгород, 2005. – 234 с.
- Туристична освіта України в Європейському вимірі: матеріали першого міжнародного українсько-польського наукового семінару (Івано-Франківськ – Яремче, 21-24 травня 2007 р.). – Коломия : ВПТ «Вік», 2007. – 134 с.
- Тюлю Г. Качество профподготовки менеджера / Г. Тюлю // Высшее образование в России. – 2005. – № 11. – С. 78–82.
- Удольская Е.А. Содержание и методы подготовки студентов по предмету «Маркетинг в системе профессионального туристского образования»: Дис. ...канд. пед. наук: 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / Е.А. Удольская. – М.: РМАТ, 2000. – 157 с.
- Уокер Д. Р. Введение в гостеприимство / Д. Р. Уокер. – М.: Издат. объедин. «ЮНИТИ», 1999. – 213 с.
- Урбанович А. А. Психология управления: Учеб. пособ. / А. А. Урбанович. – Мн.: Харвест, 2001. – 640 с.
- Устименко Л. М. Історія туризму: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / Л. М. Устименко, І. Ю. Афанасьєв. – К. : Альтерпрес, 2005. – 320 с.
- Федоренко О. О. Особливості розвитку та реформування туристської освіти в Угорській Республіці / О.О. Федоренко // Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології. – Рівне, 2010. – Вип. 3 (38). – Том III. – С. 339-345.
- Федоренко О. О. Становлення та розвиток іншомовної освіти в Угорській Республіці (на прикладі вищих навчальних закладів, що готують фахівців для сфери туризму) / О. О. Федоренко // Нова педагогічна думка. – Рівне, 2010. – Вип. 4.
- Федоренко О. О. Міжнародне співробітництво в рамках Болонського процесу. / О. О. Федоренко // Болонський процес: стан та перспективи розвитку вищої освіти в Україні: зб. матеріалів ІХ всеукр. наук.-метод. конф., 18-19 листоп., 2010 р., Київ. Частина 1. / відп. за вип. І. О. Мікульонок. – К: НТУУ «КПІ», 2010. – С. 66-70.
- Фоменко Н. А. Педагогіка вищої школи: методологія, стандартизація туристської освіти. [навч. посіб. для студ. ВНЗ] / Н. А. Фоменко. – К.: ТОВ Видавничий дім «Слово», 2005. – 216 с.
- Формування комунікативної компетентності майбутніх менеджерів: Навч.-метод. посібник / За заг. ред. канд. пед. наук О.А. Кузьменка. – К.: Логос, 2001. – 96 с.
- Франжіаллі Ф. Тенденції розвитку міжнародного туризму. Лекція Генерального секретаря ВТО / Ф. Франжіаллі. – К.: КУТЕП, 2002. – 25 с.
- Фридман Ж. Досуг в повседневной жизни / Ж. Фридман. – К.: Спб., 2002. – 127 с.

- Хартия туризма (1985)// Правове регулювання туристичної діяльності в Україні. – К., 2002. – С. 87-89.
- Хуторской, А.В. Ключевые компетенции как компонент личностно ориентированной парадигмы образования /А.В. Хуторской. – Харьков: Изд-во нац. ун-та внутр. дел, 2001. – 640 с.
- Чорна Л. В. Нові підходи до організації післядипломної освіти менеджерів туризму /Л. В. Чорна // Вісник Черкаського університету. Серія: Педагогічні науки. – Черкаси, 2007. – Вип. 113. – С. 81-85.
- Чорна Л. В. Організація якісної практичної підготовки майбутніх фахівців сфери туризму / Л. В. Чорна // Вісник Черкаського університету. Серія: Педагогічні науки. – Черкаси, 2008. – Вип. 124. – С. 77-82.
- Чорна Л. В. Підходи зарубіжних учених до формування змісту туристичної освіти в процесі її розвитку / Л. В. Чорна // Збірник наукових праць Полтавського державного університету імені В. Г. Короленка. Серія: Педагогічні науки. – Полтава, 2008. – Вип. 3 (61). – С. 32-38.
- Шамова Т. И. Система последипломного образования руководителей образовательных учреждений: Опыт, проблемы, перспективы /Т. И. Шамова // Педагогическое образование и наука: Науч.-метод. журнал.–2004.– № 3.– С. 3–9.
- Шишов С. Е. Понятие компетенции в контексте качества образования / С. Е. Шишов // Стандарты и мониторинг в образовании. – 1999.– № 2.– С. 30–34.
- Щука Г. П. Організація практичної підготовки майбутніх фахівців туристичної індустрії / Г.П. Щука // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. – Луганськ, 2009. – Вип. 10 (173). – С. 108–116.
- Эйхельбаум де Бабини А.М. Сходства и различия в развитии современных моделей образования / А.М. Эйхельбаум де Бабини // Перспективы: вопросы образования. Париж: ЮНЕСКО, 2002. – №4. – С.51-53.
- Ягупов В.В. Педагогіка: Навч. Посібник [Електронний ресурс]. – Назва з титул. екрану. – Режим доступу :/В.В. Ягупов. – К.: Либідь, 2002. – 560 с.
- Язвінська О. До спільного освітнього простору //Політика і час. - 2006. - № 2. - С. 66-73.
- Airey D. Tourism education and manpower development in Central and Eastern Europe / D. Airey In: Richards, G. ed.: Tourism in Central and Eastern Europe: Educating for Quality . – The Netherlands, Tilburg: University Press , 1996. – P.15-25.
- Aitchison C. C. Exploring Engendered Education and Research: Adapting Models from the Sociology of Education for Leisure, Sport and Tourism in Higher Education / C. C. Aitchison // Journal of Hospitality, Leisure, Sport and Tourism Education. – 2003. – Vol. 1, № 1. – P. 19–28.
- Az oktatás kulcskérdései Európában // Uj Pedagógiai szemle.– LIII évfolyam, –2003. – 36- 47 oldal.
- Bajner M. Népszerű angol nyelvkönyvek vizsgálata tudományközvetítő szerepük tükrében / M. Bajner // Modern Nyelvoktatás.–VII évfolyam.–1 szám.– 2001, április. – 47-50 oldal.
- Bajor T. Az Európai gyakorlathoz illeszkedő munkaerő-piaci készségigény felmérés a magyar oktatás-képzés fejlesztése szolgálatában. Gödöllő: Szent István Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar Vezetéstudományi Tanszék / T.Bajor, E.Berki, H.K.Erdeiné, R.Fekete, J.Kertész, L.Komor, I.Vekerdy, Pörzse K.
- Baller E. Tantervelméletek Magyarországon a XIX – XX században / E. Baller.– Budapest: Országos Közoktatási Intézet, 1996. – 84 oldal.
- Bárdos J. Az idegen nyelvek tanításának elméleti alapjai és gyakorlata.– Nemzeti Tankönyvkiado / J. Bárdos // Budapest: Országos Közoktatási Intézet, 2000. – 300 oldal.
- Baum T. Human Resources in Tourism: Still Waiting for Change / T.Baum. – London: Mosby, 2007. – 349 p.
- Beerli, A., Martin, J.D. Factors Influencing Destination Image / A. Beerli, J.D. Martin // Annals of Tourism Research 31(3). – 2004. – P. 657-681.
- Bognár A. és társai: Az idegen nyelvek a nemzetközi érettségi (International Baccalaureate) oktatási rendszerében / A. Bognár // Modern Nyelvoktatás.– 1998. – szeptember. 82 oldal.
- Bognár A.. A két tanítási nyelvű oktatás. Tizenkét «nem tucat» – év a magyar közoktatásban (1987-1999) / A. Bognár // Modern Nyelvoktatás.–VI évfolyam.–1 szám.–2000, április. 35- 47 oldal.
- Borbála M. Tanuljunk nyelveket másképp / M. Borbála // Uj Pedagogia Szemle.– 2000. 7-8 szám. 18-27 oldal.
- Bors L., Nikolov M. A pécsi nyolcadik osztályosok idegen nyelvi tudásának értékelése / L.Bors, M. Nikolov // Magyar Pedagógia. – 1994.– 4 szám. 286 oldal.
- Boyatzis R.E., Goleman D., Rhee K. Clustering Competence in Emotional Intelligence: Insights from the Emotional Competence Inventory (ECI). In: Bar-On R., Parker J.D. A. (eds.): Handbook of Emotional

- Intelligence. – San Francisco: Jossey-Bass, 1999. – P. 343-362.
- Breen H., Walo M., Dimmock K. Assessment of Tourism and Hospitality Management Competencies: A Student Perspective. In: Smith, K.A. and Schott, C. (eds.): Proceedings of the New Zealand Tourism and Hospitality Research Conference 2004.
  - Breiter D. Hospitality management for the 21st century / D. Breiter, C. J. Clements // Hospitality and Tourism Educator. – 1996. – Vol. 8. – № 1. – P. 57-60.
  - Briggs C. L. How do we know a «continuous planning» academic program when we see one? / C. L. Briggs, J. S. Stark, J. Rowland-Poplowski // Journal of Higher Education. – 2003. – Vol. 74. – № 4. – P. 361-385.
  - Brizek M. G. Ranking of the U.S. Hospitality Undergraduate Programs: 2000-2001 / M. G. Brizek, M. A. Khan // Journal of Hospitality and Tourism Education. – 2002. – Vol. 14. – № 2. – P. 4-8.
  - Budapest Corvinus Egyetem [Электронный ресурс]. – Назва з титул. екрану. – Режим доступу : http://www.uni-corvinus.hu/index.php?id=7745&no_cache=1
  - Budapesti Gazdasági Főiskola [Электронный ресурс]. – Назва з титул. екрану. – Режим доступу : <http://en.bgf.hu>
  - Busby G. Tourism degree internships: a longitudinal study / G. Busby // Journal of Vocational Education and Training. – 2003. – Vol. 55. – № 3. – P. 319.
  - Cai L. A. Teaching global tourism geography using the internet : A case study of the paradigm shift in educational technology / L. A. Cai, A. M. Morrison, J. Ismail // Journal of Teaching in Travel and Tourism. – 2001. – Vol. 1. – № 23. – P. 17-38.
  - Cargill C. The Master's Degree: Perceptions of Corporate Professionals from Three Segments of the Hospitality Industry // Hospitality and Tourism Educator. – 1995. – Vol. 7 (4). – P. 51–54.
  - Casado M. A. Hospitality education: Prevalent perceptions / M. A. Casado // FIU Hospitality Review. – 2003. – Vol. 21. – № 1. – P. 83-92.
  - Chen K. C. The importance of philosophical relationships between tourism and hospitality curricula / K. C. Chen, D. Groves // International Journal of Contemporary Hospitality Management. – 1999. – Vol. 11. – № 1. – P. 37-42.
  - Cho W. Just-in-time education: tools for hospitality managers of the future / W. Cho, C. D. Schmeizer // International Journal of Contemporary Hospitality Management. – 2000. – Vol. 12. – № 1. – P. 31-36.
  - Churchward J. Tourism occupations and education: An Exploration Study / J. Churchward, M. Rilev // International Journal of Tourism Research. – 2002. – Vol. 4. – № 5. – P. 77-86.
  - Classification of Instructional Programs (CIP – 2000) [Электронный ресурс]. – Назва з титул. екрану. – Режим доступу : <http://nces.ed.gov/pubs2002/cip2000>
  - Cooper C. Curriculum Planning for Tourism Education: From Theory to Practice / C. Cooper // Journal of Teaching in Travel and Tourism. – 2002. – Vol. 2. – № 1. – P. 19-38.
  - Copper C. An Analysis of the Relationship between industry and education in travel and tourism // Teoros International. – 1993. – Vol. 1 (1). – P. 67–69.
  - Croy W. G. Developing a Tourism Knowledge: Educating the Student, Developing the Rural Area / W. G. Croy, C. M. Hall // Journal of Teaching in Travel and Tourism. – 2003. – Vol. 3. – № 1. – P. 3-24.
  - Cseresznyés M., Horvat J. Az alapképzés vizsga részletes követelményrendszere.– Szeged: Mozaik, 2002. – 127 oldal.
  - Dale C. The Theming of Tourism Education: a Three-domain approach / C. Dale, N. Robinson // International Journal of Contemporary Hospitality Management. – 2001. – Vol. 13. – № 1. – P. 30-34.
  - Daurer C., Qualification in tourism – a challenge for education and training / C. Daurer // Tourism and Hospitality Management. – 2001. – Vol. 6. – № 1-2. – P. 1-12.
  - Davies J. Language skills in the leisure and tourism industry / J. Davies // Tourism. – 1999. – Vol. 10. – № 2. – P. 20-32.
  - Decrop A. Triangulation in Qualitative Tourism Research. Tourism Management / A. Decrop. – 1999. – 20(1). – P. 157-161.
  - Development of Standards in Vocational Education and Training. – EC: European Training Foundation, 1998. – Vol. 1.– P. 78-92.
  - Dörnyei Z. Hungarian Schoolchildren's Motivation to learn foreign languages: A Comparison of Target Languages / Z. Dörnyei, E. Nyilasi, R. Clément // Novelty 2. – 1996. – P. 6 -21.
  - Edge J. Continuing Professional Development / J.Edge. – latefl, 2002. – 120 p.

- Élőidegen nyelv. Nemzeti alaptanterv.– Művelődési és Köznevelési Minisztérium. – 1995. – 31-35 oldal.
- Enyédi Á., Medgyes P. ELT in Central and Eastern Europe / A. Enyédi, P. Medgyes // Language Teaching. – №31.– 1997. 3-14 pp.
- Ernawati D. B. Stakeholders' Views on Higher Tourism Education / D. B. Ernawati // Annals of Tourism Research. – 2003. – Vol. 30.– № 1. – P. 255-258.
- Eszterházy Károly Főiskola [Elektronikus forrás]. – Név a címlapon. – Hozzáférés : http://www.ektf.hu/ujweb/index_en.php
- Európai Bizottság. A felsőoktatás Európában – A Bolonjai folyamat hatása / European Commission. – 2010. – 160 p.
- Falkné B. K. Az interkulturális kommunikáció nyelvi és kulturális aspektusai. Új kihívások a nyelvoktatásban / B.K. Falkné.– Budapest, 2002. – 45-50 oldal.
- Freyer W. Reisen und Konjunktur /W. Freyer. – Berlin, 1986. – S. 57-108.
- Gábor H. Jelentés a magyar köznevelésről 2000 / H. Gábor, J.Lánnert. – Országos Köznevelési Intézet.: Budapest.– 2000. – 453 oldal.
- Gee C. Y. International Tourism: a global perspective / C. Y. Gee – U.S.A.: University of Hawaii at Manoa, 2005. – 173 p.
- Göröcsné Muzsai V. Európai iskola négy határmenti térség összefogásából /V. Göröcsné Muzsai // Modern Nyelvoktatás. – II évfolyam. – 3-4 szám. – 2001. – 49-52 oldal.
- Grubb N. W. Vocationalism in higher education: The triumph of the education gospel / N. W. Grubb, M. Lazerson // The Journal of Higher Education. – 2005. – Vol. 76. – № 1. – P. 1-26.
- Győri A., Márton Á. Gyakorlókönyvek a spanyol nyelvvizsgákhoz / A. Győri, A. Márton. – Nemzeti Tankönyvkiadó, 2004. – 78 oldal.
- Györgyné L. – Dr. Pantóné. Német feladatsorok. – Középfokú szint. – Emelt szint. – / L. Györgyné. – Nemzeti tankönyvkiadó, 2004. – 34 oldal.
- Harsányi János Főiskola [Elektronikus forrás]. – Név a címlapon. – Hozzáférés : http://www.hjf.hu/bemutakozas_a.html
- Haywood K. M. A conceptual model of the education and employment interface for the tourism industry / K. M. Haywood, K. Maki. – Oxford: CAB, 1992. – 342 p.
- Heller Farkas Főiskola [Elektronikus forrás]. – Név a címlapon. – Hozzáférés : <http://www.bkf.hu/en/>
- Hjalager A. M. Global Tourism Careers? Opportunities and Dilemmas Facing Higher Education in Tourism / A. M. Hjalager // Journal of Hospitality, Leisure, Sport and Tourism Education, 2003. – Vol. 2. – № 2. – P. 26–37.
- Hill J. The virtual enterprise : Using internet based technology to create a new educational paradigm for the tourism and hospitality industry / J. Hill, J. Schulman // Journal of Teaching in Travel and Tourism. – 2001. – Vol. 1, № 2-3. – P. 153–167.
- Holloway C. The tourism core curriculum: a role for behavioural studies / C. Holloway In: Richards, G. ed.: Tourism in Central and Eastern Europe: Educating for Quality. – The Netherlands, Tilburg: University Press , 1996. – P. 34.
- Horvát K. Gyakorlókönyv az olasz nyelvvizsgálathoz / K.Horvát, J. Kenyeres. – Írásbeli. – Nemzeti Tankönyvkiadó, 2004. – 67 oldal.
- HungarHotels: A Privatization Fadeout; Invest in Hungary. – 1995/1. – P.16.
- Huss J. Advisory Committees to Four-Year Hospitality Education Programs: What Should They Be Doing for Your Program? // Hospitality Research Journal. – 1992. – Vol. 15 (2). – P. 51-65.
- Jafari J. Research and scholarship: The basis of tourism education / J. Jafari // Journal of Tourism Studies. – 2003. – Vol. 14. – № 1. – P. 6-16.
- Jobbágyi I. General Communication Skills and Exercises /I. Jobbágyi, L.Katona, K.Shopland. – Nemzeti Tankönyvkiadó.: Budapest, 1995. – 231 p.
- Jones P. The Management of Hotel Operations. Great Britain: Cassell, 1989. – P. 34-56.
- Ildikó M. Kampány vagy tudatos pedagógiai vállalkozás. – Gondolatok a «Nyelvek Európai Éve 2001 Programjáról» / M. Ildikó // Új Pedagógia Szemle.– 2000. 7-8 szám. – 47-57 oldal. // Új Pedagógia Szemle.– 2001. 7 – 8 szám. 53-67 oldal.

- Kang S. K. An Exploratory Study: Students' Perceptions of Academic Faculty and Industry Practitioner Instructions / S. K. Kang, C. E. Wu, R. Gould // Journal of Hospitality, Leisure, Sport and Tourism Education. – 2005. – Vol. 4. – № 2. – P. 44–53.
- Károly Róbert Főiskola [Elektronnyj resurs]. – Nazva z titul. ekranu. – Rezhim dostupu : http://alia.karolyrobert.hu/cms/netalon.xml?data_id=3
- Kárpáti A. Informatikai eszközök az idegen nyelv oktatásában / A. Kárpáti A. – Nemzeti Tankönyvkiadó.– 2004. – 124 oldal.
- Kátay Á. A munkaerőpiac és az oktatási piac kapcsolata a turizmusban / A. Kátay. – Unpublished Master thesis. Pécs: University of Pécs, Faculty of Sciences. – 2005. – 23 p.
- Kátay Á. The Contribution of Education and Training to the Professional Development of Hungarian Tourism Students / 3rd International Conference on «Tourism Future Trends» / A. Kátay, T. Rátz // Sharm el Sheikh, Egypt, 2007.– P. 34.
- Key Topics in Education in Europe. Vol. 3 //The Teaching Profession in Europe. Profile, Friends and Concerns. – Report II: Supply and Demand. – General Lower Secondary Education : Eurydice, 2002. – 156 p.
- Kivela J. J. Different perceptions between hotel management and students regarding levels of competency demonstrated by hospitality degree graduates / J. J. Kivela, L. Li // Journal of Hospitality Management. – 1998. – Vol. 5.– № 2. – P. 47–53.
- Kodolányi János Főiskola [Elektronnyj resurs]. – Nazva z titul. ekranu. – Rezhim dostupu : <http://www.kodolanyi.hu/en>
- Közös Europai Referenciakeret. Nyelvtanítás. Értékelés. – Pedagógus – Továbbképzési Módszertani és Információs Központ.– Kht.–2002. – 330 oldal.
- Kotler P. Marketing for Hospitality and Tourism. Upper / P. Kotler, J.Bowen, J. Makens. – Saddle River: Prentice Hall.– 1996. – P. 34.
- Kurtán Z. Az idegennyelvtanítás tartalmának tervezése a XXI század elején / Z. Kurtán // Uj Kihivások a nyelvoktatásban. – Budapest.– 2002.– 3-11 oldal.
- Lázár P. Uj utak a pedagógus – továbbképzésben / P. Lázár // Uj pedagógiai Szemle.–2001.– 2 szám. – 48 oldal.
- Lebruto S. The Educational Value of Captive Hotels // Cornell Hotel and restaurant Administration Quarterly. – 1994. – Vol. 35 (4). – P. 72-79.
- Lengyel Z. Államilag elismert nyelvvizsga (rendszer): igény, szükség, diszciplináris háttér / Z. Lengyel // Modern Nyelvtanítás.–VI évfolyam. – 1 szám. április, 2002. – 14-20 oldal.
- Lernen in Netzen – Nutzung von Computernetzen als Lehr-Lernmittel in der Berufsbildung, in: Forschungsergebnisse 1999 des Bundesinstituts für Berufsbildung. – Bonn: Bundesinstitut für Berufsbildung, 2000. – 256 s.
- Lesznyák Á. Az angol mint *lingua franca* az oktatásban. Problémák és perspektívák /A. Lesznyák // Modern Nyelvtanítás.–VI évfolyam. – 2-3 szám. September.– 2000. – 24-34 oldal.
- Lewis R. Hospitality Management Education: here today, gone tomorrow? // Hospitality Research Journal / Council on Hotel, Restaurant and Institutional Education (CHRIE). – 1993. – Vol. 17 (1). – P. 273-294.
- Loudon W. Collegiality, curriculum and educational change // Curriculum journal. – 1991. – Vol. 2 (3). – P. 361-373.
- Magyarics P. Angol feladatsorok / P. Magyarics. – Középszint. – Emelt szint. – Nemzeti Tankönyvkiadó, 2004. – 178 oldal.
- Maros J. Unterwegs Neu A. – Német nyelvkönyv középfeladatoknak / J.Maros.– Nemzeti Tankönyvkiadó, 2004.–234 oldal.
- Martin L. Curriculum review: A model / L. Martin, B. Ryan, A. Regna // FIU Hospitality Review. – 2002. – Vol. 20. – № 1. – P. 67-75.
- McKenzie G. K. Belizean Women and Tourism Work: Opportunity or Impediment / G. K. McKenzie // Annals of Tourism Research. – 34(2): 2007. – P. 477-496.
- Medgyes P. A kommunikativ nyelvoktatás / P. Medgyes. – Budapest: Ötvös József Könyvkiadó, 1995. – 134 oldal.

- Medgyes P. A nyelvtanár. A nyelvtanítás módszertana / P. Medgyes // Dialógus.– Corvina.– 1997. – 199 oldal.
- Meleg C. Iskola és társadalom // (Szöveggyűjtemény) JPTE Tanárképző Intézet / C. Meleg. – Pécs, 1996. – 33-43 oldal.
- Melrose M. Exploring Paradigms of Curriculum Evaluation and Concepts of Quality // Quality in Higher Education. – Apr. 1998. – Vol. 4. – n. 1. – 374 p.
- Moon B. Regenerating Curriculum and Pedagogy: the English Experience // Curriculum Journal. – 1995. – Vol. 6. – n. 2. – P. 185-188.
- Morey A. Changing higher education curricula for a global and multicultural world / A. Morey // Higher education in Europe. – April 2000. – no. 1. – P. 25.
- Mundruczó M. Tourism and tourism education in Hungary / M. Mundruczó In: Richards G. ed.: Tourism in Central and Eastern Europe: Educating for Quality / G. Richards. – The Netherlands: Tilburg University Press, Tilburg, 1996. – P.47.
- Multiculturalism [Elektronnyj resurs]. – Nazva z titul. ekranu. – Rezhim dostupa: <http://en.wikipedia.org/wiki/Multiculturalism>
- Nikolov M. The Socio-Educational and Sociolinguistic Context of the Examination Reform / M. Nikolov // Uj Pedagógia Szemle. – 1999. 7-20 oldal.
- Nikolov M. Piloting Tasks for the Basic-Level Examination Paper presented on the 9 International IATEFL Hungary Conference. – Győr. 15 – 17 October, 1999. – 54 oldal.
- Nyelvoktatás – politikai árculat. – Magyarország. – Oktatási Minisztérium, 2002 -2003. – 35 oldal.
- Nyugat-Magyarországi Egyetem [Elektronnyj resurs]. – Nazva z titul. ekranu. – Rezhim dostupu : <http://www.uniwest.hu/>
- Occupational Outlook Handbook (OOH), 2008-09 Edition [Elektronnyj resurs]. – Nazva z titul. ekranu. – Rezhim dostupu: <http://www.bls.gov/oco/>
- Ogorelc A. Higher Education in Tourism: an entrepreneurial approach / A. Ogorelc // Tourist Review. – 1999. – Vol. 54. – № 1. – P. 51–60.
- Oktatási Minisztérium rendelete. Az érettségi vizsga részletes követelményeiről. 40/2002. (V.24). – 56 oldal.
- Ottó I. A nyelvérzék és mérése / I. Ottó // Alkalmazot Pszichológia. – 5/2, 2003. – 57-64 oldal.
- Pannon Egyetem [Elektronnyj resurs]. – Nazva z titul. ekranu. – Rezhim dostupu : <http://englishweb.uni-pannon.hu/>
- Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Főiskolai Kar [Elektronnyj resurs]. – Nazva z titul. ekranu. – Rezhim dostupu : <http://www.igyfk.pte.hu/>
- Peter A.M. Quality in European Higher Education: Recent Trends and their Historical Roots / A.M. Peter // European Journal of Education. – Jun. 1997. – Vol. 32. – n. 2. – P. 111-127.
- Petneki K. Keresztantervi Kompetenciák fejlesztési lehetőségei az idegennyelv – oktatásban / K. Petneki // Modern Nyelvoktatás. – X évf.. 1 szám. 2004, Április. – 27-31 oldal.
- Petneki K. Idegen nyelvi tantervek és a NAT / K. Petneki // Modern Nyelvoktatás. – IV évfolyam. 2-3 szám, 1998, szeptember. – 69-77 oldal.
- Pike S. Destination Positioning Analysis through a Comparison of Cognitive, Affective, and Conative Perceptions / S. Pike, C. Ryan // Journal of Travel Research 2004. – 42(4) – P. 333-342.
- Powers T. A bright Future for Hospitality Education. Providing Value in the 21st century /T. Powers, C. Riegel // Hospitality research Journal, Council on Hotel, Restaurant and Institutional Education (CHRIE). – 1998. – Vol. 17. – №1. – P. 212-214.
- Rátz T. Transformation of Hungarian Tourism Education / International Conference on Education and Training in Tourism and Hospitality Studies / T. Rátz // Dahab, Egypt. – 1997. – P. 45-56.
- Rátz T. Skills and Competencies in Tourism Employment – A Cultural Analysis of Expectations and Experiences // In: Rátz, T., Sárdi, Cs. (eds.): (Inter)cultural Aspects of Tourism Development. Székesfehérvár: Kodolányi János University College, 2007. – P.89-100.
- Reforms and Changes in Higher Education: International Perspectives. / Ed. by J. E. Mauch, Paula L.W. – New York & London: Garland Publishing, Inc., 1995. – 308 p.
- Rösler D. Interkulturális kommunikáció alapfoku tananyagokban a német mint idegen nyelv oktatásban /

- D. Rösler // *Modern Nyelvoktatás.* – II évfolyam. – 1-2 szám. – 1996. – 35-43 oldal.
- Ross G. F. *Tourism / Hospitality Management Employment Interest as Predicted by Job Attributes and Workplace Evaluations / G. F. Ross // Tourism Recreation Research.* – 1995. – Vol. 20 (2). – P. 63-71.
  - Ryan C. *Tourism Courses: A New Concern for New Times / C. Ryan // Tourism Management.* – 1995. – Vol. 16 (2). – P. 97-100.
  - Sárdi Cs. *English Language Needs and Course Design / Cs. Sárdi.* – Székesfehérvár: Kodolányi János Főiskola. – 2002. – P. 23-34.
  - Sárdi Cs. *Foreign Language Needs in Hungarian Higher Education in the Light of the National and the European Requirements / In: Hervai Szabo Gyongyver (Ed.) Challenges on Multisectoral Education / Cs. Sárdi // Székesfehérvár: Kodolányi János Főiskola.* – 2003. – P. 124-139.
  - Schäffter O. *Weiterbildung in der Transformationsgesellschaft – Zur Grundlegung einer Theorie der Institutionalisierung / O. Schäffter. ABWF, 1998.* – S. 216.
  - Schelten A. *Einführung in die Berufspädagogik / A. Schelten.* – Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 1994. – 307 s.
  - Seeber S. *Bildungscontrolling – ein interdisziplinärer Forschungsbereich in der Spannung von ökonomischer und pädagogischer Rationalität / S. Seeber, E. Krekel, J. van Buer J.* – Bonn: HRK, 2000. – 456 s.
  - Shepperd R. *Innovations in Tourism Education and Training // Tourism Recreation Research / R. Shepperd, C. Cooper.* – 1995. – Vol. 20 (2). – P. 14-24.
  - Sigala M. *The evolution of internet pedagogy: Benefits for tourism and hospitality education / M. Sigala // Journal of Hospitality, Leisure, Sport and Tourism Education.* – 2002. – Vol. 2. – № 2. – P. 29-45.
  - Sparrowe R. *Getting Ahead in the Hospitality Industry: An Event History Analysis of Promotions Among Hotel and Restaurant Employees. Council on Hotel, Restaurant and Institutional Education (CHRIE) / R. Sparrowe, P. Popielarz.* – Conference Abstract. – 1995. – P. 45–56.
  - *Student Mobility within the European Union: a statistical Analysis.* Paris: European Institute of Education and Social Policy, 1996. – P. 23-24.
  - Szolnoki Főiskola [Електронний ресурс]. – Назва з титул. екрану. – Режим доступу : <http://www.szolf.hu/>
  - Teicher U. *Comparative Higher Education: Potentials and Limits / U. Teicher // Higher Education, 1996.* – Vol. 32. – n. 4. – P. 431-465.
  - *The World Factbook (World, EU, Belarus, Slovakia, Poland, Hungary, Czech Republic) // Central Intelligence Agency [Електронний ресурс].* Режим доступу: <https://cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/xx.html> Дата доступу: 24.12.2008
  - Tosun C. *Host Perceptions of Impacts. A Comparative Tourism Study / C. Tosun // Annals of Tourism Research.* – 2007. – 29(1). – P. 231-253.
  - *The Right to Education: Towards Education for all Throughout Life / World Education Report 2000.* – Paris: UNESCO, Apr. 2000. – P. 56-78.
  - *Tourism Barometer 2008 // World Tourism Organization [Електронний ресурс].* Режим доступу: world-tourism.org/facts/eng/highlights.htm Дата доступу: 24.12.2008
  - Zapalska A. M. *An educational games for tourism and hospitality education / A. M. Zapalska, D. Rudd, F. Flanegin // Journal of Teaching in Travel and Tourism.* – 2003. – Vol. 3, № 3. – P. 19-36.
  - Van der Berghe. T. *Consultancy. Quality issues and trends in vocational education and training in Europe / T. Van der Berghe.* – Saloniki: Cedefop, 1996. – P. 72-75.
  - Vágó I. *Az oktatás tartalma.–In: Halász G., Lannert J. / I. Vágó // Jelentés a magyar közoktatásról.* – 2000.– Budapest: Országos Közoktatási Intéze, –204 oldal.
  - Williams J. *The Challenge of Multi-department Management for Future Hospitality Graduates / J. Williams, F. DeMicco // Journal of Hospitality and Tourism Education 1998.* – 10(1). – P. 13-17.
  - World Tourism Organization [Електронний ресурс]. – Назва з титул. екрану. – Режим доступу: <http://www.unwto.org/index.php>
  - World Tourism Organization: facts and figures [Електронний ресурс]. – Назва з титул. екрану. – Режим доступу: <http://www.worldtourism.org/facts/menu.html>

СПИСОК ДОДАТКІВ

1.	Додаток А	Глосарій фахівця сфери туризму	4
2.	Додаток Б	Міжнародні документи, які регулюють туристичну діяльність	3
3.	Додаток В	Міжнародні Організації, які регулюють туристичну діяльність	8
4.	Додаток Д	Будапештсько-Віденська Декларація	4
5.	Додаток Е	Список університетів з інститутами і факультетами туризму	1
6.	Додаток Ж	Список спеціалізацій з туризму	1
7.	Додаток З	Зміст підготовки фахівця сфери туризму в Угорщині	6
		всього	27

ДОДАТОК А

ГЛОСАРІЙ ФАХІВЦЯ СФЕРИ ТУРИЗМУ

- **Аксіологія туризму** – відображення ціннісного значення туристичної діяльності, вибору людиною орієнтацій у «мандрівному житті»;
- **антропологія туризму** – розділ філософії туризму, що розглядає туризм як різновид людської активності, метою якої є задоволення потреб індивіда за рахунок здійснення подорожі;
- **географія туризму**, її сутність: територіальна організація туризму, принципи розміщення туристичних ресурсів, туристського районування;
- **герменевтичний потенціал туристичної діяльності** – сприйняття цінностей культури упродовж туристичних мандрівок, подорожей, відвідувань, поїздок, походів, яке реалізують через особисте розуміння, витлумачення (розшифровування суті);
- **екзистенціалізм** – з'ясування сутнісних характеристик існування людини, яка подорожує (сенсу життя, індивідуальної свободи, відповідальності тощо);
- **екзистенційний аспект класичного й екстремального туризму** – зміна світоглядно-ціннісних орієнтацій людини у межовій (граничній) ситуації подорожі й у звичному режимі, і в екстремальних умовах;
- **екологія туризму** – вчення про цивілізовану взаємодію туризму із природним середовищем для нейтралізації негативних впливів на біосферу;
- **естетика туризму** – художньо-естетичні можливості туризму, які сприяють подальшому розвитку емоційного ставлення людини до навколишнього середовища, природного чи урбанізованого;
- **етика туризму** – різновид прикладної етики, пов'язаної зі специфікою морального спілкування й усередині туристичних груп, і з місцевим населенням;
- **комунікативна культура туризму** – налагодження та підтримання у процесі туристичних контактів стосунків невимушеного, добровільного спілкування, заснованого на довірі, толерантності та взаємоповазі;
- **комунікація** – глибокі, соціально-значущі культурно-особистісні контакти, які можуть вплинути на ключові життєві цінності та орієнтації індивідів;
- **кроскультурна комунікація** – комунікація представників різних культур, які мають нетотожні культурні координати сприйняття культурних символів та цінностей, а також різні мотиваційні інтенції до діяльності;
- **культурологія туризму** – теорія культурних трансформацій особистості у контексті її перебування в інших соціокультурних середовищах;
- **культурологічні засади** вивчення феномену туризму: засоби, методи та механізми закріплення культурозначущої інформації у практиці туристичної діяльності;
- **місце продажу (реалізації) туристичних послуг** – країна, в якій зареєстровано відповідний суб'єкт господарювання, що реалізує туристичний продукт;
- **місце надання туристичних послуг** – країна, на території якої безпосередньо надають туристичні послуги;
- **онтологія туризму** – вчення про туризм як певну реальність, конкретне буття (існування) феномена туризму як суспільно-культурного інституту;

- **педагогіка туризму**, її роль у туризмологічному знанні: проблеми формування особистості за допомогою засобів виховання, навчання і розвитку у контексті гуманітарно-соціальних функцій туризму;
- **політична культура і туризм** – вияв політичних якостей людини як носія громадянсько-патріотичної культури в ході міжнародних політичних контактів;
- **праксеологічний аспект туризму** – філософська концепція діяльності, що має статус програмно-концептуального проекту – теоретичне підґрунтя моделювання розвитку туризму, розроблення програм та планів його вдосконалення;
- **праксеологія туризму** – наукове осмислення туристичних практик, праксеологічні принципи туризму, економіка туризму, інститут гостинності як чинники праксеологічного знання; філософське уявлення про практику туризму в її найрізноманітніших виявах і формах;
- **просування туристичного продукту** – комплекс заходів, що передбачає створення та підготовку до реалізації туристичного продукту чи туристичних послуг (організація рекламно-ознайомлювальних подорожей, участь у спеціалізованих виставках, ярмарках, видання каталогів, буклетів тощо);
- **психологія та етика туризму**, їхнє місце в структурі туризмологічного знання: психологічні проблеми управління сферою туризму, етичні виміри туризму;
- **синергія культур у туристичній діяльності** – процес міжкультурної взаємодії учасників туристичної діяльності та створення внаслідок інноваційного туристичного продукту;
- **соціологія туризму**, проблеми мотивації туристичної діяльності: структура соціології туризму, туризм як соціокультурний інститут, соціологічні аспекти дослідження туризму;
- **супутні туристичні послуги та товари** – послуги та товари, призначені для задоволення потреб споживачів, надання та виробництво яких зазнає несуттєвого скорочення без їхньої реалізації туристам;
- **туризм**, також **туристка** – вид активного відпочинку у формі подорожей (мандрівництво) або виїздів поза місце постійного перебування, поєднаних із розвагами, пізнаванням природного середовища рідного краю чи інших країн, їхніх архітектурних і мистецьких пам'яток, участю в різних заходах релігійного, культурного, спортивного, виховного чи іншого характеру;
- **туризм** – тимчасовий виїзд особи з місця постійного проживання з оздоровлювальною, пізнавальною, професійно-діловою чи іншою метою без здійснення оплачуваної діяльності в місці перебування;
- **туризмологія (туризмознавство)** – загальна теорія туризму, галузь соціокультурного знання, яка має синтетичний характер і відзначається розгалуженими міжнауковими зв'язками, що сфокусовані на трактуванні різних аспектів туризму;
- **турист** – особа, яка подорожує Україною або іншою країною із незабороненою законом цієї країни метою перебування упродовж терміну від 24 годин до одного року без здійснення будь-якої оплачуваної діяльності та із зобов'язанням залишити країну або місце перебування протягом зазначеного терміну;
- **туристична діяльність** – діяльність суб'єктів у сфері туризму, прискорювач глобальної міжцивілізаційної взаємодії, чинник суспільної єдності;
- **туристичний продукт** – попередньо розроблений комплекс туристичних послуг, що складається з двох таких послуг, який реалізують за визначеною ціною та який

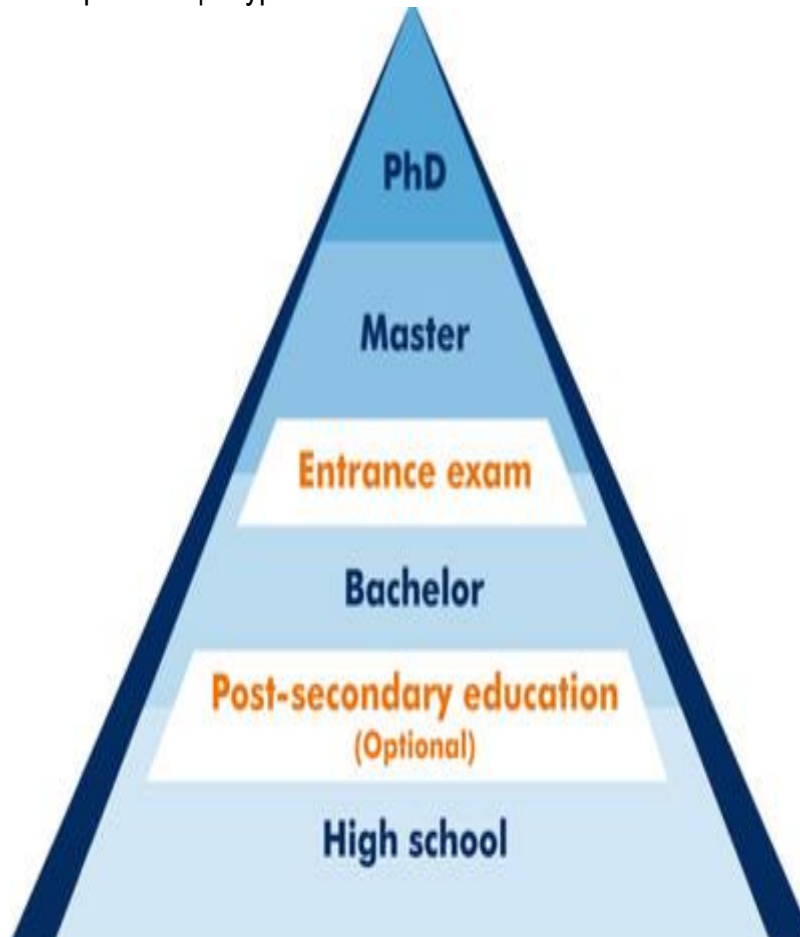

охоплює послуги перевезення, розміщення та інші, (послуги з організації відвідувань об'єктів культури, відпочинку та розваг, реалізації сувенірної продукції тощо);

- **феноменологія туризму** – спостереження, опис та вивчення явищ у сфері туризму та усвідомлення їх суб'єктами туристичної діяльності;

- **філософія туризму** як методологічна та концептуальна основа туризмології; філософська теорія туризму, специфічний різновид соціальної філософії; світоглядна, теоретико-методологічна інтегративна основа туризмології;

- **характерні туристичні послуги та товари** – послуги та товари, призначені для задоволення потреб споживачів, надання та виробництво яких зазнає суттєвого скорочення без їхньої реалізації туристам.

ДОДАТОК Б

МІЖНАРОДНІ ДОКУМЕНТИ, ЯКІ РЕГУЛЮЮТЬ ТУРИСТИЧНУ ДІЯЛЬНІСТЬ

Всесвітня декларація з прав людини (1948)

Міжнародний пакт з економічних, соціальних і культурних прав (1966)

Варшавська конвенція для уніфікації деяких правил, що стосуються міжнародних повітряних перевезень (1929)

Чиказька конвенція з міжнародної цивільної авіації (1944) і Токійська, Гаазька, Монреальська конвенції з того самого питання

Конвенція з митного забезпечення туризму (1954)

Будапештська конвенція з спрощення туристичних подорожей (1976)

Конвенція з захисту світової культурної і природної спадщини (1972)

Манільська декларація зі світового туризму (1980)

Софійська резолюція VI сесії Генеральної асамблеї ВТО, що прийняла Туристичний білль з прав, Хартію туризму, Кодекс туриста (1985)

Конвенція з прав дитини (1990)

Буенос-Айреська резолюція IX сесії Генеральної асамблеї ВТО з забезпечення туризму і безпеки туристів (1991)

Туристична декларація Світового туристичного форуму в Осаці і Всесвітньої конференції міністрів з туризму (1994)

Генеральна угода з торгівлі послугами (1994)

Каїрська резолюція XI сесії Генеральної асамблеї ВТО щодо запобігання організованому секс-туризму (1995)

Стокгольмська декларація проти комерційної сексуальної експлуатації дітей (1996)

Манільська декларація із соціального впливу туризму (1997)

Всесвітній кодекс етики в туризмі (1999)

Міжнародні декларації – це офіційні заяви міжнародних організацій учасників чи міжнародних конференцій, що проголошують основні принципи політики або програмні положення діяльності організацій у якій-небудь конкретній сфері міжнародних відносин, наприклад у сфері туризму.

Міжнародні конвенції – це один з видів договорів. Вони установлюють взаємні права й обов'язки держав у певній галузі людської діяльності. Багато конвенцій розробляють і приймають спеціалізовані міжнародні організації. Важливу роль у регулюванні міжнародного туризму відіграла Міжнародна дипломатична конференція ООН з митних формальностей, що відбулася в 1954 році у Нью-Йорку. На ній були прийняті три міжнародних документи, що регламентують митні пільги туристів: Конвенція про митні пільги для туристів.

1963 – "Загальна резолюція з розвитку туризму". Прийнята на конференції ООН по міжнародному туризму і подорожам (Рим).

1980 – "Манільська декларація по світовому туризму". Прийнята Всесвітньою конференцією по туризму (Філіппіни).

1982 – "Документи Акапулько". Прийняті на Всесвітній нараді по туризму при ВТО (Мексика).

1985 – "Хартія туризму" і її складова частина "Кодекс туриста", Прийняті на сесії Генеральної асамблеї ВТО (Софія).

1989 – "Гаазька декларація з туризму". Прийнята на міжнародній конференції по туризму.

ДОДАТОК В

МІЖНАРОДНІ ОРГАНІЗАЦІЇ, ЯКІ РЕГУЛЮЮТЬ ТУРИСТИЧНУ ДІЯЛЬНІСТЬ

До міжурядових міжнародних об'єднань відносяться Організація Об'єднаних Націй (ООН) і ряд спеціалізованих утворень, які мають безпосереднє відношення до забезпечення умов для розвитку міжнародного туризму:

- Економічна і Соціальна Рада ООН (ЕКОСОС);
- Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО);
- Міжнародна організація праці (МОП);
- Всесвітня організація охорони здоров'я (ВОЗ);
- Міжнародний банк реконструкції і розвитку (МБРР);
- Міжнародний валютний фонд (МВФ);
- Міжнародна організація цивільної авіації (ІКАО);
- Міжнародна морська організація (ІМО);
- Продовольча і сільськогосподарська організація Об'єднаних Націй (ФАО);
- Світова організація торгівлі (СОТ) та ін.

Міжнародна готельна асоціація (МГА) – член ВТО з 1979 року. Основна мета асоціації – представлення інтересів світової готельної індустрії на міжнародному рівні. Серед задач МГА – створення умов для широкого співробітництва готельних підприємств; забезпечення інформаційного обслуговування організацій (своїх членів) з питань розвитку гуманітарних ресурсів, технології й автоматизації, захисті навколишнього середовища, маркетингу; контроль за виконанням міжнародного законодавства; координація і публікація туристичних досліджень; фінансування цільових програм і інші задачі. Штаб-квартира МГА знаходиться в Парижі (Франція).

До регіональних міжнародних туристичних організацій загального характеру відносяться:

- Європейська комісія з туризму (КЕТ);
- Європейська туристична група (ЕТАГ);
- Бюро організацій – членів ЛІТ у Європейському союзі (АІТ-ЕС);
- Асоціація з розвитку і координації європейських туристичних обмінів (АДСЕТЕ);
- Туристична асоціація країн Азії і Тихого океану (ПАТА);
- Туристична асоціація країн Східної Азії (БАТА);
- Федерація туристичних асоціацій країн- членів АСЕАН (ФАТА);
- Асоціація туристичної індустрії Америки (ТІАА);
- Конфедерація туристичних організацій Латинської Америки (КОТАЛ);
- Карибська туристична організація (КТО);
- Арабський туристичний союз (ЮАТ);
- Панафриканська туристична організація (ПАТО);
- Африканська асоціація подорожей (АТА) та ін.

Одна з найбільших у світі туристичних виставок – Міжнародна туристична біржа (ІТВ). Вона проводиться в Берліні з 1966 року щорічно. Всесвітній ринок подорожей у Лондоні проводиться з 1980 року щорічно за участю турфірм, представників туріндустрії і засобів інформації.

Поряд із заключенням угод важливим завданням Лондонського ринку є ознайомлення з нововведеннями в сфері туризму. Туристичний міжнародний ярмарок (ФІГУР) проводиться з 1981 року щорічно в Мадриді.

Серед учасників – турфірми, готельні об'єднання, авіакомпанії.

Великим авторитетом користуються також Лейпцігський ярмарок подорожей, Міжнародний салон з туризму і подорожей, що проводиться щорічно в Парижі; Міжнародна туристична біржа в Мілані; Міжнародна туристична виставка країн Азіатського регіону (Гонконг), Міжнародний туристичний ярмарок (Чикаго); Міжнародна виставка «Туризм» (Гетеборг); Міжнародна туристична виставка «Філоксенія» (Салоніки) та ін.

I. Всесвітня туристична організація – ВТО

Всесвітня туристична організація сьогодні найвідоміша і найбільш визнана у туристичному світі. Вона була заснована 2 січня 1975 року шляхом перетворення неурядового Міжнародного союзу офіційних туристичних організацій (МСОТО) в Міжурядову організацію, діючу під патронатом ООН. На сьогодні її дійсними членами є більш як 105 країн, декілька асоційованих і більш як 150 приєднаних членів (туристичні фірми, авіакомпанії, міжнародні організації тощо).

Статут ВТО було прийнято 27 вересня 1975 року. Починаючи з 1980 р., ця дата відзначається як Всесвітній день туризму. Щорічно Всесвітній день туризму проводиться за визначеним девізом. Кожні чотири роки ВТО скликає Генеральні асамблеї, між якими працює виконком Генеральної асамблеї ВТО. Штаб-квартира ВТО знаходиться у місті Мадрид (Іспанія). Цілями ВТО є:

- прискорювати і розширювати сприяння туризму (міжнародного і внутрішнього) миру, взаєморозумінню, здоров'ю і добробуту людей у цілому світі;
- допомагати людям мати доступ до освіти і культури під час подорожей;
- покращувати стандарти проживання і перебування у менш розвинутих районах світу через допомогу в забезпеченні необхідною матеріально-технічною базою для іноземного туризму і розвитку транспортних мереж, що з'єднують з даними регіонами;
- розширювати можливості країн, які приймають туристів, і тим самим робити внесок в їхню економіку;
- виступати у ролі міжнародного агентства координації і співробітництва між країнами;
- надавати послуги членам найбільш значимих для ради національних організацій у галузі туризму;
- визначити теми пленумів і засідань, а також здійснювати координацію туристичних інтересів країн-учасниць, враховуючи як національні туристичні організації, так і професійні сектори та організації, що представляють інтереси подорожуючих;
- встановлювати постійний взаємозв'язок між різними об'єднаннями туроператорів;
- реалізувати все вищезазначене найбільш дієвим шляхом.

У цілому діяльність ВТО концентрується на інформативному просуванні туризму, розширенні його значимості і переваг небезпечності, створенні нової матеріально-технічної бази. Організація намагається упорядкувати діяльність різних націй в туризмі шляхом розробки і впровадження визначених принципів у галузі міжнародного туризму.

ВТО є основним представником туризму в ООН і діє як найавторитетніший орган у світовому туризмі.

Крім того, ВТО розробляє міжнародні документи (акти) і стежить за їхнім дотриманням, за реалізацією вже існуючих правил, сприяючи розв'язанню міжнародних туристичних розбіжностей. Інші аспекти діяльності ВТО полягають у наданні допомоги в розвитку країн організації і стимулюванні співробітництва між ними в питаннях, які впливають на туризм. Все це реалізується завдяки прийняттю відповідних стандартів обладнання, понять, мови, умовних позначок для полегшення спілкування і перебування іноземних туристів у чужій країні.

ВТО виступає як організація з обміну інформацією, яка заохочує використання нових розробок та знань у галузі розвитку туризму і реалізації маркетингу.

Одне з найважливіших завдань ВТО це дослідження, що включають вивчення статистики з міжнародного туризму, винаходи нових методів виміру, прогнозування, розробку і маркетинг – все це може бути національними туристичними організаціями в їхній діяльності. ВТО подає регулярний звіт про стан світового туризму, який враховує як досягнення, так і перепони для подальшого розвитку туристичної індустрії.

ВТО намагається сприяти світовому туризму через виключення або обмеження урядового втручання у міжнародний туризм так, як і в процесі стандартизації вимог до паспортів, віз, реєстрації в міліції, в'їзних формальностей тощо.

Знаменною подією діяльності ВТО стало проведення Всесвітньої конференції з туризму (ВКТ), яка відбулася в Манілі (Філіппіни) з 27 вересня по 10 квітня 1980 року. Рішення про скликання ВКТ прийняла II сесія Генеральної асамблеї ВТО (травень 1977 р.). На конференції були розглянуті питання відповідальності держав за розвиток туризму (соціально-економічні умови, цілі і завдання, стримуючі чинники) та такі актуальні проблеми: людина – організатор свого відпочинку; регулювання попиту і пропозиції; науково-технічне співробітництво у галузі туризму; підготовка кадрів для індустрії туризму тощо. В заключному документі знайшли відображення спільно напрацьовані під час обговорення рекомендації. Цей документ отримав назву Манільської декларації з світового туризму. У конференції взяло участь більше як 100 держав.

II. Міжнародна асоціація повітряного транспорту

(International Air Transport Association – IATA).

IATA це всесвітня організація для всіх міжнародних авіаперевезень, заснована в 1919 р. і реорганізована після закінчення II світової війни у 1945р. IATA представляє собою професійну асоціацію авіаційних компаній, які здійснюють міжнародні рейси.

Головна її функція – упорядкування міжнародного комерційного авіаційного сполучення, введення єдиних для всіх членів правил і процедур та встановлення погоджених тарифів, пасажирські авіаперевезення на міжнародних маршрутах. Вищий орган IATA – це щорічна Генеральна асамблея, на якій обирається президент і виконавчий комітет. Мета IATA – реалізація політики міжнародної організації цивільної авіації (ICAO).

IATA – це сприяння переміщенню людей, пошти і вантажів з однієї точки світу в іншу, використовуючи різноманітні комбінації маршрутів повітряної мережі.

Резолюції, прийняті на транспортних конференціях IATA, стосуються не тільки квитків, а й шляхових листів, документів на вантаж, а також інших подібних паперів.

Ці резолюції уніфікують та координують процедури розрахунків і дозволяють прискорити бронювання й зв'язок між авіакомпаніями. Організація також створила та опрацювала жорсткий список тарифів і маршрутів.

При її сприянні стало можливим з'єднання повітряних мереж багатьох приватних авіакомпаній в єдину систему, яка функціонує на користь подорожуючих.

Встановлення тарифів – одна з найважливіших складових роботи IATA. Необхідність погодження тарифів серед усіх авіакомпаній-членів IATA – це одночасно і політика, і практика, оскільки всі тарифи міжнародних авіакомпаній контролюються урядами країн-власників авіакомпаній.

Кожна країна – господар свого повітряного простору, може заборонити або дозволити переступити межі своєї території і поставити умови, які її влаштовують.

Конференції IATA проводяться після того, як уряди країн-членів організації наважуються на взаємовигідні домовленості щодо становлення тих перевізників, які надалі будуть обслуговувати їхні території. Транспортні конференції IATA, безумовно, є дуже важливими для урядів країн-членів IATA. Плюс до того – всі правила, встановлені Асоціацією, повинні бути схвалені урядами всіх країн-учасниць.

Членами IATA сьогодні є 259 авіакомпаній, які здійснюють міжнародні перельоти.

На долю цих авіакомпаній припадає близько 95% міжнародного регулярного сполучення. Для того, щоб стати членами IATA й учасником конференції, авіакомпанії необхідно мати сертифікат, який підтверджує регулярність перевезень цієї авіакомпанії, виданий урядом країни, що підходить для членства Міжнародній організації цивільної авіації (ICAO). IATA є членом ICAO.

Послуги з акредитації туристичних агентств при Асоціації надаються Корпорацією пасажирських послуг (Passenger Network Services Corporation – PNS).

Під час своєї діяльності IATA умовно поділяє всю територію земної кулі на три великих регіони, або конференції, і намагається досягти встановлення погоджених тарифів на перевезення та єдиних стандартів сервісу як в межах кожної конференції, так і між ними:

- Північна і Південна Америка та частина Тихоокеанського регіону на схід від міжнародної лінії поділу дат.
- Європа, Африка і Близький Схід.
- Азія, Австралія і частина Тихоокеанського регіону на захід від міжнародної лінії поділу дат.

Туристичні агентства беруть участь в діяльності IATA через її спеціальний відділ – Міжнародну організацію агентств авіакомпаній (International Airlines Travel Agents Network – IATAN). Кожному турагентству, що пройшло процедуру акредитації та відповідає заданим вимогам, присвоюється номер, який служить візитною карткою при здійсненні розрахунків з авіакомпанією та іншими учасниками галузі. IATAN стежить за дотриманням правил і стандартів діяльності, єдиних вимог до фінансового стану туристичних агентств, які продають авіаквитки на міжнародні рейси і виконує функції зв'язного ланцюга між туристичними агентствами та авіакомпаніями-членами IATA.

III. Міжнародна організація цивільної авіації

(International Civil Aviation Organization - ICAO).

Організація створена Чиказькою конвенцією у 1944 р. і функціонує під патронажем ООН. Діяльність ICAO базується на рівності націй відносно функціонування індустрії повітряного транспорту. Головною метою ICAO є розвиток і забезпечення безпечного, спеціалізованого і економічно ефективного міжнародного ринку авіаперевезень згідно з міжнародними стандартами і нормами.

Організація ставить перед собою вирішення наступних завдань:

- забезпечувати безпеку та контролювати зростання і розвиток міжнародної цивільної авіації в усьому світі;
- підтримувати і заохочувати процеси створення та використання повітряних засобів з врахуванням охорони навколишнього середовища;
- підтримувати і заохочувати створення повітряних коридорів, аеропортів та різноманітних зручностей, умов для потреб міжнародної цивільної авіації;
- краще виконувати основні вимоги людей до авіатранспорту: безпека, якість обслуговування, регулярність рейсів, економічність;
- заохочувати економічні методи запобігання необгрунтованої конкуренції поміж авіакомпаніями різних країн;
- уникати дискримінацій між країнами-членами ICAO;
- пропагувати безпеку польотів;
- сприяти розвитку міжнародної цивільної авіації.

На сьогоднішній день членами ICAO є 183 держави. ICAO співпрацює з такими організаціями:

- Міжнародний інформаційний союз;
- Всесвітня методологічна організація;
- Всесвітній поштовий союз;
- Всесвітня організація охорони здоров'я;
- Міжнародна морська організація.

EUROPEAN
Higher Education Area

ДОДАТОК Д
БУДАПЕШТСЬКО-ВІДЕНСЬКА ДЕКЛАРАЦІЯ
про створення Європейського простору вищої освіти

На зустрічі міністрів, які відповідають за вищу освіту в країнах-учасниках Болонського процесу, що відбулася 11-12 березня 2010 року у Будапешті та Відні, прийнято *Будапештсько-Віденську Декларацію* та офіційно проголошено створення *Європейського простору вищої освіти*.

Республіка Казахстан стала 47 країною-учасником Болонського процесу.
Наступна зустріч міністрів відбудеться в Румунії у Бухаресті 26-27 квітня 2012 року.

Будапештсько-Віденська Декларація
про створення Європейського простору вищої освіти

12 березня 2010 року

1. Ми, Міністри, відповідальні за вищу освіту у країнах-учасниках Болонського процесу, зустрілися в Будапешті та Відні 11-12 березня 2010 року для того, щоб створити Європейський простір вищої освіти, що передбачалося Болонською Декларацією у 1999 році.

2. Відповідно до погоджених нами критеріїв щодо членства країни, ми вітаємо Казахстан як нову країну-учасника Європейського простору вищої освіти.

3. Болонська декларація 1999 року поклала перспективу створення у 2010 році конкурентоспроможного на міжнародному рівні та привабливого Європейського простору вищої освіти, в якому вищі навчальні заклади, за підтримки відданих викладачів і студентів, можуть здійснювати свої різноманітні місії у суспільстві знань, і в якому студенти, користуючись перевагою мобільності з безперешкодним і справедливим визнанням кваліфікацій, можуть знайти найбільш підходящу траєкторію отримання освіти.

4. Починаючи з 1999 року, 47 учасників Європейської культурної конвенції, погодилися з цим баченням і зробили істотний крок у напрямі досягнення запланованих цілей. В унікальній співпраці між державними установами, вищими навчальними закладами, студентами і викладачами, разом з роботодавцями, агенціями із забезпечення якості вищої освіти, міжнародними організаціями і європейськими установами, ми залучені до ряду реформ з метою побудови Європейського простору вищої освіти, який ґрунтується на довірі, співпраці і повазі до розмаїтості культур, мов і систем вищої освіти.

5. Болонський процес і новостворений Європейський простір вищої освіти, будучи безпрецедентними прикладами регіональної, транскордонної співпраці у сфері вищої освіти, спричинили значну зацікавленість у інших частинах світу і зробили європейську вищу освіту помітнішою на світовій мапі. Ми вітаємо цю зацікавленість і сподіваємося на посилення нашого стратегічного діалогу і співпраці з партнерами в усьому світі.

6. Ми взяли до відома результати незалежного оцінювання і звіти зацікавлених сторін. Ми вітаємо їх висновок про те, що вищі навчальні заклади, їхній персонал та студенти, все більше ідентифікуються з цілями Болонського процесу.

7. Хоча багато що було досягнуто в реалізації Болонських реформ, ці звіти також показують, що такі напрями діяльності в ЄПВО, як реформа ступенів і навчальних програм, забезпечення якості, визнання, мобільність, соціальний вимір, запроваджені і оцінюються у різній мірі.

Недавні акції протесту в деяких країнах, частково спрямовані проти подій і заходів, не пов'язаних з Болонським процесом, нагадали нам про те, що деякі з цілей Болонської реформи не були належним чином реалізовані і роз'яснені. Ми визнаємо і будемо прислухатися до критики серед працівників вищих навчальних закладів та студентів.

Ми відзначаємо необхідність коректив і подальшої роботи за участю працівників вищих навчальних закладів і студентів на європейському, національному і, особливо, інституційному рівні, для побудови Європейського простору вищої освіти таким, як ми його бачимо.

8. Ми, Міністри, віддані повному і належному впровадженню узгоджених цілей і порядку денного для наступної декади, визначеного Льовенським/Лувен-ла-Ньовським Комюніке. У тісній співпраці з вищими навчальними закладами, їх працівниками, студентами та іншими зацікавленими сторонами, ми збільшимо наші зусилля для завершення реформ, які вже проводяться, щоб надати можливість студентам і викладачам бути мобільними, поліпшити викладання та навчання у вищих навчальних закладах, підвищити можливості працевлаштування випускників, а також забезпечити якісну вищу освіту для всіх.

На національному рівні ми також прагнемо поліпшення взаємодії та розуміння Болонського процесу серед усіх зацікавлених сторін і в суспільстві в цілому.

9. Ми, Міністри, ще раз засвідчуємо прихильність до академічної свободи, так само як і до автономності та відповідальності вищих навчальних закладів як принципів Європейського простору вищої освіти, і підкреслюємо роль вищих навчальних закладів, яку вони відіграють у зміцненні мирних демократичних суспільств і посиленні суспільної єдності.

10. Ми визнаємо ключову роль академічної спільноти – керівників закладів, викладачів, дослідників, адміністративного персоналу та студентів - у втіленні Європейського простору вищої освіти, забезпечуючи тих, хто навчається, можливостями для отримання знань, умінь і компетенцій для побудови їхньої кар'єри та життя як громадян демократичних країн, а також для їх особистісного розвитку.

Ми усвідомлюємо потребу в сприятливіших умовах для виконання своїх завдань працівниками вищих навчальних закладів. Ми зобов'язуємося працювати над більшим залученням працівників вищої освіти та студентів до запровадження і подальшого розвитку Європейського простору вищої освіти. Ми повністю підтримуємо участь працівників вищих навчальних закладів та студентів у структурах, що приймають рішення, на європейському, національному та інституційному рівнях.

11. Ми закликаємо всі залучені сторони сприяти створенню середовища, що надихає до роботи та навчання, сприяти навчанню, орієнтованому на студента, як способу розширення можливостей студентів усіх форм навчання, забезпечуючи найкраще рішення для сталих та гнучких траєкторій навчання. Це також потребує співпраці викладачів та дослідників на міжнародному рівні.

12. Ми, Міністри, підтверджуємо, що вища освіта є публічною відповідальністю, і зобов'язуємося, незважаючи на важкий час економічних випробувань, забезпечувати вищі навчальні заклади усіма необхідними ресурсами у встановлених і контрольованих органами

влади рамках. Ми переконані, що вища освіта є основним рушієм для нововведень та економічного і соціального розвитку у стрімко зростаючому, зорієнтованому на знання світі.

Тому ми збільшимо наші зусилля в контексті соціального виміру для забезпечення рівних можливостей отримання якісної освіти, звертаючи особливу увагу на мало представлені групи.

13. Ми, Міністри, відповідальні за Європейський простір вищої освіти, просимо Групу супроводу Болонського процесу запропонувати заходи для сприяння належному і повному запровадженню узгоджених Болонських принципів та напрямів діяльності у Європейському просторі вищої освіти, особливо на національному та інституційному рівнях, серед іншого, шляхом розробки додаткових методів роботи, таких як взаємне навчання, навчальні візити та іншої діяльності для поширення інформації. Шляхом постійного розвитку, розширення та зміцнення Європейського простору вищої освіти і його взаємодії з Європейським дослідницьким простором, Європа буде в змозі успішно відповідати на виклики, що постануть перед нею в наступному десятилітті.

14. Наша наступна зустріч Міністрів для оцінення прогресу та просування Львовського/Лувен-ла-Ньовського порядку денного, відбудеться в Румунії у Бухаресті 26-27 квітня 2012 року.

ДОДАТОК Е
СПИСОК УНІВЕРСИТЕТІВ З
ІНСТИТУТАМИ І ФАКУЛЬТЕТАМИ ТУРИЗМУ

- Будапештський університет «Корвінус» (факультет управління бізнесом)
- Будапештський економічний університет (Коледж комерції, готельного господарства і туризму)
- Інститут імені Кароя Естерхазі
- Інститут туризму та економіки імені Хеллер Фаркаш
- Інститут імені Яноша Харшані
- Університетський коледж імені Яноша Кодолані
- Інститут імені Роберта Кароля
- Західноугорський університет
- Університет Паннон в місті Веспрем
- Печський університет
- Сольнокський університет

ДОДАТОК Ж
СПИСОК СПЕЦІАЛІЗАЦІЙ З ТУРИЗМУ

1. «Туризм і гостинність»
2. «Туризм і готельний менеджмент»,
3. «Комерція і маркетинг»
4. «Ресторанний і готельний менеджмент»
5. «Менеджмент туризму»
6. «Туризм і готельна справа»
7. «Винний туризм»
8. «Анімація на оздоровчих курортах»
9. «Кінний туризм»
10. «Управління туризмом»
11. «Туризм і готельне забезпечення»
12. «Туристичний менеджмент»
13. «Туризм і готельне господарство»
14. «Менеджмент готельного господарства»
15. «Міський туризм»
16. «Готельний менеджмент»
17. «Менеджмент гостинності»
18. «Туристичні продукти та підприємства»
19. «Туризм і регіональний розвиток»
20. «Туризм і готельна промисловість»
21. «Готельне господарство і промисловість»
22. «Менеджмент туризму і гостинності»
23. «Регіональний розвиток і туризм (регіональний і місцевий маркетинг)»
24. «Операційні технології туризму»
25. «Тривалий розвиток туризму»
26. «Сільський туризм»
27. «Організація ресторанної справи»
28. «Оздоровчий туризм»

ДОДАТОК 3
ЗМІСТ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦЯ СФЕРИ ТУРИЗМУ В
УГОРЩИНІ

ІНСТИТУТ ІМЕНІ РОБЕРТА КАРОЛЯ (ФАКУЛЬТЕТ ЕКОНОМІКИ)

Факультети, кафедри, складові курсу
Коледж поділений на 2 факультети
Факультет економіки і соціальних наук
Кафедра ділової математики та інформатики
Кафедра гуманітарних наук
Кафедра іноземних мов
Кафедра економіки
Кафедра цивільного менеджменту і права
Кафедра маркетингу і менеджменту
Кафедра фінансів та бухгалтерського обліку
Кафедра туризму і регіонального розвитку
Кафедра ділового менеджменту
Факультет менеджменту природних ресурсів і розвитку сільської місцевості
Кафедра ділових організацій
Кафедра ділового менеджменту
Кафедра ділової математики
Кафедра економіки
Кафедра фінансів і бухгалтерського обліку
Кафедра іноземних мов
Кафедра маркетингу і менеджменту
Кафедра цивільного менеджменту
Відділення фізичного виховання
Кафедра туризму і готельного менеджменту

УНІВЕРСИТЕТ ПАННОН

Список курсів на осінній семестр 2010-2011 – Бакалавр

Грошовий ринок
Комунікативні вміння
Конкуруючі дестинації
Поведінка споживача в туризмі
Економічна соціологія
Працевлаштування в туризмі
Менеджмент подій
Вдосконалення комунікативних вмінь в менеджменті
Вдосконалення вмінь ведення переговорів і презентацій
Міжнародні фінансові ринки
Вступ до політики конкуренції
Вступ до туризму
Макроекономіка

Менеджмент
Дослідження туристичного ринку
Менеджмент продуктів і послуг
Внесення змін в туризмі
Соціологія туризму
Статистика
Тур – оперейтинг
Туристична географія
Транспорт і туризм
Туристична політика і планування

Список курсів на весняний семестр 2010-2011 – Бакалавр

Бізнес симуляція
Порівняльні економічні системи
Політика конкуренції – закони і позови
Корпоративні фінанси I.
Поведінка споживача в туризмі
Культурний туризм
Сучасний стан туризму
Маркетинг дестинацій
Менеджмент екотуризму
Працевлаштування в туризмі
Підприємництво
Оздоровчий туризм
Міжнародні економічні відносини
Міжнародне фінансування і менеджмент ризиків
Вступ до грошової макроекономіки
Вдосконалення комунікативних вмінь в менеджменті
Вдосконалення вмінь ведення переговорів і презентацій
Підготовка до соціалізації на робочому місці
Макроекономіка
Дослідження туристичного ринку
Математична економіка
Проективний менеджмент
Системи якісного менеджменту
Сільський туризм
Соціологія і спортивний менеджмент
Соціологія туризму
Стратегічний маркетинг туризму і гостинності
Теорія імовірності
Транспортний туризм

СОЛЬНОКСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Методологічні та теоретичні фундаментальні модулі

Бізнес-математика 1 і 2
Дослідження операцій

Статистика 1 і 2

Інформатика

Макроекономіка

Мікроекономіка

Фінанси

Міжнародна економіка

Навчальні і дослідницькі навички

Фундаментальний модуль соціальних наук

Дослідження Європейського Союзу

Основи права

Історія світової економіки

Соціологія

Філософія

Психологія

Вибіркові дисципліни (вибрати одну)

Історія культури

Культура гастрономії

Особлива їжа та напої

Міжнародні спеціальні дослідження у сфері туризму

Інформаційні технології для туризму і готельної справи

Оздоровчий туризм

Додаткові вимоги курсу

Друга іноземна мова (вибір: німецька, французька, італійська, іспанська, російська та угорська)

Модулі спеціалізації

Організація управління у сфері громадського харчування

Знання продуктів харчування

Проблеми харчування

Гігієна та безпека харчування

Менеджмент гастрономії

Технологічне і технічне планування

Управління бізнесом

Особлива їжа та напої

Консультації до дипломної роботи

Оздоровчий туризм

Здорове харчування

Відпочинок

Оздоровлення

Маркетинг оздоровлення

Психологічна гармонізація

Розважальні види спорту

Оздоровча гостинність

Консультації до дипломної роботи

Основні предмети

Бізнес-економіка

Бухгалтерія

Господарське право

Маркетинг

Корпоративні фінанси та основи оподаткування

Менеджмент

Інформаційні технології для бізнесу

Ділове спілкування

Ділова англійська мова

Вибіркові дисципліни (вибрати одну)

Навики презентації

Введення в Європейський Союз

Економічна географія

Додаткові вимоги курсу

Фізичне виховання (менеджер спорту)

Комунікативна підготовка

Основний модуль з туризму і готельної справи

Основні предмети

Система туризму

Ресурси в галузі туризму

Туристичні ради та організації

Маркетинг туризму і готельної справи

Послуги з розміщення в готелі

Громадське харчування

Тур-операції

Менеджмент дозвілля

ЗМІСТ

Передмова.....	3
РОЗДІЛ 1. Теоретичні основи підготовки фахівців сфери туризму в Угорщині	
1.1. Понятійно-категоріальний апарат наукового дослідження	7
1.2. Історія становлення та розвитку туризму в Угорщині як передумови створення системи туристської освіти.....	20
1.3. Роль міжнародних організацій у регулюванні туристичної діяльності та удосконаленні туристської освіти.....	60
РОЗДІЛ 2. Функціонування системи підготовки фахівців туристичної галузі в сучасних умовах університетської освіти Угорщини	
2.1. Концепція системи професійної туристської освіти	71
2.2. Структура та зміст туристської освіти в Угорщині.....	100
2.3. Професійна підготовка викладачів для сфери туризму.....	123
РОЗДІЛ 3. Формування професійної компетентності фахівця сфери туризму в Угорщині	
3.1. Освіта і навчання як розвивальні фактори людських ресурсів у туризмі.....	132
3.2. Формування іншомовної компетентності фахівців сфери туризму в полікультурному середовищі Угорщини.....	166
3.3. Міжнародне співробітництво у сфері туризму й освіти в рамках Болонського процесу....	190
ВИСНОВКИ.....	202
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ.....	208
ДОДАТКИ.....	221